Švietimo Ministerijos Knygų Leidimo Komisijos leidinys, 151 Nr.

Motiejus Valančius
Žemaičių Vyskupas

Pastabos pačiam sau

Iš lenkiškosios vyskupo Motiejaus rašliavos
sulasė ir savo pastabų pridėliojo
doc. J. Tumas

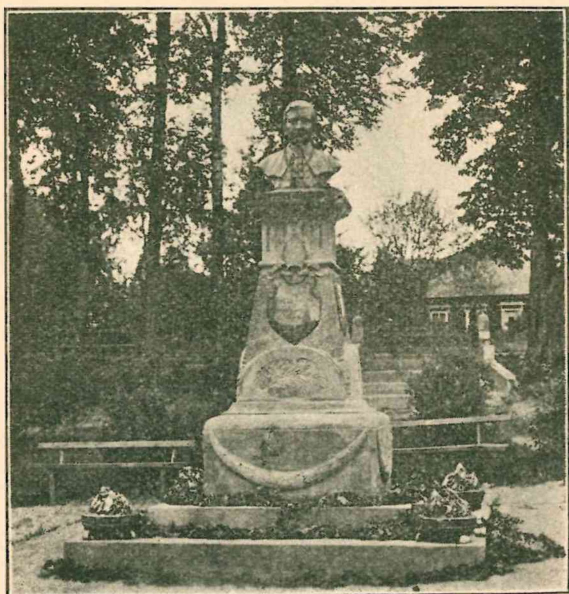

1929

Spaudė Akcinė „Ryto“ Bendrovė Klaipėdoje

Episcopus Mathias m. p.

Vyskupo M. Valančiaus paminklas Varniuose (Medininkuose), pastatytas 1927-ais m.

Gerbiamajai Lietuvių Visuomenei

šiuo leidiniu aš noriu atminti brangų Žemaičių Vyskupo Motiejaus III asmenį; atminti, kad mes jam tebesame skalni. Mes rengiamės paminklu pagerbti Nežinomąjį Knygnešį, dar nepagerbę — Žinomojo, išganingosios mūsų kultūrai kontrafakcijos Pradėjėjo. Paminklas jau suprojektuotas ir aukų jam jau susidarė 1.400 dolerių. Tik to permaža. Aukų tebėra renkama. Tad čia pakartojame „Komiteto Valančiaus paminklui statyti" pakvietimą, kviesdami atsiliepti.

Pastatykime Kaune Vyskupui Valančiui paminklą!

Žemaičių Vyskupas Motiejus III Kazimieras Valančiauskis Valančius išvyskupavo visą ketvirtį amžiaus: nuo 1850 m. vasario 24 d. iki 1875 m. gegužės 17 (29) d., pačiu sunkiuoju Lietuvai laiku; keturiolika metų Varniuose ir vienuolika metų Kaune. Jo myrio penkių dešimtų metų sukaktį minėdami, štai, suskatome dabartinėje mūsų sostinėje Kaune pastatyti jam iš patvarios medžiagos paminklą.

Šiuo, ne kitokiu būdu, čia, ne kitur pagerbti didįjį Lietuvių rašytoją ir valdytoją nutarė š. m. bal. 23. didžiulis susirinkimas valstybės veikėjų, universiteto, meno ir draugijų atstovų, išsirinkęs čia pasirašiusį vykinamąjį komitetą.

Kodel nuspręsta Valančių paminklu, ne kaip kitaip pagerbti? Todel, kad paminklai nepartinė, labai svarbi įmonė ne tik kam pagerbti, bet ir patiems gerbėjams pasireikšti. Ta tauta yra kilni, kuri turi kilnių vyrų, kuriems tinka paminklai statyti. Ta tauta yra sąmoninga, kuri dailės paminklais jau sugeba didžias savo idėjas reikšti ir reiškiamas suprasti. O visa Lietuva, ne tik jos dabartinė sostinė Kaunas, bet ir tikroji jos sostinė Vilnius, dar neturi nė vieno kilnaus paminklo, lyg ji dar neturėtų juo ko pareikšti.

Kodel nuspręsta kilnus, dailiškas paminklas Kaune, ne kitur statyti? Dėl to, kad čia Valančiaus sunkieji, pavojingieji dar-

bai dirbta pikčiausios reakcijos metu. Del to, kad čia platusis vieškelis, kuriuo keliauja daugybės savųjų piliečių ir svetimtaučių. Jiems visiems lengvu ir veigzliu būdu paminklas reikš vieną dalį garbingos, nors liūdnos mūsų praeities. Paminklas, viena geriausių pedagogikos priemonių, čia patogiausiai mokys lietuvius ir stiprins jų dvasią.

Kas gi geriau už Valančių reikš savim aną žiaurųjį rusų valdymą, kada jie mus visokeriopai tramdė: spaudą draudė, tautybę naikino, Katalikų Bažnyčią novijo? Žemaičiams jis buvo anasai geras Ganytojas, kurs nepabėgo, vilką išvydęs, ir aliojo jį nuo savo ganomųjų. Valančius, apipynęs Lietuvą tinklu parapinių tautinių mokyklų, stengėsi apipinti ir antru tinklu — blaivybės, visokeriopo susiturėjimo brolijų. Ir taip sudaryti tokią moralinę galybę, kurios joks puolikų ginklas neįveiktų. Jis siekė į tebemiegančią Lietuvos apačią ir savo rūpesčiu bei meile pasiekė jos gilumą. Valančiui lietuvių tauta tebebuvo gyva, ne nabašninkė, kurią tegarbstė kaimynai lenkai ir vokiečiai. Valančius lietuvius tvarkė — švietė ir dorino, kad dar stipresni laikytųsi. Religijos priemonėmis Valančius - ganytojas siekė, kad žmonės nesiliautų buvę žmonės, ne laukiniai.

Skaudžioje Muravjovo gadynėje Žemaičių Vyskupas buvo tas vienas diplomatas. Jis revoliucijos metu niekur neįsišoko, pats nepražuvo ir savo vyskupijos nepražudė. Visa širdimi buvo su saviškiais, su katalikais, su Lietuva ir Bažnyčia, — jas privalė išlaikyti per visas audras ir katastrofas. Dieną naktį ėjo jų reikalo sargybą.

Daugėjo Motiejui Valančiui pareigų, didėjo jo uolumas. Tėvas auklėtojas jaunuomenei, mokslavyris akademikams, tapęs kunigų auklėtoju ir vyskupijos vadu, jau penktą dešimtį metų baigdamas, imasi iki tol maža tedirbto arba ir visai nedirbto literatūros darbo. Kiek anksčiau padėjęs savo mokslo auką ant istorijos aukuro, o mokydamas suprasti Religijos dėsnių galybę, taip „reformavo“ liaudį, kaip nepajėgė jokia revoliucija. Dvasinėmis ir pasaulinėmis, asketinėmis ir mokslinėmis knygutėmis apipylė Lietuvą. O kai tai daryti Rusai draudė, jis pirmas išmokė mus gabentis šviesos iš kitų valstybių, nesigailint jokių aukų, net ir laisvės. Valančius ant kojų pastatė pirmuosius knygnešius, kurie tiek daug nulėmė mūsų buitį.

Ne tuščios garbės dėliai, bet kad Valančiaus nuopelnai turi vertės visai lietuvių tautai ir dabar nebepriklausomai jų valsty-

bei, mes statome paminklą tam didžiam lietuviui — Valančiui ganytojui, Valančiui liaudies mylėtojui, Valančiui literatui, — Valančiui veikėjui.

Mūsų šviesuomenė privalo įjudinti mūsų visuomenę, ypač jos dauguomenę—liaudį. Jei mūsų piliečiai lietuviai sumestų nors po pusę lito, jie nieko nepajustų, o paminklas jau būtų toks, kuriuo galėtų ir Europa pasigėrėti. Mėginkime bent šį tautos darbą padirbti visi iš vieno; gal tada ir kitiems tautos didvyriams tesėsime pastatyti paminklus. Nors vieną kartą pakylėkime tautą virš savęs, tada gal ir patys drauge aukštyn pakilsime. Tad šokime dirbti, nieko neatidėliodami.

Šviesuomene, rink aukas, gaudama įgaliojimus iš organizacijų, jų kontroliuojama; mažiausios aukos yra surašytinos Komiteto ir tautos žiniai.

Laikraščiai, skelbkite šitą kultūrinę idėją ir aukotojų sąrašus: tam pavedama vieta nebus veltui.

Kunigai, garsinkite Valančių, savo garbę, iš sakyklų, populiarinkite jį vaizdeliais ir knygelėmis, kurių iš Komiteto gausite. Rinkite aukas bažnyčiose ir rudenį lankydami parapijas.

Aukos per laikraščių redakcijas, per bankus, dar geriau — tiesiai yra siųstinos Komiteto Valančiaus paminklui statyti iždininkui doc. kan. J. Tumui į Kauną, Aleksoto g., 6.

Komiteto V. p. stat. Pirmininkas:

Vyskupas J. Skvireckas.

Vicepirmininkas: *A. Smetona.* Iždininkas: *Kan. J. Tumas.*

Narys: *K. Sklėrius.* Sekretorius: *M. Biržiška.*

1925 m. gegužės 12 d. Kaune.

Kaip šitas leidinys susidarė.

Beredaguojant Rusijoje draudžiamus lietuvių Tilžės laikraščius, man buvo atitekusi Vyskupo Valančiaus likusi rašliava, keletas gerai aptaisytų visokio formato sąsiuvinių visokiais vardais: 1, Pamiętnik Domowy, 2, Wiadomości o czynnościach Pasterskich biskupa Wołonczewskiego, 3, Wiadomości Rozmaite, 4, Wiadomości zewsząd zebrane. Tris sąsiuvinius man buvo atsiuntę iš Kelmės vyskupo Valančiaus giminės, dr. Grūzdys ir p. A. Beresnevičiūtė, o vieną iš Kauno iš vyskupo kanceliarijos. Viename sąsiuvinyje, kurs rodės rūpestingiau buvo surašytas, Pamiętnik Domowy, radau padėta: Nie będzie drukowany. Vadinas, v. Valančius savo papratimu žymėjos savo laiko faktus tik pačiam sau tuo tarpu vėliau sunaudoti kuriam savo leidiniui, o mirtis nebeprileido jo to padaryti. Na, ir ryžaus autorių pavaduoti; griežtai visa iš tų rankraščių, kas tik gali turėti mums reikšmės, atpasakojau lietuviškai ir nuo 1899 m. „Tėvynės Sargo“ 11 Nr. ėmiau skelbti dalimis: „T. S.“, „Žinyčioje“ ir „Dirvoje-Žinyne“. Šitomis publikacijomis aš norėjau prirengti Lietuvių Visuomenę, kad ji prideramu susidomėjimu 1901 m. vas. 16 d. sutiktų šimto metų sukaktį, kai yra gimęs didysis tautinės lietuvių kultūros šulas Žemaičių vyskupas Motiejus Valančiauskis. Plačiau apie tai žr. gale.

Aptiktoji istorijos medžiaga buvo tiek įsidėmėtina, jog ją skelbdamas, aš maniaus minėtinus padarysiąs ir anuos leidinius. Taip ir buvo: mūsų mokslas labai dažnai gaudavo ir tebegauna pasiieškoti tų leidinių kaip tik dėl šitos medžiagos. Bet jų neberanda. Tai ir sumaniau surankioti juos į vieną atskirą leidinį.

Kalba čia verstinė. Bet turinio stengiaus neiškreipti. Leidinys tad rašytoją Valančių tereprezentuoja savo turiniu, ne kalba. Lenkiškai išauklėtas kunigas Motiejus lenkų kalbą vartojo savo reikalui, lietuvių kalbą — viešajam reikalui. Tad lenkiškai žymėjos nuotykius, visai nesirūpindamas išlaikyti gražią literatišką formą. Rašė lakoniškai, veik vienais pagrindi-

niais sakiniais. Atpasakodamas tad vyskupo Valančiaus „Pastabas pačiam sau“ lietuviškai, aš tariuos jų formos visai nenuskriaudęs.

Ar daug vertos šitos pripuolamos pastabos pačiam sau garsiausio ir įtakingiausio savo laiku lietuvių rašytojo, kurs drauge su S. Daukantu padėjo tvirtą pamatą mūsų literatūrai? Daug, nes šitos minčių ir rūpesčių nuotrupos išduoda autorių - ganytoją, ganytoją-karžygį, karžygį-švietėją ir blaivintoją.

Lengvai pavaldydamas plunksną, v. V. gebėjo nieko nepraleisti nepasižymėjęs, ką daręs ar girdėjęs. Jis tai darydavo papratęs savo mintis reikšti raštu, nors pradžioje ir nebuvo aišku, kuriam paskučiausiam galui surašo visiškai palaidus, be literatiškos vertės faktus. Jų surašytojas neturėjo laiko ir tikslo jais pasivaidinti skaitytojams, nesistengė tad gudriais savo galvojimais aptamsinti atsitikimus, nudažyti juos asmeninių savo pažiūrų spalva. Gal del to ir tapo jos istoriniai dokumentai, kuriuos jau gali kombinuoti be baimės sumeluoti. V. Valančiaus „Pastabos“ lygios moksliška savo vertybe metraščiams, šeimininkų užrašams ar kitiems paminklėliams, kurie tekalba faktais ir daviniais, ne kūrybiniais kliedėjimais.

Ištraukdamas žineles iš keturių rankraščių ar pavesdamas kai kam tai padaryti, aš nežymėjau, iš kurio paimta, nes ir patsai autorius sąsiuviniais, matyt, nesivaržė, šalia grynai bažnytinių žinių, nuotykių, popiežiaus bulų padėdamas savo „Wiadomość literacka“, „Wiadomość familijna“ ir k. t. Įrašinėjo, kaip pakliuvo, čia pradžioje sąsiuvinio, čia gale, — kur rado tuščios vietos.

Du sąsiuviniu, tiesa, buvo lyg pasirinktų žinių. „Pamiętnik Domowy“ — apie bažnyčias ir vienuolynus, o „Wiadomość o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego“ —dienynas, kur nepertraukdamas plikais skaičiais kasdieną žymėjos, kur ir kiek padirmavojo, kurių šventybių daiktų benedikavo ir kiek jų buvo. Visas storas sąsiuvinis be teksto, neskaitant visai pašalinių vyskupo darbams pastabų. Taip ir „Sąrašas mūrinių ir medinių bažnyčių, pastatytų mano vyskupavimo laiku“ ne vienoje buvo vietoje.

Didžio autoriaus pavardę teberašau, kaip ir pradėjęs, Valančius, nevengdamas ir Valančiauskis, nors prof. A. Voldemaras „Lietuvio“ 1925 m. 21 Nr. lyg nepatenkintas, kam tai padaryta, jei ir kitos tautos kartais pamiršta tikrąją savo garseny-

bių pavardę ir pasilieka tik jų pravardes. Vartojant pravardę, žinoma, galima prie jos priprasti ir pasidaryti sava. Bet aš savo sąžinėje nejaučiu jokios pareigos pratintis. O jei jau pratinies prie ko nauja, tai tiek pat gali pasipratinti ir prie ko sena, jau pamiršta. Pagaliau, niekas ir neprotestuoja, kai kas rutinistas, vartoja supopuliarėjusią pravardę; nėra ko protestuoti, nė kai kiti vartoja dokumentų pavardę, kam ta tautinė forma malonesnė. Vadiname gi dvejaip poetą Vienužį: Vienažindžiu, kaip iš tikrųjų yra, ir Panevėžio lenkų perkreiptu — Vienožinskiu. Man šitie kraipymai nemalonūs; jie atmena baudžiavos, visokeriopos prievartos slogutį; prievartą, tegul sau ir kultūros, nebetekti tikrųjų savo tėvų. „Valančius“, „Vienažindys“ nebuvo ir nebus menkesni už „Valančiauskį“, „Vienožinskį“. Kiti dar kalba nepavyksią atitaisyti rutinos: ji esanti galingesnė už nuosakumą. Ir tai netiesa. Pavyko gi „Drozdowski—Jezierza“ ar „Strazdelis“ atstatyti tikruoju Strazdu ir tai yra jam tik į garbę. O pirmosios pravardės buvo tik į kvailą ir tuščią fanaberiją. Sk. „Kant na pochwałę miasta Rygi“. T. S. 1900, 2—3.

Žinia apie giminę.

1. A. a. **Mykolas Valančiauskis,** Martyno ir Joanos sūnus, Medsėdžiuose Salantų par., mirė 1828 m. gruodžio 13 d. kepenų liga: jam nudžiūvo dešinė koja. Palaidotas Gargždeliuose. Pragyveno 76 metus.

2. **Ona Stankevičiūtė** gimė 1770 m. vasario 21 d. Kulupėnuose Kartenos par. Lenkams mūsų kraštą pagrobiant, ištekėjo už Mykolo Valančiauskio. Mirė Varniuose vyskupo namuose 1859 m. gruodžio 24 d. Palaidota Varniuose. Gyveno 89 metus ir 10 mėnesių.

3. **Marijona,** Mykolo ir Onos Valančiauskių duktė, gimė 1796 m. sausio 6 d. Pirma nutekėjo už Viskanto; šiam mirus, už Jono Rudavičiaus. Mirė Klaišiuose 1865 m. gruodžio 27 d. Palaidota Žarėnų kapuose.

4. **Mykolas** pasaulyje, **Julijonas** vienuolyne, Mykolo ir Onos Valančiauskių sūnus, gimė Medsėdžiuose 1797 m. gruodžio 29 d. Bernardinu tapo 1820 m. Mirė kepenų liga, tikriau, perdaug dirbęs bažnyčioje, 1859 m. kovo 30 d. Kretingos vienuolyne. Palaidotas ten pat parapijos kapuose.

5. Dviem vardais **Motiejus-Kazimieras,** Mykolo ir Onos Valančiauskių sūnus, gimė Medsėdžiuose Salantų par 1801 m. vasario 17 d. Mokės Kalvarijos mokykloje, kunigų daminingkonų laikomoje. Išėjo visą mokslų kursą, šešias klases. Į dvasiškąjį luomą įstojo 1822 m. rugsėjo 1 d. Pasiųstas į Didžiąją Vilniaus Seminariją 1824 m. rugsėjo 1 d.; ten išėjo ketverių metų mokslo kursą. Kunigu jį išventė Vilniaus Katedroje 1828 m. gegužės 16 d. vyskupas sufraganas Tadas Kundzičius. Tais pačiais metais rugsėjo 1 d. apsiėmė kapeliono pareigas eiti Mozyriaus apskrities mokykloje. 1834 m. kunigaikštis Simanas Giedraitis, Žemaičių vyskupijos administratorius, perkėlė jį kapelionu į Kražių gimnaziją. 1840 m. pašauktas mokytoju į Vilniaus Kunigų Akademiją; tas pareigas eiti pradėjo rugsėjo 1 d.; 1845 m. susirgęs kepenų liga, sugrįžo į Žemaičius. Varnių seminarijos rektoriaus pareigas eiti pradėjo nuo rugsėjo 1 dienos. 1850 m. vasario 24 d. Petrapilyje arkivyskupas Dmochovskis įšventė jį vyskupu.

6. **Petronelė,** Mykolo ir Onos Valančiauskių duktė, gimė Medsėdžiuose 1805 m. gruodžio 18 d. Ištekėjo už Kazimiero Bagdonavičiaus, bet vaikų neturėjo. Šiam mirus, ištekėjo už Simano Beresnevičiaus ir susilaukė penketo vaikų. Mirė, trejus metus pasirgus džiova, ties Varniais, Palūkstėje 1867 m. sausio 3 d., palaidota Varnių par. kapuose.

7. **Peliksas-Justinas,** tų pat sūnus, gimė Medsėdžiuose 1808 m. gegužės 30 d. Mokės Kalvarijoje, paskui Mozyriuje ir Slucke. Išėjo gimnaziją, nuvyko į Tartų miestą medicinos mokytis. Išėjęs mokslą, mirė kepenų liga 1840 m. vasario 23 d. Palaidotas Tartuose liuterių kapuose.

Doc. Tumo pastabos. 1. Metrikas įrašo į tam tikras knygas parapijos kunigai. Tas knygas (gimusiems, mirusiems, vedantiems įrašyti), raikščiu pervertas, numeruotas ir antspauduotas parapijoms nusiunčia Dvasiškoji Konsistorija (dabar vadinamoji — Vyskupijos Kūrija). Tai esti pamatinės knygos. Šitos knygos reikia perrašyti du kartu; nuorašų tikrumo žiūri dekanai ir vieną nusiunčia Dvasiškajai Vyskupijos Konsistorijai (dabar Kūrijos Metrikų Skyriui) į archyvą, antrą pasaulinei vyresnybei, o pamatinės knygos lieka vietoje. Tokiuo būdu darosi nebegalima metrika perdirbti: reikia tik palyginti nuorašai iš dviejų knygų, ir bus aišku. Svarbiame reikale taip ir daroma: nuorašas iš bažnyčios knygos siunčiamas į Konsistoriją; ši sulygina

jį su esamąja Konsistorijoje knyga ir jei sutinka, deda savo žymę.

Vyskupas Motiejus buvo pakrikštytas Salantų filijos Kalnalio bažnyčioje. Palyginkime Kalnalio ir Konsistorijos įrašymus.

Kalnalio knygose:

Anno 1801. Die 17 Februarij Ego Josephus Skalski Altar. Kalnel. Baptisavi infantem Nomine Mathiam Casimirum heri natum ex Legitimis Conjugibus Patre G. D. Michaele Wołonczewski Matre G. D. Anna Stankiewiczówna de villa Nastrany Parochiae Salanten. Patrini fuere Rochus Budrys et Johanna Żwinklewiczówna ambo de Nastrany Parochiae Salantensis.

Konsistorijos knygose:

Anno 1801. Die 17 Fabruarij Ego Josephus Skalski. Altar. Kalnel. Baptisavi infantem nomine Mathiam heri natum ex Legitimis Conjugibus Patre Michaele Walącius Matre Anna Stonkowna de villa Nastrany Parochiae Salantensis. Patrini fuere: Rochus Budrys et Johanna Żwinklewiczówna ambo de Nastrany Parochiae Salantensis.

Kalnalio įrašą yra man suteikęs a. a. Salantų klebonas Navardauskas, taip pat ir Konsistorijos įrašą, nes ir šioji knyga esti Kalnalyje. Patikrinti šiuos įrašus dabartinis klebonas Pr. Gaigalas atsisakė, protestuodamas, kam žmonių įprastoji Valančiauskio pravardė imta rašyti Valančius, visai svetima žemaičiams, net neatspėjama, kad tai būtų buvusi vyskupo pavardė.

Nuorašo iš Kalnalio knygos Konsistorija nepatvirtintų, nes jos knygoje nėra: 1, antro vardo: Kazimieras, 2, nėra prieš jo tėvų vardus bajoriškos kilties pažymėjimo G. D. = Generosus Dominus — Kilmingas Ponas; 3, tėvų pavardės be lenkiškų galūnių: ewski, ewicz: Wołonczewski, Stankiewicz, bet su žemaitiškomis galūnėmis: ius, us: Valancius, Stonkus. Kalnalio knygoje lengvai pastebimi vėlesni prierašai visai kitu rašalu ir kita ranka: **Wolonc** — retesnėmis raidėmis, **zewski** tankesnėmis ir kitkas.

Išeinant iš baudžiauninkų luomo į privilegijuotąjį bajorų ar dvasiškių luomą, jau stojant į mokyklą, reikėjo perkreipti ir vergiškoji (lietuviškoji, žemaitiškoji) pavardė bajoriškai, tuo laiku pas mus lenkiškąja mada, idant ta liaudis, iš kurios bus

išėjęs dvasiškis ganytojas, nesipiktintų jo kilties žemumu ir juoba jo klausytų. Taip skelbė oficijalusis 1826 m. Petrapilio „ukozas“.

Vyskupo Motiejaus metrika turėjo būti subajorinta ne stojant jam į Kalvarijos mokyklą, bet taisantis būti vyskupu. Gimnazistui būtų pakakę prie pavardės prisegtos lenkiškos uodegėlės; tam visai nereikėjo: Generosus Dominus, nei antro vardo. Bet visa to buvo reikalinga, padarant didį žmogų, mitros, lygios kunigaikščio kepurei, nešiotoją, kokiuo mužikvaikis iki tol dar nebuvo nė vienas buvęs. Taigi Nastrėnų kaimo valstietis Motiejus Valančius Šventajam Tėvui vyskupu padaryti yra pristatomas, kaip: Maciej-Kazimierz Wołonczewski herbu „Topór“. Į kurios „Toporczykų“ giminės herbą buvo kun. Motiejus priimtas ir kuria procedūra (paprastai įsipirkdavo), nėra žinios.

2. 1900 m. visa tai nagrinėdamas, aš pavardę Valančius ėmiau rašyti aukštaitiškai: Valančius, kur tų pavardžių yra gana, kaip: Jančius. Bet kaip salantiškiai prieš šimtą metų yra tarę, dar neįrodyta. Kodel kun. Skalskis įrašo Valancius, kai Żwinklewiczowna rašo su cz? Salantiškių tarmė nepakenčia kietojo garso cz, pakeisdama jį minkštuoju **t** arba **c**. Ir jų pavardės skamba: Gricius, Macius, ne Mačius ar Mačys, kaip aukštaičių suvalkiečių. Daug rečiau: Taučius (Mosėdžio par.).

3. Nastrėnų = Nasrėnų kaimą Valančius visur vadina: Medsėdžiais. Žemaičiuose veik kiekvienas didesnis kaimas turi savo — medsėdžius; būtent, po keletą ūkininkų, iškilusių iš kaimo į „medę“ — mišką; tad lyg girininkus. Žagarės par. jie vadinas: Medsėdais. Šitie galūlaukių ūkininkai visados esti turtingesni, laisvi, po daugiau turi lauko, už kurį mokėjo laisvą činšą. Valančiai buvo laisvi valstiečiai, tolokai nuo Nasrėnų, kuo ne prie pat Kalnalio.

4. Vyskupas pats klysta, dėdamas savo krikšto dieną (17) gimimo diena (16): heri natum, vakar gimusį, rašo Skalskis.

5. Kepenų liga — Valančių giminėje paveldima. Kepenų liga mirė tėvas Valančius ir visi jo sūnūs: pranciškonas Julijonas, vyskupas Motiejus ir medikas Peliksas.

6. Vyskupas Motiejus visiškai pritarė bajoriškai fanaberijai, kai į galą savo amžiaus ėmęs rašyti, lyg su predilekcija dėjo: „dwóch imion Maciej-Kazimierz Wołonczewski“, o motiną pra-

vardžiuoja Stankeviczówna, nors labai gerai žino jo tėvelį buvus Valančių, o motinėlę — Stonkalę.

7. Salantų parapijos Gargždeliai turi savo kapus.

8. Rusų okupaciją v. M. vadina: „w czasie zaboru ziem Polskich". Vadinas, v. Motiejus iki pat galo amžiaus vartojo lenkišką terminą visai valstybei .pavadinti, kai nei jis, nei jo sekretorius kun. J. S. Dovydaitis Žemaičių ir Lietuvos niekaip kitaip nėra pavadinę.

9. Kas tokie buvo Rudavičiai, Bagdonavičiai, mes nežinome; Žarėniškiuose pilna visokių smulkbajorių. Bet išleidęs savo seserį už sediškio valstiečio Barškiečio ir paskui tą savo svainį laikydamas savo Palūkstės palivarke, jau vadino jį Beresnevičium, taip, kaip ir jo brolius kunigus Antaną ir Povilą Barškiečius. Tos sesers sūnui Vladislovui buvo net Pakražantės dvarelį nupirkęs, tik seserietis veikiai susigriebė jį prakortoti.

10. Bet šalia tų tradicinių laiko dėmių, bajoravimo, matome vyskupą Motiejų buvus ir atkaklų žemaitį. Žemaičiu darė jį pirmiausia gero sūnaus pareiga. Jo motinėlė Ona Stonkalė, nors įrašyta Stankevičale, lenkiškai ar kaip kitaip svetimai nemokėjo nė vieno žodelio; iki pat galo amžiaus vilkėjo gangreit sodietiškai, nors ir turtingai, o sūnus vyskupas vis delto per 9 metus sodindavos ją stalan pirmon vieton, kur pačiam derėjo sėdėti, nieko nežiūrėdamas, ar čia kuris grapas ar kunigaikštis buvo svečias. Juk ir be to visi žinojo, koks Valančius buvo „Topór"; to nepaslėpsi, o manifestavimas savo pagarbos gimdytojai kėlė jį nepasakomai aukštai diduomenės akyse. Vyskupas Valančius su Ignotu Holovinskiu, irgi viskupu, lenkų pedagogų literatūroje įrašyti kilniais pavyzdžiais, kaip reikiama nesigėdėti beturčių ir paprastų savo gimdytojų. (Holovinskio motinėle tebuvo žlugto skalbėja, o visus penkius savo sūnus išleido į aukštąjį mokslą). Manau, žemaitės motinos artimumas vyskupui Motiejui turėjo didelės reikšmės jam pačiam: motina palaikė vyskupo sūnaus tautinius ir demokratinius namų papročius ir atsvėrė išauklėjimą svetimoje kultūroje.

11. Brolis bernardinas padėjo Motiejui pabaigti mokslus; o kai jis pabaigė, pats leido į mokslus jaunesnįjį brolį Peliksą.

12. Kaip Valančiai prarado savo Nastrėnų Medsėdžius, nėra žinios. Dabar, kur kitkart Valančių buvo sėdyba, nebėra nė mažiausios žymės, jog čia kitados gyventa. Bėra, rodos, tas vienas šulinys.

13. Įsidėmėtina data rugsėjo 1 d., kurios kun. Motiejus savo pedagogikos darbuose griežtai laikėsi, tą, ne kitą dieną pradėdamas mokslo darbą. Į kunigų seminariją Varniuose jis įstoja rugsėjo 1 d., į Didžiąją Kunigų Seminariją Vilniuje rugsėjo 1 d., kapelionauti Mozyriuje pradeda rugsėjo mėn. 1 d., Vilniaus Akademijos profesoriaus pareigas eiti pradeda rugsėjo 1 d., Varnių Seminarijos rektoriaus pareigas pradeda irgi rugsėjo 1 d. Sako, esą laimingų ir nelaimingų dienų. Daugelio žymiųjų žmonių gyvenime pasikartoja kuris skaitmuo: 14, 23 ar kitas. Daugelis tyčia laikosi vienos datos. Aš atmenu, į pradžios mokyklą įstojau 1879 m. penktadienį ir man mokslas itin sekės. Kitais metais kai mane ketino į Kunigiškių mokyklą nuvesti pirmadienį, aš išsiprašiau palaukti, nors man buvo ilgu, penktadienio, nes tą pat dieną perniai buvau įstojęs. Namiškiai pripažino man raciją ir nuvedė penktadienį. Bet tuo man ir pasibaigė. Ar čia Valančiaus prietaras, ar didžiųjų žmonių sekimas, ar instinktyvus linkimas vienodinti gyvenimo takus?

14. Savo iškilimo į Petrapilį drauge su visa Kunigų Akademija Valančius nė nežymi; matyt, tai jam nesudarė jokio etapo — tas pats profesoriavimas. Nors kitur Valančius pasivadino teologijos daktaru, žymėdamas visas etapines savo gyvenimo datas, nė žodžiu neprasitaria apie savo mokslo laipsnius. Nesisako Didžiąją Seminariją išėjęs teologijos kandidato laipsniu, nesisako, nei kada, nei kur, nei kuria kaina yra laimėjęs magistro ir daktaro laipsnius. Su pasigėrėjimu pažymi išėjęs visą gimnazijos kursą (ano laiko kunigams tai buvo retenybė) ir daktaru likęs; tai mokslo dydis jam nebuvo abejingas, o jo laipsniai paniekintini. Lieka klausimas, ar Didžioji Seminarija davinėjo laipsnius. Gal tik tapusi Akademija, ėmė davinėti, būtent, tada, kai Valančius buvo jau išėjęs ją.

15. Nemini nė savo tyrinėjimo darbų. Vienas mokyklų leidinys mini Kražių gimnazijos kapelioną Valančių užsiimant rinkimu medžiagos Žemaičių Vyskupijos istorijai. Spėjama, tuo ruošimuosi mokslui dirbti atkreipęs į save Akademijos akis ir ji sau Valančių, ne kurį kitą kapelioną, profesorium pasikvietusi.

Motiejus Valančius - mokinys.

Atminimas mokslo Kalvarijoje.

Malonu atminti senieji, nors ir nemieli, atsitikimai; todel pažymėsiu šį atsitikimą mano jaunystėje.

1816 metų rugpjūčio 16 d. mano tėvas Mykolas nuvežė mane į Kalvariją mokytis ir paliko Žvirkalnyje pas Glazeraitę. Glazeraitė buvo senosios gadynės pana, nepuikesnė už velnią, nemaža rėksnė, tačiau neblogiausia davatka.

Mane priėmė į bendrabutį jau dvyliktą. Už kambarį, kurą ir virimą valgyti tėvas apsiėmė mokėti jai kas metai po dorelį (talar), arba po devynius auksinus (złoty), ir kasmet duoti produktais: po du pūru bulbių, po šešius gorčius miežinių kruopų, po pūrą ruginių miltų ir po du gorčiu druskos. Keptą gi duoną, sviestą ir mėsą sakės siųsiąs man pačiam, kad tie maisto dalykai nepatektų šeimininkei į jos rankas. Be to, tėvas sumokėjo vieną rublį už kurą mokyklai šildyti; ir namų guverneriui Jonui Petrauskui už prižiūrėjimą apsiėmė kas metai mokėti irgi po vieną dorelį. Pagaliau, mano reikalams — popieriui, pieštukams, rašalui, plunksnoms — kas ketvirtis turėjo duoti po du auksinu. Taip tatai, gyvais pinigais turėjo per metus sumokėti keturius rublius ir šešias dešimtis kapeikų.

Man tada ėjo šešiolikti metai amžiaus. Buvau gana išlepintas ir liguistas; todel mažas, kaip vagelis, liesas, kaip penėtas svirplys, lengvas, kaip ligota žąsis pavasarį.

Kalvarijos mokykloje, padalytoje keturiomis klasėmis, mokytojavo tėvai domininkonai.

Kundzevičius, dar tebeklierikas, mokė kalbų: prancūzų, vókiečių ir rusų, kurių pats nė vienos nemokėjo.

Kun. Klimavičius Laurynas — lotynų kalbos pirmojoje ir antrojoje klasėje.

Onichimauskas Bogumilas, klierikas, lotynų kalbos trečiojoje ir ketvirtojoje klasėje.

Kun. Vaitkevičius — religijos, doros mokslo ir lenkų kalbos.

Kun. Galdikauskas Ermenegildas — aritmetikos ir matematikos, arba geometrijos.

Kun. Žiūkas Jonas, prefektas — istorijos.

Prijoras buvo senis kun. Pliuškevičius.

Šitie profesoriai mane, jau gerai pasiruošusį, priėmė stačiai į antrą klasę.

Vilkėjau tada miliniu juodai dažytu surdutėliu, ištrintais kailinėliais, dėvėjau kepurę konfederatką dar iš lenkų gadynės — žydrą, tamsiai rusvai apvedžiotą. Avėjau batais, ant tėvo kurpalio siūtais, nes išaugsiąs; daug man buvo del jų nepatogumų, nes kilojant kojas, jie smukinėjo ir trynė kulnelius kruvinai. Gaudavau užrišti kelius, tada kojos tirpo. Vos nevos įprašiau tėvą, kad batelius man siūdintų ant mano paties kurpalio.

Mokinių buvo 318. Visi buvome paklusnūs, papiktinimų nebūdavo jokių; mokėmės kiek tik beišgalėdami. Kalvarijoje nebuvo nei váistinės, nei gydytojo, nei felčerio, nei pėrenės; nelaimingus vaikus dažnai išberdavo; tik ėmus maudytis, bėrimas pranykdavo.

Kasdieną eidavome į bažnyčią primarijos; šventadieniais primarijos, sumos, pamokslo ir mišparų klausyti. Advente kasdieną rarotų ir primarijos. Išpažinties kas mėnuo. Šv. Tomo Akviniečio dieną to šventojo paveikslą nešdavomės iš mokyklos į bažnyčią, giedodami, procesijoje.

Profesoriai turėjo teisės būti mokinių teisėjais ir budeliais. Kiekvienas profesorius buvo viešpats, neprivaląs niekam atsiskaitinėti. Nė vienas mokinys, nors kažin kaip gerai buvo išmokęs, kas užduota, negalėjo būti tikras, jog jo mokykloje nenuplaks, nes tai priderėjo ne nuo to, moki ar nemoki, bet nuo to, piktas ar nepiktas bus kunigas profesorius.

Tačiau visi profesoriai, nors tokią turėjo galią, žmoniškai elgdavosi su mumis, be kun. Klimavičiaus. Šiam pasenusiam vienuoliui bemokytojaujant bakalarauti buvo taip įsipykę, jog jis pradėjo nebepakęsti mokinių; del to dažnai baudė juos nieko neprasikaltus.

Vieną kartą atėjo į antrąją klasę antrą valandą, neišmiegojęs ar kiek įkaušęs, labai piktas. Mokinys Bernotavičius vertė išrašus, prasidedančius žodžiais: „parentes charissimos“. Paminėjo žodį — „oportet“. Tai išgirdęs, Klimavičius šūktelėjo: nemėgstu tų „portek“! Buvo tai tik ieškojimas kliaudžių, nes to žodžio negi išmesi iš lotynų kalbos. Toliau profesorius:

— Ką reiškia žodis: indigeo?

To žodžio duotoje pamokoje nebuvo, Bernotavičius ir atsakė:

— Nežinau.

Profesorius:

— Klaupkis! Sekantysis: kas tai yra: indigeo?

Ir šisai atsakė: — Nežinau.

Taip išvarė į vidurį 24 „studentus", išsitraukė iš už aulo bizūną ir pliekė, pliekė be galo. Kilo klasėje šauksmas ir verksmas. Klimavičius bežudydamas priilso ir išbėgo iš klasės, nė pamokos nepažymėjęs. Klasėje buvo 86 mokiniai ir visi drebėjo, nes liūtas draskės. Aš šiuo kartu išlikau, nes nebuvau pavėjuje.

Savaitę po tos pirties praleidus, taip man atsitiko.

Buvo jau vėlybas ruduo, lapkričio 6 d. Žvarbus vasaros vakarų vėjas bepradėm pūtė su sniegu ir lietum. Aš turėjau tvirtą, drobe apsiūtą skėtį. Suskambino į pamokas po pietų; pasiėmiau tą skėtį ir išėjau. Ligi tik priėjau Anno koplyčią, išskėčiau skėtį, mane pagavo áudra; knygos iš po pažasties iškrito; nusitvėriau abiem rankom už skėčio ir pakilau į orą. Skridau čia aukščiau, čia žemiau; tariaus į dangų nuskrisiąs. Švento Jono kalne pats vėjas užbloškė mane už koplyčios; pasiekęs kojomis žemę, suglaudžiau skėtį, tada vėjas jau nieko nebegalėjo padaryti.

Perskridau karčiamą, tiltą, Varduvos upę; ji rudens metu gilì esti; pralėkiau oru bent 2.000 žingsnių. Prasipažįstu, nusigandau, nes mirtis buvo čia pat. Todel įėjau į Judo pabučiavimo koplyčią padėkoti Viešpačiui Dievui už tai, kad išlikau sveikas. Vos tik priklaupiau, kažkas praeidamas pro šalį koplyčią uždarė ir kablelį užkabino. Šokau prie durų, beldžiau, bet žmogaus nebebuvo. Palikau, kaip paukštis narve. Tris ketvirčius valandos prastovėjau prie durų, žiūrėdamas pro plyšį tarp suvėrimo, ar kas neina. Galų gale, išvydau ateinančią bobą, pradėjau belsti ir smarkiai šaukti. Išgirdo ir atidarė.

Bėgu, kiek tik betesėdamas, į klasę — jau būta arti galo pamokos. Įeinu uždusęs. Klimavičius, išvydęs mane, šūktelėjo:

— Kur buvai, valkata?

Atsakiau:

— Kunige profesoriau, netyčiomis buvau beprapuoląs...

Profesorius atsistojo ir tarė:

— Netyčiomis užsnūdai, blozne. Imkite jį! Ir įsegė man šešius tokius skanius bizūnus, jog randus per šešias savaites nešiojaus.

Po pamokų apsakiau draugams savo kelionę oru; be to, kažinkas matęs mane skrendant; tai pagarsėjo miestelyje. Tai išgirdęs, prefektas Žiūkas pasišaukė mane pas save ir liepė viską apsakyti su visais išgaliais. Apsakiau ir pridūriau:

— Ta diena dvigubai buvo man nelaiminga: nes kuo tik neištiko manęs mirtis ir už pavėlavimą į mokyklą kun. Klimavičius mane nulupo.

Prefektas atsakė:

— Ką gi padarysi, mano vaike! Atleisk seniui; rasit, kitą kartą nebebus toks greitas muštis. Aš jam pakalbėsiu.

Dviem savaitėm vėliau einu iš savo bendrabučio ant Beržokalnio ir matau tris draugus mokinius antros klasės: Albiną Vitaravičių, Ignotą Klenauską ir Juozapą Ulbą, bestovint prie Viešpaties vakarienės koplyčios. Jie tuojau įsivedė mane į koplyčią ir sako:

— Pone Motiejau! Juk ir tave Klimavičius yra be reikalo sumušęs. Tariamės, kas čia padarius tironui pašalinti. Patark, ką turime daryti.

Atsakiau: — Jūs esate vyresni, tai pirma pasisakykite savo nuomones.

Vitaravičius tarė: — Man rodos, bene reiktų mums pasiskųsti Vilniaus Universiteto Rektoriui.

Klenauskas patarė pasiųsti prašymą dvarininkui Rönné, Kalvarijos mokyklos kuratoriui.

Ulba tarė: — Man rodos, visa klasė turi eiti į prefektą ir prašyti, kad užtartų. Galop, pridūrė: — O tu, Motiejau, kaip sprendi?

Atsakiau: — Jei nunešime skundą į Vilnių, kur Universiteto Rektorius Sniadeckis ar Lobenvein'as, palaikys tai maištu; Rönnei domininkonai iškels pietus, ir tuo pasibaigs byla; jei visa klasė išeis į prefektą, taip pat gali palaikyti susibaudimu. Tai, mano nuomone, mes patys turime jam taip įkyrėti studentiškais savo šposais, kad jis pasijustų priverstas pamesti vietą.

Visi sutiko: — Gerai! Tik kokiais šposais?

Atsakiau: — Kiekvienas turime ką nors prasimanyti; nors sumanymas ir nebūtų švelnus, tiek to: juk ir profesorius nėra mums švelnus.

Draugai tarė: — Tu pirmas taip sumanei, pirmas ir iškrėsk šposą.

Sutikau. Galop, prisiekdinome visa laikyti paslaptyje ir parėjome namo.

Profesoriaus sėdynė mokykloje buvo apmušta juoda oda. Dviem dienom vėliau dar gerai prieš ašmą valandą, kai tebebuvo tamsoka, nuėjau į mokyklą ir ištepiau aną sėdynę tepalu iš taukų ir suodžių, kuriuo tepdavomės sau batus. Įėjo Klimavičius čiukšėdamas, susiraukęs, kaip aulas, ir majestotiškai įsisėdo į krėslą. Išklausė pamoką, tą dieną dargi nieko nemušė. Galop nagu užbrėžė pamoką ir išėjo. Visas balto damininkonų abito užpakalis juodas. Vaikai tačiau nieko jam nesako. Kai vienuolynę jam tai parodė, labai pyko ant studentų. Antrą kartą atėjęs buvo labai piktas, tiesa, bet apie savo abitą nieko neužsiminė.

Dviem savaitėm vėliau Vitaravičius užlipo ant mokyklos lubų, ant pat profesoriaus galvos išgręžė skylę ir užklojo ją bjauriu sniegu. Profesoriui atėjus, mokykla įšilo ir sniegas ėmė su smiltimis lašėti pirma ant koptūro, paskui ant galvos. Profesorius riktelėjo:

— Kas čia yra?

Vyresnieji mokiniai atsakė dargana turėjusi prinešti sniego ant lubų. Klimavičius tačiau pamatė skylę, labai supyko ir išbėgo iš klasės. Paskui prefektas tyrė, kas tai būtų padaręs, tačiau nieko nesuvokė.

Klenauskas negreit, nes vos tik gavėnioje 1817 m., iškrapštė lentelėje dvi duobeles, tik nekiaurai; įstatė dvi didokas adatas, atardė profesoriaus krėslo odą, pakišo lentelę ir vėl užtaisė. Adatų negalėjai matyti. Bet kai profesorius atsisėdo, adatos pradūrė odą ir susibedė sėdančiam į pasturgalį. Šoko Klimavičius, it arklys, kuriam dilgių po uodega pakiša, ir riktelėjo:

— Kolaik gi, bloznai, mane kankinsite! Vis tai daro jūsų vyresnieji. Todel kurie sėdi paskutiniuose suoluose — į vidurį, klauptis!

Paklausė nabagai ir prasidėjo kapojimas. Išplakus du studentu, Ulba, jau 25 metų bernas, keliais prišliaužė prie profesoriaus, neva prašydamas, kad dovanotų, apėmė Klimavičių už abiejų kojų, suspaudė ir ūmai patraukė į save. Kunigas driokstelėjo, kaip ilgas beesąs, aukštynelkas; labai susikrėtė sau nugarkaulį ir galvą. Atsikėlė ūkaudamas ir sakydamas:

— Šitie galvažudžiai užmuš mane!...

Vienas mažesnysis atsiliepė: —

— Muša nekaltai mušantį.

Klimavičius, parėjęs į vienuolyną, išgulėjo dvi savaiti ir daugiau į mokyklą nebeatėjo. Vienuolyno vyresnieji veikiai atsikvietė į jo vietą profesorių Labašauską, Klimavičių gi, kaipo niekam nebederantį, padarė š. Ražančiaus promotorium čia pat Kalvarijoje. Kun. Labašauskas buvo žmogus geros širdies, ir taip visoje mokykloje pasibaigė tironybė.

Klimavičius paskui buvo Vilniuje. Senatvėje atsiųstas į Raseinius išpažinties klausytoju, rodos, 1846 m. valgydamas už stalo šaltanosius paspringo, trenkė apopleksija, ir numirė. Nuo anų mokslo metų man neteko jo daugiau pamatyti.

1818 m. Kalvarijos mokykla buvo sulyginta su šešių klasių gimnazijomis. Atsiuntė naujus profesorius:

Kun. Liudviką Lapinską — iškalbos.

Kun. Augustiną Kodelskį — algebros ir trigonometrijos.

Kun. Damininką Pisarskį — fizikos.

Kadangi mokyklos rūme tebuvo 4 salės, penktosios ir šeštosios klasių studentai vaikščiojo mokytis į profesorių butus.

Aš pabaigiau mokslą 1821 m. Buvau šeštoje klasėje. Paskui ir mokykla buvo panaikinta.

Motiejus Valančiauskis,

„T. S.“ 1899. 11 Nr. 7 p. *Žemaičių Vyskupas, s. r.*

Kun. M. Valančius profesorius.

1844 metai.

Gintila Žemaičių Vyskupijos administratorius.

Rugpjūčio 25 d. Telšių nominatas pavyskupis šv. teologijos daktaras šv. Vladimiero III, šv. Onos II klasės ordenų kavalierius, diementiniu vyskupišku kryžiumi papuoštas kunigas Jonas Kryzostomas Gintila Šviesiausio Ciesoriaus Mikalojaus I tapo paskirtas Telšių vyskupijos administratorium. Šisai pralotas, R. K. Kolegijos narys, gyveno Petrapilyje; iškeltas vyskupijos administratorium, taip pat valdžios suglobtas pinigais, kuo ne 1000 rublių, pirma išsiuntė jūriomis į Rygą milžinišką savo biblioteką, paskui rugsėjo 17 d. ir patsai iškeliavo į Žemaičius.

Žilinskis Gintilos vieton Kolegijoje.

Rugsėjo 4 d. R. K. Kolegijos asesoriui Vilniaus pralotui Vaclovui Žilinskiui maloningiausiai įsakyta būti nominato pavyskupio Gintilos vietoje trečiuoju R. K. Dvasiškosios Kolegijos nariu su tai tarnybai priklausančia alga. Šis pats pralotas, įsikišus ministeriui Perovskiui, gavo Maltos bažnyčios kapelionija, duodančią metinio pelno 2.500 rub. asign. Jis jau nuo keleto metų visiškai parsidavė valdžiai; užtat jo ir neužmiršta.

Senojo administratoriaus pavyskupio kunigaikščio Simano Giedraičio laidotuvės.

Rugsėjo 14 d. Varniuose. Vakar buvo šioje Katedros bažnyčioje liūdnos apeigos laidotuvių į amžinastį pasitraukusio pavyskupio, Telšių vyskupijos administratoriaus kunigo Simano Mykolo Giedraičio, kurio kūną šio mėnesio 12 d. čia parvežė iš jo būveinės, iš Alsėdžių, kur praėjusio rugpjūčio 7 d. Dievui dūšią atidavė, jausmingai apverktas artimųjų savo giminių ir jo vadovybėje buvusios vyskupijos, iš kur kūną, balsamavę ir paprastas pamaldas atlikę, tarp daugingai susirinkusių žmonių, tikrai prisidedančių prie visuotinio gailėjimos, nustojus Ganytojo, išnykstantieji šie palaikai buvo išlydėti tam paskutiniajam patarnavimui susirinkusiųjų dvasiškių, artimųjų ir tolimesniųjų giminių.

Nepaprastas buvo reginys Alsėdžių bažnyčioje išstatyti vyskupo palaikai be jokios iškilmės, tikrai, kaip jis to norėjo mirdamas — padėti ant colūno tik tarp keturių žvakių. Dievobaimingas vyskupas ir numiręs norėjo duoti žmonėms nusižeminimo pavyzdį.

Pravežant pro apskrities miestą Telšius, gedulo konduktą sutiko priderama pagarba tos vietos vienuolynų dvasiškija ir mieste esantieji pasauliečiai ir karo viršininkai. Paskui konduktas nuvyko į kunigų bernardinų bažnyčią, kame liūdnu giedojimu ir tam tikra muzika atlaikytos buvo šv. gedulo mišios, o paskui vienas to ordeno vienuolis sakė pakasynų pamokslą. Po pamokslo įvyko vyskupo nabašninko kūno eksportacija, išlydint visiems tiems iki pat miesto galo, kurie buvo kondukto sutiktų, taip pat didelei miniai gailesčio perimtų žmonių.

Iš čia konduktas traukė Varnių link. Prisiartinant prie šio miesto, išėjo dauginga iš vyskupijos atvykusi dvasiškija, kapi-

tulos nariams vedant, visa kunigų seminarijos jaunuomenė, savo mokytojų vedama; galop, visa tos vietos konsistorijos kanceliarija. Susirinko savo užjautimo išreikšti dvasiškojo savo vado netekę dvarininkai, bajorai ir šiaipjau visokios rūšies žmonės. Gedulo konduktą sutiko už versto nuo miesto. Čia dvasiškija suturėjo konduktą, nuėmė nuo trijumfinio vežimo savo vyskupo kūną, kunigai pakėlė ant savo pečių ir su juo sielą perveriančiais giedojimais į vieną galingą harmoniją sujungtų balsų, nesiliaujančiu visų varpų balsu ir galinga gedulo muzika, traukė katedros bažnyčios link.

Konduktui atėjus greta seminarijos trobesių, buvusios ypatingoje globoje ir rūpestyje į amžinybę nuėjusio vyskupo, procesija sustojo ir vienas seminarijos profesorius turėjo tam liūdnam atsitikimui pritaikytą kalbą tos įstaigos vardu, kuri tikrai suprato visą pritirtojo nuostolio didumą. Iš čia konduktas toliau traukė į katedrą, kuri iškilmingą, bet drauge ir liūdną išvaizdą gavus, ant savo krūtinės prisiėmė brangius Ganytojo palaikus. Ten kūnas buvo pastatytas ant katafalo, iškilmingai aptaisyto. Tuojau suskambėjo aidas nesuskaitomų balsų, siunčiančių į Galybių Dievą karštas maldas amžinojo atilsio velionies vėlei. Galų gale, vakar, pagiedojus paprastas egzekvijas ir išklausius trijų kalbų: dviejų lenkiškai ir vienos žemaitiškai, grabas tapo nuo katafalo nuimtas, įleistas į esantį po bažnyčia rūsį ir pastatytas šalip jo pirmtakūno grabo.

Garbės vertasis Ganytojas, senovinės kunigaikščių giminės, pragyveno 80 metų amžiaus, 57 m. kunigystės ir 32 vyskupystės. Pirmutinio mokslo sėmė pavietinėje Kauno mokykloje, paskui klausė mokslų kurso Žemaičių seminarijoje, o pabaigė juos Lenkų sostinėje. 25 metuose savo amžiaus gavo teologijos daktaro laipsnį, o 27 iš Lenkų karaliaus Stanislovo Augusto šv. Stanislovo I klasės ordeną. Paskui 1831 m. gavo iš maloningai mums dabar viešpataujančio ciesoriaus Mikalojaus I šv. Onos I klasės ordeną, 1832 m. papuoštą ciesoriaus karūna, o 1843 m. šv. Vladimiero II klasės ordeną.

Nuo pat įstojimo į dvasiškių luomą laikė šlovingas jerarchijoje vietas: buvo pralotu klebonu, Šiluvos infulotu, o 1808 — 1820 m. R. K. Dvasiškosios Kolegijos nariu. 1829 m. asmeniniu Aukščiausiuoju Įsakymu buvo paskirtas Kolegijos Prezidentu ir tais pat metais Aukščiausiu įsakymu buvo pakeltas Žemaičių vyskupo padėjėju. 1831 m. Šviesiausiam Viešpačiui liepiant, iš

sostinės atvyko į Žemaičius ir nuo to laiko, Aukščiausiąją valią vykindamas, kartu su a. a. vyskupu kunigaikščiu Juozapu Giedraičiu, valdė vyskupiją, o tam 1838 m. mirus, tapo Šviesiausiojo Ciesoriaus patvirtintas Telšių vyskupijos administratorium; toje garbėje ir išbuvo lig pat galo.

Visas amžius šio seniausiojo visoje Rusijoje vyskupo pasižymėjo nepertraukiamais darbais dvasiškoje srityje — visuotiniam labui, bažnyčiai ir jam pavestajai avijai. Kaip saulė prieš nusileidžiant, taip jo gyvenimas prieš mirštant apsigaubė skaistybe. Visuomet buvo persiėmęs aukštu savo pašaukimo paskyrimu; tačiau paskutiniaisiais savo buvimo šioje pakalnėje metais, jausdamas prisiartinančią valandą atidavimo apyskaitos Aukščiausiajam Sostui už pavestąją jam aviją, ėmė rūpestingiau kištis į visas savo valdymo šakas: rūpestingai tvarkė vyskupijos seminariją, Varnių šv. Roko ligoninę perkeitė į Pasitaisymo namus, tokią pat Kęstaičių ligoninę paskyrė prieglaudai kunigams invalidams, kur reikėjo, rengė naujas parapijas,—visur paliko nedylamus paminklus savo rūpinimosi dvasiškija ir jam pavesta avija. Dar pernai amžium prislėgtas ir susilpnėjęs šlovingasis senelis, regėdamas širdingą Bažnyčios vaikų norą priimti šv. Dirmavonės sakramentą, tomis apeigomis užsiėmė regimu pasišventimu.

Toksai vyskupo pasielgimas padarė gilų įspūdį katalikų širdims; suprato dievobaimingi žmonės savo Ganytoją, suprato jį Kristuje broliai Vilniaus vyskupijos, kurios viršininkas J.M. vyskupas Civinskas, jausdamas nuliūdimą, į kurį pasinėrė šioji vyskupija, ligi tik gavo žinią, tuoj ne tiktai pats su aukštąja ir žemąja dvasiškija Katedros bažnyčioje atlaikė pamaldas už nabašninko vėlę, bet dar įsakė, kad ir vyskupijoje taip pat būtų atlaikytos.

Gyvas turėjęs savo monarko pasitikėjimą, valdžios gerbiamas, giminių garbinamas, valdomosios dvasiškijos ir pasauliečių mylimas, gerbiamas vyskupas kunigaikštis Simanas Giedraitis ramiai nužengė į kapų tylą, kaip ramus buvo jo gyvenimas. Tesilsi ramybėje garbės vertas Ganytojas!

Prof. M. Valančius rektorius.

Liga.

1845 m. pabaigoje, sausio mėnesį R. K. Akademijos adjunktas kun. Motiejus Valančiauskis Petrapilyje labai sunkiai susirgo, o regėdamas tame klimate netesėsiąs gyvas išlikti, pusėje gegužės mėnesio sugrįžo į Žemaičius, kur buvo gimęs, ir keletą mėnesių praleido be jokio užsiėmimo.

Į jo vietą Akademija išsirinko kun. Jurgį Ivaškevičių, žemaitiškos kilties, kursai išsiųstas iš Minsko vyskupijos į Akademiją, ką tik buvo pabaigęs 4 metų kursą.

Rugsėjo m. tų pat metų taip pat del silpnumo sveikatos Petrapilį apleido kun. Bonifacas Lukoševičius, Akademijos prefektas. J. M. Civinskis davė jam Svyrės klebonija, nes Lukoševičius, nors buvo žemaitis, tačiau priderėjo į Vilniaus Vyskupiją.

Seminarijos pertvarkymas.

1845 m. šie tarnavo Žemaičių seminarijai.

Kun. Jonas Mierzwinskis, misijonierius, šv. Teologijos Daktaras, Seminarijos rektorius ir tituliarinis šv. Rašto mokytojas.

Kun. Ignacas Kocas, misijonierius, šv. Teol. Kandidatas, rinktinis moralinės teologijos mokytojas.

Pasaulietis kunigas Tadeušas Juzumavičius — šv. teol. magistras, kanoniškųjų teisių mokytojas ir seminarijos prokuratorius.

Pasaulietis kunigas Ignacas Kulvinskis — šv. teol. magistras, homiletikos, introdukcijos ir hermeneutikos mokytojas.

Pasaulietis kunigas Otonas Praniauskis — šv. teol. kandidatas, dogmatinės teologijos, rusų ir lotynų kalbos mokytojas.

Klierikų seminarijoje buvo 50.

Visi šitie mokytojai savo pašaukimo pareigas ėjo kuogeriausiai; algas senoviniu papratimu ėmė mažas, nes viską gyvenimui reikalinga turėjo iš seminarijos. Valdžiai išleidus naujus įstatymus, nors vyskupas Simanas Giedraitis tuos pačius jai pristatė

profesorius, bet visi abejojo, ar bebus išklausyta, nes ir pats pristatytojas vyskupas pasimirė. Valdžia, atmetusi misijonierius, ėmė ieškoti į jų vietas vertų žmonių iš pasauliečių kunigų. Abejojimus pabaigė 1845 m. rugsėjo 3 d. įsakymas: Vidaus Reikalų ministeris, remdamasis pareiškimu R. K. Kunigų Akademijos rektoriaus J. M. kun. Ignaco Holovinskio, neišklausydamas senųjų vyskupo pageidavimų, paskyrė:

Seminarijos rektorium ir Bažnyčios istorijos profesorium Teologijos Daktarą kun. Motiejų Valančiauskį.

Inspektorium ir moralinės teologijos profesorium — Teologijos Magistrą Tadeušą Juzumavičių.

Š. Rašto ir homiletikos profesorium—Teologijos Magistrą Alojizą Šukevičių.

Dogmatinės teologijos ir lotynų kalbos—Teologijos Magistrą kun. Aleksandrą Beresnevičių.

Choralinio giedojimo ir apeigų ir seminarijos ekonomu—kun. Ferdinandą Stulginskį. Šie trys pastarieji, vadinas, Šukevičius, Beresnevičius ir Stulginskis, į minėtąsias vietas buvo išrinkti, tik jiems pabaigus 4 metų kursą R. K. Kunigų Akademijoje. Iš senojo būrio bepaliko kun. Juzumavičius ir tai per ypatingą kun. Valančiauskio užtarimą.

Ligi tik įsakymas pasiekė Alsėdžius, vyskupijos administratorius Nominatas vyskupas Jonas Gintila pasišaukė naują rektorių į save pasikalbėti apie seminarijos atidarymo laiką, o konsistorijai įsakė, kad ministerio įsakymas tuojau būtų įvykintas. Konsistorija, eidama Nominato įsakymu, sušaukė naujuosius profesorius į Varnius. Vos tik jie atvyko, 1845 m. rugsėjo 27 d. iš Alsėdžių atvažiavo į Varnius J. M. Vyskupijos valdytojas padėti, kad veikiau atsidarytų seminarija naujuoju sutvarkymu.

Be to, buvo paskelbta, kad atvažiuosiąs į Žemaičius Ministerijos direktorius Skripicinas; Nominatas dėl to ir norėjo pasirodyti jam greitai įvykinęs valdžios norą, idant, atvažiuodamas atidarytų, viską rastų jau pabaigta; taip iš tikrųjų ir įvyko.

Rugsėjo 29 d. anksti j. m. nominatas įsakė oficijolui Giniočiui atlaikyti š. Mišias prie š. Dvasios; po mišių trumpai prakalbėjo į rektorių ir profesorius lotyniškai; kaip tik pabaigė kalbėti, rektorius su profesoriais padarė Tikėjimo Išpažinimą sulig Tridentiškojo Susirinkimo formos. Iš katedros bažnyčios Nominatas su keletu kanauninkų tuoj nuėjo į konsistoriją, kur rektorius su savo valdonais prisiekė ištikimai tarnauti. Iš čia visi nuėjo į Semina-

riją; čia Nominatas vėl trumpai prakalbėjo ir rektoriui pavedė klierikus. Galiausiai įžengė į salę, kur turėjo būti seminarijos valdyba, ir pradėjo pirmąjį susirinkimą. Vis tai padaręs, nuėjo į vyskupų rūmus, o rytą, vadinas, rugsėjo 30 d. išvažiavo atgal į Alsėdžius.

Tokiu būdu įstatymus, nesutinkančius su bažnytinėmis teisėmis, įstatymus, kurie pridarė daugybę sielvartų, vos tik per prievartą priėmė vyskupai: Civinskis ir Pivnickis, pas mus Nominatas vyskupas kuogreičiausiai priėmė ir asmeniškai atiduodamas seminariją rektoriui, atvirai savo įtakos jai išsižadėjo.

Nominatui išvažiavus į Varnius, atvyko J. M. direktorius Skripicinas. Sutiko jį ir į vyskupų rūmus pasikvietė seminarijos rektorius. Kaip tik įėjo į kambarį, tuojau paliepė išsiųsti pasiuntinį į Alsėdžius pasakytų Nominatui, jog direktorius nori su juo pasimatyti Varniuose. Tuojau atvyko aukštoji dvasiškija savo garbės pareikštų. Jiems išėjus, direktorius paliko su rektorium. Po pietų apžiūrėjo seminariją, rado ją maždaug sutvarkytą naujuoju įsakymu; tai jam labai patiko. Spalių 2 d. Nominatas Vyskupas atvyko į Varnius, ir sustojo oficijolo Giniočio namuose. Ilgai kalbėjosi su direktorium apie viskupijos reikalus; pabaigęs, valgė pietus su direktorium, oficijolu ir rektorium. Vakare visa dvasiškija susirinko atsisveikinti su svečiu, nes buvo pasiskelbęs 3 d. anksti išvyksiąs iš Varnių. Prašvitus, policija nepatiekė arklių; gavo tad direktorius jų prašyti iš vyskupo Nominato. Išvažiuojantį svetį palydėjo konsistorijos sekretorius Vainavičius ir rektorius. Direktorius tuoj pasiėmė rektorių su savimi į karietą, visur rodė jam pirmos rūšies pagarbą, skirdamós gi Luokėje, maloningiausiai jį pabučiavo. Sugrįžus arkliams, rytą į Alsėdžius išvažiavo ir n. vyskupas.

Nominatas nepatenkintas.

Nominatas vyskupas Gintila, pasiėmęs valdyti Telšių vyskupiją, neva papildydamas kunigaikščio Simano Giedraičio pristatymą, seminarijos inspektorium tuoj pristatė kun. Kulvinskį, savo sesers sūnų. Kun. Kulvinskis nėmaž neabejojo, jog dėdės pristatymas pasiseks, ir jis atvirai jau kalbėjo nebeilgai betrukus būsiąs inspektorius. Tuo tarpu kun. Valančiauskis, kuriam Petrapilio Akademijos rektorius Holovinskis pavedęs buvo etatų (profesorių) sustatymą, velijo inspektorium turėti ramų kun. Juzu-

mavičių, neg rūgštų ir pasipūtusį kun. Kulvinskį. Naujajam profesorių sąrašui atėjus, matydamas užviltas esąs, Nominatas nebežinojo, ant ko bepykti; o kai jam išaiškino, jog tai Valančiauskis galėjęs jam tą štuką iškirsti, per abi ranki pradėjo jo nebekęsti. Tai pasergėjęs, oficijolas Juozapas Giniotis tuojau nusitvėrė stipriosios pusės; ir nedyvai: žmogus tokio silpno proto, kaip Giniotis, visados, kaip vijoklis, turi kabinėtis stipresniųjų, jei nori vietoje pabūti. Taip pat senieji intrigantai: Mikalojus Kaminskis ir Jonas Mierzwinskis, misijonieriai, negalėdami užmiršti, jog turėjo pasitraukti iš seminarijos, ėmė dar labiau siundyti Nominatą ypač prieš rektorių. Vis jiems matės, jog tai jis iš jų atėmė iš senų laikų turėtą vietą. Tamsesnieji žmonės paprastai regi tik pirmąją juos slėgiančią instanciją. Kun. Kulvinskis pramanė pasaką, kad Juzumavičius pinigais nusipirkęsis inspektoriaus vietą. Tomis pašnibždomis įerzintas Nominatas, parodydamas savo nepalankumą, pelningą rubricelių sutvarkymo pareigą pavedė kun. Kaminskiui, o tai nuo amžių priderėjo seminarijos rektoriui. Be to, nė vieno seminarijos nario nepadarė vyskupijos egzaminatorium, o tas pareigas taip pat nuo amžių ėjo rektorius su profesoriais.

Tai rašau ne del to, kad tokias smulkmenas laikyčiau svarbiu dalyku, ne kam nors apjuodinti, bet parodyti, kokie mūsų laikai buvo nelaimingi. Rektorius su visa seminarija įstatymais buvo atskirtas nuo vyskupo ir kitų dvasiškųjų; todel reikėjo, kiek tik galint, palaikyti su jais santykiai, o tuo tarpu per nevalią tapo jis dar labiau atskirtas. Visame tame dvasiškijos pasielgime matės kūno ir kraujo interesas, — kelių dešimtų rublių interesas; o apie nelaimingą, nuskurdusią bažnyčią, apie bendrą katalikystės reikalą niekas në nepamanė.

Omne regnum divisum desolabitur. (Išnyks pasidalydama valstybė). Ne duok to Dieve!

Ordenas.

1847 m. gegužės 20 d. šviesiausias ciesorius Mikalojus I teikės papuošti Telšių seminarijos rektorių kun. Motiejų Valančiauskį, taip pat Minsko seminarijos rektorių kun. Adomą Vaitkevičių, šv. Onos 3 laipsnio ordenu. Varnių seminarijos inspektoriui kun. Juzumavičiui ir Vilniaus gimnazijos kapelionui kun. Jasinskiui davė po aukso kryžių ant krūtinės nešioti.

§ 107. 1847 m. Šiáurės pašvaistė.

Nuo pradžios 1847 m. ir ligi vasario m. 7 d. buvo tvirta žiema, nors dažnai bangomis įvairinama. Prisnigo baisiausiai; kurapkos, negalėdamos įsikasti iki žemės, bėgo į ūkininkų rejas, kur jas išmušinėjo ir išsmauginėjo beveik iki vienos. Kai kurie dvasininkai pasigailėdami šėrė jas. Net ir zuikiai kuo ne visi pražuvo, pristigę pašaro. Vasario 8 d. ištiko didelis atadrėkis ir lietus. Galas vasario ir kovo mėnuo buvo šalti ir sniegingi. Naktį iš bal. 5 į 6 d. gausiai palijo su perkūnais; rytą barometras pakilo, termometras rodė 15° šilimos ūksmėje. Gegužės mėnuo buvo šaltas ir liūtingas. Birželis šiltas ir šlapias. Birželio 13 d. jau valgėme jaunų baravykų.

Į galą gegužės mėnesio daugiur pasirodė blusinės (jedros liga) ir karštinės. Mirė labai daug. Šiltinė atsirado daugiausia del to, kad žmonės pristigo duonos. Pūrui rugių (24 gorčiams) mokėjo po 3 rb. 60 kap. sid. Kviečių pūrui mokėjo po 5 rb. 25 kap. Šieno šiemet buvo labai daug, tik dažni lietūs liepos mėnesyje darė nemaža keblumo. Paskui labai augo atolas, taip kad rugpjūtyje ir rugsėjyje žmonės antra tiek prisišienavo, kaip liepos mėn. Žieminiai tavasariai javai labai užderėjo. Rugpjūtyje, dar šalnoms neištikus, jau pradėjo džiūti lapai ir bulbių stambai; pabaigoje visiškai pajuodavo. Atkasę šaknis, žemaičiai pirmąsyk patyrė bulbių ligą: kuo ne kiekvienoje bulbėje buvo po raudonai mėlyną tašką, lyg kokios gangrenos. Apkrėstoji vieta buvo kieta. Taip apsikrėtusios bulbės galop supuvo ir bjauriai dvokė. Žmonės vos beišsiteko sėklai kitiems metams. Ligi tik bulbės pagedo, tuoj javų kaina pakilo. Pūrui rugių rinkoje mokėjo po 2 rb. 50 k.

Pavasarį kirminai nuėdė visų vaismedžių, ypač obuolių lapus ir žiedus. Del to obuolių šiemet visai nebuvo. Kriaušių kur--ne-kur buvo po truputį, bet ir tos sukirmijo, menkos, dar ant medžio bebūdamos, supuvo.

Rugsėjo m. 21 d., per š. Matą, gausiai pasnigo. Termometras rodė 4° šilimos. Rytą sniegas išnyko ir vos bepasirodė lapkrityje.

Gruodžio 5 d. buvo giedri. Stipras vasaros rytų vėjas nesiliovė pūtęs. Termometras rodė 7° šalčio. Vakarą 6 val. ant dangaus rytuose ir vakaruose pasirodė ne per aukštoje atmosferoje du žiburiu, lyg liepsnos. Paskui pašvaistė virto baisiomis ugni-

nėmis juostomis, šluotų ar rykščių pavidalu 9 val. ne tiktai tas vietas, bet ir didžiąją dalį visos atmosferos apėmė liepsnos. Galop, 10 val. viskas pranyko. Tą reiškinį mokytieji, kaip visados, laikė šiaurės pašvaiste; kaimiečiai gi laikė nelaimingos ateities pranašavimu. Paskesnieji atsitikimai įrodė, kad žmonių buvo įspėta.

Nuo gruodžio 5 d. iki 1847 m. galo buvo stipri be jokių atadrėkių šalčiai. Visiškai nesnigo.

§ 108. 1847 m. Žemaičių Vyskupiją valdė J. M. Jonas Gintila. Oficijolas buvo Juozapas Giniotis, Varnių Katedros kanauninkas. Surogatu pralotas Kryžanauskas Pranciškus. Kunigų vyskupijoje buvo 458; išmirė 15, įšišventė 21. Už visokius nusidėjimus Varniuose pasitaisymo namuose apgailavo 15 kunigų.

§ 113. 1848 metai.

Nuo pradžios 1848 m. iki sausio 22 d. nuolat buvo šalta ir nesnigo. Kaimiečiai šiltine taip mirė, jog daugelyje parapinių bažnyčių kasdien laidojo po 7, 10 ir 15 numirėlių. Pirmasis šią žiemą atdrėkis ir pirmasis gausus sniegas tepasirodė sausio 22 d. Nuo šios dienos atšilo, ir iki vasaros neturėjome daugiau kaip 3° šalčio. Seniai pranašavo, kad javai būsią kuo menkiausi; tačiau neįspėjo. Visi kalendoriai patarė vasarojų šiemet anksčiau sėti, vėlai sėtas pražūsiąs. Pasirodė priešingai: vėliau sėti buvo geresni už ankstyvuosius. Šiais metais derlius buvo labai geras; rugiai ir vasarojus paaugo, tik pūrų retai kur buvo, — jie per stiprus šalčius be sniego pražuvo. Prišienauta daug. Iš viso šie metai buvo šalti; karščių vos keletą dieną teturėjome liepos mėnesyje. Bulbės, kaip ir kiti javai, gana gausiai užderėjo; tiek negerai, kad į rugpjūčio mėn. galą susirgo pernykščia liga ir pradėjo gesti. Visus javus žmonės susirinko anksti; taip kad iki rugsėje mėn. pradžios nieko jau nebebuvo lauke. Ruduo buvo gražus, tik atolas maža teaugo; iš to senieji spėjo kitąmet menką būsiant derlių. Žiema prasidėjo savo laiku.

§ 114. Varnių „koplyčia".

Kalnelis, baltmiškiu apaugęs, šiaurės pusėje už varsto nuo Varnių, iš senų laikų vadinosi Koplyčia, del to kad klierikai, vakarais išeidami pasivaikščioti, tenai savo poterius pakalbėdavo. Pavasarį šių 1848 m. klierikai, o jų buvo 48, sudėjo

50 rb. ir darbščiai padedant artimajam kaimynui bajorui Každailevičiui, išstatė medinę koplytėlę, tik tokią mažą, jog nė vienas žmogus įtilpti negalėjo. Nudažė ją iš vidaus ir iš oro pusės dažytojas Galevičius, žinoma, užmokėtas. Į vidų klierikai įdėjo Aušros Vartų Šv. Mergelės paveikslą; duryse po stiklu padėjo Šv. Mergelės litaniją lenkiškai ir žemaitiškai, idant bet kas ją lankydamas galėtų pakalbėti. Koplyčiai planą padarė klierikas Mykolas Pacevičius. Pašvęsta buvo iškilmingai gegužės 28 d. Visa Seminarijos dvasiškija su savo vadu Rektorium kun. Valančiauskiu ir kuo ne visi dvasiškiai, kurie tik gyveno Varniuose, dalyvavo pašventime. Paskui klierikai skyrium, aukštoji dvasiškija skyrium ir susirinkę žmonės skyrium miškeliuose gėrė arbatą arba kando, kas ką turėjo. Nuo to laiko visokių žmonių pradėjo lankyti koplyčią ir vaikščioti aplink ją keliais.

§ 116. Revoliucijos baimė.

Pradžioje 1848 m. revoliucija kilo pirma Italuose, viešpataujant Pijui IX; paskui prancūzai išginė iš savo krašto karalių Liudviką-Filypą su visa jo gimine ir paskelbė Prancūziją — respublika. Galų gale ėmė virti visi Vokiečiai, reikalaudami iš savo valdžios konstitucijos. Tuo metu Rusų valdžia manė revoliuciją tikrai kilsiant ir tuose kraštuose, kurie buvo nuo Lenkų atplėšti. Del to gegužės mėn. įsakė iš visų atimti ginklus. Bet ką, pas ką, rakui išėjus, bus rasta ginklų, turės teisti karo teismas, kaipo politikos prasikaltėlį.

Šautuvų pririnko bent kelias dešimtis tūkstančių ir išvežė į Dinabarko tvirtovę. Savininkams gi nė skatiko nesumokėjo ir ginklų niekados nebesugrąžino. Del šio įsakymo nukentėjo jaunas Raseinių apskrities dvarininkas Gapšiškių savininkas Dokalskis Vladislovas; pas jį, žydams įdavus, rado 10 svarų parako ir šautuvą. Už tą nusidėjimą buvo tuojau suimtas, nuvežtas į Kauną ir karo teismo pasmerktas. Taip pat ginklų rado ir pas žemaitį bajorą, raštinės valdininką Kaune p. Stungurą; jo laukia nemažesnė bausmė. Tačiau šiuose kraštuose nebuvo jokios netvarkos; vyriausybė be reikalo buvo sutraukusi į Lenkų karaliją daugybę kariuomenės. Kareiviai, pareidami, į visus kraštus išnešiojo cholerą.

§ 117. Cholera Žemaičiuose 1848 m.

Žemaičiuose cholera pirma pasirodė Šiauliuose 1848 m. birželio 25 d., rodos, su pašto siuntiniais atvežta iš Petrapilio. Pirmąja auka krito Šiaulių paštmeisteris ir kavalierius p. Kornilavičius; jis vos šešias valandas tesirgo. Jo kūną tos vietos klebonas Ign. Štachas su bažnytinėmis apeigomis palaidojo parapijos kapuose. Paskui Šiauliuose numirė 23 krikščionys ir 316 žydų. Krikščionys laidojo jau tam tikruose kapuose skyrium, nebenešdami į bažnyčią. Panevėžyje, sako, išmirę 256, daugiausia žydų. Smilgiuose cholera išrovė 25; Joniškyje 16 krikščionių ir 300 žydų. Rugpjūčio mėn. vienam ponui važiuojant per Joniškį, iškrito juodi marškiniai; juos tuojau pagavo žydė; ji tuojau susirgo cholera ir užkrėtė visą miestelį; keleivio važiuota iš tokios vietos, kuri buvo liga apkrėsta. Stipriausiai siautė cholera Kelmėje. Pasirodė liepos mėn. Žmonės, pabūgę mirties, užsidarinėjo savo gyvenimuose ir nieko nebeįsileido. Kai ir tai nieko negelbėjo, paklausę gydytojų, iškilo iš namų į laukus, į palapines. Žydai tuojau ėmė badauti, nes į užkrėstą miestelį niekas nebenorėjo važiuoti. Sustojo turgai. Galop, ir katalikai liovėsi ėję į bažnyčią. Daugiausia išmirė žydų, 300; krikščionių 24. Liga išbuvo kuo ne du mėnesiu. Žagarėje žydų išmirė 973, krikščionių 6. Raseiniuose pasirodė galopi liepos mėn.; numirė 160 kareivių, 17 krikščionių ir 700 žydų. Kiti žydai nesirgo nė ketvirčio valandos ir mirė. Dažnai rytą rasdavo nebegyvus. Ligonims slaugyti žydai pasisamdė kelias dešimtis žydų; jie su šepečiais ir spiritu per kiauras naktis vaikščiojo iš vienų namų į kitus, klausinėdami, ar kas nesusirgo. Taip pat ir krikščionis privertė, kad tuojau duotų žinią Brolijai, ligi tik kas susirgs. Kadangi susirgę tuojau stingo ir mėlynavo, tai atvykę brolininkai trynė juos spiritu ir stengėsi palaikyti kraujo cirkuliaciją. Daugumą tokiuo būdu išlaikė gyvus, daugeliui jokie vaistai nebepadėjo. Taip apsieiti su ligonimis paskui pradėjo visi Žemaičių miesteliai. Nebegulėjo skyrium, kad susirgus, būtų kas prisišaukti. Visi keleiviai stengėsi tuo metu turėti prie savęs spirito ir žmogų. Tačiau keleiviai dažnai mirė vežime. Taip pasibaigė ir karaliaus dvarų liustratorius Ignacas Knieta, kilęs iš Salantų par. Niekas šiemet nevalgė nei obuolių, nei kriaušių, nei uogų, nei

agurkų, nes tuos daiktus laikė ligos pradžia. Daugumas nevalgė jokių rūkštymų. Taip pat saugojos pieno.

Kai cholera taip visus įbailino, Žemaičių vyskupijos valdytojas Jonas Gintila paleido į dekanus šitą atsišaukimą.

„Vis labiau plintanti epidemija, cholera vadinama, pasiekė ir mūsų kraštą ir nors dar nevisur savo ūmumą parodė, vis delto jau nebemažai aukų nušlavė. Tai aiškus Dievo rūstybės ženklas; ją mes kasdien savo nusidėjimais ir savo sielų kietumu pelnėmės. Aukščiausiojo Majestoto įprašyti, kad nepasakomu savo gailestingumu skaudžią tą rykštę nuo mūsų pašalinti teiktųsi, nusprendėm: man priklausomu autoritetu skiriu visoje mano valdomojoje vyskupijoje tam tikras pamaldas; jų tvarką čia pat pridedu; J. M. Dekanams patariu jų valdomąją dvasiškiją paskatinti, kad jas atlaikytų prideramu karštumu ir su pasiruošimu; dvasiškija jau savo pašaukimu dalyvauja visuose priepuoliuose, kurie tik ištinka žmonių giminę. Pasikliaudami begaline Dievo gerybe, siųskime karštus maldavimus Dievo Galybių. O kad ir žmonės galėtų jungtis maldoje su mumis, J. M. kun. Klebonai, Kuratai ir Filijalistai apie skiriamą įsakytai vativai laikyti dieną tegu pirma iš sakyklos paskelbia ligi tik gavę šį aplinkraštį. Duota Alsėdžiuose 1848 m. rugpjūčio 28 d. N. v. Jonas Gintila.

Gavę kursoriją, j. m. klebonai, kuratai ir filijalistai, pasirinkę tinkamą dieną, nors ta diena būtų ir duplex vadinama, laikys jo valdomoje bažnyčioje iškilmingą vativą „pro evitanda mortalitate“ vel „tempore pestilentiae“, prasidedančią žodžiais: „Recordare Domine“ Aukščiausiojo Sutvertojo pagalbai išprašyti nuo plintančio baisaus maro. Po vativos su išstatytu Šv. Sakramentu pagiedos suplikacijas.

Be to, visi kunigai tai intencijai palaikys po vieną vativą skaitytinę, kaip viršiau parodyta, dienomis, kuriomis rubrikos pavelija; o kol cholera mūsų krašte liausis, visose Mišiose iš tos vativos pridėlios Collecta. Dar j. m. bažnyčių valdytojai patars žmonėms, kad irgi tai intencijai savu noru kalbėtų po kiek tiek poterių arba kitų kurių maldų“.

Visas tas pamaldas kunigai su žmonėmis tuojau atlaikė, tačiau cholera nesiliovė. Spalių mėn. ta liga Luokėje išrovė 25 žydus. Per kitą mėnesį Telšiuose 127 žydus ir 15 krikščionių. Ta liga numirė raštinės valdininkas Jonas Lileika, gub. sekretorius, kurs neatsargiai suvalgė truputį grybų.

Taip pat numirė studentas Balabanas, pavalgęs rūgusio pieno. Tryškiuose numirė apie 17 žydų. Sedoje numirė du asesoriaus Pasternakovo raštinės raštininku ir 105 žydai. Ylakiuose 60 žydų; krikščionių beveik niekas. Tai regėdami, žydai ėjo Dievo melsti katalikų kapuose; tos vietos klebonas jiems to negynė. Šiaduvoje numirė 15 krikščionių ir 60 žydų. Plungė neteko 200 žydų; parapijoje numirė 5 žmonės, kurie per epidemiją lankė žydus. Veiviržėnai 6 krikščionių ir 18 žydų. Gargždai 80 žydų. Tverų par. 3 žmonių. Grūzdžiai 15 parapijiečių ir apie 60 žydų. Kantaučių par. 3 žmonių. Varniuose epidemija pasirodė pradžioje 1848 m.; pasimirė 20 žydų; miestelio krikščionių niekas nei sirgo, nei mirė. Parapijoje numirė bajoras Varanavičius ir jo motina. Upynoje Girdiškės par. numirė 40 žydų ir 3 krikščionys. Darbėnuose 27 žydai; krikščionių niekas. Pakruojyje 70 žydų; krikščionių nė vienas. Pažymėtina: per visą choleros marą nenumirė nė vienas kunigas. Tiesa, sirgo kun. Pranciškus Jautakys, Lieplaukės filijalistas, Juozas Gedgaudas, Šeduvos kamendorius, ir Ipolitas Sivickas, Laukuvos kamendorius, bet visi pagijo. Šisai pastarasis susirgo Šilalėje per Mišias; buvo ten nuvažiavęs į atlaidus. Matyt, pačios nevedusių cholera nemėgia.

Atspėkite kas, del ko cholera naikina daugiausia žydus? Vieni sako, daugiausia del to, kad žydai nevalyvi; ale kad ir kaimiečių ne vienas taip pat, kaip žydai, nevalyvai gyvena. Kiti sakė, permaža esą pasikliauti Dievu. Bet ką pasakysime apie žydų vaikus, dar nesuprantančius, kurių tačiau visų daugiausia išmirė. Kiti sakė, cholera daugiausia mirštą žydų, kad ta liga — Azijos liga, tai daugiausia griebia Azijos kilties žmones. Bet žydai nuo kiek jau amžių pas mus apsigyvenę, jau nebe azijiečiai. Vienu žodžiu, tas dalykas paliko neatspėtas. Gruodžio mėnesyje cholera Žemaičiuose visur sustojo; tą priepuolį laikome pasibaigusiu.

§ 129. **1849 metai.**

1849 m. buvo šitoki: sausio mėnesyje buvo gana šalta; vasaryje atdrėkis ir šilta; kovo ir balandžio mėn. buvo labiau šilta, neg visados tuo laiku esti. Gegužio pradžia buvo labai puiki ir šilta; nuo antros pusės mėn. ligi birželio 7 d. nuolat buvo šalta ir lietūs; žemose vietose žolė iššalo; dau-

giur plaukiančius rugius šalčiai pagadino. Lig liepos mėn. negalėjai padėti kailinių. Kadangi medžiai atžydėjo per pirmą gegužės šilimą, tai vaisių ir visokių uogų buvo daugybė. Javai gana geri; puikiausi — žirniai, bet perdrėgnu oru peraugę, žydėjo iki pat rudens, mažai megzdami; galų gale, dar tebežydinčius šalčiai pagavo. Šieno buvo maža ir to sauso negalėjo surinkti. Galop pasirodė rudens šalčiai; iš viso metai buvo šalti. Ruduo tvėrė iki šv. Martyno. Iki to laiko gyvuliai vaikščiojo po lauką. Šaltis staigiai suėmė; pasnigo ir tuojau sutvirtėjo žiemos kelias. Nuo šv. Martyno iki Naujųjų Metų nebuvo atidrėkę. Termometras per visą laiką rodė mažiausia 10° šalčio. Kareiviai, iš Vengrijos grįždami, daugiausia Žemaičiuose, žiemojo; žymiai pakėlė šieno kainą. Į Šiaulius ir Raseinius užnešė koleros; tačiau į kaimą ji neišėjo. Iš viso per 1849 m. mirė labai nedaug.

Rektorius M. Valančius – vyskupas.

Skrutinijus (Scrutinium).

Per 1849 m. Bažnyčios istorijoje neatsitiko nieko svarbaus. Sausio mėnesyje į Petrapilį pašaukė J. M. kun. Motiejų Valančiauskį, idant padarytų apie jį Šventojo Tėvo Pijaus IX noru skrutinijų — ištyrimą, kaipo kandidato į Žemaičių vyskupus. Skrutatorium šv. Tėvas paskyrė J. M. Metropolitą Dmochovskį. Šisai išsirinko Dvasiškosios Akademijos profesorių Antaną Jakubelskį, Kamenco katedros kanauninką, notaru arba sekretorium toje byloje; liudytojais gi išsirinko Akademijos adjunktą J. M. kun. Ivaškevičių, profesorių J. M. kun. Bagienskį ir Kolegijos asesorių Žitomiero kanauninką J. M. kun. Litvinavičių. Šitie visi prisiekę, davė savo nuomonę apie Valančiauskį, kaip jiems matės. Pasibaigus ištyrimui, kandidatas į vyskupus kovo 30 d. sugrįžo į Varnius ir lygiai kaip ir pirma, ėjo Varnių seminarijos rektoriaus ir mokytojo pareigas.

„Tėv. Sargas“, 1901 m., 1 Nr.

Nominacija, konsekracija ir audijencija.

Spalių mėnesyje 1849 metų Varnių seminarijos rektorius kun. Motiejus Valančiauskis, Teologijos Daktaras, gavo žinią,

jog 16 dieną rugsėjo mėnesio Neapolio priemiestyje, vadinamame Portiči, karaliaus rūmuose buvo Popiežiaus Pijaus IX prekonizuotas Žemaičių Vyskupu. Bullos gi buvo į Petrapilį atsiųstos 31 d. gruodžio mėn. tų pat 1849 m. Kandidatui į vyskupus beliko rūpintis įsišventimu. 1850 m. sausio 14 d. Šviesiausis Ciesorius Mikalojus I davė šį įsakymą: „Telšių Seminarijos Rektoriui Motiejui Valančiauskiui maloningiausiai įsakome būti Telšių vyskupijos Vyskupu". Keliomis dienomis vėliau Nominatas Vyskupas Valančiauskis gavo įsakymą vykti į sostapilį šventimų priimtų ir vasario 15 d. drauge su pralotu Kryžanausku išvažiavo. Petrapilį pasiekė 19 d. to pat mėnesio, kur, padaręs vizitus ir paprastus formalumus, ėmė ruoštis priimti šventimus. Tai jam buvo suteikta vasario 24 d. šv. Motiejaus Apaštalo dieną. Konsekravo Metropolitas ir Mogyliavo Arkivyskupas Jo Mylista Dmochovskis, asistavo gi Jo Mylista Ignacas Holovinskis, Karistijos Vyskupas, Metropolito Padėjėjas ir būsimasis jo įpėdinis, taip pat vyskupas Vaclovas Žilinskis, tyčia toms apeigoms atsikviestas. Po konsekracijos buvo pietūs; juos kėlė tik ką įsišventęs Kunigų Akademijoje; už stalo sėdėjo 50 asmenų. Paskui iš eilios pietus kėlė Jo Mylista Holovinskis, Arkivyskupas, Vilniaus pralotas Fijalkauskis, Mogyliavo pralotas Kosakovskis ir Žemaičių kanauninkas Andriejus Dabševičius.

Šviesiausis Viešpats dovanojo Vyskupui Valančiauskiui 1000 rublių, brilijantinį žiedą už 823 rublius, Mitrą, Pastoralą. Kovo 3 d. naujas Vyskupas gavo oficijalią žinią, jog Jo Mylista Ciesorius teikia jam asmeninę audijenciją; jai skiria kovo 5 d. Atėjus tai dienai, minėtasis Vyskupas ir nuvažiavo į Žieminius Ciesoriaus Rūmus. Per visus kambarius lydėjo jį jų tarnai, kol įvedė į atskirą kabinetą, kur buvo pats vienas Monarchas. Čia Šviesiausis Viešpats, paduodamas Vyskupui ranką, tarė rusiškai:

— Kame Tamstą pirmą kartą mačiau?

Vyskupas atsakė:

— 1844 m. turėjau laimės, buvau Jūsų Ciesoriškajai Didenybei pristatytas Kunigų Akademijoje, kaipo jos profesorius; paskui buvau Varnių Seminarijos Rektorius, tuo gi tarpu Jūsų Ciesoriškosios Didenybės malone esu Vyskupas, už tai nuolankiai dėkoju.

— To nereikia! — tarė Ciesor.: — Mums patinka, jog radome žmonių, kuriais galime pasikliauti. Ar ilgai buvai Akademijoje?

— Penkerius metus, Šviesiausis Viešpatie! — atsakė Vyskupas.

— Kraštas, kur gyveni, — toliau sakė Ciesorius, — pritiria daug pikta iš kaimyninės svetimos valstybės. Paslapčiomis einą už sienos nekartą esti baudžiami, netenka gyvybės ir nelaimingą daro visą savo giminę.

— Tikrai, — atsakė Vysk.: — ir doros atžvilgiu daug pikta iš to esti, nes sugauti, norėdami išvengti nupelnytos bausmės, griebias visokių suktybių, melagysčių ir netikrų priesaikų.

— Tai doros atžvilgiu, — atrėmė Ciesorius. — Man betgi labiausiai rūpi, kad į mano valstybę neįsiveržtų svetimtaučių dvasia; todel pavedu Vyskupui, kad jis savo įtaka sulaikytų vaikščiojimą mūsų valdinių į Prūsus.

— Rūpinsiuos, Šviesiausis Pone! — Atsakė Vyskupas.

— Kokia Žemaičių dvasia dabartiniais laikais? — Toliau paklausė Ciesorius: — 1831 m. tas kraštas Mums yra nusidėjęs.

— Teisybė, Šviesiausis Viešpatie! — Atsakė Vyskupas. — Tik Žemaičiai niekados nebūtų to padarę, kad ne sąmyšiai, sukelti Lenkuose. Mūsų dvarininkai, daugiausia vokiečiai, pasekė lenkais. Ir nors tai man nepriderі, tačiau galiu patvirtinti ir tvirtinu, jog daugiau tai nebepasikartos, jei bent įeitų svetima galybė ir įsakytų gyventojams imtis ginklo.

Ciesorius trinktelėjo ranka į stalelį ir tarė:

— Aš svetimos galybės nebijau; blogesnis naminis karas.

Paskui labai lipšniu veidu pasilenkė ir tarė:

— Proščajte, Jepiskop! (Sudie, Vyskupe!)

Norėjo pabučiuoti Vyskupui ranką, bet šis drovėjos ir nedavė.

Po tos audijencijos Vyskupas tuojau nuvažiavo į jo mylistą ministerį Perauskį ir direktorių Skripiciną apsakyti priimta tvarka ištisos kalbos su Šviesiausiuoju Viešpačiu. Paskui atsisveikindamas aplankė ministerį Perauskį, Neselrodę, metropolitą Dmochovskį ir kitus ir ėmė ruoštis į kelionę.

Ingresas.

Iš sostapilės išvažiavo kovo 26 d. 1850 m. vasariškąja karieta, ant šlėdžių padėta. Jo Mylistos Metropolito įsakymu sustojo 28 d. Jamburge, kur jį priėmė kun. Sikorskis, damininkonas, kolonistų katalikų kapelionas. Susirinko Narvos katalikai kareiviai ir kolonistai; jie kaip gyvi pirmą kartą temato vyskupą. Rytą vysk. patvirtino tikėjime 357 žmones ir mišias laikė pontifikališkai. Narvos apylinkėje sniego nebebuvo; tad metė šlėdes ir išvažiavo karieta ant ratų. Tuo tarpu tarp Narvos ir Tarto užtiko milžiniškus sniegus; juos turėjo ratais pervažiuoti ir prityrė daug pavojumų. Trylika arklių negalėjo ištraukti vežimo iš sniego.

Kovo 31 d. Tarte priimtas tos vietos katalikų kunigo Juoz. Beržanskio, patvirtino tikėjime 18 žmonių. Balandžio 3 d. Mintaujoje patvirtino tikėjime 247 žmones. Žemaičių pasienyje vyskupą sutiko Joniškio asesorius, o miestelyje daugybė tikinčiųjų žmonių. Čia vyskupas sustojo per balandžio 4 ir 5 d. patvirtino tikėjime 5003 žmones. 6 ir 7 d. Šiauliuose patvirtino tikėjime 4002 žmones. 9 d. nežiūrint daugybės kliūčių del potvynių ir prastų kelių, vyskupas atvyko į Varnius.

Čia vyskupą sutiko daugybė dvasiškių, dvarininkų ir žmonių, susirinkusių ties parapine bažnyčia. Ties bažnyčios durimis į vyskupą lotyniškai prabilo buvusysis vyskupijos valdytojas kun. Gintila. Į tai vyskupas šitaip atsakė:

„Inter alios multos, qui nobis de via redeuntibus obviam venerunt, cernens etiam te, reverendissime domine, qui Nos in regimine hujus Dioeceseos nostrae praecessisti, pauca ad te volo. In decursu multorum annorum dioecesis Samogitiensis solatio pastoris destituta, a venerabili Capitulo commissa fuit tuae curae, tuo regimini et sollicitudini. Tu vero, titulo vicarii Capitularis insignitus, munere, sibi commisso, tanta cum probitate et diligentia in decursu sex annorum perfunctus es, ut dioecesis haec pauca orbitati propria incommoda experta sit. Quapropter ex intimo corde nomine Ecclesiae Catholicae ac nomine hujus almae dioeceseos nostrae palam tibi gratias agimus. De cetero Deus optimus maximus sit largus remunerator tuus. Nos vero, memores a te gestorum, omni cum pastorali affectu et favore te semper prosequi publice spondemus“.

(Lietuviškai bus maždaug šitaip: Tarp daugelio kitų, kurie mūs iš kelionės grįžtant išėjo sutikti, matydamas ir tave, gerbiamas pone, kurs pirma mūsų valdei šitą vyskupiją, noriu truputį į tave tarti. Per ilgus metus Žemaičių Vyskupija be ganytojiškosios paguodos buvusi, gerbiamosios Kapitulos buvo pavesta tavo rūpesčiui, tavo valdžiai. Tu gi pažymėtas kapitulos vikaro titulu, paskirtą pareigą tokiuo padorumu ir uolumu per 6 metus ėjai, jog šioji vyskupija savo našlaitystėje nedaug tepritvrė pikta. Todel iš gilumos širdies Katalikų Bažnyčios ir šios mūsų motinos vyskupijos vardu atvirai tau dėkojame. Už visa kita Geriausiasis ir Galingiausiasis Dievas tebūnie dosnus tau atlygintojas. Mes gi atmindami tavo darbus, su visa ganytojiška malone ir palankumu tau visados likti viešai pasižadame).

Paskui prasidėjo procesija sulig ritualo. Kad prisiartino prie seminarijos, į vyskupą prabilo tos įstaigos vedėjas kun. Aleksandras Beresnevičius. Vyskupas šitaip jam atsakė. (Lenkiškai).

Įstaiga, kurios šlovingas esi vedėjas, nuo pradžios XVIII amžiaus ir lig šios valandos buvo Žemaičių dvasiškijos lopšys. Iš jos išėjo tūkstančiai dievotų ir pavyzdingų kunigų, kuriems šis kraštas dėkingas už apšvietimą tikėjimo dalykuose. Tai yra mokykla dvasiška, mokykla išimtinai mano, vyskupo, kur auginu jaunus levitus, padėjėjus žmonių sielų gelbėjimo darbe. Į seminariją tad pirmiausia akis atkreipęs turėsiu. Nebėsu jos rektorius vardu, bet nepaliausiu juo buvęs iš tikro, lig gyvas būsiu. Darbščiai globosiu lygiai jus, kuriuos pats išsirinkau mokytojais, kaip ir tą dvasiškąją jaunuomenę, kuria labiausiai pasikliauju. Jums, rektoriau, drauge su profesoriais pridera pasirūpinti, idant manęs ir Dievo Bažnyčios neužviltų. Lavinkite ją su tuo pačiu pasišventimu ir uolumu, kurį džiaugdamos ikišiol jumyse regėjau. Lavinkite katalikų religijos dvasioje ir prideramame paklusnume valdžioms. Kadangi to padaryti negali be Aukščiausiojo pagalbos, tai tegul Dievas laimina jus ir jūsų darbą; tegul Dievas laimina atgimstančią Bažnyčią klierikų asmenyse; tegul Dievas laimina namus ir gimdytojus, kurie savo vaikus paskiria altoriui tarnauti"!.

Prie katedros durų vyskupą sutiko pralotas archidijakonas Benediktas Smigelskis ir pasveikino vyskupą ne visai tin-

kama kalba, į kurią Vyskupas trumpai atsakė. Paskui bažnyčioje atlikome paprastas formalybes. Galų gale pas vyskupą buvo pietūs. Už stalo sėdėjo su viršum 300 žmonių.

„T. S.“ 1900. 2—3 Nr.

Pirmoji Ganytojo grometa.

(Iš knygelės: „List Pasterski Macieja Wołonczewskiego z Bożego miłosierdzia i Łaski s. Stolicy Apostolskiej Biskupa Telszewskiego do duchowieństwa i wiernych Chrystusowych Rzymsko-Katolickiej Dyecezyi Telszewskiej. Wilno. Drukarnia A. Marcinowskiego. 1850 r. 71 p. Lietuviškąjį tekstą čia dedame neperstilizavę, tik rašybą išlyginę. Mums rodos, ši grometa bus vertimas iš lenkiškojo originalo, kurį vyskupas bus parašęs pats; vertėjas gi, greičiausiai, bus ne pats vyskupas. T.).

Motiejus Volončevskis.

Iš mielaširdystės Dievo ir loskos stolyčios Apaštalų Telšių, arba Žemaičių Vyskupas.

Visus šiaipjau kunigus su zokaninkais Vyskupijos Mūsų ir visus Kristaus tikinčiuosius sveikinu ir piemenišką žegnonę (laiminimą! Tumas) duodu.

Katalikų tikėjimas pačioje pradžioje penkioliktojo amžiaus Žemaičiuose laimingai pasėtas, išaugo, pražydo ir tebklesta lig šiolei. Tą klotį reikia pripažinti pagalbai Dievo, kuri nėkuomet neapleidžia Bažnyčios savo; dievobaimingumui ir jautrumui jų vyskupų, katrų iš apveizdo Viešpaties nėkuomet jiems nestokojo. Nuo įvedimo į mūsų šalį krikščioniško tikėjimo lig šios gadynės Žemaičiai turėjo jau trisdešimtis šešis tikrus vyskupus. Iš tų už vis minavotini ir sektini tarpe daugelio kitų yra: Motiejus I, Martynas III, Merkelis Giedraitis, Jurgis su Antanu Tiškevičiai ir pastarasis Juozapas Giedraitis. Tam pasirinkus, Galingiausis ir Šviesiausis visų maskolių Ciesorius Mikalojus I per gerybę savo meilingai žvilgterėjo ant reikalų žmonių savo. O Tėvas Šventasis, sėdžiąs šiandieną ant Stolyčios Apaštalų Piusas IX, būdamas slaptinėje rodoje savo 28 d. birželio 1849 m. priemiestyje Neapoliaus, vadinamame Portiči, pakėlė Mane į jūsų vyskupus. Tai vis geresniai pažinsite, perskaitę ant galo pridurtas grometas Tėvo Šventojo. Grome-

toms į mūsų žemę atėjus, Peterburge Katalikų šv. Kotrinos bažnyčioje 24 d. vasario 1850 meto palikau iššvęstas į vyskupus. Pašventė mane dievobaimingas Godojamas Mogyliavo Arcivyskupas visų katalikų bažnyčių, Maskolių ciesorystėje esančių, Metropolita Jo Mylista Kazimieras Dmochovskis, draugystėje savo padėtojo ir būsimojo įpėdinio Karistijos Vyskupo Jo mylistos Ignaciaus Holovinskio su Vilniaus Vyskupu Jo Mylista Vaclovu Žilinskiu. Ir taip galingu Dievo parėdymu nesitikėtai palikau Piemeniu Jūsų. *Ir puolė burta ant Motiejaus.* (Darb. Apašt. 126).

Nuo prigimimo tylus ir nieko negeidžiąs, ką jaučiu širdyje savo nuo to laiko, kuriame gavau žinią apie augštą mano dalį, nevalioju skubiai ištarti. Silpnumas mano paties, atsakymas Dievui už kožną vieną iš jūsų, baimė sūdo Viešpaties, užvyda žmonių, įvairi širdgylai, nuo kurių perdėtinis negal išsisukti, — vis tai visuomet stovi akyse Mano ir nemaž baido. Tame prispaudime Mano tuo tik pasikliaunu, jog tų vargų negeidžiau. Patys žinote, niekam šioje pasaulėje nesidedant be valios Dievo ir mažuose daiktuose labjau tada pakėlimas Manęs į piemenius dūšių žmonių tur būti iš rankos Viešpaties. Tuomi, sakau, pasikliovęs, priėmiau ant kukšteros savo sunkybę, katros priimti nezganduotųs ir patys Angelai. Tas įsidėjimas ramina Mane ir liepia tikėti Dievą, kaip pradėjo, taip pabaigsiant maniep gerą darbą.

Kad vienokiai viltis Mano nebūt perdaug didi, vienu įtempimu maldose savo nepaliausiu glaboti Viešpaties, idant Man, menkam tarnui savo, suteiktų tvirtybę ir pats padėtų nešti naštą piemeniškos vyresnybės. Nuo jūsų taipogi, mieliausios avelės mano, pagalbos dvasiškos reikalauju. Visų pirmu jūs, dievobaimingi Kunigai, kurie drauge su Manimi darbuojatės apie išganymą dūšių, nėkuomet neužmirškite paminėti Manęs švenčiausioje Mišių apieroje, tarydami: „ir vyskupą mūsų Motieju". Lygia dalimi karštose maldose jūsų šaukite prie aukščiausio piemenio dūšių žmonių, Išganytojo Viešpaties, kad Man, naujai pradedančiam darbą Apaštališką, suteiktų reikalingą mandrybę ir išmintį, kad Dvasia Švenčiausi gausiai aprėdytų Mane dovanomis savo, idant stengčiaus šviesti Jums paveizdu ir darbuose kunigiško pašaukimo ištikimu būti jūsų pravadninku.

Jūs, žmonelės, meilingi katalikai Vyskupijos Žemaičių, visų brangiausi avinyčia ir abliubenyčia Mano, kurie už vis no-

rėjote vyskupo, kurie verkėte, prisiminę siratystę savo, kurie labjausiai reikalaujate gerų vadovų kelyje išganymo, neužmirškite Manęs maldose savo; melskite Visagalinčio Dievo, kad Mums, ieškantiems išganymo jūsų, priduotų stiprumo ir suteiktų gerų padėtojų, dievobaimingų kunigų, kurie akivaizdoje Mūsų dieną ir naktį pagal neštų jums pagalbą dvasišką.

Numanote, broliai Mano, jogei darbuodamos ir su išmelstu Dievo padėjimu, nors didžiausiai šarpuočiau, vienokiai vienas pats visų reikalams užgana padaryti nestengčiau; todel išpuola jums su Manimi vienkart dirbti; būtinai reikalauju padėjimo jūsų. Visųpirma tame dalyke pakeliu piemenišką balsą savo taviep, skaisčiausi dalele meilingos avinyčios Mano, tarnai altorių Dievo, padorūs kunigėliai! Daugiau ne per dešimtį metų vienkart su jumis darbuodamos, kaipo kunigas, čia pat Žemaičiuose, linksminaus, matydamas jums graudžiai apsakinėjant žodį Dievo, su didžia atide klausant spaviednės ir be paliaubos dalijant katalikams šventus sakramentus. Jeigu tada elgėtės, kaip tikri piemenys, vyskupijai našlaujant, stipriai viliuos nugis karštumui jūsų tarnavime Bažnyčiai šventai pasidauginsiant, nesgi raginti jūsų žodžiu ir paveizdu nėkuomet neliausiuos. Jūs esate dešinė ranka Mano, jūs akys, jūs pirmiausi padėjėjai. Nuo jūsų, kaip ir nuo Manęs, anoje baisioje dienoje, kad ateis kunigaikštis piemenų Kristus Jėzus, reikalaus gero skaitliaus už visas dūšias, mūsų priveizėjimui pavestas. Jūs, kaipo perdėtiniai nedaugel katalikų, guvesniai už Mane galite kiekvieną priveizėti, kiekvieno dvasiškiems reikalams užgana padaryti. Ganykite tada būrelį Dievo, kuris tarp jūsų yra, priveizdėdami ne su privertimu, bet iš liuoso noro pagal Dievo: nei del bjauraus pelno, bet iš gero noro. (1 Petr. 5, 2).

Kadgi tarnavimas jūsų nebūt papeiktas, gyvenkite priderančiai pašaukime jūsų, kuriuomi pavadinti este. (Ephes. 4. 1). Numanote gerai, kokio nekaltumo ir dievobaimingumo reikalauja nuo jūsų pašaukimas dvasiškas; pažįstate gražumą ir aukštumą kunigystės; suprantate, jogei kaip iš vienos šalies už vis aukština stoną jūsų gyvenimas padorus, gyvenimas būtinai krikščioniškas, taip iš antros, užvis žemina ir bjaurioja pašaukimą jūsų gyvenimas nedoras, elgimos, pilnas apšauktų ydų. Todel nenorėkite patys dauginti nelaimių savo. Namai jūsų tebūn' uždanga cnatos ir dorybės; gyvenimai jūsų tešviec' paveizdu krikščioniško dievobaimingumo; tegul jumis mato svie-

tas tikt bažnyčioje arba atliekančius savo pašaukimo žygius. Bespėdami mislykite apie daiktus išganymo ir skaitykite dvasiškas knygas, idant kaskarts labiau pažindami tikėjimą ir jo įsakymus, kasdieną daugiau surinkdami į galvas savo visokio mokslo, rastumėtės naudingesniais tiems žmonėms, del katrų laimės Dievas jumis pastatė. Bet, Meilingi Broliai mano, dar ne čia galas darbų jūsų. Dar turite penėti aveles jūsų duona žodžio Dievo. Jukgi mums visiems įsakė Išganytojas tarydamas: „Eidami mokykite visas gimines" (Mat. 28, 19). Ir vėliai: „Eidami po visą svietą, apsakinėkite Evangeliją visokiam sutvėrimui" (Mar. 16, 15). Tą įsakymą Viešpaties Kristaus atlikdami, kanakados Apaštalai apšvietė žiuburiu dangiško mokslo visą žinomą pasaulę, o jūs tą pačią valią Sūnaus Dievo pildydami, kožną šventą ir nedėlios dieną turite apsakinėti žmonėms prisakymus vieros. O užvis reikia tai daryti jums, pirmiausi padėjėjai Mano, džiakonai su klebonais, nes jūs esate pasiųstais nuo Mūsų piemenimis parakvijų savo; tarp gi didžiausių pavinasčių piemenų, kaip tarė tėvai susirinkimo Tridentiškojo, skaitos apsakinėjimas žodžio Dievo. Sekdami paveizdą dideliai įsakančių sakytojų ir dabodamis, kaip nemažu yra daiktu skelbimas teisybių, nuo Dievo apreikštų, mokykite žmones, patys pirmiau gerai išsimokinę, nes gi liuosas balsas veikiau pakliūna į širdis klausytojų. Užvis taip sakykite, kad žmonelės galėtų suprasti, o mař ką teišmanantys veiktų išmokti vieros šventos ir kaip jiems prider elgtis. Todel veikiau sakykite pamokslus, nekaip mandrius sakymus, arba kozonius. Ne vien mokykite ir išguldinėkite Evangelijas, nuo Bažnyčios šventos padėtas, bet dar po sumos, pirm arba po Mišparų apsakinėkite katekizmą. Taip darydami, veikiau apšviesite prasčiokėlius ir išmokysite vieros šventos vaikus su nežinovais. Pamoksluose jūsų užvis storokitės patvirtinti žmones vieroje katalikų ir išguldyti, kas nuo kiekvieno prider Šviesiausiam Ciesoriui, visokiai karalystės vyresnybei. Kiekvienoje parakvijoje gal būti tarp žmonių įvairios ydos ir negeri papročiai, kurius klebonai, gerai jausdami ir žinodami meilę Dievo su artimu, tur stengtis išnovyti. Ant galo, apsakinėkite žodį Dievo: Žemaičiuose žemaitiškai, dalyje vyskupystės lig šiolei prie Lietuvos prigulinčioje, lietuviškai, Kurše — latviškai arba vokiškai; žodžiu sakant, tą kalbą teikite, kurią suprant didesnė dalis klausytojų jūsų.

Dabarčio, atgręždamas balsą Mano taviep, visokio pašaukimo, padėjimo ir amžiaus pavestos Man nuo Dievo vyskupijos motriškos ir vyriški katalikai, sveikinu jumis su tikrai tėviška ir piemeniška malone, vienkartgi išpažįstu, jogei nuo dienos pašventimo mano į Vyskupus tapote mieliausia Mano Kristuje abliubenyčia. Todel dieną ir naktį apie jūsų gerą dvasišką steigti neigi melsti už jumis Dievą, nėkuomet neperstosiu. To tikt nuo jūsų reikalauju, kad ir jūs iš savo pusės mylėtumėte piemenis savo, nedabotumėte jų ydų, bet melstumėte nuo Viešpaties pagausinimo visokios jiems dorybės, klausytumėte jų persergėjimų ir godotumėte arba šenavotumėte tuos, kurie tur išduoti Dievui skaitlių už dūšias jūsų. Tokia eila sujungti viena meile būsite vienu kūnu, vienu surinkimu tarnų Jėzaus Kristaus, gyvuojančiu vienoje viltyje išganymo amžino. Tuokart atsiras tikra vienybė tarp piemenų ir avelių, tuokart piemenys geriau galės avelėmis valdyti, o tos be priklasties klausys jų balso. Viera su kunigais yra tai daiktai nedalijami, neskiriami; kas myli vierą, myli ir kunigus; kas nekenčia tikėjimo, neapkenčia ir tarnų vieros, kunigų; todel jūs, protingi gyventojai Vyskupijos Mano, visuomet mylite ir godojate kungėlius, nes širdimi este pririšti prie vieros katalikų. Turėkitės tos vieros ir toliau. Nors aniolas iš dangaus atėjęs, kaip sako Povilas Apaštalas, mokytų jumis kitaip, nekaip moko Bažnyčia šventa katalikų, neklausykite (Gal. 1,8); nes gi toks apaštalas apsakinėtų tikras neteisybes, blūdus ir žmonių išmonius. Ta Bažnyčia stovi ant kietos Švento Petro uolos, kurios nė peklos vartai nepergalės, kaip pasakė pats Jėzus Kristus. Ta Bažnyčia jumis gemančius priėmė per Krikštą šventą ant kelių savo; ta Bažnyčia be pertrūkio vien penėjo ir peni mokslu šventu ir Sakramentais šventais; ta Bažnyčia tegul jumis nusiunt į karalystę dangaus — kur jau nusiuntė milijonus sūnų ir dukterų savo. Turėdamies tos vieros šventos gyvenkite priderančiai pagal jos įstatymų, nes gi „viera be gerų darbų numirusi yra“, kaip sako Jokūbas Apaštalas (2, 26). Viską šventa, viską padoru, viską teisinga ir gero garsmo, arba šlovės, mylėkite; priguskite prie gerų darbų, nes gi alužna dangų pramuša ir atidaro, alužna daro žmones vertais mielaširdystės Dievo, kaip skelbia apkarunavotas pranašas: „pagirtas dabojąs reikalingą ir ubagą, dienoje pikto išgelbės jį Viešpats“. (Ps.40.1). Mylėkite ir godokite Šviesiausį Ciesorių visų Maskolių kaip tėvą savo, „ne iš baimės, bet del sumnenės“, kaip sako Povilas Apaš-

talas (Rym. 13.5). Tegul paklusnumas visokioms vyresnybėms valdo žingsnius jūsų. Ponai, sugebėkite apiprekioti darbus žmonių jūsų, prisidėkite prie jų gero pagal dūšios ir kūno. Neniekinkite jų, atmindami, jogei akysu Dievo visi esame tokie. Žmonės, godokite ponus savo, nes anie jumis gynioja ir suteikia žemę, kurią ardami ne vien priderančiai gyventi, bet ir dangų sau uždirbti galite. Žodžiu sakant, tarp visokio pašaukimo meilingos avinyčios Mūsų tegul bus: baimė Dievo, meilė artimo, paklusnumas dvasiškoms ir nedvasiškoms vyresnybėms ir prisirišimas prie vieros katalikų. Tegul visi taip padoriai elgiasi, kaip elgės senų dienų Žemaičiai, kad dabarčio, it senovėje, mūsų šalis teisingai galėtų vadintis dievobaiminga.

Oi, kaip būčiau laimingas, kad tas pirmas piemeniškas balsas Mano, pakliūdamas į ausis avelių Mano, pakliūtų vienkart į širdis ir protą jūsų! ant galo, atneštų tuos laimingus vaisius, kurių, išduodamas tą grometą, meldžiau ir melsiu Viešpaties per kiauras dienas gyvenimo Mano.

Įsakome Mūsų Telšių Konsistoriui, kad šią grometą Mūsų drukavotųsi; išrašuose per kunigus Džiakonus pasiųstų visoms parakvijų bažnyčioms ir lieptų, kad kiekvienas klebonas pirmoje po atėjimo to rašto nedėlioje perskaitytų žmonėms, kozelnyčioje stojęs, tokiu liežuviu, kokį moka klausytojai. Ant galo, norime, kad tą pat dieną po visam atgiedotų giesmę: **Tave Dievą garbiname,** o tai del to, kad visi padėkavotumėte Dievui už neapleidimą Vyskupijos Mūsų ir išmelstumėte visokio gero Tėvui šventajam Piusui IX, vienkart su šviesiausiu Ponu Mūsų Mikalojum I. Giedant giesmę, visais varpais prider skambinti.

„Malonė Viešpaties Mūsų Jėzaus Kristaus ir meilė Dievo ir draugystė Dvasios Šventos tegul bus su jumis visais“. Amen. (II Kor. 13.13),

„T. S.“ 1900. 2 ir 3 Nr.

Apaštališkuosius Raštus čia praleidžiame.

§ 128. Pralotas G. Bilevičius.

1851 m. rugsėjo 15 d. Teneniuose numirė J. M. Grigalius Bilevičius, Žemaičių Katedros Pralotas—Scholastikas. Tasai pralotas kilęs iš aukštos giminės, pabaigęs mokslus, įstojo į Varnių seminariją; paskui giminių pastangomis buvo pasiųstas į Vyriausiąją Vilniaus Seminariją; išėjo Š. Teologijos Magistro

laipsniu. Sugrįžusiam į vyskupiją J. M. kunigaikštis Juozapas Giedraitis dovanojo Kelmės kleboniją. Truputį vėliau, pakeltas pralotu, atsisakė nuo Kelmės klebonijos ir gavo Laižuvos kleboniją, kurią ir valdė iki pat amžiaus galo. Paskutiniais savo amžiaus metais sėdėjo Žemaičių Konsistorijoje asesorium. Nepaprastai doras žmogus, šisai pralotas proto nedaug teturėjo. Buvo tai Kaino auka, kurią giminės Bažnyčiai atnešė. Prelatūrą po jo paėmė kanauninkas Jurgis Bytautas.

§ 133. Šnipukai.

Viešpataujant Šviesiausiam Mikalojui I, 1853 m. prasidėjo karas, vadinamas Krymo karu. Mūsų provincijomis vyriausybė, žinoma, netikėjo. Visi provincijos pakraščiai knibždėjo šnipukų. Varniuose aiškus šnipas buvo parapinės mokyklos mokytojas Beinaravičius; jam gi kolera mirus, tas pat pareigas ėjo rusų kalbos mokytojas Seminarijoje p. Klevinskis. Kada šį pavyko kažkaip iš Varnių išginti, atsiuntė kitą, dar blogesnį, į seminariją mokytoju, — Teoflistovą. Teoflistovas, Vladimiero gub. popvaikis, buvo Petrapilyje Pedagogikos Institute. Institutas, jį išleisdamas, kuogeriausiai paliudijo; bet kai teko jam kitus mokyti, pasirodė pats nieko nemokąs. Labai mėgo rašinėti įdavimus, ypač vyskupo Valančiausko ir seminarijos rektoriaus j. m. kun. Aleksandro Beresnevičiaus, savo vyresniųjų. Bet nemokėdamas rašyti, kiekvieną kartą gavo važinėti į Telšius ir ten ieškotis padėjėjų, kurie moka rusiškai, ir taip skundė nekaltus. Del tų įdavimų vyskupas gavo kelius kartus važiuoti į Vilnių ir teisintis karo gubernatoriui generolui Elijui Bibikovui ir slaptajai policijai. Kadangi buvo įdavinėjamas del politikos dalykų, kuriais vyskupas visiškai neužsiimdavo, tai ir pasiteisinti nebuvo sunku. Be to, įdavus minėtąjį rektorių, iš Vilniaus buvo atvažiavęs į Varnius Vilniaus gimnazijos inspektorius Orlovas, kvotė klierikus iš rusų literatūros ir raportavo seminariją esant valdomą ne taip, kaip vyriausybės įsakyta. Gavęs šitokį raportą, antrasis Bibikovas, vidaus dalykų ministeris, pašalino jį iš tarnybos ir apgyvendino Vilniuje. Be to, ministeris įsakė, kad Varnių seminariją kas mėnuo lankytų Telšių mokyklos viršininkas Lukaševičius. Lukaševičius seminarijai labai įkyrėjo lankydamas, nes ir už pinigus, kuriuos kassyk gavo mokėti, ne visados galėjo turėti gerą liudymą. Be to, Kauno gim-

nazijos direktorius Sergiejus Vasiljevas, vyriausybės įsakomas, taip pat kvotė klierikus dukart iš rusų dalykų. Pasauliečių kišimąsi į vyskupo mokyklą Ganytojas gavo kęsti, nes laikai buvo kritiški.

§ 135. Nelaimingi pietūs.

1855 metai. Šiemet vasario 18 d. pabaigė savo gyvenimą Šviesiausis Mikalojus I. Kol žinia apie tą svarbų atsitikmą pasiekė Varnius, atėjo ir vyskupo Motiejaus Valančiauskio vardo diena. Tą dieną prisirinko svečių, vyskupas su dvasiškija nuėjo į bažnyčią, kur po pamaldų jį pasveikino. Sugrįžus namo, vienas svečias padavė jam vókus iš karo gubernatoriaus, pranešimą apie monarcho mirtį. Visi tos naujienos nusigando; tačiau vyskupas turėjo duoti susirinkusiems svečiams pusryčių ir pietų: negi galėjo juos išbrukti alkanus. Ypač klierikai, nepagalvoję senojo papratimo laikydamies, vyskupo raides apšvietė, vakarop išstatė jas seminarijos vartuose. To vyskupas nė žinoti nežinojo, nes buvo svečiais užsiėmęs. Tai dienai praėjus, šnipukai, kurių čia netrūko, tuoj davė žinią vyriausybei apie tuos pietus, pridėdami, jog vyskupas pietus kėlęs, džiaugdamasis, kad cies. mirė, del to ir seminarija buvusi iliuminuota. Tai ir vėl priepuolis. Neilgai trukus, atvažiavo žandarų pulkininkas ištirti, kaip ten buvo buvę; paskui vėl valdininkas ypatingiems reikalams prie karo gubernatoriaus pulkininkas gr. Rzevuskis. Varniškiai teisinosi, kiek galėjo; vis delto žinia apie tuos pietus pasiekė naujojo monarcho Aleksandro II sostą. Tačiau jokių blogų pasėkų nebuvo.

§ 136. Kun. Juozapas Rupeika.

Juozas Rupeika gimė, rodos, 1778 m. Telšių par. Truputį pasimokė Telšiuose, bet neišlaikęs kvotimų į Varnių seminariją, nuvažiavo į Minską ir tenai įsišventė kunigu. Prabuvęs kurį laiką Minsko vyskupijoje, visokiems žmonėms užtariant, buvo pristatytas į Šeduvos klebonus. Atvykęs į Žemaičių vyskupiją, buvo vyskupo Juozapo Giedraičio priimtas į šią vyskupiją ir pakeltas Šeduvos klebonu. Būdamas toje vietoje, ūžė ir smaugė Šeduvos miestelėnus visokiomis bylomis. Per to krašto revoliuciją 1831 m. Rupeika iš pradžių laikėsi sukilėlių; bet paskui, sumetęs juos neišturėsiant, visomis priemonėmis ėmė padėti rusams. Sykį sugavo jį sukilėliai ir jau rengės virve priartinti

dangui, bet kažkaip išsprūdo iš jų rankų. Sukilimui pasibaigus, laimėjo didelį pasitikėjimą juo Vilniaus karo gubernatoriaus kunigaikščio Dolgorukovo ir gavo keletą ordenų. Uoliai padėjo tardyti kunigus, dalyvavusius sukilime. Monarcho įsakymu už tai įtrauktas į Žemaičių kapitulą kanauninko titulu; paskui buvo pagerbtas Šiluvos infula. Tada kun. Rupeika gavo išvažiuoti iš mėgiamosios Šeduvos ir apsigyventi Šiluvoj; tai jis labai nenoromis padarė. 1847 m. direktorius Skripicinas ketino jį pakelti Žemaičių vyskupu, tačiau šį sumanymą suardė vyskupas Holovinskis, kurs įrodė direktoriui, jog pristatydamas Rymui žmogų, turintį žmonėse menką šlovę, tik supainiosiąs santykius su Šv. Sostu. Keistas būtų buvęs kun. Rupeika vyskupas, nes, be to, kad buvo netekęs doros ir tikėjimo, dar nė vieno lotyniško žodžio nesuprato ir visiškai nemokėjo skaityti. Del to giedodamas Mišias, aiškiai tesakė: Dominus vobiscum; maldas gi tik mikčiojo ir taip balsą laužė, jog žodžio nebuvo galima suprasti. Nuo to laiko vyriausybė nuo jo atsitraukė. Dar karo gubernatorius Bibikovas, policijai pristačius jį kaipo neramų bylinėtoją, norėjo jį ištremti, bet vyskupas Valančiauskis, nenorėdamas, kad fioletai ir infula būtų paniekinti, apgynė.

Kun. Rupeika buvo dar visų vyskupo Juozapo Giedraičio dvarų kamisorius ir Žemaičių Kapitulos prokuratorius. Tai buvo skaisčiausis jo laikas, nes vyskupo pinigais daug galėjo daryti ir darė. Kadangi bet-kuris žmogus turi gera ir bloga, tai ir kun. Rupeika turėjo abeja: nekartą gynė beturčių bylą, jei jie mokėdavo nusižeminti prieš jį ir pasiduoti jo globai. Daug savo giminių leido į mokslus ir paskui aprūpino. Tinkamu iškilmingumu šventė Dievo Motinos Gimimo dieną Šiluvoj, patsai celebruodamas. 1854 m. baigdamas minėtuosius atlaidus, laikė mišparus; paskui kaip tik sugrįžo į kleboniją, staiga susilpnėjo ir numirė. Jo kūnas palaidotas Šiluvos kapuose ties pat koplyčia.

P. S. Juozapas Rupeika lietuvių literatūroje žinomas knyga: „Jonas isz Swisłoczes krominikas wędrawois lietuwiszku liežuwiu iszguldytas kasztu ir storoni Jozapa Rupeyka, Kanaunika Płocka, klebona Szaduwos, ženklinika s. Onos. Wilniuje pri bažniczes s. Kazimiera 1823 metuose 8°, 248 p. ir 1 politipažas. Dedikacija lenkiškai kun. Čartoryskiui. — Čia reiktų pridėti keletas v. Motiejaus nenusakytų ar nežinotų dalykų. J. T.

§ 137. Pralotas Fijalkauskis.

Rupeikai mirus, neužimtą kanoniją vyskupas atidavė Aloizui Šukevičiui, teologijos magistrui, seminarijos profesoriui. Beresnevičius, kad ir buvo pašalintas, Varnių seminarijos Rektorium paliko. Į Šiluvos infulato vietą vyskupas j. m. ministeriui pristatė j. m. kun. Tomą Dabševičių, žemaitį, Kijevo universiteto profesorių. Tuo tarpu Vilniaus Kapitulos pralotas j. m. kun. Antanas Fijalkauskis pasirūpino tą vietą iš valdžios gauti sau. Vyskupas, gavęs apie tai „ukozą", tiesa, nuliūdo, bet turėjo tylėti, nes negalėjo priešintis aukščiausiai krašto vyriausybei. Tokie tai mūsų laikai. Patys dvasiškiai drąsiai laužo šv. Motinos Bažnyčios teises. 1855 m. liepos 12 d. į Šiluvą atvyko Mogiliavo kanauninkas Jurgis Ivaškevičius, parodė vyskupui naujojo infulato raštus ir jo vardu buvo įsodintas.

§ 138. Arkivyskupas Hołowińskis.

Arkivyskupas Hołowinski's buvo neapsakomai buklus ir darbštus vyras. Ypačiai buvo atsidėjęs literatūrai. Rašė per kiauras dienas ir naktis. Toks nesiliaujamas darbas ir visokeriopi susigriaužimai įvarė jam jeknų ligą. Gydytojai ir vyskupai velijo, kad nors kartą išvažiuotų į vyskupiją, aplankytų savo žmoneles ir nors trumpam laikui liautųsi rašęs. Tačiau arkivyskupas nieko neklausė, nes, voluinietis būdamas, tarės protingesnis esąs už kitus. 1855 m. pavasariui ateinant, gydytojai patarė jam, kad išsikeltų kur už miesto, į salą, vadinamą Jelaginu; kad kasdien maudytųsi, kuo daugiausiai gertų šalto vandens. Hołowinskis taip ir padarė; bet pabaigus tą nelaimingą kuraciją, pasirodė pilve ar jeknose vėžys. Pagelbėti nebebuvo galima, ir arkivyskupas dar jaunas, nes vos 48 metus eidamas, pabaigė savo dienas Petrapilyje Akademijoje spalio mėn. 7 d. Aš visados stebėdavaus, kad arkiganytojas, turėdamas didžiąją dalį Rusijos, nė karto neišvažiavo jos aplankytų ir visą laiką iki pat mirties išbuvo Kunigų Akademijoje homiletikos mokytoju. Man rodos, maža tebuvo pasaulyje arkivyskupų, kurie eidami tokias šlovingas pareigas, buvo pasišventę 40 klierikų, skriausdami visą vyskupiją. Užtat ir jo nuopelnas buvo, kad klierikams įskiepijo geriausios katalikiškos dvasios. Gana to. Hołowinskio gyvenimą aprašys ne vienas.

§ 139. Arkivyskupas Žilinskis.

1856 metai. Prieš mirdamas Holovinskis rašė į šviesiausį ciesorių Aleksandrą II, rekomenduodamas arkivyskupu Vilniaus vyskupą Vaclovą Žilinskį. Ir jis, tikrai, buvo popiežiui pristatytas į tą vietą. Pijus IX, pritardamas tam, scrutinium apie Žilinskį padaryti įsakė Žitomyrio vyskupui, vyriausiam pašaukimu. Šisai, nepagalėdamas patsai važiuoti taip toli, subdelegavo vyskupą Valančiauskį; jis gegužės mėn. drauge su kun. Otonu Praniauskiu, savo sekretorium, išvažiavo į Vilnių. Čia Žilinskio priimtas, per savaitę padarė scrutinium ir birželio 3 d. išklausė priesaikos, arba tikėjimo išpažinimo. Kai tasai aktas atsidūrė Romoje, Pijus IX Žilinskį pakėlė Mogiliavo arkivyskupu ir su bulla iš 1856 m. rugsėjo mėn. 18 d. atsiuntė Palijų. Šia šv. Bažnyčios grazna papuoštas, vyskupas Vaclovas tapo Mogiliavo arkivyskupu ir metropolitu.

Darydamas scrutinium, prisiekusiais liudytojais pasikviečiau: pralotą Bankevičių, pralotą Žiškauskį ir kanauninką Kazlauskį. Šie Žilinskio gerbėjai nusprendė jį esant vertą būti Arkivyskupu ir valdyti Vilniaus vyskupiją. Matydamas, kas čia užraugiama, rimtai prašiau, kad nevaldytų dviejų vyskupijų, nes taip labai nuskriaus Bažnyčią; vis delto naujas arkivyskupas išsirūpino „ukozą“, kuriuo jam pavedama ir Vilniaus vyskupija.

§ 140. Paskelbimas N. Šv. M. M. Pr.

Dogmatas Nekaltojo Švenčiausiosios Mergelės Marijos Prasidėjimo Popiežiaus Pijaus įsakymu Varnių katedroje ir visuose Žemaičiuose buvo paskelbtas 1855 m. gruodžio 8 d.

§ 141. Pasiuntinys Chigi's.

1856 m. rugpjūčio 26 d. vainikavosi šviesiausis ir geriausis Aleksandras II. Į koronaciją Maksvoje tebuvo pakviestas arkivyskupas Žilinskis. Šventojo Tėvo Pijaus IX atstovu iš Romos atvyko Don Flavio Chigi, Miros arkivyskupas. Žmogus mandagus, greitas ir daugeliu kalbų kalbąs. Drauge atvažiavo jo sekretorius kun. Fares, Monsignoras Bianchi, Vespaziani ir ketvirtas, kurio pavardės nebeatmenu. Visi jie, padarę, kas jiems priderėjo, per Ukmergę grįžo namo. Išvažiavo ir Žemaičių vyskupas ir arkivyskupas Žilinskis į tą miestą jo sutiktų,

Vakarą 7 dieną nuncijus atvyko į Ukmergę. Tuoj mes jį sutikome ir pasveikinome. Rytą buvo bažnyčioje ir laikė Mišias. Pasišnekėti su nuncijum nebuvo galima, dvarininkės kliudė. Nuncijų pasikvietė į Vilnių; visas miestas jo ten laukė; tačiau jis nevažiavo, o pasileido toliau į kelionę per Kauną. Dvasiškijai nepatiko nuncijaus elgimasis, nes kaip šv. Tėvo atstovas, turėjo arčiau tos vietos kunigų laikytis ir atviriau su jais bendrauti.

§ 142. Vyskupas Lipskis.

Vilniaus pralotas, Petrapilio Kunigų Akademijos inspektorius, teologijos daktaras Vicentas Lipskis 1856 m. spalio 31 d. buvo įšvęstas Chersonės, arba Tiraspolio, sufraganu, Janopolitanijos vyskupu. Įsišventęs tačiau nevažiavo į Teraspolio vyskupiją, o pasiliko mylimajame Vilniaus mieste.

§ 129. Vyskupas Kahnas.

1848 m. Svetimųjų Tikėjimų Departamento Direktorius Skripicinas, aplankydamas vyskupijas, įsidėmėjo Rygos konvento prijorą J. M. kun. Ferdinandą Kahną ir sumanė jį įšvęsdinti naujos Tiraspolio vyskupijos vyskupu. Taip ir atsitiko. Šviesiausis Ciesorius Mikalojus I pristatė jį popiežiui, kad patvirtintų. Atėjus bullai, kad būtų padarytas scrutinium, Kahnas buvo pakviestas į Petrapilį įvykinti šv. Tėvo valios. Bet Kahnas nei raštu, nei liudytojais negalėjo įrodyti, kad pakrikštytas. Todėl jį gavo lygtinai pakrikštyti ir įšvęsti iki pat kunigo. Sako, jaunas Kahnas išpažinęs Mozės tikėjimą. Tai slėpdamas, nerodė metrikos ir nerado liudytojų. Ar šiaip ar taip, scrutinium buvo padarytas ir į Romą išsiųstas. Popiežius Pijus IX niekuo neįtarė ir bullą de consecratione atsiuntė. 1850 m. rugsėjo 7 d. Petrapilyje šv. Kotrinos bažnyčioje Metropolitas Dmochovskis, asistuojant Vilniaus Vyskupui Žilinskiui ir Koristijos vyskupui Holowinskiui, išventė Tiraspolio dijecezijos vyskupu. Įsišventęs vyskupas Kahnas paliko Petrapilyje neva Kolegijos nariu, nors be jo toji geriausiai galėjo apsieiti.

§ 143. 1857 metai. Saratuvos sutvarkymas.

Popiežiaus nuncijus kunigaikštis Kidži (Chigi), būdamas Petrapilyje, smarkiai subarė vyskupą Kahną už tai, kad be reikalo sėdi sostinėje ir nevažiuoja į savo vyskupiją. Pabaidė net Po-

piežiaus vardu suspenduosiąs. Tasai įsakymas padarė seniui įspūdžio: pradėjo ruoštis. Bet kur? Kame jo katedra? Konkordatu, kuriuo nauja Chersonės Romos-Katalikų vyskupija buvo įsteigta, vyskupas Kahnas turėjo gyventi Chersonėje. Lankydamas vyskupiją, vieną sykį aplankė ir tą miestą, kurs garsi šv. Klemenso popiežiaus atminimais. Iš to, kaip katalikų vyskupas buvo ten priimtas, pravoslavų dvasiškija nujautė katalikų vyskupo buvimą ten pakenksiant stačiatikybės platinimui ir visa tai pristatė Švies. Ciesoriui Mikalojui I. Šisai pasirūpino, kad Šv. Tėvas Pijus IX pakeistų vyskupijos vardą ir vyskupo sostinę; vadinas, parodė vyskupo rezidencijai Chersonės gub. apskrities miestą Tiraspolį. Bet ir čia nei katedros, nei vyskupui namų nebuvo. Rymui pradėjus spausti, kad vyskupas, dabar jau Tiraspolio, būtų įsodintas, vyriausybė, jau Švies. Aleksandrui II viešpataujant, paėmė į nuomą namus vyskupui ir seminarijai Saratuvoje; ten turėjo vyskupas vykti.

Kaip tik ten įsigyveno, tuoj pradėjo ir vyskupiją tvarkyti. 1857 m. jam paprašius, iš Vilniaus, Žemaičių, Minsko ir Mogyliavo seminarijų vyskupai davė po tris vokiškai mokančius klierikus. Iš jų vyskupas Kahnas sudarė Saratuvoje seminariją. Be to, vyriausybė vyskupui pavelijo įsteigti „mažąją seminariją“ paruošti jaunimui nuo pat mažens į dvasiškąjį luomą. Seminarijos Rektorium vyskupas pasikvietė J. M. kun. Juozapą Želvavičių, R.-K. bažnyčios vikarą Maksvoje, žemaitį. Inspektorium J. M. kun. Antaną Rajuniec'ą, Liepojos bažnyčios administratorių, taip pat žemaitį. J. M. kun. Zenoną Jotkevičių ir Gabrielių Onošką padarė profesoriais. Vyriausybė atsiuntė dar keletą pasauliečių mokytojų. Taip susitvarkė Saratuvos seminarija.

Pirmieji Saratuvos Kapitulos nariai buvo: J. M. kun. Maksimilijonas Orlovskis, Teol. Mag., Tifliso klebonas, pralotas-dekanas; J. M. kun. Jurgis Razutavičius, Odesos klebonas, Teol. Mag., pralotas-arkidijakonas; J. M. kun. Juozapas Želvavičius, Teol. Mag., kanauninkas-penitencijaras; J. M. kun. Antanas Rajuniecas, kanauninkas; J. M. kun. Zenonas Jotkevičius, Mikolajevo klebonas, kanauninkas; J. M. kun. Gabrielius Onoška, kanauninkas.

Šie kapitulos nariai iki šiol vis dar neturi jokios distinktorijos.

Iš tų pat žmonių buvo sudaryta ir pirmoji konsistorija Saratuvoje. Oficijolu buvo laikomas vysk. sufrag. Vinc. Lipskis.

§ 145. Geresni Aleksandro II. laikai.

Vergai papratę yra laukti kito pono. Tam atsitikus, kartais laimi, kartais prakiša. Šisai kraštas, nustojęs Švies. Mikalojaus I ir gavęs Švies. Aleksandrą II, tikrai, laimėjo. Ligi tik įžengęs į sostą, tuoj atstatė direktorių Valerijoną Skripiciną, kurio katalikai fanatiškai nemėgo. Duotuoju „ukozu" leido katalikams statytis ir taisytis bažnyčias, neatsiklausus valdžios, tik tos vietos vyskupui pavelijant. Suvaldė pravoslavų dvasiškiją, kuri būriškai kliudė bažnyčias statyti ir šnipinėjo; suvaldė ir panaikino šnipinėjimą su įdavinėjimais; tad nekaltuosius paliko ramybėje. Gerbdamas katalikų bažnyčias, privertė, kad ir valdininkai labiau, neg lig šiol, gerbtų katalikų dvasiškiją, — vienu žodžiu sakant, padarė, jog viešpataujant Jo Ciesoriškai Malonei, to krašto žmonės galėjo laisvai linksmintis, galėjo alsuoti, maloniai užmigti ir linksmai atsikelti. Todėl tegul Dievas pailgina Šviesiausiam Valdovui amžių!

Be to, tas pats Monarchas atstatė Ministerį Bibikovą, kurs, būdamas katalikų priešas, buvo Varnių seminarijai primetęs atvirą šnipą, ne mokytoją, Teofistovą. Tam ministeriui pasitraukus, seminarija gavo mokytoją p. Bieliauskį, kurs ramiai ėjo savo pareigas, neįsileisdamas į jokius įdavinėjimus. Tą gi seminariją išvadavo ir iš Telšių apskrities mokyklos viršininko lankymų; nuo šiol seminarija bepriklausė pačiam vyskupui.

§ 146. Netikra pranašystė.

1857 metai buvo, tiesa, labai sausi, bet derlingi. Žmonių maža temirė. Rudenį, pradėjus vaisius valgyti, pasirodė, ypač miesteliuose, ir cholera, bet nebuvo labai mari. Visi žmonės, klausydami laikraščių, liepos mėnesyje laukė didžios planietos, kuri turėjo susidaužti su žeme ir ją į čiuntus sudaužyti. Kai-kas tos katastrofos labai bijojo; kiti gi, pasikliaudami tuo vienu pasaulio šeimininku Dievu, tą paskalą laikė tik paskala. Ir taip buvo, kaip šieji antrieji spėjo: liepos 18 d. praėjo, o žvaigždė nepasirodė ir žmonių giminė išliko. Žiemos iki pradžiai 1858 m. nebuvo.

A. a. administratoriaus Gintilos biografija.

Jonas Krizostomas Gintilauskis, arba Gintila, gimė 1788 m. Telšių ap. Gelindėnų kaime. Į mokslą vaikščiojo iš pradžių

Kalvarijoje, o paskui Telšiuose. Išėjęs keletą klasių, metęs mokyklą, Gintila tarnavo vadinamojoje Telšių „palestroje" (prie teismo); bet neturėdamas vilties dėl savo kilties ką nors laimėti, išvažiavo į Vilnių. Čia kiek tiek pagyvenęs, kad patyrė nelengvai ką nors gausiąs, įstojo į dvasiškių luomą vyriausiojoje Seminarijoje Mogyliavo vyskupijos lėšomis, nes toji nėvieno neatsiuntė. Tai atsitiko 1807 m. Pabaigus mokslus, pripažinta jam teologijos kandidato laipsnis. Įsišventęs kunigu 1812 m., arkivyskupo Siestrzencevičiaus įsakymu keletą metų mokė teologijos Reguliariškuosius Kanauninkus Jeziorkų vienuolyne Baltgudijoje. Paskui kurį laiką buvo vikaru Liucine. Trokšdamas dar labiau pakilti moksluose, savo vyresnybei pavelijant, 1815 m. atvyko į Vilnių, ėjo pareigas vikaro prie šv. Jono bažnyčios, vaikščiojo į teologijos fakultetą ir gavo teologijos magistro laipsnį. Neilgai trukus, išėjo iš Mogyliavo vyskupijos ir buvo priskirtas prie Vilniaus vyskupijos ir gavo Vilniaus gimnazijos kapeliono vietą. Dar tuo nepatenkintas, ieškojo ir gavo prefekto arba klierikų prižiūrėtojo vietą vyriausiojoje seminarijoje. Būdamas toje vietoje, itin stengės patikti garsiam savo iškalba profesoriui Chodaniui. Mirus, rodos, J. M. kun. Tamošauskui, profesoriui, liko fakultete nepaimta teologijos katedra, ir kun. Gintilai liepė mokyti egzegetikos, nes maždaug mokėjo hebraiškai. Ėjo tad adjunkto pavaduotojo pareigas 1817—22 m. Čia patirta Gintilą neesant tinkamą būti universiteto profesorium. Vilniaus universitetas į kiekvieną kapitulą turėjo teisės įdėti po keletą užsitarnavusių žmonių; nenorėdamas Gintilą paleisti neužmokėtą, davė Žemaičių kanoniją. Taip tatai 1822 m. kun. Gintila atvažiavo į Varnius ir pasiėmė savo vietą. Čia jaunas, jį vadindavo „kanauninkėlis", neturėjo ko veikti. Iš nuobodžio kiauromis dienomis važinėdavo ar medžiodavo. Dažnai medžiojo su dvarininkais, dažniau pats vienas žiurkinėjo po pelkes aplink Varnius. Pats pasakojos šaudęs varnas nuo medžių, augančių aplink katedrą, kada ten suma buvo. Vyskupas Juozapas tylėjo; dievobaimingas oficijolas Gailevičius kapitulos nariui irgi nieko nesakė; tai kun. Gintila žaidė aimatavos ligi papiktinant kitus. Daugiausia būdavo Mosėdyje pas dekaną Dausiną, kurs darydavo garsų alų. Tenai vieną sykį Gintila nuvežė ir profesorių Chodanį. Per šešerius metus taip ūžė ir tapo visų pajuokiamas ir niekinamas. Misijonorių seminarijos profesoriai visur iš jo tyčiojosi net per pamokas. Taip

gyvendamas, 1828 m. buvo kapitulos išrinktas į Kolegiją asesorium, kur veikiai ir išvažiavo. Be to, tais pat metais įprašė dvarininkus, kad pristatytų jį vyskupui ir gavo Kartenos kleboniją.

Ir čia, kaip ir kitur visur, kun. Gintila tegalvojo apie savo iškilimą. Pasergėjęs, jog norint įžengti į diduomenės draugę, reikia mokėti prancūziškai, pradėjo mokytis; tačiau gerai ir per visą savo amžių nepramoko. Geisdamas visur išsitaisyti kelią, tapo tikras valdžios pakalikas; dėl to 1830 m. gavo š. Vladimiro 4 klasės. Šiais metais sukilo šalys, nuo Lenkijos atitrauktos. Kada Šviesiausiam Ciesoriui Mikalojui I pasakė Žemaičius aklai vedanti dvasiškija, 1831 m. pasiuntė į Žemaičius kunigaikštį Simaną Giedraitį, pavyskupį, draug su kun. Gintila. Atvykę į Žemaičius, važinėjosi palei bažnyčias, išleidinėjo atsišaukimus, bet niekas jų neklausė. Kad Plungėje rinko žmones į bažnyčią, viena moteriškė šuktelėjo balsu: „Ar mes nesakėme, jog reikia išpjauti ponus ir kunigus"! Tas balsas labai išgąsdino pasiuntinius. Be to, ties Švėkšna sukilėliai ėmė šaudyti į karietą, kur pasiuntiniai sėdėjo; laimė, kad nekliudė. Grįžo tat į Petrapilį, nieko nelaimėję. Kun. Gintila padavė ministeriui memorandumą apie sukilimo priežastis. Šiame dokumente labiausiai kaltino valdininkus, kurie perdėdami žmones erzino. Už tą savo pasišventimą gavo šv. Onos 2 klasės ordeną. Tame laike pajuto nesuvaldomą norą rinkti knygas ir bebūdamas sostinėje, įgijo jų daugiau, neg privačiam žmogui reikia, nes jo knygynas buvo vertas 30.000 rublių sidabru. 1833 m. važiavo į Karlsbadą inkstų gydytis; grįždamas užvažiavo į Žemaičius ir ketino čia palikti, bet šaltai priimtas vyskupo kunigaikščio Juozapo, o tiesiog nepadoriai priimtas praloto Benedikto Smigelskio, tuomet vyskupo kapeliono, Alsėdžiuose, vėl sugrįžo į sostinę asesorium. Nuo to laiko pasidarė baisus savo vyskupui ir kitiems, nes įgijęs Svetimųjų Tikėjimų departamento direktoriaus Vėgėlės malonę, darė, ką norėjo. 1835 m. atsižadėjo Kartenos klebonijos, kurią jo pastangomis gavo doras Mateušas Gintila. Kai 1835 m. vyskupas Juozapas Giedraitis norėjo Joną Gintilą atitraukti į Žemaičius, jisai pasirūpino, kad valdžia paskirtų jį trečiuoju Kolegijos nariu ir taip paliko Petrapilyje. 1836 m. gavo vietą Maltos bažnyčios kapeliono. 1838 m. vyskupui Giedraičiui visai jo nepristačius, monarchas kun. Gintilą paskyrė Šiluvo infulotu. Bet juo kilo aukštyn valdžios akyse ir bažny-

čios laipsniuose, juo niekino jį visa katalikiškoji draugė ir matė jį — pavojingą asmenį esant, ypač, kad valdžios ketinimai išgriauti katalikybę buvo jau visiems žinomi.

Kun. Gintila rodės viską padarysiąs, bet tik jį išaukštintų. Likęs Šiluvo Infulotu, išveržė iš kunigaikščio Simano Giedraičio 5,000 pataisyti neva tai jo padarytiems apleidimams. Tais pinigais jis pastatė Šiluve karčiamą ir nieko daugiau. Kun. Gintila pyko ant kun. Smigelskio už nepadorų priėmimą; be to, bijojo, kad nepralenktų jo, tapdamas Žemaičių vyskupu. Todėl pristatė valdžiai Smigelskį maištininku, labai pasidarbavusiu 1831 m. Ir valdžia uždraudė Smigelskiui važinėti į Alsėdžius ir Varnius. Šis kun. Gintilos įdavimas buvo griežtai melagingas, nes kun. Smigelskis kaip tik sukilimą prasirgo lovoje plaučių užsidegimu. Kada Šviesiausis Mikalojus I kunigaikštį Simaną Giedraitį paskyrė kunigaikščio Juozapo Giedraičio padėjėju, o šiam mirus, pavedė jam vyskupiją valdyti, kun. Gintilą paskyrė Žemaičių pavyskupiu. Jis tuojau pareikalavo, kad jam mokėtų pavyskupių algą 300 holandiškųjų dukatų. Tai buvo 1840 m. Žinoma, Rymui apie tas atamainas oficijaliai niekas nepranešė ir dėl to jis nieko nežinojo; tuo tarpu Giedraičių giminės pranešė popiežiui, jog kun. Gintila jau ima pavyskupio algą ir taip atima iš tebegyvenančiojo (tikrojo pavyskupio) Adramitijos vyskupo Simano išsilaikymą. Tas dalykas labai pagadino Ryme kun. Gintilos garbę.

1841 m. kun. Gintilai davė šv. Vladimiro III klasės ordeną. Kunigaikščiui Simanui mirus, Žemaičių kapitula, kur kun. Gintila turėjo šalininkų, ypač pralotą Giniotį, išsirinko jį savo vikaru. Ta žinia labai jį pradžiugino, nes jau manė nebetoli beesąs nuo Žemaičių vyskupo. Kapitula dar ir tuo paklydo, kad pripažino jį vertu Žemaičių infulos. 1844 m. rugpjūčio 25 d. kun. Gintila buvo paskirtas Žemaičių vyskupijos administratorium, o dar prieš tai pristatytas popiežiui Grigaliui XVI Žemaičių vyskupu. 1843 m. gavo diementinį kryžių, tokį, kokį duoda pravoslavų opatams; 1856 m. šv. Stanislovo I klasės ordeną. Viename savo raporte Rymui kun. Gintila pasirašė: „Nominatus Episcopus Samogitiensis“, ir tai Ryme nepatiko, nes šv. Sosto dar nebuvo vyskupu paskirtas. Tuo tarpu Šviesiausiojo Mikalojaus I vardu valdžia ėmė reikalauti iš Šventojo Sosto, kad Gintilą iškeltų vyskupu, bet popiežius Grigalius XVI nenorėjo nė klausyti apie tai, o ant pristatymo savo ranka parašė: „Gintyllo

nunquam Episcopus", vadinasi, Gintila niekados nebus vyskupas. Šiam popiežiui mirus, iš Pijaus IX reikalavo, kad patvirtintų, bet ir tas nepasidavė. Ir taip Gintila ant visados paliko tik valdžios „Nominatas". Monarchas, galų gale, matydamas šiuose dalykuose su š. Sostu nesutiksiąs, Žemaičių vyskupu pristatė kun. Valančiauskį.

Kun. Gintila buvo žmogus vidutinio ūgio, plikas, turėjo vieną akį žvairą; taboką gėrė ir cigarą rūkė; kalbėjo labai daug, nieko kito neprileisdamas kalbėti; vyskupiją valdė raštais, pats neišvažiuodamas sėdėjo Alsėdžiuose. Šlovės pas žmones jokios neturėjo. Priegtam buvo nepaprastai darbštus literatas; kraustė ir tvarkė savo knygas; rašė lenkiškai-hebraišką žodyną; prirašė daugybę lakštų, bet vis niekus, nes hebraiškai gerai nemokėjo. Laikė žydelį, kurs jam padėdavo rašyti hebraiškas knygas; sutaisė jų gana daug, bet nežinau, kur jos dingo. Daug talmudiškų knygų pirkos iš žydų ir gana gerai žinojo žydų literatūrą.

1850 m. atidavė valdžią vyskupui Valančiauskiui; tuo pradėjimu sėdėjo namie, retai kur beišvažiuodamas. Iš nuobodžio priprato truputį gerti; nieko nenorėjo priimti. Amžių baigdamas, padirbo testamentą; gavo gerklės džiovą. Turtą, gyvas būdamas, išdalijo gentims, o didžiąją dalį knygyno, jo prieteliui oficijolui Giniočiui paprašius, dovanojo kapitulai. Seminarijai atidavė mokslo įrankius: žemėlapius, viešpataujančiųjų paveikslus ir šventųjų Tėvų portrietus. Dar labiau artinantis mirčiai, pasidirbino monumentą Alsėdžių bažnyčios šventoriuje ir grabą. Nekartą gulinėjo į jį, kaip kad prisimieruodamas, ar gerai bus gulėti; atsikvietė iš Kretingos Bernardiną Jagelę[1]; jam keletą sykių išpažino; galų gale 1857 m. liepos 25 d. atidavė Dievui vėlę ir buvo palaidotas Alsėdžių bažnyčios šventoriuje rūsyje.

T. S. 1900 m. Nr. 12.

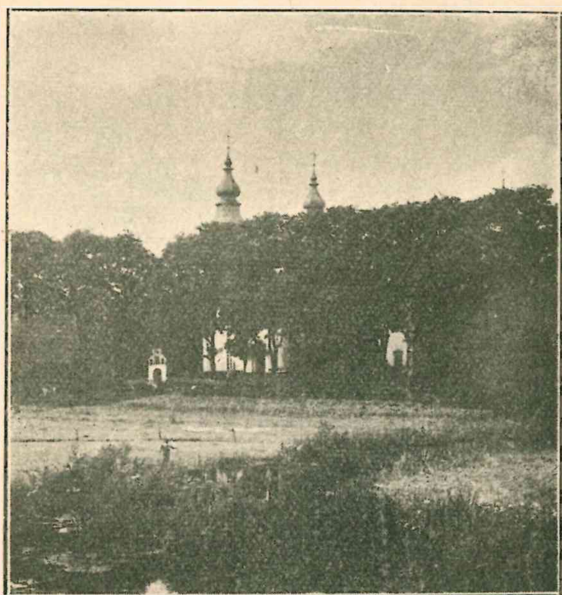
[1]) *Doc. Tumo pastaba.* **Pirma norėjo ilgesniam laikui gauti tėvą Pabrėžą, Kretingos tretininką, ir su juo ruoštis mirti. Sk. Vaižganto Raštų XI t.**

Varnių miestelis.

Sukilimas.

Garsusis Varnių miestelis mano buvimo ten laiku, 1850 — 1864, buvo kiek-tiek laimingas. Mano rūpesniu Vidaus Reikalų ministeris Jo M. Perovskis leido Varniuose įsteigti aptieką; ją tuojau ir įsteigė Kražių aptiekius vokietis; jo pavardės nebeatmenu. Mano rūpesniu čia apsigyveno ir daktaras Andriejauskas. Iš paštų valdžios išprašiau, kad per Varnius paštas eitų. Mano pakviestas ponas Adomas Zavadzkis iš Vilniaus įsteigė Varniuose knygų pardavimą. Ta įstaiga vyskupijai buvo labai naudinga, nes žemaitiškos knygos į visas šalis ėjo taip gausiai, jog pramonininkas vos galėjo patenkinti žmonių reikalavimus. Į seminariją priėmiau 120 auklėtinių. Savo lėšomis sušelpiau iš senų laikų čia buvusią parapinę mokyklą, kur mokė vaikus skaityti ir rašyti žemaitiškai, maskoliškai ir lenkiškai. Pelkėtą miestelį pradėjo labiau žvizdru pilti, nes to reikalavo pašto kelias. Pastačiau naują vandeninį malūną savo ir viso miestelio patogumui; valdžia tebuvo man davusi vietą malūnui pastatyti. Kunigai, turėdami į mane reikalo, ir dvarininkai, būriais rinkdamies, ypač per mano vardines, duodavo miesteliui daug uždarbio. Gerai todėl jam klojos, kol neužėjo bendroji visiems nelaimė, destis, maištas, prasidėjęs 1862 met. Tais metais Varniuose nebuvo nėvieno rusų kareivio; būdamas tada Vilniuje pas general-gubernatorių Nazimovą, jis buvo man palankus, prašiau, kad atsiųstų apginti pulkelį kareivių; atsiųsti pažadėjo, bet to nepadarė.

Į tuščią miestelį pirmą sykį maištininkus atvedė Šimkevičius, pono Burzyńskio ekonomas, iš Kražių parapijos. Tas būrys iš konsistorijos kasos pasiėmė 320 rub. ir iš civilinių valdininkų paėmė parašus, kad rusų valdžiai daugiau nebetarnaus. Reikalaujamus parašus padėjo: Konsistorijos sekretorius Karolius Vainavičius, Ignacas Kossilauskas, Garbės Patarėjas An-

Buv. Žemaičių Vyskupijos katedros bažnyčia Varniuose

Namai Varniuose, kuriuose gyveno
vysk. M. Valančius

tanas Narkevičius, Jablonskis, Zablockis, Gutauskis, Vainavičius jaunasis ir kiti ir taip pasielgę davė žinią Kolegijai. Be to, sukilėliai pasiėmė Varnių Asesoriaus Ciechanauskio popierius ir paskandino juos Varnėje. Po kelių savaičių tie patys sukilėliai vėl atėjo į Varnius ir pasiėmė iš Konsistorijos kasos 1200 rub.; nuplakė mano malūnininką vokietį Berentą už tai, kad peikė sukilėlių sumanymą ir sakė nieko gera iš to nebūsią. Varnių dešimtininkas kažkoks perkrikšta pas žydus statinėjo kareivius, ateinančius į miestelį; už tai žydai apskundė jį maištininkams jis esąs priešingas sukilimo dalykams. Jie tad išsivedė jį už miestelio ir pakorė.

Sukilėliai patyrė kapitulos narius gavus iš valdžios pinigų namams pasitaisyti. Panoro tad juos pasigrobti ir trečią kartą įpuolė į Varnius. Jų vadas tada buvo jaunas Bagdonavičius, kilęs nuo Šiaduvos, prasiminęs „Nieczujum". Varniuose tuo laiku kaip tik buvo būrelis rusų kareivių su vadu kapitonu Boriborovu; jam patys sukilėliai davė žinią ateisią į Varnius. Boriborovas palaikė tai tuščiu grasymu ir nė nemanė apsisaugoti. Jo kareiviai vieni išėjo maudytis į ežerą, kiti į pirtį; prie kapitono bepaliko vos trejetas rusų.

Pavakary 40 sukilėlių kuo ne visi raiti įpuolė į miestelį Telšių keliu ir ėmė šaudytis. Jų krito 4, rusų 20. Bagdonavičius, gavęs kulipką į krūtinę, pasitraukė ir pasislėpė Kujainiuose pas ūkininką Skirmuntą.

Maištininkai būtų dėl to priveikę išsiblaškiusį rusų būrį, kad ne dragūnai, kurie netikėtai atvyko Kaltinėnų keliu. Šie, aptikę miestely mūšį, padėjo saviesiems ir išgainiojo sukilėlius. Be to, padegė miestelį. Gaisras prasidėjo nuo Leibos karčiamos patiltėje tarp seminarijos ir miestelio. Degė per visą naktį; kairioji pusė miestelio visai išdegė. Ugnis sustojo prie Rokitų daržo tvoros.

Dar prie mano daržo rusai padegė p. Kossilauskio klojimą; kibirkštys krito ir ant mano namų, bet gantais dengti jie neužsidegė. Buvo tai baisioji žydų naktis; niekas visame miestelyje nemiegojo, kulipkos visur lakiojo, mediniuose namuose buvo pavojinga būti.

Rytą paleidžiau klierikus iš seminarijos; tai buvo bene birželio mėn. 22 d. ir daviau apie tai žinią Kolegijai, o pats išvažiavau į Šiaulius. Po dviejų savaičių sugrįžau į Varnius ir neilgai trukus gavau priimti Mikalojų Muravjovą, Kauno guber-

natorių; jį buvo atsiuntęs jo tėvas, Karo gubernatorius. Muravjovas pareikalavo iš manęs rašto, šaukiančio žmones, kad padėtų ginklus ir pasiduotų rusų valdžiai. Sutikau ir daviau tiek, kiek jau buvo davęs gubernijos bajorų vadas (marčelga) Daugirdas ir visi apskričių vadai (marčelgos). Dėl to provincijoje kaltino mane nepatriotiškumu. Tuo laiku tačiau kitaip pasielgti negalėjau.

1863 m. liepos mėnesyje, pasiėmęs Šiauliuose iš generolo Maidelio bilietą, nuvažiavau į Kuršą, kaipo nesukilusį. Aplankiau Bauskę, Jaunjelgavą, Dvietą, Bebrą ir Alukštą. Čia pasivijo mane general-gubernatoriaus raštas, šaukiantis mane į Vilnių. Neturėdamas kur padėti arklių su vežimu, parvažiavau namo; iš Varnių vykau į Vilnių. Muravjovas turėjo ciesoriaus galią; mane tą kartą sutiko maloningai. Man paprašius, paleido du suimtu kunigu. Ir vėl sugrįžau į Varnius. Rudenį antrą kartą gavau į Vilnių važiuoti. Nuvažiavęs radau dalykus atsimainiusius; prisiklausiau visokių grasymų; žadėjo man Kamčatką ir kartuves, tik mane užstojo ypatinga Dievo Apveizda ir kuo ne prieteliški santykiai su Muravjovo sūnumi, Kauno gubernatoriumi. Grįždamas namo, peršalau ir susirgau labai skaudžia liga — inkstų uždegimu; išgydė mane garsus gydytojas Janovieckis.

Prasidėjo 1864 metai; penki karininkai per ištisus metus ieškojo, kiek ir kas varniškių yra nusidėjęs valdžiai. Šitie tardytojai Konsistorijos sekretorių Karolių Vainavičių, seminarijos rektorių Juozapą Dovydaitį, Varnių kleboną Justiną Grincevičių, pasitaisymo namų užveizdą Ambražiejų Kossarzevskį išsiuntė į Kauno kalėjimą. Seminarijos nebeliko, nes kareiviai užėmė. Auklėtinius pasiruošusiuosius čia pat įšvenčiau, o kitus paskui, valdžiai leidus, Kaune.

Nors žydai labiau už mūsiškius nusidėdavo, nes sukilėliams visako už pinigus suteikdavo, tačiau valdžia jų nė kiek nelietė. Tai matydami, barzdylos pakėlė savo ragus. Varnių karčiamos savininkas Berčikas, rudas, it lapės uodega, labiau už visus pasižymėjo įdavimais. Laimingas buvo, kurs laiku suskubo jam užsimokėti ir nusipirkti laisvę. To žydo piktumas siekė ir už miestelio. Parsitraukęs iš Prūsų keletą bačkelių parako, važinėjo į dvarininkus, pinigų reikalaudamas. Negavęs, naktį dėjo kur norint po pastoge parako ir vedė policiją. Tuo būdu nevienas bajoras prarado savo turtus ir laisvę.

Kai kurie Varnių žydai sukilo prieš Berčiką ir norėjo jam atkeršyti. 1864 m. liepos mėn. sekmadienį jam pačiam pakišo po stogu dvi bačkeles parako ir namus padegė. Kaip tik ugnis priėjo prie parako, tuoj iššovė ir akies mirksnyje užsidegė 30 namų. Parapijos bažnyčią apgynė. Kareiviai stovėjo „po ginklu" ir tik veizdėjos. Sudegė kelios dešimtys namų, konsistorija, klebonija, praloto Bytauto kūrija ir mano vandeninis malūnas.

Po pirmojo gaisro, kurį buvo padarę kareiviai, Muravjovas liepė išrinkti iš dvarininkų 72 tūkstančiu; 32 tūkstančiu iš tų pinigų davė žydams namams atsistatyti; kiti paliko valdytojo kišenėje. Po antro gaisro žydai vėl prašė pinigų, bet tų jiems nebedavė. Aš savo malūną ir klebonas Každailevičius sunaikintus namus atsistatėme savo lėšomis. Tiek tai naudos iš kaimynystės su žydais.

Varnių nupuolimas.

1864 m. pasklido gandų, jog visa bažnytinė jerarchija būsianti iš Varnių nukelta į Kauną. Garsas įvyko; aš, gavęs įsakymą, atsiradau Kaune lapkričio mėn. 6 d. tų pat metų. Man atidavė visą mūrinį kunigų Augustijonų namą šalia šv. Petro bažnyčios; ją liepė laikyti katedra, tačiau jai ištaisyti, kaip pridera katedrai, nedavė jokių lėšų. Drauge su manimi į Kauną pervažiavo sufraganas Aleksandras Beresnevičius, pralotas kunigaikštis Marcijonas Giedraitis, pralotas Pranciškus Kryžanauskas, Šiluvo infulotas kanauninkas Andriejus Dabševičius ir kanauninkas Antanas Beresnevičius. Likusieji Kapitulos nariai šitaip susitvarkė: pralotas archidijakonas Benediktas Smigelskis apsigyveno savo dvare Krekenavos parapijoje, pralotas Kalikstas Kossakovskis apsigyveno savo Akmenės klebonijoje, kur 1866 m. bal. 25 d. mirė; pralotas Jurgis Bytautas nuvažiavo į Grūzdžius, kur 1868 m. balandžio 5 d. mirė; kanauninkas Otonas Praniauskis paliko Petrapilyje Žemaičių deputatu prie Kolegijos; vyskupijos kancleris Julijonas Narkevičius gyveno Šiauliuose savo klebonijoje, kur 1870 m. spalių 1 d. mirė; pralotas oficijolas Juozapas Giniotis mirė Varniuose 1864 m. gegužės 8 d. Oficijolu pakėliau sufraganą Beresnevičių, jau Kaune. Kanauninkas Dabševičius Šiluve pabaigė gyvenimą 1869 m. rugpjūčio 11 d.; konsistorijos sekretorius Vainavičius, ilgai

Kauno kalėjime palaikytas, primokėjo ir buvo paleistas, bet veikiai mirė: kalėjimas nebuvo jam į sveikatą. Visi konsistorijos valdininkai buvo atstatyti nuo vietų. Konsistorijos sekretorium pakėliau p. Joną Prekerį, nebejauną tarną.

Augustijonų vienuolynas Kaune buvo paskirtas kapitulos nariams gyventi. Augustijonų prijorą kun. Augustiną Strzedzinskį padariau Kauno klebonu; vienuoliams: Bartlamiejui Pukštai, Buskevičiui, Paulauskui, Jonui Mazulevičiui ir Izidoriui Šauklinskui daviau vietas vyskupijoje.

Seniai panaikintą Bernardinų vienuolyną Muravjovas liepė ištaisyti ir atiduoti Seminarijai; panaikintą Bernardinių venuolyną taip pat atidavė seminaristams ir profesoriams gyventi. Seminarijos rektorium paskyriau kun. Jeronimą Račkauskį, Vabalninko kleboną, Teologijos Magistrą.

Bernardinių bažnytėlę liepė laikyti Kauno parapine. Vienuoles Bernardines išvežiojo į Kražius, į Krakes ir į Kauno Benediktines. Taip tatai įsikūrėme naują lizdą Kaune. Varnių miestelis paliko tuščias, kaip daržinė pavasarį. Žydai dabar gailėjos tų kunigų, kurius neseniai stengės pražudyti. Berčiką valdžia išsiuntė į Mogyliavą, bet po dvejų metų sugrįžo į Varnius visiškas neturtis.

Atmainos Varniuose.

Vilniaus generalgubernatorius Mykolas Muravjovas, Šviesiausiam Monarchui Aleksandrui II sutinkant, perkeldamas vyskupą su kapitula ir seminarija į Kauną, pasakė Varnių katedra turėsianti būti parapinė. Paskyrė klebonui algą ir liepė duoti paprastą žemės dalį, todėl iš vienos Varnių parapijos padariau dvi. Vieną praminiau Senąja Varnių parapija, antrą Naująja. Žmones, gyvenančius dešinėje pusėje ežero ir Varnės upės, palikau prie Senosios parapijos; kairėje gi — prie Naujosios. Senosios parapijos klebonu pakėliau kun. Izidorių Každailevičių, Naujosios — kun. Juozapą Zaleskį.

Po Muravjovui general-gubernatoriais buvo grapas Baranovas, paskui generolas Kaufmanas; šisai pastarasis atėmė iš manęs pasitaisymo namus Varniuose, arba Rokitų vienuolynėlį. Atgailojančius kunigus gavau nusiųsti į Raseinių, Kalvarijos ir Kretingos vienuolynus, nes šie beliko. Rokitai išvažiavo į Kęstaičius tarnauti kunigams-ligoniams.

Mediniai vyskupo namai, sufragano kunigaikščio Simano Giedraičio lėšomis pastatyti, paliko man ligi galo amžiaus. Jo Mylista Ciesorius padarė man tą malonę, pristačius Muravjovui, labiausiai dėl to, kad prie jų buvau užveisęs puikų sodną. Gaila buvo tik to, kad nė kelioms dienoms neleido į Varnius nuvažiuoti.

Rokitų bažnytėlę, paliktą mano globai, pavedžiau prižiūrėti klebonui Każdailevičiui. Žemę, kuri buvo prie bažnytėlės, atėmė.

Puikią mūrinę seminariją Varniuose, kitados pastatytą Žemaičių Vyskupo Jono Lapatinskio lėšomis, perdirbo kareivinėmis. Aštuonerius kapitulos namus pataisė ir išpuošė karininkams gyventi. Taip pat pastatė jiems kepyklą, pirtį, kalvę, raitšulę ir visa reikalinga kareiviams. Turtingas žydas Monasevičius, „podriadčikas“, darbą pabaigė 1871 m. Veikiai ir pulkas atėjo.

Taip Varniai, kurie per kelius šimtus metų buvo Žemaičiams dvasiškijos tiekėjai, pavirto kareiviapalaikių lizdu.

Žydai pinigais, gautais iš valdžios, pasistatė sau naujus namelius. T. S. 1900 m. Nr. 1.

1863 m. sukilimas Telšių apskrityje.

Sako, Napoleonas III, siundydamas lenkus sukilti, pasakęs: „Kame bus žmonių nerimas, ten bus Lenkija“. Sukilimo vyresnieji šiuos žodžius palaikė šventais ir stengėsi senosios Lenkijos dalyse padaryti nėrimą. Todėl ir Kauno gubernijoje visuose pavietuose nerimo, rinkosi būriais ir pripildė miškus. Telšių apskrityje ilgai niekas nepajudėjo. Tiesa, sukilėlių ateidavo iš Raseinių apskrities, tačiau tai negalėjo įrodyti, jog ir Telšių apskritis geidžia atamainų.

Tai regėdami, sukilimo vyresnieji įkalbėjo p. Grossui, kad surinktų žmonių ir parodytų, jog ir Telšių apskritis taip pat mano, kaip ir kiti.

Taip tatai šis 1863 m. gegužės mėnesyje surinko apie 30 bernų, kaip tesėjo, apginklavo juos ir nuėjo į Sedos miestelį, kur nebuvo nėvieno ruso kareivio. Sedoje, kiek galėjo, surinko žydų ir žmonių, rinkoje paskelbė Lenkų manifestą, įsakė gyventojams laikyti save lenkais, ant žydų kromų įsmeigė kažkokią vėliavą ir išėjo į Platelius.

Sukilėliai išpradžių paprastai eidavo pas kunigus, į bažnyčią, o tai dėl to, kad rusų valdžiai pradėjus juos žudyti, įpyks žmonės ir palinks dalyvauti sukilime. Taip padarė ir Grossas: apniko kleboną Stanislovą Grūzdį, vertė surinkti žmones, įlipti į sakyklą ir paskaityti Lenkų manifestą. Klebonas tačiau nesutiko; tad patys sukilėliai skambino, rinko žmones, skaitė manifestą ir viliojo jaunuomenę sukilti. Galop, užkando pas kleboną ir nuėjo į Plungę.

Čia rado kleboną Raimundą Galminą lovoje, sergantį, kamendorius pasislėpė, su senais altaristais negalėjo susikalbėti: visi atsisakinėjo, būdami gilioje senatvėje, benorį ramiai numirti. Todėl sukilėliai nuėjo į dvarą, vildamies gausią ko užkąsti ir pinigų kelionei. Užkando, tai tiesa; bet ar gavo pinigų, to nežinau.

Iš eilės norėjo eiti ant Rietavo, bet patyrė, jog kunigaikščiai Oginskiai sulaikė keletą rusų kareivių asmeniškai apsiginti. Nenorėdami su jais kautis, miškais nusidavė ant Tverų.

Sustoję netoli miestelio, pasiuntė savuosius priversti tos vietos kunigus, kad išeitų sutikti kariuomenės, skambindami varpais. Tie nuėjo ir bizūnais įvykdė įsakymą. Kun. Juozapas Senulevičius, dekanas ir tos vietos klebonas, kun. Juozapas Beržanskis, altarista, apsitaisę bažnytiniais rūbais, išėjo lig šventoriaus vartelių su kryžium kareivių priimtų; antras senas altarista Birontas atėjo tik į zokristiją. Žmonių nebuvo, tad ir manifesto neskaitė. Paskui pavalgė pietų pas dekaną ir miškais nuėjo ant Kvėdarnos.

Už to miestelio buvo ponas Jablonovskis, sukilimo viršininkas. Grossas nukako pas aną, atidavė jam savo draugus ir pats išbėgo už sienos.

Kas gi iš to buvo?

Paleistas iš rusų kariuomen. rotmistras šv. Stanislovo ordeno 3 klasės kavalierius, tuo laiku tarpininkas, vedęs, turįs penketą vaikų, Severinas Grossas, atlikęs garsųjį aną žygį, nuklydo į Prancūziją. Būdamas zoologijos žinovas, įstojo į zoologų draugiją. Mokslo tikslais plaukė į Geros Vilties iškišulį, bet laivui susikūlus į Afrikos krantus, nuskendo. Žemalės dvaro valdžia neatėmė, nes tas pačios buvo.

Sedos klebonas Laurynas Barkauskis, ligi tik išgirdęs miestelyje liarmą, tuojau išvažiavo į parapiją ir besugrįžo sukilėliams išėjus. Tačiau Telšių sprauninkui Križickui pranešus,

nustojo klebonijos. Daviau jam altariją Palangoje. Iš Telšių atėjo rusai, pasiėmė sukilėlių vėliavą ir sugrąžino pirmykščią ramybę.

Platelių klebonas Stanislovas Grūzdys, kad buvo sukilėliai jį aplankę, sėdėjo Telšių kalėjime arti metų, buvo teistas, sumokėjo pačiam karo gubernatoriui Muravjovui 300 rub. ir sugrįžo į Plateliuis į pirmykščią vietą. Išsiliuosavimas jam nemaža atsiėjo.

Plungės kleboną Galminą norėjo pašalinti, bet tas suskubo numirti.

Tverų klebonas Senulevičius sėdėjo Kauno kalėjime dvejus metus; be kitų išlaidžių, Muravjovui sumokėjo 400 rublių, sugrįžo į Tverus, bet prityręs vargų nelaisvėje, 1866 m. gegužės 10 d. numirė.

Kun. Beržanskis sėdėjo dvejus metus Kauno kalėjime, buvo teisiamas, sumokėjo 200 rub. ir sugrįžo namo.

Kun. Birontas, kad buvo persenas, nebuvo suimtas, sumokėjo 100 rub. ir veikiai pasimirė.

Koks buvo Grosso draugininkų likimas, nežinau, kiekvienas tačiau buvo pabaustas.

Žemaičių vyskupijos kunigai, nubausti po 1863 m. sukilimo.

1. **Barauskis** Laurynas, Sedos klebonas Alsėdžių dekanas, vyras protingas ir išmintingas, į sukilimą nesikišo, tačiau policijai aukštesniajai valdžiai pristačius, turėjo persidanginti į Palangą altaristu.

2. **Bartkevičius** Rupertas, Viekšnių klebonas, nesikišo į sukilimą; žmonių buvo labai mylimas; tačiau nedraugų įskųstas general-gubernatoriui Kaufmanui, nustojo klebonijos, persikėlė į Sedą, kur ir paliko prie šv. Jono bažnytėlės.

3. **Boguša** Antanas, Upinos filijalistas, senas, į maištą nesikišo, ale 1863 m. priėmė dvarininką Stankevičių, renkantį pinigus neva maištininkams pabėgti už sienos, iš tikrųjų gi sau. Kaip tiktai valdžia tai patyrė, abudu išsiuntė į Sibiriją ir abudu ten pasimirė. Boguša savo amžių pabaigė Tobolske 1871 m.

4. **Choromanskis** Kazimieras, Luokės klebonas, nesikišo į sukilimą, ale nesutiko su Luokės žydais; jie savo skundomis išvarė jį į Tobolską. Paskui Choromanskis, valdžiai pavelijant, atkilo į Kazanių, kur 1871 m. staigiai pabaigė savo gyvenimą.

5. **Čiuževičius** Mateušas, Pamituvio filijalistas, darbštus ir parapijos mylimas, kiek tiek dalyvavo sukilime, aplankė Sibiriją, o 1872 m. sugrįžo į Kuršą.

6. **Dovydavičius** Juozapas, Varnių seminarijos rektorius, įskųstas už santykius su žmonėmis, einančiais Laikinosios Valdžios pareigas (rząd tymczasowy); sėdėjo Kauno kalėjime, išsiųstas į Tomską, valdžios malone pervažiavo į Jekaterinoslavą.

7. **Dovydavičius** Justinas, mano sekretorius, įskųstas už tokius pat santykius, sėdėjo Kauno kalėjime, paskui išsiųstas į Vilnių, keletą metų prabuvo ten prie po-damininkonų bažnyčios.

8. **Dabkevičius** Adomas, Rietavo vikaras, įskųstas už santykius su sukilėliais, išsiųstas į Sibiriją, 1872 m. sugrįžo į Kuršą.

9. **Duseika** Vladislovas, už santykius su sukilėliais išsiųstas į Birską Ufos gub., 1871 m. sugrįžo į Palangą.

10. **Dimavičius,** karmelitas, Varlaukės filijalistas, apkaltintas už pataisymą altoriaus bažnytėlėje, negavus pasaulinės valdžios leidimo, buvo jau po sukilimui 1865 m. išsiųstas į Gardiną; neilgai trukus, persikėlė į Vilniaus karmelitų vienuolyną. Mirė 1871 m.

11. **Gargas** Antanas, Pasitaisymo Namų gyventojas, girtuoklis, buvo tarp maištininkų, kurie jį atgal parvedė į Pasitaisymo Namus. 1863 m. nušautas Telšiuose.

12. **Gabševičius** Andriejus, Kauno gimnazijos kapelionas, pakliuvo ir buvo išsiųstas į Petrozavodską.

13. **Giedraitis** Norbertas, Kelmės klebonas; už dalyvavimą sukilime sėdėjo kalėjime, paliuosavo jį generolas Muravjovas, vyskupui prašant, nes buvo tai tuo laiku, kada jį laikė geru.

14. **Grūzdys** Stanislovas, Platelių klebonas, už tat, kad ponas Grossas atėjo pas jį su sukilėliais, ilgai sėdėjo Telšiuose; tačiau sugrįžo į Platelius į pirmykščią vietą.

15. **Gužauskis** Stanislovas, Kvėdarnos klebonas, sėdėjo Kaune; paskui dekretu atėmė iš jo kleboniją ir išsiuntė į Baisogalą kamendorium.

16. **Grincevičius** Justinas, Garbės Kanauninkas, Varnių klebonas, tikrai sakant, nekaltai buvo ilgai laikomas Kaune, jau labai sergantį išvežė į Sibiriją, bet Vilniaus kalėjime 1866 m. pabaigė gyvenimą. Jį kaltino, kam sukilėlių kapelionas Dembskis Varnių bažnyčioje perskaitė vadinamąjį „Lenkų Manifestą“.

17. **Dembskis** Vladislovas, Varnių kamendorius, neramaus būdo, išėjo į sukilėlius; baigiantis karui, suskubo pabėgti į Prūsus.

18. **Jonkauskis** Juozapas, senas Skaudvilės klebonas, Batakių dekanas, vyras teisingas, ilgai buvo neraminamas už tai, kad Skaudvilėje sukilėliai pakorė asesorių Pasternakovą.

19. **Jakavičius** Aleksandras, Aukštadvario filijalistas, aplankė Sibiriją; ilgai gyveno Tunkos miestelyje ties Nerčinsku.

20. **Jonikavičius** Simanas, Šiluvo altaristas, ilgai sėdėjo Raseinių kalėjime. Mirė Tunkoje 1866 m.

21. **Jesevičius** Anūpras, Ariogalos klebonas, prie sukilėlių neprigulėjo, ale atėję sukilėliai privertė perskaityti Lenkų Manifestą. Už tai buvo Birske Ufos gub.

22. **Jacevičius** Jonas, Tauragės vikaras, išsiųstas į Sibiriją.

23. **Juzumavičius** Antanas, Vidžių klebonas, išsiųstas į Kargopolį Olonco gub. Mirė 1871 m.

24. **Kazlauskas** Antanas, Vandžiogalos kamendorius, išsiųstas į Sibiriją. Sugrįžo į Kuršą 1871 m.

25. **Kazlauskas** Antanas, Rumšiškių administratorius, nuvestas į Vilnių, ten ir mirė 1867 m.

26. **Kozickis** Damininkas, Luokės kamendorius; ėjo į Tryškių mišką į maištininkus; buvo Sibirijoje, sugrįžo į Kuršą 1872 m.

27. **Kairys** Klemensas, Kauno gimnaz. kapelionas, nuvestas į Vierchoturje Uralo kalnuose; numirė peršalęs 1864 m., 27 m. amžiaus.

28. **Kelpša** Julijonas aplankė Sibiriją, sugrįžo į Liepoją 1871 m.

29. **Kossarzevskis** Ambraziejus, Pasitaisymo Namų užvaizda, nekalčiausiai rusų oficieriaus Vierbicko įskųstas, išsiųstas į Sibiriją.

30. **Kareiva** Alfonsas, Panevėžio kamendorius, kišės į sukilimą, paskui slapstės ir, pasakoja, pasprukęs į užsienį.

31. **Kumpikevičius** Vicentas, buvusysis Krakių šv. Kotrinos vienuolių kapelionas; buvo Sibirijoje, paskui pateko į Permę prie Žitomiriaus vyskupo Gasparo Barausko, ten ištremto.

32. **Levanavičius** Jonas, Kruopių klebonas, nuvestas į Tobolską.

33. **Limontas** Juozapas, Vosyliškės filijalistas. Mirė 1866 m. Solikamske Permės gub.

34. **Lukaševičius** Vicentas, Luokės kamendorius, dar prieš sukilimą pradėjo niekus taukšti iš sakyklos; paskui gyveno Podušių mieste Olonco gub.

35. **Lukauskis** Petras, Tirkšlių klebonas, gyveno Tobolske. 1871 m. pervažiavo į Kazanių.

36. **Lenkauskis** Peliksas, Krekenavos kamendorius, gyveno Sibirijoje; pasakoja, paskui pabėgęs.

37. **Lileika** Antanas, Drukšės klebonas, nuvežtas į Dinabarką, pasimirė 1863 m.

38. **Mongėla** Gelazas, Kauno augustijonas, vaikščiojo su procesija į Piątką, paskui ilgai sėdėjo Kretingos vienuolyne; paskui buvo paleistas.

39. **Milosnickis**, Palėvenės damininkonas, mirė Kauno kalėjime 1867 m.

40. **Mosiejus** Vicentas, Grinkiškės kamendorius, nežinia kur pražuvo per maištą.

41. **Majauskis** Juozapas, kišos į maištą, žmogus peiktinų papročių; pasmuko į Prūsus.

42. **Markevičius** Juozapas, Krekenavos klebonas, mirė Sibirijoje 1867 m.

43. **Mackevičius** Antanas, Paberžės filijalistas, tapo uoliausiu maištininkų vadu. 1863 m. Muravjovui paliepus, buvo Kaune pakartas. Buvo tai žmogus „keisto dievobaimingumo“.

44. **Mongirdas** Vladislovas, Linkuvos kamendorius, mirė kalėjime 1865 m. rugp. 24 d.

45. **Moncevičius** Jokymas, Telšių klebonas, į sukilimą nesikišo. Paskui, policijai pristatant, buvo išsiųstas į Gardiną. 1870 m. sugrįžo į Raseinius į damininkonų vienuolyną.

46. **Macevičius** Ignacas, garbės kanauninkas, Obelių dekanas, Kamajų klebonas, ilgai gyveno Birske Ufos gub., 1871 m. sugrįžo į Rygą.

47. **Macevičius** Motiejus, Kauno Linkuvos klebonas; išsiųstas, gyveno Čeredine Permės gub.

48. **Martišauskas** Motiejus, buvo išsiųstas į Solikamską Permės gub.; 1874 m. parvažiavo į Kuršą.

49. **Montvydas** Liudvikas, Panevėžio klebonas; išsiųstas, gyveno Sperske; sugrįžo į Kuršą 1871 m.

50. **Mačiulskis** Pranciškus, Nemakščių kamendorius, sutiko ateinantį sukilėlių pulką, užtat ilgai gyveno Tunkoje; paskiau 1872 m. sugrįžo į Cholmogorus, Archangelsko gub.

51. **Mačinskis** Petras, Pajūrio filijalistas, Kvėdarnos parapijos, išsiųstas į Sibiriją.

52. **Noreika** Izidorius, Gargždų kamendorius, žmogus nesuvaldomas, surinko būrį. Ties Šatėmis (Žemaičiuose) kazokai jį pagavo; Telšiuose 1863 m. buvo nušautas tą pačią dieną drauge su kun. Gargu.

53. **Nugarevičius** Vicentas, Šakynos komendorius, iš Šiaulių buvo išsiųstas į Sibiriją.

54. **Opulskis** Antanas, Liduvėnų klebonas, išsiųstas į Tunką, ten ir mirė 1872 m.

55. **Norvaišas** Vicentas, Pociūnėlių filijalistas, ilgai laikytas Kauno kalėjime, gavo progos pabėgti. Sako, buvęs nuteistas mirtimi.

56. **Paulauskas** Juozapas, Nemakščių klebonas, nesikišo į sukilimą, tačiau buvo priverstas priimti ties bažnyčia sukilėlius; užtai išsiųstas į Tunką. Galvažudžių užmuštas 1872 m.

57. **Piesliakas** Kastantinas, Renavo filijalistas, išsiųstas į Tunką.

58. **Petravičius** Antanas, Dusetų klebonas, išsiųstas į Kirilovą Didžiojo Naugardo gub. Sugrįžo į Kuršą 1871 m.

59. **Petravičius** Andriejus, senas Tytuvėnų gvardijonas, išsiųstas į Tunką. 1873 m. dar ten tebebuvo.

60. **Prokopas-Fortunatas,** Dotnuvos gvardijonas, gyveno Sibirijoje Tomsko gub., kur ir mirė 1870 m.

61. **Petrašauskas** Nikodemas, Babtų klebonas, Kauno dekanas, numirė Kauno kalėjime 1864 m.

62. **Pėža** Damininkas, Raguvos kamendorius, pražuvo per sukilimą. Pasakoja, maskoliai pagavę jį „Zelonkos“ miške ir negyvai užplakę.

63. **Plevaka** Jonas, Oniškio klebonas, nesikišo į sukilimą, buvo didelio kūno; tačiau 1863 m. atvažiavo į Oniškį kun. Zauscinskis, Muravjovo iš Vilniaus vyskupijos atsiųstas klausyti katalikų kareivių išpažinties. Kun. Plevaka buvo neatsargus ir prieš tą svetį kažin ką prasitarė. Zauscinskis tuojau pranešė; kleboną tuojau išvežė į Sibiriją; 1872 m. sugrįžo į Kuršą ir pasimirė Bauskėje.

64. **Račkauskis** Teofilius, Raseinių vienuolyno damininkonas, išsiųstas į Naujamiestį panevėžyje kamendorium, išėjo į mišką, maskolių pagautas, į Kauną nuvestas ir 1863 m. nušautas.

65. **Reichenbachas**, Dotnuvos vienuolyno bernardinas, didis tamsuolis, išsiųstas į Sibiriją, į Tunką.

66. **Rudzkis** Teofilius, Smalvos klebonas, 1870 m. išsiųstas į Cholmogorus Archangelsko gub., įskundus nedoram Zarasų sprauninkui Ivašencevui, kurs ir pats paskui nusižudė. Kun. Rudzkis sugrįžo 1871 m. į Kuršą.

67. **Rajauskis** Jonas, Batakių kamendorius, keletą metų sėdėjo Kauno kalėjime, kur 1869 m. ir pabaigė gyvenimą.

68. **Rodavičius** Jonas, Anykščių kamendorius, kišės į sukilimą, tačiau pasisekė jam pabėgti į Prūsus.

69. **Rupeika** Kajetonas, garbės kanauninkas, Joniškio klebonas, nesikišo į sukilimą, tačiau 1867 m., įskundus pulkininkui Grenui, Šiaulių karo viršininkui, buvo išsiųstas į Gardiną; rado sau vietą Supraslyje.

70. **Rūsteika** Viktaras, Rokiškio klebonas, sėdėjo Dinaburke; paleistas, sugrįžo namo; kadangi žmonės labai jį mylėjo, tad buvo išsiųstas į Gardiną. 1871 m. sugrįžo į Raseinių vienuolyną.

71. **Rozga** Juozapas, Liolių kamendorius, išsiųstas į Sibiriją.

72. **Stabrauskis** Zigmantas, Joniškio altaristas, į maištą nesikišo, tačiau Greno pastangomis išsiųstas į Vilniaus vyskupiją 1867 m.

73. **Siaurimavičius** Kanutas, Svėdasų klebonas, į sukilimą nesidėjo, vis dėlto 1869 m. policijos pastangomis buvo išsiųstas į Kuršą kamendorium.

74. **Smilgevičius** Ignacas, Panoterių filijalistas, už neatsargų atsiliepimą iš sakyklos prieš mokyklas išsiųstas į Gorodiščę Permės gub. Sugrįžo į Kuršą 1872 m.

75. **Skarupskis** Mikalojus, Zarasų klebonas, išsiųstas į Sibiriją.

76. **Šarkauskis** Juozapas, Ramygalos klebonas, buvo Mariinske Tomsko gub.

77. **Šarkauskis** Placidas, Ramygalos kamendorius, buvo drauge su broliu Mariinske.

78. **Šreders** Anūpras, Betygalos klebonas, iš pradžių priešinos patrijotiškiems giedojimams; dėl to pelnės dvarininkų nepalankumą. Kaip tik atvyko sukilėliai, privertė jį perskaityti Lenkų manifestą, už tai buvo išsiųstas į Nerčinską.

79. **Senulevičius** Juozapas, Varnių dekanas Tverų klebonas, į sukilimą nesidėjo, ale buvo priverstas priimti ateinantį su pulku Grossą. Užtat ilgai sėdėjo Kauno kalėjime, daug sumokėjo ir sugrįžęs į Tverus, 1866 m. pabaigė gyvenimą.

80. **Siesickis** Justinas, Luokės kamendorius, buvo su sukilėliais Tryškių miške. Išsiųstas į Sibiriją.

81. **Stulginskis** Ferdinandas, Anykščių klebonas, išsiųstas į Sibiriją, į katargą, paskui buvo Tunkoje. Žydai, su kuriais nesutiko, padėjo jį pražudyti.

82. **Stankevičius** Juozapas, Rietavo altaristas, išsiųstas į Mezenį Archangelsko gub. Mirė ten pat 1870 m.

83. **Stanevičius** Vicentas, Pašušvio klebonas, išsiųstas į Troicką, Orenburgo gub. Mirė 1871 m.

84. **Stakėnas** Romualdas, Katedros pakustošis, gubernatoriaus Kaznačiejevo įnirtimu būtų buvęs be jokios kaltybės išsiųstas į Orenburgo gub., kad nebūtų išbėgęs į Prūsus.

85. **Stanskis** Mateušas, augustijonas, už nuėjimą su procesija į Piątką ilgai sėdėjo Raseinių vienuolyne.

86. **Tautkevičius** Jonas, Kražių klebonas, vyskupui prašant, paleistas.

87. **Timinskis** Juozapas, Baisogalos klebonas, ilgai sėdėjo kalėjime, prarado kleboniją, o galų gale buvo išteisintas.

88. **Ulinskis** Vicentas, Papilės klebonas, išsiųstas į Sibiriją.

89. **Urbonavičius** Leopoldas, Surviliškio klebonas, išsiųstas į Tomsko gub.

90. **Viršila** Antanas, Juodžių filijalistas, išsiųstas į Sibiriją.

91. **Vytartas** Aleksandras, Čekiškės kamendorius, sukilėlių priverstas perskaityti Lenkų manifestą, buvo 1863 m. maskolių užmuštas.

92. **Valašinskis** Jurgis, Darbėnų klebonas, buvo Kainske Tomsko gub.

93. **Veitas** Mateušas, Ylakių kamendorius, ilgai gyveno Archangelsko gub. Mezenyje. Sugrįžo į Kuršą 1871 m.

94. **Žiūkas** Damininkas, Skapiškio klebonas, savo zokristininko intrygomis buvo išsiųstas į Sibiriją.

95. **Valauskis** Mykolas, Girkalnio klebonas, išsiųstas į Tomsko gub., gyveno tarp to krašto žmonių ir pasimirė ten 1869 m.

96. **Zimantas** Tamošius, Katedros kamendorius, dėjosi į sukilimą, slapstės tarp žmonių, galop, girdėti, pabėgęs į Prūsus.

97. **Bakevičius** Jurgis, Varnių parapinės bažnyčios kamendorius, išsiųstas į Tomską.

98. **Balčiauskis** Aleksandras, Butkiškės kamendorius, dėjosi į sukilimą, paskui pabėgo į Prūsus.

99. **Genutavičius** Pranciškus, Katedros kamendorius, išsiųstas į katargą 12 metų.

100. **Galkevičius** Adomas, Saudininkų filijalistas, išsiųstas į Tobolską.

101. **Gedgaudas** Petras, Kaltinėnų kamendorius, slapstės tarp žmonių, paskui pabėgo į Prūsus.

102. **Svolkenis** Mykolas, Kauno konvento augustijonas, išsiųstas į Sibiriją.

103. **Kavoliauskas** Juozapas, Dotnuvos kuratas arba klebonas, išsiųstas net į Tunką.

104. **Mokrzeckis** Pilypas, Kalvarijos konvento Pamokslininkų ordeno, laikytas Telšių kalėjime, išvažiavo net į Tunką.

105. **Zenevičius** Juozapas, Naujadvario filijalistas, išsiųstas į Sibiriją, sugrįžo į Kuršą.

106. **Vitkevičius** Jonas, iš Kauno kalėjimo išsiųstas į Mariinską; sugrįžo į Kuršą, į Palangos miestelį.

107. Žemaičių vyskupas Motiejus Valančiauskis, 1863 ir 1864 m. žiemos laiku po keletą kartų gavo važinėtis iš Varnių į Vilnių į general-gubernatorių Muravjovą. Vieną kartą grįždamas susirgo labai skaudžia liga — inkstų užsidegimu. Neskaitant kelionės išlaidžių, visokių kontribucijų, pabaudų ir rinkliavų į iždą sumokėjo 6.200 rublių. Galų gale gavo persikelti į Kauną, tai jis ir padarė 1864 m. gruodžio 3 d. Per kelerius metus grasė man išvešią į gilumą Rusijos. Rengės vyskupas, kaip varnos rudenį lėkti už marių, tačiau paliko vietoje. Šviesiausis monarchas visados buvo jam palankus. Tiktai neleido vyskupui išvažiuoti iš Kauno per metus. Vyskupui, kunigams ir ponybei sukilimas buvo baisiai skaudus; laikas todėl suprasti tą seniai žinomą tiesą, jog veltui pykti, nepagalint.

Doc. J. Tumo pastabos.

2. Mirė Leckavos klebonu 1889 m.

5. Mirė Alernėje Žiemgaloje 1891 m.

6. Autorius populiaraus „Šiaulėniškio Senelio". Visos penkios kun. Juozapo-Silvestro Dovydaičio raštų dalys. Perredagavo ir paskaitą pridėjo doc. J. Tumas. Šimto metų (1825—1925) autoriaus gimimo sukakčiai paminėti. „Dirvos" B-vės leidinys 1925 m. 224+43 p. Lenkų revoliucijai buvo, kaip ir jo šefas vyskupas Valančius, visai nepalankus: norintiems eiti „į mišką",

destis, į sukilėlius, Varnių klierikams dokumentų neatidavė. Tikrasis Blaivybės apaštalas. Mirė Alukštoje 1882 m. gr. 28 d.

7. Kun. Juozapo sūnėnas. Žr. viršiau paminėtą veikalą. Per protekciją pateko į Petrapilį, kur tarp rusų pataisęs savo vardą, pateko profesorium ir prokuratorium į kunigų akademiją, vėliau į Kauno kunigų seminariją rektorium, Cirtautui iškilus vyskupu.

9. Mirė ten pat 1890 m.

11. Kunigams pasitaisyti namai buvo prie šv. Roko bažnytėlės, kur paskui policijos antstolis pasistatė namus. Tai bus ligonbutis ir drauge vienuolynėlis prasikaltusiems kunigams.

12. Mirė Ostrove 1892 m. Pskovo gub.

13. Mirė 1883 m.

14. Mirė 1881 m.

15. Mirė Šiaduvos altaristu 1882 m.

17. Mirė 1913 m. Scranton, Pa. pas dr. J. Šliūpą, kurs jį karšino nuo 1892 m. Žr. „Kunigas Vladislavas Dembskis. Jo gyvenimas, raštai ir darbai". D-ro Jono Šliūpo patiekta, Scranton, Pa, „Tėvynės" spauda New Yorke, 165 p. Garsus gale savo amžiaus bedievybės apaštalas. Sk. Vaižg. Raštų XI t.

19. Mirė Viešvėnų filijalistu 1885 m.

21. Mirė Žiemgalos Alukštoje 1884 m. vas. 13 d.

Nepaprastas Lietuvos mylėtojas, nežinomas poetas. Įdomius jo laiškus spausdinau „Tėvynės Sarge" nuo 1899 m. 11 Nr. Šitie laiškai rodo kuo ne visus žemaičius kunigus buvus išsiųstus į sunkiuosius katorgos darbus, o paskui apgyvendintus Tunkoje ties Kiachta. Ten pat rados ir „Anūpras Žemaitis", „Josvainių Peštukas", „Ariogalos Kerdžius" — kun. Anūpras Jesevičius. Kun. J. buvo Irkutske, virino druską Usolėje; paskui apgyvendintas Kamionkoje, už metų — Tunkoje. Apie 1876 m. persikėlė į Spaską Tambovo gub., o 1884 m. sugrįžo į Kuršo gub. į Alukštą. Birske neaptikau kad būt buvęs.

23. Brolis Tado Juzumo-Juzumavičiaus, Varnių seminarijos inspektoriaus, autoriaus keleto religinių knygų, mirusio 1854 m. beržėlio 2 d. Žr. Doc. J. Tumo: „Broliai Juzumai — Juzumavičiai" „Vaivos" leidinys, 1824 m., 68 p.

27. Anykštėnas Liūdiškių k., kun. A. Baranausko draugas Klemensas Kairys, gabus poetas, autorius: „Jau diena brėkšta" giesmės.

28. Mirė Poltavoje 1888 m.

29. Kun. Kašarauckas, garsus mokslavyris, litvanologas, Vilniaus Mokslo Draugijos narys. Mirė 1882 m. gr. 14 d. Žr. prof, A. Dambrausko monogr. Tauta ir Žodis" III kn.

45. Mirė Barstyčių filijalistu.

49. Tur būt: Spaske, kur gyveno bent keliolika kunigų.

50. Sugrįžo į Kuršo gub. Bauskę ir ilgai ten pagyvenęs, mirė 1892 m.

51. Mirė 1893 m.

66. Rudzkis mirė 1880 m.

69, „Joną isz Swisloczes, krominiką Wędrawojį" išguldė ir išleido 1823 m. jo bendravardis Juozapas Rupeika, Šiaduvos klebonas.

74. Mirė Alukštoje.

75. M. Skorupskis, nepaprastos išminties kunigas, ilgai pagyvenęs Alernėje, 1914 m. mirė Radviliškyje. Pral. Al. Jakšto Dambrausko dėdė ir idealas. Žr. Vaižganto Raštų IV t. apie Al. D.

76. J. Šarkauskas mirė 1881 m.

77. Pl. Šarkauskas mirė Kuršo Šimbarke 1900 m.

78. Šreders mirė 1885 m.

81. F. Stulginskis sugrįžo į Kuršo Mintaują. Mirė Smolenske 1892 m. Stebėtinas tvirtavalis: pats sau darė operacijas: auglį nuo viršugalvio nusipiovė; koją palūžus, kai negerai suaugo, tyčia ją vėl nusilaužė ir liepė geriau sudėti. Per visą žiemą eidavo prie šulinio vandeniu persipilti. Apie kun. Stulginskį originalą yra rašyta lenkų laikraščiuose: „Przegląd Powszechny" ir kt.

92. Valašinskas mirė Omske 1893 m.

97. Bakevičius mirė 1882 m.

99. Genutavičius mirė Bielozierske Novgorodo gub. 1892 m.

107. Nebeišvažiavo per visą savo amžių. Vyskupiją lankyti tepradėjo Žem. v. administratorius, v. Motiejui mirus, vyskupas sufraganas Al. Beresnevičius, buv. kunigų akademijos rektorius.

Pirmoji knygnešių politikos byla.

1862 m. namų karui pasibaigus, Kauno gub. gyventojams pasirodė, jog kils katalikų tikėjimo persekiojimas. Katalikai drebėdami laukė tos gadynės; tuo laiku ėmė iš Prūsų plaukti

brošiūros, patvirtinančios tikėjime ir parodančios, kaip reikia laikytis persekiojimo metu. Tųjų brošiūrų buvo šie vardai:

1. Isz tamsybes wed kielis tejsibes.
2. Parspieimas.
3. Sznekesis katalika su nekataliku.
4. Prajautimas.
5. Wargaj bažniczes kataliku.
6. Litanie apej wisus szwętus Muczelnikus.

Tas brošiūras žmonės godžiai pirkos ir kad jau kuo ne kiekvienoje troboje, ypač Žemaičiuose, buvo, patyrė valdžia ir liepė gaudyti. Nesunku buvo susekti, nes mūsų žmonės žiopliai, greit pasakoja viską reikalingiems ir nereikalingiems. Tas brošiūras paprastai atnešdavo žydai ir žmonės, kurie užsiima kontrabanda. Nė vienas kunigas nevažiavo už sienos ir netraukė jų per sieną. Tačiau valdžia, nesikabindama prie žmonių, apkaltino kunigiją ir liepė:

1. Rietavo dekaną Žvingių kleboną Pranciškų Butkevičių, 2. Žigaičių kleboną Vicentą Norvaišą, 3. Salantų kamendorių Pranciškų Stroupą, 4. Darbėnų kamendorių Kazimierą Eitutavičių, 5. Naumiesčio kamendorių Mateušą Kaziliauskį, 6. Pagramančio kamendorių Vicentą Buivydą, 7. Gaurės kamendorių Vicentą Dembskį, 8. Gardumos filijalistą Joną Grigaliūnavičių ir Tauragės kleboną Joną Tamoševičių suimti ir atvežti į Vilnių.

Atvežė ir uždarė pilėje Nr. 14. Prasidėjo tardymas. Kunigai, niekados tokiuose sielvartuose nebuvę, nežinojo, kaip teisintis. Kada klausė, kas jas (tas knygeles) rašė, atsakė: Nežinome. Vienok kunigai Dembskis, Norvaišas, o labiausiai Batakių klebonas Eligijus Mantvila tvirtino, jog jų autorius — vyskupas.

Dėl to tai general-gubernatorius Potapovas atsiuntė į Kauną žandarmų generolą Losievą peržiūrėti vyskupo namų. Losievas, pasiėmęs aštuonetą policijos valdininkų, ieškojo, bet nieko nerado; negalėjo ir rasti, nes vyskupas jokių iš Prūsų atgabentų knygų neturėjo. Be įrodymų sunku buvo vyskupą bausti: pasiuntė į Prūsus rasti rankraščio, autoriaus ranka rašyto, bet nerado.

Tilžės klebonas kun. Zabermanas padavė raštu prisipažinimą, jog jis pats parašęs ir spausdinęs; tačiau maskolių valdžia tam netikėjo. Po visam tam: kun. Butkevičių išsiuntė į Kur-

ganą Tobolsko gub.; kun. Norvaišą į Tomsko gub., kun. Stroupą į Pinegą Archangelsko gub., kun. Eitutavičių į Viatkos gub., kun. Kaziliauskį į Cholmogorus Archangelsko gub., kun. Buivydą paliko Vilniaus gub. ir nebeleido sugrįžti į Kauno gub., kun. Dembskį taip pat, kun. Grigaliūnavičių taip pat, kun. Tamoševičių paleido, pavelydami sugrįžti į Tauragę į pirmykščią vietą.

Taip ta byla 1870 m. ir pasibaigė.

Doc. J. Tumo pastabos.

3. Stroupus sugrįžo į Tryškius. Ilgai paklebonavęs, karšti išvažiavo Vilniun prie Aušros Vartų ir ten mirė apie 1910 m.

4. Sugrįžo ir Eitutavičius.

5. Kaziliauskas mirė Krakėse vienuolių kapelionu.

7. Vitalis (ne Vicentas; v. Motiejus bus čia apsirikęs) Dembskis pusbrolis ano viršiau minėtojo Vlado Dembskio.

Eligijus Mantvila, Batakių dekanas, rusų administracijai pataikūnas ir jos proteguojamas už šnipavimą bei vyskupo neklausymą. Adm. v. Beresnevičiui vos ne vos pavyko jį išmesti iš dekanų į Svėdasų vikarus, o po šešelių metų į Mosėdžio altariją, kur ir mirė apie 1898 m. Sk. apie jį „Mūsų Senovėje“.

Pranciškus Butkevičius, ištremtas į Kurganą Tobolsko gub., ten prirašė daugybę lietuviškų knygų religinio turinio. Esu jų turėjęs šešetą; bet sako buvęs parašęs apie 10 ar 12. Lunkevičiaus „Apeigos“ buvo gražiai verstos. Nebėra žinios, kur tie rankraščiai dingo, Mirė šv. Kryžiaus par. Kaune klebonu, dekanu ir kanauninku 1896 m. rugp. 20 d. Sk. Vaižg. Raštų XIII t.

Sąrašas vienų tik pavardžių nubaustųjų už dalyvavimą 1863 m. revoliucijoje rodos sausas, o dėlto tai didis, daug reiškiąs dokumentas; vyskupas Motiejus didį darbą bus padirbęs, patiekdamas kunigų sąrašus, kurie buvo nubausti 1831 ir 1863 m. Ta liūdna litanija pati savaime gana duoda vaizduotei scenų, kurios tai šalčiu krato, tai ašaras veržia. Kiek ten visai nekaltų; kiek maskolių nežiūrėta paprastos teisybės, ne tik gailestingumo. Gana buvo aiškiai melagingo ar perdėto įdavimo, ir tu kalėjime; jei nesuskubai ten numirti, katargoje; jei ten dar nepasibaigei, visam amžiui ištrėmime niekuo neaprūpintas. Įskųstiems veltui buvo teisintis įrodymais, protekcijomis. Žemaičių Vyskupui užstojant, tebuvo paleisti du. Keliolikai pavyko čia

pat kentėti per visą amžių už menkiausius niekus. Keliolika visiškai nekaltų po 20 metų pravargo katargoje, Sibirijoje, paskui arčiau, Maskolijoje. Varnių seminarijos rektorius J. Dovydaitis, Ariogalos klebonas Jesevičius, Varnių moderatorius Amb. Kašarauskas, Skapiškio kl. D. Žiūkas, Anykščių kl. F. Stulginskis ir k., vis tai šviesieji, išmintingieji ano laiko dvasiškiai, Žemaičių vyskupijos žvaigždės, o gavo svetur užgesti. Rusai tyčiomis grobstė išvežti pačius prakilniuosius „za vrednoje vlijanije". Kas mums atlygins tą kultūrinį nuostolį? Daug tarp jų buvo lietuviškų literatų; nevienu jų veikalu būtume pasimokę.

Mirtimi nubausti keturi kunigai: Mackevičius, Noreika, Gargas ir Račkauskis; penktam mirti pasmerktam Norvaišui pavyko pabėgti. Trys buvo šiaip užmušti: Vytartas, Pėža ir Mosiejus. Kiti išmirė kalėjimuose arba neištesėję sunkioje ir ilgoje kelionėje ištrėmiman. Gal tik kelioliktasis tesusilaukė 1871—2 m., kada buvo jiems pavelyta apsigyventi Lietuvos pasienyje, bet ne pačioje Lietuvoj—Kurše. Vis dėlto nors iš tolo galėjo tėvynės oru kvepteleti ir jos duonele misti. Bet ir jų daugumas teatsigabendavo mirti. Apie 1880 m. ir vėl juos išblaškė po Rusiją. Netaip smarkiai nubaustų kunigų buvo daug; ganytojas jų nė nemini.

Brolija.

1863 m. maištui pasibaigus, Rusų valdžia nusprendė perdirbti Lietuvos kraštą — rusišku. Visi laikraščiai pradėm šaukė: obrusit, obrusit!! Tuo tikslu uždraudė tų vietų gyventojams miestų gatvėse, kromuose, klubuose, teatruose ir mokyklose kalbėti lenkiškai. Nusidedančius nors kelių žodžių ištarimu baudė pinigais; tačiau į namų sritį nesikišo, tai žmonės namie galėjo kalbėtis lenkiškai, prancūziškai, lietuviškai ir vokiškai. Visas iškabas ant krautuvių pakeitė rusiškomis; pagaliau, traktierių vardus: „Lietuvių", „Žemaičių", „Vilniaus", „Varšuvos" pakeitė; juos begalėjai praminti: „Kuršo", „Mintaujos", „Londono" Traktierius. „Grodno Traktierium" pavadinti irgi negalėjai.

Maskoliai dar panoro, kad lietuviai ir žemaičiai priimtų pravoslavų tikėjimą. Visus katalikus, tarnavusius valdžiai, išmėtė iš vietų; jei kuris jų priimdavo pravoslavų tikėjimą, tam tuojau duodavo vietą savo krašte. Verkė nelaimingi tarnauto-

jai, su pačiomis ir vaikais paliekami be kąsnio duonos, tačiau nekeitė tikėjimo.

Tai matydamas, Juozapas Siemaška, unitų vyskupas, patapęs pravoslavu Lietuvos metropolitu, įsteigė „Broliją". Jos tikslas buvo platinti rusų tikėjimą tarp katalikų. Kauno gubernijoje tos brolijos galva buvo Kauno arkijeriejus, gyvenąs Pažaislyje, vardu Aleksandras; nariai buvo: Mikalojus Muravjovas, Kauno gubernatorius, kurs man nesykį sakydavo jam bet-kuri tikyba esanti gera; vice-gubernatorius Lvovas, mitrus, bet nedoras; Jonas Šulginas, Kauno vyrų gimnazijos direktorius, dievobaimingas, bet fanatingas katalikų priešas; Mikalojus Novikovas visų parapinių Kauno gubernijos mokyklų globėjas, taip nelabas, jog pačius rusus prikrimto ir pelnė visų neapykantą; Mikolajevas, kapitonas, taip uolus pravoslavijos platintojas, jog su kataliku nė pasikalbėti ramiai negalėjo: viena kataliko išvaizda jau jį erzino.

Kiekvienas tų brolių apsiėmė išversti nors tris katalikus kasmet; taip pat kiekvienas turėjo kas metai dėti po keletą rublių į Brolijos kasą. Tie pinigai buvo skiriami priedu tiems katalikams niekšams, kurie prekiavo savo tikėjimu. Tačiau ir tie priedai nepatraukdavo katalikų išsižadėti savo tikėjimo.

Šitie gi broliai uždraudė Vilniaus pirkliams pardavinėti lietuviams knygas, lotyniškomis raidėmis spausdintas, ir nusprendė antmesti jiems rusų raides. Minėtasis Novikovas valdžios lėšomis Vilniuje atspausdino rusų raidėmis: „Evangelijas ant nedėldienių", „Elementorių" ir „Ūkiškąjį Kalendorių", pono Ivinskio parašytąjį. Norėdamas atspausdinti taip-pat rusų raidėmis „Aukso Altorių", kelius kartus buvo atėjęs į mane prašymu, kad leisčiau iš kalendorėlio išmesti: š. Ignacą Lojolą, š. Liudviką Prancūzų Karalių, š. Juozapatą, šv. Kazimierą ir maldas už popiežių. Į tai atsakiau, ligi tik ką nors iš maldaknygės išmes — pagadins ją, o aš įsakysiu vyskupijai, kad nėvienas katalikas nedrįstų įsigyti ir skaityti. Po visa to, atspausdino „Aukso Altorių", siuntinėjo į valsčiaus raštines, bet niekas jų nepirko. Tai regėdamas, daugiau nebespausdino, bet nuo to laiko nė vienos lietuviškos knygos lotyniškomis raidėmis spausdinti nebeleido. Dargi maskoliai iš Maksvos atsiųsdavo į Vilnių daugybę paveikslų rusų šventųjų, savo kryželių ir medalikėlių. Valdžia išsiuntinėdavo juos į valsčių raštines; tačiau katalikai jų

nepirkdavo, antmetamus degindavo, nes katalikų kunigai jų nešvęsdavo.

„Brostvininkai“ spaudė katalikus, bet ir Sutvertojas prispaudė stiprus apaštalus. Siemaška, neilgai trukus, Vilniuje mirė; Mikalojas Muravjovas Pskove ūmai nustojo gyvasties; buvusis Kauno gubernatorius Vokioje mirtį rado; Šulginas Maskvoje amžių pabaigė; Novikovas, po Šulginui tapęs gimnazijos direktorium, išsiųstas į Vladimiro guberniją vėl parapinių mokyklų globėju; Lvovas, savo pačios apleistas, į kaktą sau šovė. Taip iki 1870 m. nebeliko jų nėvieno. Brolija, tiesa, neiširo, bet minėtųjų įpėdiniai nebebuvo tokie uolūs platinti rusų tikybą.

Visų daugiausia katalikus įerzino general-gubernatorius Kaufmanas, kankindamas kunigiją formalumais ir bausmėmis, kurioms nė galo nebuvo. Po jo parvažiavo Aleksandras Potapovas, vyras protingas, ramus ir tikybos dalykuose ne fanatikas; šisai nuosekliai nuramino Lietuvą. Ir visų mylima buvo jo žmona, labai gailestinga visiems, be skirtumo tikėjimų. Kai ji 1870 m. cholera mirė, gailėjo visa Vilniaus ir Kauno gubernija. Pagaliau, gubernatoriai vis gi minkštesni buvo Kauno gubernijai, (kaipo grynai katalikiškai; leisdavo čia pardavinėti ražančius ir škaplierius, Vilniaus gubernijoj to daryti nepavelydavo.

Vilniaus knygininkas Adomas Zavadzkis, turėdamas daugybę, cenzūrai pavelijant, išspausdintų lotyniškomis raidėmis, žemaitiškų knygų, reikalavo, kad leistų jam jas išparduoti. Ir tikrai, Vidaus Dalykų Ministeris Timaševas 1870 m. jam tai leido. Parapijų prekijai tuojau tas knygas išpirko.

T. S. 1900 m. Nr. 11.

Švenčiausiosios Panelės paveikslas.

Pakapės bažnyčios vikaro pareigas ėjo iš Mogyliavo vyskupijos atėjęs kunigas Mykolas Šimkevičius; jis buvo nepilno proto. Manydamas, būk žmonių ligos kylančios iš velnių apsėdimo, senaisiais egzorcizmais ėmė baidyti neesamus velnius. Aš, vyskupas M. V., gavęs apie tai žinią, uždraudžiau skaityti minėtuosius egzorcizmus; tada kun. Šimkevičius ėmė skaityti ligoniams paprastuosius egzorcizmus. Mūsų žmonės noromis ieško stebuklingųjų gydymo būdų; todėl

ligos paimti žmonės būriais pradėjo rinktis į Pakapę. Tada Šimkevičius pasamdė jiems erdvą butą. Kas rytas ligoniai turėjo klausyti jo mišių; pašvęsdavo du kibiru vandens ir po kelius kartus skaitydamas ant jų egzorcizmų maldeles, šlakstydavo ir apliedavo negalojančius. Ėjo nabagai peršlapę ir sustingę lyg audros lauke užtikti. Davęs po tokį dovį vaistų, kunigas ėjo į špitolę, kur gulėjo tie ligoniai, kurie nebegalėjo paeiti, ir tuos lygiai perliedavo švęstu vandeniu. Gal būt, kuris-ne-kuris ligonis ir pasveiko; nuo to pasklido garsas Pakapėje esąs šventas ir stebuklingas kunigas-gydytojas; dėl to žmonės dar labiau ėmė ten spiestis.

Gedminaičių dvare ties Švėkšna gyveno jaunas grapas Plioteris, beprotis; jo motina, antrą kartą ištekėjusi už Grūžausko, Kelmės savininko, įprašė kun. Šimkevičių, kad nuvažiuotų į Gedminaičius ir išgydytų jos sūnų. Ją patenkindamas, kun. Šimkevičius nuvažiavo, skaitė egzorcizmus, šlakstė, tačiau ligonis nepagijo. Grįždamas į Pakapę, pasuko į šalį ir pavažiavo ant Kulių. Ties Plungės miesteliu pasergėjo pakelėje koplytėlę su šv. Vicento Fererijo stovyla ir šaltinėlį; sustojo ties juo, atsigėrė vandens ir tarė žmonėms, kurie jį, kaip šventąjį, lydėjo:

— Tikrai, jūs nežinote, ką turite! Tas vanduo stebuklingai gydo visas ligas. — Tai pasakęs, pavažiavo į miestelį; kiek tiek užtrukęs, pargrįžo namo ir 1866 m. mirė Šiauliuose.

Nebeliko stebuklingojo gydytojo, bet jo žodžių, ištartų prie koplytėlės, žmonės neužmiršo. Tuojau ėmė iš jos šaltinėlio semtis vandens ir gydytis ne tik patys, bet ir savo gyvulius. Pasklido garsas apie stebuklingą vandenį; ne tiktai krikščionys, bet ir žydai ėmė tuo vandeniu gydytis savo „galvijus“, atseit, ožkas. Net iš Prūsų atsiųsdavo žmones to vandens. Man tai pasakiusiems žmonėms atsakiau:

— Jei Viešpats Dievas nori tuo vandeniu jums savo mylistų tiekti, tegul daro, kaip Jam patinka; jeigu gi žmonės tuo tik save ir kitus svaigina, greit pasibaigs „stebuklai“.

Tuojau atsirado žmonių, panorėjusių tais stebuklais pasinaudoti. Kazimieras Milašius, Ignacas Kumšlitis, ir dar kažin koks Ignacas, prasti plungiškiai žmonės, sodžiaus kurpiai, arba šiaučiai, sumanė ant šaltinio pastatyti koplyčią, kur ilgainiui kunigai galėtų mišias laikyti. Tam tikslui, nešiodami po kaimus vandenio, pradėjo rinkti pinigus. Kad ta rinkliava

lengviau vyktų, pasisakė Švenčiausioji Panelė su jais „rokavusis“ ir tatai Ji liepusi aną koplyčią pastatyti ir ten stebuklingą jos paveikslą pakabinti; kunigai ir visi kiti tam sumanymui nepalankūs veikiai išmirsią. Žmonės, po truputį jiems tikėdami, neskundė atnašų; pasakoja, iš vieno dvarininko išvilioję du tūkstančiu rublių.

Tie kurpiai savo amatą apleido. Iškalbingesnis Milašius nusidavė į Klaipėdą ir įsakė papiešti paveikslą; jis turėjęs būti kopija Dievo Motinos paveikslo, esančio Salantų bažnyčioje. Dar pasamdė girnakalius, kurie, surasdami didžiausius akmenis, kalo ir tašė koplyčiai pamatams. Tie akmens buvo taip dideli, jog tik vienam nuvežti į Plungę reikėjo kaltis tam tikrų vežimų ir kinkytis po aštuonioliką arklių. Kai juos klausdavo, kam jie ieškosi tokių didelių akmenų dėti po maža koplyčia, atsakydavo Dievo Motina tokių norinti. Kurpiai, daugiau pelnydamies, ėjo į žmones pranašų vardais ir rinkosi pinigų, savo gi amatą visai užmiršo. Visur apsakinėjo savo regėjimus, mokė kaž-kokių naujų maldų, kurias Dievo Motina jiems apreiškusi. Vienu žodžiu, apgaudinėjo žmones.

1868 m. buvo uždrausta senąsias koplyčias taisyti, ne tik naujas statyti. Todėl Plungės asesorius, pasergėjęs akmenis vežant, paklausė, ar turi ministerio leidimą statyti koplyčią? Kai prisipažino neturį, uždraudė vežioti uolas. Tada paprašė mane, kad aš iš gubernatoriaus išmelsčiau reikiamą leidimą. Kauno gubernatorius kunigaikštis būtinai atsakė ir dar įsakė žmonėms jau suvežtus akmenis parsivežti ant savo parapijos kapų. (Juos ir dabar tebegali ten matyti. Vienas, gražiai iš visų pusių nukaltas, tebėra prie minėtosios koplyčios pakelėje iš Plungės į Kulius. Tum.). Padarė tai nabagai, bet dideliu vargu, nes buvo pavasario laikas (o kelias ten ne taisomas. T.). Visas trusas išėjo niekais; pagaliau, ir šaltinėlio vanduo nustojo „stebuklingųjų“ savumų.

Milašius su Kumšličiu, pasikliaudami laimingesniais laikais, nusidavė į Klaipėdą, priėmė iš tapytojo paveikslą, sumokėję 160 rublių. Paskui Milašius sugrįžo į tėvynę, o Ignacas Kumšlitis, vaikinas, temokėdamas žemaitiškai, su paveikslu nuvažiavo į Romą. Nežinau, kaip jį ten priėmė; žinau tik, jog minėtąjį Švenčiausios Motinos paveikslą patsai Popiežius Pijus IX 1868 m. pašventė. Ignacas, užtrukęs Ryme arti ištisų metų, sugrįžo su paveikslu į Klaipėdą, nebe į

Žemaičius, nes be valstybės paso važinėdamas, peržengė įstatymus ir sugrįžęs būtų gavęs atsisėsti į kalėjimą. Todėl paliko Klaipėdoje kurpiaus gizeliu.

Vėliau girdėjau anasai paveikslas buvęs į Žemaičius parvežtas ir kažin-kur padėtas. Žandarmerija jo ieškojo, bet niekur nerado.

Tais laikais rusų valdžia nepavelydavo jokių mezliavų; kadangi Milašius rankiojo atvirai, tai policija ėmė ir jo ieškoti, norėdama pasodinti į kalėjimą. Rinkikas gavo tad po svetimas parapijas tarp žmonių slapstytis.

T. S. 1899 m. Nr. 12.

Nuotykis Skapiškyje.

Lietuvoje Žemaičių vyskupijoje Skapiškio miestelyje iš senų laikų buvo kunigų Damininkonų vienuolynas; jį 1832 m. rusų valdžia panaikino, vienuolius išvežiojo po kitus vienuolynus, mūrinę gi bažnyčią uždarė. Vėliau ta pati valdžia vienuolyną perdirbo kareivinėmis.

1854 m. karo ministerio įsakymu į Skapiškį atvyko pulkas suomių šaulių ir apsigyveno tose kareivinėse. Skapiškis — miestelis šlapias, paežerėje pastatytas; iš jo ištekanti upelė, beplaukdama per miestelį, dažnai jį užlieja, nes kriaušius turi slesnus. Tačiau pačiame miestelyje nėra tilto, visi važiuotieji gauna brastą perbristi. Dėl to ta drėgna vieta nėra gana sveika.

Atvykę suomiai, žmonių liudijimu, buvę labai pikti, kasdien tarp savęs mušdavęsi. Jų muštynės buvę nepaprastos: mušeikos taikydavę priešui suduoti per nosį, per zūbus, taip kad net dantis kits kitam iškriušdavę. Visos jų muštynės pasibaigdavusios kruvinai. Karininkai vargiai galėdavę kareivius perskirti.

Į kelius mėnesius kaip buvo atėję, kareiviai ėmė sirgti ir mirti. Įsisukę karščiai per tris dienas varė juos į grabą. Žiema tais metais buvo stipra; pulkininkas tad, vargiai įveikdamas įšalusią žemę, liepė lavonus krauti po Damininkonų bažnyčia. Išmirus kelioms dešimtims, suvarydavo kaimiečius ir liepdavo jiems nabašninkus užkasti. Užkasdavo visiškai nuogus lavonus, be jokio drabužio, be grabo. Gal tai buvo pulkininko spekuliacija. Tačiau žmonės, aplink Skapiškį gyve-

nantys, sušalusius lavonus nešiodami, neužsikrėsdavo ir nė-vienas nesusirgo. Ta liga tenumirė viena merga, kuri su suomiais daužėsi.

Tie suomiai arba finai buvo giminės anų švedų, kurie savo karalių Gustavo Adolfo ir Karoliaus XII laikais negirdėtai gyvuliškai žudė ramius, beginklius Lietuvos ir Žemaičių žmones. Tai atmena ne tiktai tos vietos žmonės, bet ir patys švedai. Taigi vienas finas, mirties ligos į patalą paguldytas, tarė savo draugams:

— Ar žinote,ką, broliai? Kai gavome įsakymą eiti į Lietuvą, tarė mano senas tėvas: Sūnau, kai sustosite Lietuvos žemėje, nieko pikta nedarykite jos gyventojams, nes mūsų bočiai, Karolio XII ten nuvaryti, labai blogai, be širdies su jais elgės. Dėl to Dievas pabaudė patį karalių, pažemino Švedų Valstybę ir jus gali pabausti. Štai, taip ir atsitiko. Mirštame, kaip musės, nuodais papenėtos, o tos vietos žmonės nėmaž neserga ir nemiršta. Argi tai ne Dievo bausmė mums?

Tai pasakęs, numirė. Gerai tad žmonės kalba, Dievas yra kantrus, neveikiai pabaudžia bedievybę, bet jos neužmiršta visiškai.

Nuo 1855 m. sausio 1 d. iki kovo 11 d. Skapiškyje numirė 220 finų. Likusieji, išeidami iš kareivinių, pastatė kapuose paminklą antrašu:

„Hic requiescunt CCXX milites cohorte Finica hostiae epidemiae typhosae anno MDCCCLV. Lugentes sodales hoc monumentum consecraverunt".

(Čia ilsis 220 kareivių Finų pulko neprieteliškos karščių ligos 1855 m. pakirsti. Verkiantys draugai tą paminklą paskyrė. Tum.).

Finams išėjus, kariuomenės valdžia niekados daugiau nebeatsiuntė čia į Skapiškį kareivių, nes tą vietą laiko nesveika.

Generolas-gubernatorius Nazimovas Vladimiras atidavė katalikams atgal podamininkonų bažnyčią; aš ją 1858 m. pašvenčiau vyskupiškomis apeigomis. Ir iki šiol (1873) ten esti parapijos pamaldos.

T. S. 1899 m. Nr. 12

Bažnyčių statymas.

Rūpesčiai dėl Zarasų bažnyčios.

Miestelis, Kauno gubernijos šiaurėj stovįs, nuo amžių vadinasi — Jeziorosy, kad tarp ežerų yra pastatytas. Priderėjo į Vidžių apskritį. Tiktai pirmaisiais Ciesoriaus Mikalojaus I viešpatavimo metais buvo pramintas Novoaleksandrovsku ir pakeltas apskrities miestu. Prie to daugiausia tai prisidėjo, kad per miestelį tapo pravestas šašiejaus kelias. Vidžiai paliko miestas — „už štato".

Tuose tai Zarasuose nuo senovės buvo katalikų bažnyčia. Pirmoje šio amžiaus pusėje perkūnui ją sudeginus, klebonas pastatė biaurią pastogę prie pat šašiejaus ir apmėtė ją pačvarkėmis; jos nėmaž nedengė nuo lietaus. Neturtinga parapija, netesėdama pasistatyti naują bažnyčią, prašė pašalpos iš Vilniaus vyskupo, nes ta Lietuvos dalis tada prigulėjo Vilniaus vyskupijai. Vyskupas tam tikslui išprašė iš vyriausybės 10.000 rublių.

Vyskupas Andrius Klongevičius teikės ypač mylėti Dusetų kleboną Stanevičių ir pakėlė jį Vilniaus kanauninku. Sumanius Zarasuose statyti bažnyčią, kanauninkas rekomendavo vyskupui savo brolio sūnų kun. Aleksandrą Stanevičių iš Seinų vyskupijos, dabar (1873 m.) Žemaičių vyskupijoje esantį. Kun. Aleksandras, į Zarasus nuvažiavęs ir pinigus priėmęs, apsigimęs verteiva, ne bažnyčią statė, bet šitaip apsivertė. Vilniaus Konsistorijai pareiškė duotaisiais pinigais bažnyčios pastatyti nebūsią galima; tad ketinąs pirma pastatyti vandeninį malūną ir nupirkti Zarasuose namus, o paskui iš pelnų palengvo statyti mūro bažnyčią. Konsistorija nenorėjo su tuo sutikti, manė, žmonėms padedant, būsią galima bažnyčia išmūryti; vienok vyskupui to geidžiant, sutiko. Stanevičius pastatė malūną, nupirko namus traktieriui, ėmė pelnus, bet bažnyčia nesirūpino. Tuo tarpu valdžia, atimdama baž-

nytinius turtus, atėmė ir aną malūną bei namus, ir Zarasai vėl paliko be bažnyčios ir be duotos jai pašalpos.

Šiaurinė Lietuvos dalis, o su ja ir Zarasai prie Žemaičių vyskupijos pridėta 1851 m. Šviesiausis Ciesorius Mikalojus I, pravažiuodamas pro Zarasus, išvydo pastogę ir tarė: „O čia kas toks biaurus“? Lydintis karo gubernatorius atsakė: tai bažnyčia. Ciesorius paliepė tada atkreipti mano atydą į tą dalyką; karo gubernatorius ir parašė tai man. Neilgai trukus, nes 1851 m. liepos 16 d., patsai buvau Zarasuose. Pašalinau kun. Stanevičių, o paskyriau kun. Viktarą Rūsteiką. Patsai parodžiau vietą bažnyčiai kalne tarp liepų. Kun. Rūsteika kad sukruto, tai tais pačiais metais pastatė nedidelę medinę bažnyčią. 1852 m. sausio 26 d. leidžiau naujus Dievo namus pašvęsti ir ten perkelti pamaldas; biaurią gi pastogę nugriauti. Taip patenkinome ūmųjį tos vietos reikalą. Kunigui Rūsteikai už rūpestį atidaviau Rokiškio klebonija, Zarasuose gi pasodinau kun. Narkevičių, pijorą. Bet vienuoliai, papratę sėstis už parengto stalo, nesugeba ūkininkauti; ištyrus, pasirodė kun. Narkevičių galint būti geru literatu, bet ne klebonu. Nauja bažnyčia buvo ir angšta ir žema. 1859 m. birželio 20 d. man čia vėl atvažiavus, tos vietos gyventojai ėmė prašyti didesnės bažnyčios.

Pradėjome minavoti aną 10.000 rublių, kitados duotų iš iždo: norėjome ieškoti iš turtų, likusių a. a. vyskupui Klongevičiui mirus, bet ištyrus, pasirodė, jog iždas tuos pinigus atgal atsiėmė, užgrobdamas malūną ir miesto namus. Nustoję vilties, turėjome čia pat vietoje ieškoti pragumų.

Pašalinęs kun. Narkevičių, klebonija atidaviau kun. Mykolui Skorupskiui, iš kurio daug vyliaus. Jaunas tas ir darbštus kunigas, visam Zarasų apskričiui padedant, ištiesų ėmė statyti erdvą mūro bažnyčią. Padarė, kaip norėjo; bet greituoju gerai neišdegė plytų, o gal ir pamatų neprisikasęs pradėjo statyti. Ale architektas visados prie darbo buvo.

Prasidėjo sukilimas, 1862 m. Skorupskis buvo suimtas, o paskui į Sibiriją išsiųstas; klebonu gavo eiti komendorius kun. Jonas Katelė, kurs nestengė prie savęs žmonių patraukti ir nemokėjo ūkininkauti. Nauja bažnyčia ėmė skilti ir ketino virsti. Vėl man bėda! Pašalinęs kun. Katelę, klebonija pavedžiau kun. Pranciškui Staškauskui, kurs buvo pasižymėjęs savo išmanymu statyti. Pažiūrėsime, ką stengs padaryti.

Laukuvos bažnyčia.

Neilgai trukus, kaip įsišvenčiau vyskupu, teko būti Laukuvoje. Radau bažnyčią seną, medinę ir apiplyšusią; kleboną gi kun. Ignacą Kocą, misijonorių, išsitarnavusį Varnių seminarijos profesorių, sergant. Su ištižusiu nėra rokundos; padirmavojau prisiruošusius žmones ir pavažiavau toliau. 1850 m. gegužės 27 d. kun. Kocas pabaigė savo gyvenimą: kleboniją atidaviau kun. Mateušui Narkevičiui, kurs nežiūrėdamas gilaus savo amžiaus, sumanė išmūryti Laukuvoje bažnyčią. Ir tikrai, 1852 m. pasikvietė mane pamatinio akmens pašvęstų. Nuvažiavau gegužės 11 d. ir daugybei žmonių susirinkus, pašvenčiau. Pabaigęs šventas apeigas, patsai prakalbėjau į susirinkusius parapijonus, padirmavojau 1501 žmogų ir išvažiavau į Varnius.

Klebonas atsikvietė architektorių žemaitį, Kalėda vadinamą, kurs išmūrijęs bažnyčią Skuode, apsiėmė ir čia išmūryti. Pamatams padėti pradėjo kasti žemę, bet žvyro atkalnėje negalėjo prisikasti kieto sluoksnio. Tada architektorius patarė į gilius griovius dėti ąžuolus ir ant jų išstatyti mūro bažnyčios sienas. Klebonas ir parapijonai sutiko; architektorius tad pradėjo mūrą ant ąžuolų mūryti. Baisu todėl, kad ta bažnyčia nepradėtų kuomet nors sprogti.

Klebonas Narkevičius stebėtinu pasišventimu darbavosi apie šventyklą: neturėdamas kur padėti meistrų ir dailidžių, padėjo juos savo klebonijoje, patsai palikęs viename kambarėlyje. Per kelerius metus nabagas neturėjo savo namuose ramumo, vienok kentėjo, neburgėjo. Nekartą jam pritrūko pragumų, nes nedidelė parapija negalėjo pritiekti; tai regėdamas, kaip anie kvestoriai, važinėjo po namus, prašydamas pašalpos. Keletą kartų ir į Varnius buvo atvykęs. Iš kur tik gaudavo skatiką, tuojau atiduodavo bažnyčios dalykams.

1867 m. tapo stabu ištiktas; vienok ligi tik truputį pagerėjo, vėl užsiėmė fabrika. Regėdamas tokį jo pasišventimą, pakėliau jį garbės kanauninku ir dekanu; patariau, kad savo paveikslą parašu: Fundatorius — pakabintų bažnyčioje; taip ir padarė.

Išmūrijus bažnyčią ir pastačius altorius, norėjau pašvęsti; kol tačiau prisiruošėme, turėjau išvažiuoti į Kauną, kur ir tapau arestantu.

Su visais grobais doras kun. Mateušas Narkevičius mirė 1872 m. liepos 21 d. Laukuvoje, kame ir palaidotas. Jam mirus, nerasta jokio fundušo.

Pakapės bažnyčia.

Šiaulių apskrityje yra kaimas, Veleikiais vadinamas, prideręs į p. Karpį; smilčių kalnelyje turėjo jis kapus. Tuose kapuose žmonės pastatė medinę koplytėlę, prie kurios, žmonėms prašant, vyskupas kunigaikštis Steponas Giedraitis 1780 m. pasodino kunigą. Tokiu būdu Kurtuvėnų parapijoje atsirado nauja filija, Pakape vadinama.

1824 m. vyskupo kunigaikščio Juozapo Giedraičio į Pakapę atsiųstas dievobaimingas kunigas Jokūbas Butavičius paliovė laidojęs aplink bažnyčią numirėlius; šventorių aptvėrė, o kapus truputį toliau nustūmė. Laikėsi iš mišių ir žmonių atnašų, kurių doram ir žmonių mylimam niekados nepritrūko; be to, jam davė daržą bulvėms pasisėti. Kun. Jokūbas čia išbuvo lig 1860 m.; paskui persikėlė į Rekijavą, tačiau ir vėl sugrįžo į Pakapę ir buvo prie bažnytėlės mansijonierium, nes buvo pasenęs.

Rekijavas drauge su Pakape priderėjo į tikrąjį valstybės patarėją šv. Onos ordeno antros klasės kavalierių, per devynerius metus Vilniaus gubernijos marčelgą Šviesiai Daugalį Eustachijų Karpį, kurs pirmoje pusėje šio amžiaus ramiai sau gyveno Joniškėlyje. Buvo tai ponas turtingas: Panevėžio ir Šiaulių apskrityse turėjo apie 30 palivarkų. Taigi kaipo didžiūnas geidė kuo nors pasižymėti; užleido ilgą barzdą, niekus darė ūkininkaudamas, liepė rugius kulti ant rugienų, o žirnius ant pliko ledo Rekijavo ežere; penint žąsis, liepdavo jų kojas prie lentos gelžinėmis vinimis prikalti, t. ir t. Todėl dvarininkams tretį kartą jį išsirinkus marčelga, kažkas prie sienos prikalė kortelę parašu:

Mości Panowie, złe u nas połowy:
Złowili karpia bez głowy.

Vėliau Karpis liepė sugriauti savo miestelį, Naujamiesčiu vadinamą, Nevėžio paupyje. Kad jau kelioliką namų išvertė, vėl kažinkas prilipdė kortelę antrašu:

Budować i rujnować — jednostajna praca;
Jednak mądry buduje, a głupi wywraca.

Todėl buvo kilęs klausimas, beg marčelga Karpis turi sveiką protą? Karo gubernatorius atsiuntęs buvo komisiją iš žandarų generolo, dviejų daktarų ir bajorų deputato; ji nusprendė seną marčelgą ištikro sergant proto liga. Dėl to dvarai iš jo buvo atimti ir perduoti sūnums: Pranciškui, Pelicijonui ir Kastantinui. Senam marčelgai bepaliko vieną erdvą dvarą nuo bočių laikų valdomą, Rekijavą, Šiaulių apskrity. Apsigyveno tada ten ir šeimininkavo saviškai.

Prie dvaro laikė 12 vaikelių, nevyresnių, kaip 10 metų; visus aptaisė juodomis jupelėmis, bet nėvienam nedavė avalynės; todėl basi tarnavo prie stalo. Pasidirbdino sau milžinišką briką, į kurią kinkė po 10 darbinių arklių; šita brika važiuodamas dvarininkų lankytų, ėmės su savimi be suaugusio pasekėjo, dar du basu bernioku ir 12 visokių veislių šunų.

Tas tai marčelga Karpis parašė man, noriąs Pakapės filiją pakelti parapine bažnyčia. Apsidžiaugęs ta žinia, atrašiau marčelgai ir pasiskelbiau, tokią dieną patsai atvažiuosiąs į Pakapę. 1861 m. rugsėjo 5 d. ir nuvažiavau. Priėmė mane iškilmingai žmonės su dvasiškiais; jų vadu buvo marčelga Karpis. Palaikėme mišparus, rytą iškilmingas pamaldas. Žmonių buvo gana; patsai įlipau į sakyklą ir paskelbiau, jog marčelgos dorumu jų filija bus pakelta parapine bažnyčia, visados turės sau kleboną ir vikarą.

Pamaldoms pasibaigus, padirmavojau nedirmavotus ir su visais dvasiškiais nuvažiavau prie marčelgos pietų. Po pietų ponas marčelga pasižadėjo Pakapės klebonui duoti 33 dešimtines žemės ir kasmet mokėti po 230 rublių, o tam atatinkamą kapitalą garantuoti Rekijavo dvaru. Aš gi iš savo pusės pažadėjau marčelgos išsirinktąjį kunigą pakelti Pakapės klebonu ir uždėti ant jo pareigą kasmetai laikyti už fundatorių tiek mišių kiek klebonai, turintys penktos klasės beneficiumą, paprastai laiko, ir išsiųsti komisiją naujos parapijos apribotų.

Ir tikrai, kaip tiktai marčelga pasiskyrė Pakapės klebonu J. M. kun. Antaną Gintilą, tuojau sutikau; sugrįžęs namo, paskyriau komisiją parapijai apriboti, ponas gi marčelga naujos klebonijos fundušą patvirtino tam tikru dokumentu, o šį patvirtino Vidaus Reikalų Ministeris Perovskis. Taip vyskupija padidėjo dar viena parapija.

J. M. Karpis ne beprotis, kaip buvo nuspręsta, bet tik mėgėjas niekdarbių.

Tuo pagirtinu savo darbu jisai parodė geriausius savo norus bažnyčiai, dėl to aš jį tikrai gerbiau ir nekartą sakiau: Duok, Dieve, tėvynėje didžponių, nes jie, turėdami gerų norų, daug gero gali padaryti Bažnyčiai ir tikybai. Plikbajoris gi, ką išars, tą ir suvalgys. Karpis buvo lenkas-ponas, o lenkaiponai visados buvo dievobaimingi. Juk tai jie po visą kraštą pristatė bažnyčių, kurių puikumu ir iki šiai dienai džiaugiamės pasistebėdami. Mirė marčelga Karpis 1864 m.

Raudondvario bažnyčia.

Tuoj, ligi tik įsišventęs vyskupu, gavau iš grapo Benedikto Tiškevičiaus pasiskelbimą Raudondvario filiją paversti parapine bažnyčia. Prašė, kad sutikčiau, pasirūpino, ko reikia ir pasižadėjo kleboną prideramai aprūpinti.

Kelius kartus susirašęs su grapu tuo dalyku, pritardamas dievobaimingam jo geidimui, 1851 m. gegužės 5 d. per Kolegiją prašiau Vidaus Reikalų Ministerį Perovskį, kad sutiktų su tuo sumanymu.

Tais pačiais 1851 metais, lankydamas vyskupiją, rugpiūčio 11 d. iš Kauno išvažiavau į Raudondvarį. Privažiavęs keltuvą per Nevėžį, radau laukiančius manęs grapą Benediktą Tiškevičių, vyresniąją jo dukterį, ištekėjusią už kunigaikščio Jablonovskio, jaunesniąją, mergaitę ir grapą Tiškevičių, atvykusį iš Kijevo, žvaigždėmis apkabinėtą. Pasisveikinę ir pasipažinę, pavažiavome į kalną.

Čia prie pat kapų stovėjo menka medinė koplyčia ir gana daug žmonių. Priėmė mane tos vietos filijalistas kun. Pranciškus Stanskis. Palaiminau esančius, padirmavojau 1840 žmonių ir nuvažiavau į dvarą. Čia prasidėjo kalba apie būsimąją naują parapiją. Įspėjau, jog priderėtų budėti sostinėje. Grapas atsakė: Petrapilyje turiu veikėją, kurs mane užtikrino dalyką galėsią pabaigti. Galop, pernakvojęs, toliau važiavau, nes aš buvau nepaprastas valkata.

1852 m. balandžio 25 d. J. M. ministeris sutiko, kad Raudondvario filija būtų pakeista parapine bažnyčia. Ligi tik grapui tai pranešiau, tuojau pradėjo mūryti bažnyčią. Vilniuje tuomet gyveno nuo 1812 m. Lietuvoje palikęs architektorius Anichini; jis Tiškevičiaus į Raudondvarį pasikviestas, čia išbraižė planą ir apsiėmė darbą vesti. Ligi tik planą statymo

komisija patvirtino, tuojau prasidėjo darbas, kurs ėjo spėriai, nes fundatorius turėjo gerų norų, pinigų ir darbininkų.

Kad bažnyčios statymas jau baigės, Tiškevičius parsikvietė iš Varšuvos skulptorių Andriolli; jis gipsatūra papuošė bažnyčią iš vidaus ir dalimi iš oro. Paskui Tiškevičius pastatė špitolę, klebonija, laidarą ir k. t.

Visa tai padarius, reikėjo paskirti klebonui algą ir galelį žemės. Grapas norėjo, kad parapija skaitytųsi trečioje klasėje ir klebonas iš dvaro imtų 400 rub. Į tai atsakiau: bažnyčia majestotinga, jai palaikyti, ypačiai ilgai fundatoriui gyvenus ir mirus, reiks daug, parapija gi maža ir neturtinga; tai ką gi padarys klebonas, turėdamas mažą pensiją? Taip perspėjus, grapas sutiko, kad būtų pirmos klasės ir apsiėmė kas metai klebonui mokėti po 600 rub. Be to, davė 33 dešimtines žemės Vijulkų okolicoje Kauno apskrityje. Visa tai krašto vyresnybė patvirtino.

Kun. Pranciškus Stanskis buvo filijalistas prię Raudondvario koplyčios; jį patį fundatorius norėjo turėti pirmuoju naujos parapijos klebonu. Su tuo tuojau sutikau.

Bokšte steigėjas pakabino atatinkamus varpus. Rūbus įtaisė iš Lijono medžiagos, o kurius-ne-kurius iš vieno aukso Prancūzijoje pasiūdino. Altorius tris tepastatė bažnyčioje ir juose pakabino iš Italų parsiųsdintus paveikslus. Sienas papuošė 14 paveikslų Viešpaties Kančios; bet jie buvo šiame krašte dirbti.

Jei kas sumetęs bažnyčios ilgumą, įeitų į vidų, tai jam pasirodytų — pertrumpa, nes už didžiojo altoriaus yra koplyčia. Ten yra altorius š. Benedikto, stegėjo patrono; viduje koplyčios paminklas a. a. Vandos Vankovičaitės Tiškevičienės, pono Kanovo kaltas Italuose iš baltojo marmuro. Nabašninkė guli ant aukšto postumento, marškone pridengta. Visa tai iškalta iš vieno gabalo marmuro. Marškonė taip tikra, jog reikia palytėti, kad pažintumei, jog ne iš drobės. Benediktas Tiškevičius sakė man, tasai dailių dailės dalykas jam atsiėjęs 60.000 rub.

Po koplyčia yra rūsys ar tikriau kambarys, kur guli keletas iš Tiškevičiaus giminės, o dabar ir a. a. steigėjo Benedikto kūnas, atvežtas iš Paryžiaus, kur mirė, ir palaidotas be jokių pamaldų plokščiame grabe.

Išmūryti ir išpuošti Raudondvario bažnyčiai reikėjo 45.000 rub.

Kad jau viskas buvo gatava, grapas steigėjas paprašė mane, kad konsekracija pabaigčiau darbą. Sutikdamas, 1857 m. išvažiavau iš Varnių Kauno link. Atvykau birželio 2 d. su pralotu Jurgiu Bytautu, sekretorium kun. Otonu Praniauskiu ir daugybe kunigų. Pašvenčiau bažnyčią vyskupiškomis apeigomis; į didįjį altorių įdėjau šventųjų kankinių relikvijas: Klemenso, Vitalio ir Vicento. Pašventimo atmintį švęsti paskyriau 1-ą sekmadienį po Trijų Karalių.

Padirmavojau čia 685 žmones, o rugp. 4 d. pašvenčiau varpus, jau į bokštą įtrauktus: pirmą, visų didžiausį š. Benedikto garbei, antrą š. Jokūbo, trečią š. Juozapo. Evangeliją diakonas giedojo galerijoje.

Galop, išvažiavau į Kauną.

Vidiškio bažnyčia.

Ukmergės parapijoje prie didelio kelio į Dinabarką, buvo medinė filija, Vidiškiu vadinama. Kad ta bažnytėlė bene 1826 m. kaž kaip sugriuvo, Ukmergės apskrities marčelga, Šventupio ir Vidiškio dvarų tėvainis Anūpras Koška pastatė medinę, prastesnę už gerą daržinę ar pastogę; ten žmonės ilgai meldės. Ilgainiui, kai ir šita ketino apvirsti, ponas marčelga aplink ją pradėjo mūryti bažnyčią; bet išvedęs sienas aukščiau paviečio langų, kaipo žmogus nedidžių turtų, liovės mūriję, pagaliau ir pastolius, mūrijant reikalingus, atėmė — taip nebeturėjo noro bebaigti.

1851 m. liepos 17 d. patsai atvažiavau į Vidiškį. Priėmė mane tos vietos filijalistas kun. Ignacas Balevičius, vienuolis, „Atgailos Kanauninkas“, iš Vilniaus čia atsiųstas.

Pasipūtęs, kaip gaidys, ale doras marčelga Koška surinko kuo ne iš visos apskrities dvarininkus ir būrį žmonių manęs priimti. Visi jie sutiko prie pastogės durų ir įvedė į tamsų, kaip rūsys, trobesį be grindų; dėl to veikiai pakilo tiek dulkių, jog vargiai kits kitą beregėjome. Vyskupiška apeiga palaiminęs visus susirinkusius, tariau: „Kodėl gi tai, Mości Panowie, patys gyvendami rūmuose, Dievą mūsų Jėzų Kristų į kalėjimą uždarėte? Kuo geriausias visako Davėjas prasikalto? Tikiuosi jus po mano apsilankymo nuversiant šitą daržinę ir pastaty-

siant Dievo namus, vertus to vardo! Menkas tas klebonas, kurio namai, arba klebonija, puikesni už parapijos bažnyčią".

Šitie žodžiai, nors kiek tiek aštrūs ir didžponiams nemalonūs, bet ištarti švelniai, įsiskvebė į marčelgos širdį, nes nuo jo priderėjo filiją palaikyti.

Išėjus iš pastogės, kad pasisveikinome ir pasižinome, tarė: „Pabarei mus, Dvasiškasis Ganytojau, tai tiesa, ale, kaip Dievą myliu, teisingai; duodu Jums garbės žodį, kad bažnyčią išmūrysiu". Man dėkojant už gerus norus, atsakė: „O, Kristau Viešpatie, argi mes negalime to padaryti? Dv. Ganytojas veikiai padėkos už darbą"! Nuo to laiko marčelga pasidarė didžiausiu mano prieteliu ir toks išbuvo iki numirė.

Man išvažiavus, marčelga tuojau pastatė pastolius aplink bažnyčią ir vėl pradėjo fabriką. Darbai ėjo laimingai ir sumanymas įvyko. Negana to, Koška įtaisė varpus su vargonais, pakabino bažnyčioje brangius stiklinius žirandolius, parsiųsdino iš Varšuvos tacas ir turibulių iš naujojo sidabro. Man pavelijant, prie vieno filioro prisegė savo ir savo žmonos atvaizdus. Hortensija grapaitė Hornaitė Koškienė su kažkokia pana Sofija Hrynkievičaite, gyvenančia pas marčelgą, išpuošė šventus rūbus ir bažnytinius. Paskui marčelga aptvėrė stodainiais taisyklingo kvadrato kapus, o šalia išmūryjo katakumbas, idant turtingesnieji, ten laidodamies, padaugintų kunigui pelno.

Kad taip viskas jau buvo padaryta, 1856 m. birželio 9 d. patsai atvykau į Vidiškį; rytą, sekmadienį vyskupiškomis apeigomis pašvenčiau naują bažnyčią; į didįjį altorių įdėjau relikvijas šš. kankinių: Klemenso, Žemaičių Vyskupijos Globėjo, Vitalio ir Vicento.

Atlikęs šventas apeigas ir padirmavojęs tikinčiuosius, kaip paprastai, buvau Šventupio dvare pietų. Po piet tariau: „Išstatei ir papuošei Vidiškio bažnyčią senųjų ponų papročiu; marčelgos bažnyčia dabar gražesnė už apylinkės parapines; nejaugi ji turėtų per amžius būti filija? Ar negalėtumei pakelti savo bažnyčios, o kartu ir savo vardo garbės, pakeisdamas ją parapine?

Marčelga ėmė tą dalyką svarstyti; paskui, pasišaukęs savo žmoną, tarė: „Hortulka, girdi, ką Dv. Ganytojas sako? Nori, kad mūsų bažnyčia būtų parapinė. Kristau Viešpatie, argi mudu tai padaryti negalime? Juk vaikų mums nėra". Mar-

čelgienė tuojau sutiko. Koška gi tarė: „Tik padėk mums ir nurodyk, kokie to dalyko formalumai, o viską padarysime". Patariau tad, kad kreiptųsi į mano raštinę prašymu, pareiškiančiu, jog Vidiškio filijos bažnyčią nori pakeisti parapine ir pasižada aprūpinti kleboną. Tai padarė marčelga vos tik 1856 m. spalio mėn. 11 d. Prasidėjo byla. Mano konsistorija išrinko deputatą atskirti daliai Ukmergės ir Kavarsko parapijų. Enrikas Bolevičius Ukmergės ir Jacevičius Kavarsko klebonai nenorėjo nustoti dalies savo parapijų naudai naujosios Vidiškio parapijos. Galų gale, vienok sutiko.

Marčelga pasižadėjo klebonui kas metai mokėti po 150 rb. Tam tikrą kapitalą garantavo Šventupio dvaro žeme. Klebonui atidavė namus arba kleboniją su kapais ir daržais; apsiėmė statyti klebonui po 10 sieksnių malkų kurui ir po 30 birkavų šieno; iš miškų duoti medžiagos bažnyčiai ir fundušiniams trobesiams taisyti; perleidė du valaku ariamos žemės ir šešius morgus miško; ganyklą paliko bendrą su dvaru. Visa tai apsiėmė padaryti iškilmingu dokumentu, kurį paskui civilinė valdžia patvirtino.

Pirmuoju klebonu marčelga išsirinko kun. Adomą Daugėlą, kurį aš ir liepiau įvesti.

Vidiškio miestelyje 1858 m. buvo 21 dūmas, vyriškųjų dūšių 107, moteriškųjų 125. Be to, vienoje karčiamoje žydas gyveno.

Taip įsikūrė nauja Vidiškio parapija, duok Dieve, kad amžiams patektų.

Viekšnių bažnyčia.

Viekšnių miestelis, neva nuo žodžio „vykšna" pramintas, yra Šiaulių apskrityje. Kas jį įsteigė, nėra žinios; žinome tik, jog nuo seniausių laikų priderėjo į valstybės turtus ir jog pirmoji katalikų bažnyčia, medinė, buvo pastatyta 1634 m. š. Jono Krikštytojo vardu. Tą bažnyčią negreit, nes vos tik 1740 m. sausio 20 d. J. M. Antanas Tiškevičius, Žemaičių vyskupas, konsekravo. Fundušą Viekšnių bažnyčiai dovanojo karalius Vladislovas IV 1626 m. rugsėjo 26 d., o ponas Jonas Alfonsas Liackis, Žemaičių Kaštelionas, padavė ją Viekšnių klebonui kun. Jurgiui Ščavinskiui, Smolensko kanauninkui. Tai atsitiko 1637 m. vasario 11 d.

Kuo ne per du amžiu šitą Viekšnių bažnyčią išlaikė parapijonai. Galop, vyskupiją valdant kunigaikščiui vyskupui Juozapui Giedraičiui, tuomet buvęs klebonas kanauninkas Bytautas patarė parapijonams, reikią naujos bažnyčios. Bet krašto netvarka, klebono senatvė ir liga privertė parapijonus tą sumanymą palikti paskesniam laikui.

Kanauninkui Bytautui mirus, valdžia Viekšnių kleboniją liepė atiduoti už nuopelnus per lenkmetį Vainuto klebonui Pranciškui Kundrotui; jis 1840 m. sumanė mūryti. Ir tikrai, tais metais nuspręsta rinkliava statymui, o 1843 m. J. M. Valstybės Turtų ministeris statyti leido ir rinkliavą tam dalykui patvirtino. Pasirūpino, kad architektorius padarytų planą; jis rodė kryžišką bažnyčią 25 sieksnių ilgio ir 13 pločio. Šitą planą išbraižė ir darbą prižiūrėjo inžinierius Kieršteinis.

1844 m. išsirinkę vietą už 60 sieksnių nuo senosios bažnyčios, pradėjo statyti naują, kurios pamatinį akmenį, Kapitulos Vikarui Krizostomui Gintilai leidus, 1844 m. bal. 12 d. akivaizdoje susirinkusios dvasiškijos ir žmonių pašventė tos vietos klebonas kun. Pranciškus Kundrotas. Žmonės įtaisė deglyčią, kur ėmė degti plytas. Kad kun. Kundrotas iš senatvės visiškai apako, vyskupijos vyresnybė pridavė jam tos vietos vikarą kun. Damininką Vitkevičių administratorium. Tasai kunigas, nors 1847 ir 8 metai buvo nederlingi, aukų surinko apie 2.000 rub. ir maisto dirbantiems už 1900 rub. Tais pinigais ligi 1849 m. spalių 20 d. mūrus išvedė iki pusiau langų.

Vyskupijos vyresnybė kun. D. Vitkevičių perkėlė vikaru į Tirkšlius ir administratorium atsiuntė kun. Peliksą Lenkauskį; jis iki 1853 m. surinkęs gera valia duodamų atnašų 7.000 rub., pabaigė bažnyčios mūrus.

Lubų neskliautė, bet apskritai suvedė iš medžio ir geležies, kurios parėjo už 1.500 rub. Zokristijas apklojo cinku, bažnyčią skindeliais, vandeniui nutekėti pridėjo geležines dūdas.

Tokiame padėjime buvo dalykai, kai iškeltas vyskupijos vyskupu patsai atvykau į Viekšnius. Kleboną radau visiškai aklą, kun. Lenkauskį besivaidinant su fundatorium; kun. Ignacą Vaišvilą — administratorium; vienu žodžiu, tris šeimininkus tos vienos bažnyčios. Kiekvenas jų traukė žmones į save, o parapijonai, į dalis išskaidyti, nežinojo, ko klausyti; nusprendžiau tad dalykus sutaisyti.

1853 m. vyskupiškomis apeigomis naują bažnyčią pašvenčiau; į didįjį altorių įdėjau šv. kankinių: Lauryno, Deodato ir Placidos relikvijas; pašventimo atmintį švęsti paskyriau trečią sekmadienį po Trijų Karalių; padirmavojau 1602 žm. ir 30 d. pavakary išvažiavau į Tryškius.

Sugrįžęs namo, kun. Kundrotui 80 m. bočiui, paskyriau stancijas klebonijoje, aprūpinau prideramu išlaikymu, metine alga ir tarnais. Kunigus Lenkauskį ir Vaišvilą pašalinau, o į Viekšnius nusiunčiau dievobaimingą kunigą Rupertą Bartkevičių klebonu ir fundatorium. Šis, iš kun. Lenkauskio priėmęs 1686 rub., dar šiek tiek surinkęs, pastatė bokštą, apklojo cinku, sienas iš oro ištarkavo, įdėjo aslą, apmūryjo šventorių; čia paliko 14 nišių stacijų paveikslams įdėti. Vyskupui leidus, sugriovė senąją bažnyčią; jos vietoje pamūryjo koplyčią 6½ sieksnio ilgio ir 4½ s. pločio. Altorius iš pradžios perkėlė iš senosios bažnyčios; bet kad tie buvo negražūs, 1870 m. parapijonas Vincas Juodeikis fundavo naujus, gausiai paauksintus. Tai jam atsiėjo 500 r.

Valstiečiai, būdami karališkiai, medinio materijolo visai bažnyčios fabrikai prašė iš Valstybės Turtų ministerio; kai tasai atsisakė, veltui suteikė jos dori dvarininkai: Kunigaikštis Liubeckis iš Kapėnų miško ir J. M. Važinskis iš Biliūnų miško. Labiausiai rūpinosi fabrika staršina Jonas Dūda. Vyresnysis mūrininkas buvo Karolius Klamer; bokštą išmūryjo Jokūbas Rekke.

Kun. Kundrotas veikiai pasimirė. Kun. Bartkevičių parapijonai labai pamėgo; pakėliau jį dekanu.

Nelaimei, valdžia Viekšnių parapijoje prisodino burliokų. 1865 m. jiems iš Pažaislio atsiuntė neramų popą-monachą, vardu Vosylių, kurs be jokios kaltybės įskundė kun. Bartkevičių general-gubernatoriui Kaufmanui. Tasai, apvažiuodamas 1866 m. kraštą, kad atvyko į Šiaulius, pasišaukė dekaną, šiurkščiai išdėjo ir davė man raštą, kad iš kun. Bartkevičiaus atimčiau kleboniją ir išsiųsčiau vikaru. Vykindamas jo valią, atidaviau kun. Rupertui šv. Jono bažnytėlę Sedoje, o į Viekšnius klebonu pasiunčiau kun. Sidaravičių.

Tytuvėnų bažnyčia.

1633 m. Lietuvos didžponis Andrius Valavičius Tytuvėnuose pastatė mūrinę bažnyčią su angštu vienuolynėliu; atkvietė kuni-

gus Bernardinus, atidavė jiems bažnyčią su vienuolynu ir dovanojo galą žemės be lažo. Bernardinai paskui primūryjo vienuolyno dalį ir įsteigė naujokinę, kur paprastai būdavo lig 20 naujokų. 1832 m. valdžia, naikindama daugybę vienuolynų, Tytuvėnų nelietė, įskaitė jį į valdžios šelpiamuosius arba etatinius.

Ties Tytuvėnais yra didelis miškas, kur 1863 m. buvo susirinkę daugybė sukilėlių. Būdami arti vienuolyno, dažnai jį aplankydavo, imdami ko galėjo. Bernardinai negalėjo jiems priešintis. Vienuolyno nelaimei, atėjus Bažnyčios Pašventimo atlaidams, zokristininkas, kaip paprastai darydavo, iš bažnyčios bokšto iškišo vėliavėlę su varpeliu. Atėjo maskoliai, sukilėlius sumušė, tuojau aplankė vienuolyną, nuėmė vėliavėlę, palaikė tą Naujosios valdžios ženklu ir nusiuntė į Vilnių. Muravjovas tuojau įsakė vienuolyną panaikinti ir bažnyčią uždaryti. Paskui parapijonams prašant, bažnyčią leido atidaryti ir laikyti paprasta parapine. Pažadėjo dar klebonui paskirti algą, atatinkamą trečiai klasei ir duoti galą žemės, lygų pasaulinių kunigų bažnyčių žemei.

Toms atmainoms įvykus, Jomylistą kunigą Joną Dargevičių, bernardiną, pakėliau Tytuvėnų klebonu ir pridėjau padėjėją kunigą Leonardą Tarvydą, taip pat bernardiną. Tie kunigai neturėjo teisės vilkėti vienuolių habito; vilkėjo pasauliečių kunigų sutanomis. Tiktai vienuolyne gyvenantiems vienuoliams civilinė valdžia leido vilkėti vienuolių jupas. Šitie kunigai ilgai neturėjo algos; juos išlaikė parapijos žmonės.

Kai ėmė rodytis, jog mūsų nelaimės baigiasi, pradžioje 1868 m. Kauno gubernatorius kunigaikštis Obolenskis pristatė general-gubernatoriui Aleksandrui Potapovui, jog Tytuvėnų bažnyčia būsią galima atimti iš katalikų ir atiduoti rusams, nes Tytuvėnų parapijoje apsigyveno trys pravoslauni. Potapovas, nepaklausęs nei manęs, nei Raseinių karo viršininko Lvovo, pristatė atėmimo projektą Vidaus Dalykų Ministeriui Timaševui ir šis ką beregint sutiko atimti.

Visa tai paslapčiomis padarius, 1868 m. balandžio 30 d. gavau iš Kauno gubernatoriaus raštą, įsakantį Tytuvėnų bažnyčią su vienuolynu ir visais esamais trobesiais atiduoti rusams; vieną pusę Tytuvėnų parapijos prileisti prie Šiluvo parapijos, antrą prie Liduvėnų. Tame pat rašte gubernatorius išsireiškė Tytuvėnų parapijoje tėsą 2719 katalikų.

Gavęs įsakymą, išsiunčiau general-gubernatoriui Potapovui raštą, kuriuo išdėsčiau, jog Tytuvėnų bažnyčia, leidžiant karaliui Zigmantui III ir Vladislovui IV ir popiežiui Urbonui VIII, senatoriaus Andriaus Valavičiaus 1613 m. išmūryta ir bernardinams atiduota; jog prie tos bažnyčios p. Simanas Ganiprauskis seniai išmūryjo Dievo Kančios stacijas ir į kiekvieną įdėjo žemės, atvežtos iš Jeruzolimos; tas Stacijas atlaidais aprūpino 1721 m. popiežius Benediktas XIII; jog tas pats Ganiprauskis šventoriuje pamūryjo Šventųjų Laiptų koplyčią, kuriais eidami keliais, žmonės gauna atlaidus, suteiktus popiež. Pijaus VI; jog kiekviename Laipte yra po stiklu Šventųjų relikvijos; jog Tytuvėnų parapijoje yra 3975 katalikai; jog Šiluvo parapija ir be Tytuvėnų turi 6.000 dūšių;jog Liduvėnai yra už Dubysos upės,per kurią dažnai negali pereiti; jog Tytuvėnai tai stebuklinga vieta, kur žmonės ir iš tolimų kraštų keliauja; jog atimdami šitą bažnyčią, labiausiai įžeistų širdis žemaičiams ir parodytų, jog rusai tikrai persekioja katalikus; jog parapijonai Tytuvėnų bažnyčią laiko savo, nes per pustrečio šimto metų ją savo lėšomis išlaikė, bernardinams neturčiams esant. Galų gale pasisakiau, nors visados esu pasiruošęs valdžios įsakymus vykinti, tačiau šito negaliu įvykinti.

Negana to. Tytuvėniškiai, gavę žinią, jog iš jų bažnyčią atima, didžia minia susirinko prie jos, verkė, meldės ir, taip sakant, gvolto šaukė. Neišėjo iš jos nei dieną, nei naktį. Dar parašė prašymą ir išsiuntė du išmintingu į Petrapilį į patį Ciesorių. Monarchas Aleksandras II toks buvo geras, jog prisileido juos prisiartinti prie Jo, paskaitė jų prašymą ir tarė: „Grįžkite namo; bažnyčia bus jums atiduota“. Šie džiaugdamies sugrįžo.

Išgirdęs, kas darosi Tytuvėnuose, Raseinių apskrities viršininkas pulkininkas Lvovas nuvažiavo į Tytuvėnus, matė verkiant ir raudant žmones, tačiau liepė išnešti Švenčiausiąjį Sakramentą į šv. Jurgio koplyčią, ant kapų esančią, o bažnyčią uždarė. Žmonėms gi pareiškė pats važiuosiąs į karo general-gubernatorių Potapovą ir prašysiąs, kad bažnyčios neatimtų. Ir tikrai, sugrįžęs į Raseinius ir truputį atsilsėjęs, savo sekretoriaus p. Novickio paragintas, išvažiavo į Kauną, o iš ten į Vilnių. Apsakė Potapovui, ką Tytuvėnuose regėjo ir girdėjo; tvirtino nederą atimti iš katalikų stebuklingą vietą ir dar pridūrė Tytuvėnų parapijoje tesąs apsigyvenęs vienai-vienas burliokas ir du parėjūnu rusu. Pagaliau, Maskvos Gazeta atsiliepė, jog Lie-

tuvos viršininkai, atimdami Tytuvėnų bažnyčią, išplėšią ir pačią Žemaičių širdį ir nepaprastai ją įžeidžią.

Neilgai trukus, atėjo Monarcho įsakymas sugrąžinti Tytuvėnų bažnyčią. Tada tai tikrasis nėrimo kaltininkas Kauno gubernatorius kunigaikštis Obolenskis atsiuntė man raštą, pranešdamas, jog vyriausybė, galėdama apsieiti be Tytuvėnų bažnyčios, sugrąžina ją katalikams.

Tuojau nurašiau kunigui Dargevičiui, klebonui, ir patariau, kad bažnyčią atidarant, pasimelstų su visais žmonėmis už sveikatą Aleksandro II; be jo gerų norų nieko nebūtų padėję žmonių šauksmai. Dargevičius taip ir padarė: parnešė su procesija Švenčiausį Sakramentą iš šv. Jurgio koplyčios į bažnyčią, prakalbėjo žmonėms, patarė melstis už Monarchą, atlaikė Mišias ir pagiedojo „Te Deum" su maldomis už Ciesoriaus giminę.

Taip pasibaigė rūpesčiai ir pradžiugdė Žemaičius.

T. S. 1900 m. Nr. 6—7.

Vienuolynų kasacija.

Kunigų Bernardinų vienuolynas Troškūnuose.

Bernardinai Troškūnuose pelkėtoje lygumoje nuo 1698 m. gyveno neturte, daugiausia elgetaudami; tuo užsiimti išsiųsdavo vieną brolį. Įsteigėjas buvo dvarininkas Vladislovas Sakalauskas, kurs davė galą žemės be lažo ir išmūryjo drėgną vienu aukštu vienuolynėlį. Pradėjo ir bažnyčią, bet, nelabai turtingas, nestengė pabaigti; bokštas ant vidurio bažnyčios taip ir liko neišvestas ligi vienuolynui puolant.

Troškūnų bernardinams valdžia bene 1807 m. leido atidaryti mokyklą, ir tėvai noromis ėmės mokyti vaikus. Nebuvo tam tikro namo; tai bernardinai savo lėšomis išmūryjo gimnaziją dviem aukštais. Mokė, kol Švietimo Ministerija leido.

1832 m. valdžia, naikindama daugybę vienuolynų, Troškūnų nelietė ir etatiniu palaikė. Bernardinai dar laikė parapiją.

1864 m. gruodžio 11 d. Kaune gavau raštą, kuriuo, liepiant general-gubernatoriui, Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas įsako: „Troškūnų bernardinai nedraudė visokių žmonių jiems priklausomojoje bažnyčioje giedoti giesmes, priešingas valdžiai. Sukilėlių būrio vyresnysis Mineika 1863 m. gegužės 6 d. užėjo

į vienuolyną ir buvo priimtas. Bažnyčioje matyta keturi ginkluoti sukilėliai. Todėl Troškūnų vienuolynas, žalingas valdžiai, yra panaikintinas. Ten gyvenantieji vienuoliai policijos priežiūroje reikia išsiųsti: du į Palėvenę, penki į Agloną ir penki į Kretingą.

Bažnyčia paliks dviejų kunigų valdoma, kaip parapinė; duoti jiems dalį vienuolyno apsigyventi. Kitus trobesius paduoti policijai prižiūrėti. Vienuolių turtą išlicituoti, pinigus nusiųsti į iždinę. Vienuolyno tarnams užmokėti iš vienuolyno pensijos likučių ir parsiųsti į tuos valsčius, iš kur yra atėję".

Gavęs tokį raštą, nusiunčiau į Troškūnus J. M. kun. Damininką Opulskį, Utenos dekaną, idant būtų, užgriebiant vienuolyną ir jį licituojant.

Gruodžio 19 d. Bernardinus išvežė. Dekanas bažnyčios žiūrėti pavedė J. M. kun. Antanui Jucevičiui; jis tuo laiku gyveno parapijos atnašais. Nagrodzkis Teofilius, gvardijonas, Mackevičius Agapitas ir Butkevičius Fortūnatas nuvažiavo į Kretingą. Povilas Majauskas, Letus Gintvainis, kunigai, Leonas Balcevičius, Januarius Sabaliauskas, Tamošius Mažeika, Antanas Ivanauskas, Kazimieras Turavičius, Remigijus Podskočimas ir Blažiejus Gradauskas buvo išvežti į Palėvenę, bet palikti Raguvos karčiamoje. Prabuvo ten kelias savaites, misdami išmaldomis, paskui aš pats sutvarkiau, kad būtų nuvežti į paskirtą vietą.

Pirmuoju pasauliečiu kunigu klebonu pasiunčiau J. M. kun. Juozapą Gabševičių, kamendorium J. M. kun. Žementauską.

J. M. kun. Nagrodzkį, maršalkai Komarui prašant, nusiunčiau į Raguvėlę.

T. S. 1900 m. Nr. 6—7.

Kunigų Bernardinų vienuolynas Dotnuvoje.

1862 m. Lenkmečio laiku Dotnuvos vienuolyną valdė neseniai mano parkviestas iš Vilniaus gvardijonas Fortūnatas Prakapavičius, vyras blaivus ir gero elgimosi, bet nežmoniškas ir valdyti netinkąs. Iš artimųjų miškų į vienuolyną ateidavo sukilėlių vadas kun. Antanas Mackevičius; vieną kartą pasiėmė iš arklidės arklį ir nekartą užkando su savo partija virtuvėje; gvardijonas tačiau nežinojo sukilėlių ir valdžiai nepranešė, o tai turėjo padaryti. Žinios apie tą buvojimą pradėjo

pasiekti tos vietos vyresnybę. Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas du kartu atsiuntė valdininkus tiesos surastų; gvardijonas tačiau nedavė jiems vienuolyne nei nakvynės, nei kąsnio duonos. Karčiamoje tardydami, gavo tenkintis žydo stalu. Valdininkai supyko ir, žinoma, nieko gera apie vienuolyną gubernatoriui nepranešė.

Dotnuvoje tuomet gyveno bernardinas, Vilniuje kustošiaus Kopiečio į ordeną priimtas, o Minske vyskupo Vaitkevičiaus kunigu įšvęstas, Reichenbachas, žmogus apsigimęs nieko nesugebančiu, jokia kalba skaityti nemokąs ir negalįs mokėti. Be to, girtuoklis, liežuvninkas, neramus ir kuo ne beprotis. Tas visiems įkyrėdavo, ypač riejosi su antru girtuokliu Amatu Kiauševičium. Gvardijonas tai matė, bet nesugebėjo pikta sustabdyti. Prasidėjo sukilimas. Reichenbachas du sykiu, pagrobęs iš rinkos svetimą arklį, sėdo ant jo be balno ir jojo į sukilėlius. Grįždamas, užeidavo į karčiamą ir visiems girdint, pasakodavo savo žygius.

Nusidėjėliai visados nekenčia vyresnybės, todėl ir nedorėlis Reichenbachas ypačiai nemėgo Prakapavičiaus. Pats nemokėdamas parašyti įdavimą, nuėjo į vienuolyno siuvėją Kačinskį ir įkalbėjo jam, kad parašytų įdavimą gvardijono ir kurato kun. Juozapo Kavoliausko. Kaip tik Kauno gubernatorius Muravjovas gavo tą raštą su Reichenbacho parašu, tuojau gvardijoną ir kleboną liepė suimti ir atvežti į Kauno kalėjimą. Neilgai trukus, į tą ramią prieglaudą partraukė ir patį Reichenbachą; jis ir čia riejos ir mušės su visais savo nelaimės draugais. Arešte prabuvo iki 1864 m. gegužės 23 d. Slaptoji Kauno komisija pripažino visus kaltus, nes tada buvo laikas, kada nėvienas apskųstas kunigas negalėjo išsiteisinti.

General-gubernatorius, gavęs apie tai pranešimą, liepė įskųstuosius teisti, vienuolyną gi panaikinti. Kauno gubernatorius, pagaliau, nė rašto man apie tą dalyką nedavė, bet pasiuntė Kauno sprauninką į Dotnuvos vienuolyną; jį valdė vikaras arba gvardijono padėjėjas kun. Silvanas Gimbutas. 1864 m. rugpiūčio m. 20 d. atvykęs sprauninkas tuojau vienuolius išgainiojo, celių raktus, visą inventorių, gyvulius ir svirną su grūdais pasiėmė, pagrobė kasą, kur buvo 250 rub., daugiausia duotų mišioms. Vienuoliams davė bilietus išvažiuoti. Kun. Gimbutui davė celią ir leido valdyti vieną bažnyčią; maisto paliko jam tik trims dienoms; vienuolyną gi su fundušu pavedė tos vietos

kliučvaitui prižiūrėti. Vienuoliams liepė tą pačią dieną išvažiuoti, bet tie furmankų negalėjo gauti, tai tik rytą rugpiūčio 21 d. visi išvažiavo; prie bažnyčios bepaliko vienas kun. Gimbutas.

Norėjo ir Dotnuvos parapiją panaikinti, vos išprašiau, kad to nedarytų. Brolelis Novickis Agatonas važiavo iš Dotnuvos per Šiaduvą; čia apniko jį tos vietos policija, užgrobė jo vežimėlį su daiktais, išlicitavo ir pinigus pasiėmė. Klausė tada manęs raportu, ką turi daryti? Liepiau jam keliauti į Kretingą; jis ten ir išėjo pėsčias.

Sprauninko bilietais kun. Tiškauskas Eustachijas su Gradausku, broleliu, išvažiavo į Kretingos vienuolyną; Kun. Mažeika Tamošius su Petronavičium, broleliu, į Troškūnus; kun. Kimbaras Rufimas su Žilevičium, broliu, į Tytuvėnus; kun. Kauševičius Amatas paskiau atvyko į Kretingą, kur tuojau mirė; Balcevičius Leonas, Sakalauskas Anūpras, Podskočimas Remigijus, Ivanauskas Antanas ir Turauskas Kazimieras, visi broleliai, išvažiavo į Palėvenę. Kadangi čia jie apsunkino vienuolyną, sutikus gubernatoriui, išsiuntinėjau juos zokristininkais ir rezidentais prie turtingesniųjų klebonijų. Vieną į Dusetas, kitą į Joniškį, trečią į Josvainius, ketvirtą į Dotnuvą atgal, penktą į Šiaduvą.

Kun. Gimbutui pasirodžius netinkamu klebonauti, nusiunčiau į Dotnuvą administratorium kun. Milaševičių Joną iš pasaulinių kunigų. Paskui pridėjau vikarą kun. Valentinavičių Pranciškų. Kun. Gimbutą gi parsiunčiau į Kretingą.

Algos, beneficijų ir vienuolyno arba klebono gyvenimo dalykuose ilgai dar nebuvo tvarkos.

T. S. 1900 m. Nr. 8.

Kunigų Karmelitų vienuolynas Kolainiuose.

Kolainių kunigai Karmelitai kana kados turėjo 100 valakų žemės, Adomkavičiaus dovanotos; paskiau nors sumažėjo fundušas ir jie paliko su paprastomis vadinamomis „ugodijomis“, tačiau, neturėdami nei mokyklos, nei parapijos, laisvai gyveno. Nepadarydavo jokių didesnių nusidėjimų ir padoriai priimdavo svečius; todėl visų buvo gerbiami. Buvo ir tokių, kurie „karmelkomis“ juos vadino.

Per lenkmetį 1862 m., kiek galėdami, saugojos susitikti su sukilėliais. Tačiau nežiūrint to, rašte, kurį Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas 1864 m. gruodžio 29 d. į mane atsiuntė, pasakyta:

1, Kolainių bažnyčioje prieš revoliuciją buvę giedamos patriotinės giesmės, tačiau prijoras kun. Rufus Kutkevičius joms nesipriešinęs;

2, vienas vienuolyno tarnas Julijonas Obstas į sukilėlius išėjęs, o prijoras apie tai žinios valdžiai nedavęs;

3, aplink Kolainius ilgai laikęsi sukilėliai ir du kart jie buvę vienuolyne, tačiau prijoras apie tai rusų valdžiai nedavęs žinios;

4, vienuoliai sukilėlius pinigais šelpę;

5, apskrities sprauninkas liudija, vienuoliai prastai elgiąsi.

Todėl vyresnysis krašto viršininkas, vienuolyną laikydamas žalingu politikos atžvilgiu, įsako panaikinti.

Karo viršininkui įsako parduoti vienuolyno nuosavybę, pinigus nusiųsti į iždą, vienuolių vienuolių, esančių vienuolyne, išsiųsti į Raseinius ir į Kretingą. Parakvijoje esamus karmelitus palikti vietoje; lėšų kelionei paimti iš neišmokėtos algos vienuolynui; iš to pat užmokėti algas vienuolyno tarnams, vienuolyną su bažnyčia palikti policijos globoje. Žemę atiduoti Valstybės Turtų ministerijai. Knygas dvasiškojo turinio atiduoti Varnių Seminarijai, o pasaulinio turinio — gimnazijai.

Gavęs tokį raštą, daviau žinią prijorui Kutkevičiui, o į vienuolyno fundušo licitaciją pasiunčiau dekaną Joną Ladužį. Licitacija pasibaigė per vieną dieną; katalikai nenorėjo pirkti, nes įsigijimą dvasiškijos teisingai pasigamintų daiktų laikė šventvagyste; todėl supirko žydai.

Kada išvedė porą staininių arkliukų, gubernatoriaus valdininkai paklausė prijorą, beg nėra tai jo paties nuosavybė? Kutkevičius atsakė ir tie esą vienuolyno; dėl to ir juos pardavė. Kad būtų prisipažinęs, valdininkas būtų palikęs jam, nes ir patsai šitą plėšimą laikė neteisingu.

Altorius, varpus, vargonus, arnotus išdalijau visokioms bažnyčioms.

Po licitacijai išvažiavo į Kretingą: Juraška Kazimieras, Monkevičius Mykolas, Rubša Albinas, Kantautas Jonas ir Tamulevičius Mateušas, brolelis. Į Raseinius: Kutkevičius Rufus, Stanevičius Angelas, Šukevičius Jokymas, Širvydas Eustachius, Skilskis Timoteušas ir Gajauskis Liudvikas, dijakonas.

Bet neilgai tebuvo vienuolynuose: Monkevičių, Rubšą ir Žvylauską, klierikus, pašaukiau į seminariją; įšvenčiau kunigais ir išsiuntinėjau į parapijas.

Pasaulinei valdžiai pritariant, kunigui Kutkevičiui, žmogui švelniam ir pavyzdingam, daviau Panemunio kleboniją; kun. Skilskiui Milašaičių filiją, kun. Širvydą pasiunčiau į Šilalę altaristu, kun. Stanevičių į Kelmę. Dijakonas Gajauskis išvažiavo pas maršalką Karpį, t. ir t., t. ir t.

Nė vieno vienuolio valdžia neteisė, nelaikė kalėjime ir į Sibiriją neišsiuntė.

Kolainių vienuolyną su bažnyčia valdžia atidavė pravoslavų dvasiškijai. Pirmas rusų klebonas Kolainiuose buvo Mikalojus Komarovas, žmogus ramus ir kantrus, neužsiimdavo katalikų vertimu į pravoslaviją ir neerzino žemaičių prieš valdžią.

Neilgai trukus Kolainiuose įsteigė katalikų vaikams mokyklėlę. Užvenčio klebonas kun. Petkevičius važiuodavo dėstyti jiems tikybos mokslo.

T. S. 1900 m. Nr. 8,

Kunigų Damininkonų vienuolynas Palėvenėje.

Palėvenės kunigų damininkonų vienuolynui pradžią padarė Lietuvos dvarininkas Počobutas 1676 m. Tai padarė, pavelijant karaliui ir luomams. Savo lėšomis pamūryjo vienuolyną dviem aukštais ir aprūpino padoriu fundušu. Tame vienuolyne gyveno 15, o kartais ir 20 damininkonų. Šitie tėvai gyveno ramiai ir laikė parapiją. Viešos mokyklos niekados neturėjo. Naikinant vienuolynus 1832 m., Palėvenės išliko ir buvo įskaitytas į eilią valdžios šelpiamųjų.

1859 m. Alernės parapijos dvarininkas katalikas Savickis, turėdamas savo dvare, vadinamame Neiborn, koplyčią, man leidžiant, parsikvietė iš Baltgudijos kun. Jacką Milasnickį, damininkoną, priderantį į Aglonos vienuolyną; jis kurį laiką ėjo dvasiškąsias pareigas anos vietos gyventojams, bet žmogus labai neramaus būdo, negalėdamas ilgai ten pabūti, persikėlė į Palėvenės vienuolyną.

Čia gyvendamas, visiems įkyrėjo, ypačiai prijorui Jonui Senkevičiui. Be to, buvo santykiuose su Palėvenės apylinkės bajorais ir bene davinėjo pinigų sukilimo reikalams.

Reikia žinoti, jog ir kun. Senkevičius taip pat dėl neramaus būdo ir nepaklusnumo vyriausybei buvo kitados iš Gardino išsiųstas į Sibiriją, kur prabuvo 28 metus. Paskui Monarcho malone sugrįžo į savo šalį. Dabar, matydamas netinkamą kun. Milasnickio pasielgimą, taip galvojo: jei nepranešiu apie tai, ką kun. Jackus daro, gavusi pati žinoti civilinė valdžia, kaip vienuolyno vyresnįjį, vėl išsiųs į Sibiriją; jeigu gi patsai vyriausybei pranešiu, išgelbėsiu savo asmenį, vienuolynas paliks neliestas ir nusikratysiu savo nepritelium Milasnickiu.

Taip sugalvojęs, pats nusiuntė Kauno gubernatoriui kun. Milasnickio įdavimą.

Dėl to įdavimo aš, vyskupas, 1865 m. kovo 17 d. gavau iš Kauno gubernatoriaus raštą, kur pasakyta:

1, Palėvenės vienuolynas pasirodęs nevertas valdžios pasitikėjimo ir kenksmingas krašto ramybės atžvilgiu;

2, vienuoliai liepdavę žmonėms melstis už Lenkijos atgijimą;

3, kun. Milasnickis raginęs jaunuomenę eiti į sukilėlius ir davinėjęs jai pinigų;

4, laikęs ginklus ir slėpęs kaime aštuonius sukilėlius, pabėgus jiems iš pralaimėto mūšio ties Biržais.

Dėl tų priežasčių vyresnysis krašto viršininkas, susižinojęs su dvasiškąja vyresnybe, įsako:

1, Palėvenės vienuolyną panaikinti,

2, vienuolyne esančius 20 vienuolių išsiuntinėti: į Raseinių Damininkonų, į Gardino Pranciškonų, į Niesvižiaus Damininkonų ir į Kalvarijos Damininkonų vienuolynus.

3, Prie Palėvenės bažnyčios, kaipo parapinės, palikti du pasitikėjimo vertu vienuoliu;

4, kad turėtų kur gyventi, palikti jiemdviem dalį vienuolyno;

5, kitus trobesius atimti;

6, vienuolyno fundušą išlicituoti ir pinigus į iždą nusiųsti;

7, žemę atiduoti Valstybės Turtų ministerijai globoti;

8, knygas dvasiškojo turinio palikti dvasiškijai, pasaulinio gi — nusiųsti Kauno gimnazijai.

Gavęs tokį raštą, į Palėvenę nusiunčiau Utenos dekaną Balninkų kleboną kun. Opulskį Damininką, kad būtų mano deputatu, užimant vienuolyną.

1865 m. kovo 25 d. į Palėvenę atvažiavo žandarų majoras Ščerbakovas ir Ukmergės karo viršininkas, kurie įvykino visą vyresniojo krašto viršininko įsakymą.

Vienuoliai: Grindeschalk's Ostankavičius, Pantaleon's Butkevičius ir Grigalius Samelevičius išvažiavo į Kalvariją.

Michnevičius Pranciškus, Motiejauskis Petras, Dziengeliauskis Steponas, Astrauskis Petras, Bučinskis Ignacas, Kubilaitis Juozapas, brolelis Juzevičius Medardas taip pat išvažiavo į Raseinius. Paskui atvyko čia Senkevičius Jonas, ir veikiai pasimirė.

Kun. Nagilevičius Peliksas paliko prie Gelažių, kitą nusiunčiau į Viešintas filijos kamendorium. Bernardinų „brolelius" nusiunčiau vienus į Kretingą, kitus įdėjau į parapijas.

Palėvenės parapijos administratorium paskyriau kun. Daukintį Antaną; kamendorių gi daviau jam Grigalauskį Petrą, abudu damininkonu. Kai gi pasirodė jie tai tarnystei netinką, klebonu nusiunčiau pasaulietį kunigą Sutkevičių Joną; kamendorium gi Idzelį Juozapą.

Tais žmonės džiaugės ir dėkavojo man už paskyrimą.

T. S. 1900 m. Nr. 8.

Kauno vienuolynai.

Kauno parapinė bažnyčia, arba fara, paskui kunigų Augustijonų vienuolynas Vilniaus gatvėje.

(Katedros bažnyčia).

Kauno bažnyčia, seniau fara arba parapine vadinama, yra visųdidžiausia visoje Lietuvoje, o gal ir Lenkų Karalijoje, nes yra 126 lietuviškų uolekčių ilgio, o 52 pločio; aukštis nuo gzimso lig žemės 42 uolekti. Gotikos stilium pamūryta, lig šiol (1873) nereikalauja pabaltinimo.

Presbiterijoje seniau buvo septyni langai po 24 uolektis aukščio; jų du beliko pirmykščio didumo; kitu du klebonas Pronckevičius sutrumpino, o tris visiškai užmūryjo. Langų spelčiai mūryti, viduryje geležis; stiklai mažučiai, į alavą įtaisyti. Viduryje lubos remiasi ant aštuonių didelių kvadratinių filiorą. Altorių devyni. Įstabių paveikslų seniau nebuvo.

Bokštas, kur trys varpai pakabinti, netinka bažnyčios didumui, nes peržemas; antras gi nebaigtas; bažnyčia todėl rodos, kaip karvė vienu ragu. Dėl dviejų zokristijų erdvumo,

siena iš oro paremta keturiais kontrforsais. Bažnyčios asla dalimi marmurinė, dalimi plytinė. Apie tą bažnyčią gal pasakyti: „Haec domus Dei ardere nescia“ — tie Dievo namai nežino, kas tai yra sudegti. Visas stogas klotas dengtukais, o bokštas apmuštas skarda.

Bžnyčios architektūra, tiesa, sunki, bet su skoniu ir labai pastovi. Kas ir kada fundavo, nėra žinios nė tos vietos dokumentuose. Padavimas neša ją išmūryjęs Didysis Kunigaikštis Vytautas. Karalius Aleksandras žemiau padėtoje privilegijoje sako būk fundavę ir fundušu aprūpinę jo pirmtakūnai. Viename dokumente tarp šios bažnyčios aktų pasakyta: „fundušas parapinės bažnyčios kuriuose metuose sudarytas, užtektinai „non constat“ (nėr žinios). Galėjo būti pradžioje tikybos, 1400 m., kartu su Pranciškonais (Vytauto bažnyčia paupyje. T.) arba kiek pirmiau. Perilga Kauno faros dokumentai visiškai išnyko; tai regėdamas, Kauno klebonas kun. Jonas Zaluskis išvažiavo Vilniun, kur buvo Aleksandras, Lenkų karalius, ir prašė idant senesniuosius aprūpinimus nauja privilegija patvirtintų. Monarcha, palankus jo prašymui, davė šį lotyniškai rašytą dokumentą:

„Mes, Aleksandras, Dievo malone Lenkų Karalius Didysis Lietuvos Kunigaikštis, t. ir t., t. ir t. šiuo apskelbiame, jog dorasis Jonas Zaluskis, Kauno klebonas, mūsų kapelionas, pristatė Mums: jog Mūsų Kauno mieste parapinė jo bažnyčia titulu Panos Marijos Gimimo ir š. š. apaštalų Petro ir Povilo, taip pat ir šv. Katarinos, seniausiuose laikuose, kuo ne pradžioje krikščionybės dviejų mūsų pirmtakūnų Didžiųjų Lietuvos Kunigaikščių, dievobaimingumo paragintų funduota, pastatyta ir pakankamai aprūpinta. Kadangi tos bažnyčios privilegijos ar per nerūpestingumą Jono pirmtakūnų ir per gaisrą ar per kitokius kurius atsitikimus yra pražudytos, taip kad perilga pagaliau nė pražudymo priežastis nebėra žinoma, todėl kaipo bažnyčią, Mūsų koliacijai prigulinčią, taip pat dėl išganymo dūšios Mūsų ir Mūsų pirmtakūnų privilegiją ant fundušo ir aprūpinimo minėtosios bažnyčios Mūsų sutikome išduoti. Taigi šiuo klebonui ir jo papėdininkams savo laiku būsiantiems fundušą, koplyčias, dešimtines, žmones, žemę ir pajamas žemiau suskaitytas duodame. Visų pirma vieną koplyčią šv. Mikalojaus garbei Antakalnyje pastatytą, taip pat antrą koplyčią š. Gertrūdai priemiestyje int Vilnių einant esančią; taip pat kūriją arba namą

ir plecių prie minėtosios parapinės bažnyčios Kaune, kur dabar kun. Jonas gyvena ir jo papėdininkams, kurie savo laiku gyvens. Taip pat palivarką, Kleboniškiu arba Vaištariškiu vadinamą, tarp mūsų Eigulių sodžiaus su Birališkio polivarku altaristos šv. Katarinos tos pačios Kauno bažnyčios nuo pusės Vilijos upės int Vilnių, kartu su žeme, namais, palivarkais, kur dabar trys žmonės ir bobiliai gyvena. Taip pat antroje pusėje Vilijos Žemaitkiemio žemėje penketą žmonių. Taip pat vieną dešimtinę iš palivarko ir mūsų Kauno miesto su prigulinčiais dviem Mūsų palivarkais:Rumšiškės ir Karmėlava laisvą nuo visokių javų ir vaisių, taip laukuose, taip ir daržuose. Taip pat dešimtąją žuvį iš žvejojimo Vilijoje, Kaunui prigulinčioje. Taip pat plecių, kur pirma buvo Vilanovos daržas. Taip pat deglyčią (plytnyčią) kartu su daržu, nameliu ir plecium, jam prigulinčiu už viršiau paminėtosios šv. Mikalojaus koplyčios ir pagal tvenkinį. Taip pat Mūsų karčiamą, tame pat mieste esančią, t. ir t.

Duota Vilniuje. 1503 m. šv. Magrietos dieną.
Aleksandras, Karalius.

Iš to dokumento matos, jog 1503 m. prie Kauno bažnyčios jau buvo šv. Katarinos altarija. 1525 m. vasario 8 d. ponia Barbora Juškienė, Kauno gyventoja, užrašė tai altarijai palivarką, Šetijai vadinamą, už Vilijos; taip pat daržą su pievele ties šv. Gertrūdos koplyčia esantį, Vaištariškiais arba Juškiškiais vadinamą. Dar atidavė du mūro namu. Tas fundušas 1528 m. buvo Jo Mylistos Karaliaus patvirtintas.

Šešioliktame amžiuje prie parapinės bažnyčios buvo įkurta ir antra altarija, titulu Penkių Išganytojo Žaizdų. 1595 m. gegužės 8 d. ponia Lucija Teliasienė, Kauno gyventoja, dovanojo tai altarijai savo namą Kumelių gatvėje (Kobylia) pastatytą, kur paskui zokristininkas gyveno.

1602 m. kun. Petras Burniška, Kražių kamendorius, užrašė Kauno klebonui du namu: vieną Didžiojoje gatvėje, antrą Dvaro gatvėje.

Kaip visur, taip ir Kaune, užrašytoji dešimtinė duodavo prógos dažnoms riejestims tarp klebono ir mokančiųjų duoklę. Sukeltieji ginčai po 1713 maro metų buvo pristatyti seimui, kurs, karaliui sutinkant, atidavė klebonui Preišagalos ir Aukštogalos kaimus; nuo davinėjimo gi dešimtinės karališkus Rumšiškių ir Karmėlavos palivarkus paliuosavo.

1766 m. birželio 5 d. popiežius Klemensas XIII leido Kauno faroje įvesti broliją Penkių Išganytojo Žaizdų; įsirašantiems suteikė atlaidus. Rodos, ta pati brolija vadinasi Septynių Švenčiausios Motinos sopulių brolija.

Tas pat popiežius 1769 m. sausio 17 d., Kauno dailidėms prašant, leido faroje įvesti šv. Juozapo broliją.

1732 m. per baisų gaisrą, kurs kuo ne visą miestą prarijo, ir ant faros sudegė stogas ir du straipsniu skliautų presbiterijoje įkrito.

1784 m. Kauno klebonas buvo Pranciškus Pronckevičius, kurs, norėdamas savo kambaryje padaryti spintą, liepė tam tikslui iškirsti sieną ir rado cininę Mildės, Kauno deivės-globėjos, stovylėlę, pusės uolekties aukščio. Greit paskui kada klebonas kažinkur išvažiavo savo reikalais, jo kamendorius kun. Mingaila sumanė sunaikinti tą stabmeldžių dievybę ir liepė išbaldyti virtuvės indus. Tą atsitikimą kun. Pronckevičius aprašė 1782 m. inventoriuje, labai gailėdamos sunaikinto senovės paminklo.

1800 m. nuo gaisro, prasidėjusio ties žydų šūle, fara vėl daug nukentėjo. Bet klebonas kun. Petras Pucliauskas, Infliantų kanauninkas, vėl ją ištaisė.

1802 m. J. M. p. Kremeris fundavo bažnyčioje Visų Šventų altorių ir užrašė pievą, Seliškiais vadinamą.

Kauno klebonija vienuolynu virsta.

1803 m. Šviesiausias Rusijos Ciesorius Aleksandras I įsteigė Vilniuje universitetą. Pasauliečių jaunuomenei ten besišviečiant, dvasiškoji jaunuomenė retai prie jo prisiartindavo. Tai regėdamas, Vilniaus vyskupas Jeronimas Strainauskis drauge su universiteto taryba nusprendė įkurti Vyriausiąją Seminariją, kur klierikai, iš privatinių seminarijų atsiunčiami, galėtų apsišviesti prie universiteto. Reikėjo todėl surasti tai įstaigai namas ir įspėjo kunigų augustijonų namą Vilniuje. Tačiau, kad vienuoliai nebūtų nuskriausti, nutarė atiduoti jiems Kauno farą, kurią valdė kun. Petras Pucilauskis. Augustijonai sutiko, o Ciesorius Aleksandras I tą sukeitimą 1808 m. gegužės 8 d. patvirtino.

Augustijonai pasiliko sau Vilniuje šv. Mikalojaus bažnytėlę; iš antros pusės tos bažnytėlės pasimūryjo klioštorėlį. Ten paliko keletą vienuolių, kiti, vadovaujant kun. Leopoldui Korickiui, at-

sikėlė į Kauną ir paėmė farą su visu jos fundušu. Korickis tad buvo pirmas Kauno prijoras ir klebonas.

Mirus kun. Placidui Vinčai, paskutiniajam altaristui iš pasauliečių kunigų, Vilniaus vyskupas Strainauskis altariją atidavė kun. Korickiui, uždėdamas jam pareigą laikyti fundušines mišias. Vilniaus universiteto įsakymu 1820 m. rugsėjo mėn. prie šio vienuolyno buvo įsteigta mokykla. Mokytojas buvo vienas vienuolis; mokinių gi 30—40. Bet 1835 m. šita mokykla buvo panaikinta.

Kaune gyveno 22 augustijonu ir turėjo savo noviciją. Koricki išrinkus provincijolu, buvo prijoru Mykolas Saulytė, labai stropus vienuolis. Jis šalia šventoriaus primūryjo namą, kur laikė naujokus su magistru. Paskui išsirinko kun. Raimundą Petkevičių, gerą tik boboms spaviedoti. Vienuoliai, patyrę, koks jis nevykęs, vėl išsirinko kun. Saulytę; jis, pabaigęs savo trejenę, persikėlė į Kulvą altaristu ir ten mirė.

Prijoru buvo išrinktas kun. Augustinas Strzedzinskis, vyras teisingas, nemulkis ir valdyti sugebąs.

Augustijonų vienuolynas skaitėsi pirmojoje klasėje ir kasmet iš iždo ėmė po 3,185 rub. Tokiame padėjime buvo Kauno vienuolynas, kada į Kauną atvyko vyskupas gyventi.

Šv. Petro bažnyčia katedra virsta.

Dėl 1862 ir 63 m. maišto į Vilnių Ciesoriaus galiomis atsiųstas general-gubernatorius pilnas generolas Mykolas Muravjovas sumanė Žemaičių vyskupą Motiejų Valančiauskį su visu štabu perkelti iš Varnių į Kauną. Daugeliui žmonių gyventi reikėjo daugelio namų; juos Muravjovas, nenorėdamas statyti, atėmė iš Augustijonų drauge su šv. Petro bažnyčia; ją ir paskyrė katedra. Namą, šalia tos augustijonų bažnyčios išmūrytą, paskyrė vyskupui gyventi. Vienuolyną atidavė kapitulai; seniai uždarytąjį bernardinų vienuolyną paskyrė Seminarijai; konsistoriją gi liepė sutalpinti rūmeliuose už rotušės, dvarininkų pastatytuose. Visus tuos namus liepė labai ūmai perdirbti ir pritaikinti naujiems reikalams.

Vyskupo namą perdirbo apsiėmęs žydas Monasevičius, generolui Derevickiui prižiūrint.

Aš, vyskupas, 1864 m. gruodžio 3 d. atvykęs su visu štabu į Kauną, apsigyvenau paskirtuosiuose man namuose. Sufraganas vyskupas Aleksandras Beresnevičius apsigyveno prijoro

bute; kapitula vienuolyne, konsistorija minėtuosiuose rūmeliuose. Seminarijoje klierikų nebuvo.

Pakustošiu viceprepozitu pasiskyriau kun. Tamošių Budreckį, buvusį Kražių vienuolių kapelioną.

Augustijonus vienuolius taip sutvarkiau: kun. Augustiną Strzedzinskį padariau Kauno klebonu, kun. Pakštą pridėjau jam kamendorium. Kun. Izidorių Šauklinskį išsiunčiau į Moniškių filiją. Kun. Joną Mazulevičių į Vandžiogalą klebonu. Kun. Juozapą Paulauskį į Karteną altaristu. Kun. Čižauskį į Mosėdį altaristu. Kun. Raimundą Petkevičių į Paberžę filijalistu. Kun. Grigalių Butkevičių palikau prie katedros vikaro pareigoms eiti. Kun. Mongėlą už kišimąsi į sukilimą valdžia išsiuntė į Kretingos vienuolyną. Kun. Mateušą Stanskį į Raseinių vienuolyną. Kun. Fulgencijus Liutostanskis baisiai pasileido, priėmė viešpataujantį tikėjimą ir taip nuo teismo išsisuko.

Iš kapitulos pralotas Kryžanaŭskas, pralotas Marcijonas kunigaikštis Giedraitis ir kanauninkas Antanas Beresnevičius atvyko kartu su manimi į Kauną. Kanauninkas Andrius Dabševičius, Šiluvo infulotas, paskui atvažiavo. Pralotas Kalikstas Kasakauskis paliko savo klebonijoje Akmenėje. Kun. Pralotas Smigelskis savo dvaruose Krekenavos parapijoje.

Persikėlęs į Kauną, norėjau, kad šv. Petro bažnyčią šv. Tėvas Pius IX pripažintų katedra, tačiau valdžiai nepritariant, nieko negalėjau padaryti.

Norėdamas, kiek galima, puikiai išlaikyti bažnyčią, išmečiau plytinę aslą, nes trinama kėlė raudonas dulkes; jos nusileisdamos ant gzimsų, labai greitai biaurioj o šventyklą.

Pakabinau du lietu čugūniniu žirandoliu, pirktu ir atgabentu iš Paryžiaus; didysis atsiejo man su stikleliais 345 rb., mažasis tiktai 25 rb.

Atmindamas, jog fara buvo pamūryta Didžiojo Kunigaikščio Vytauto, pasirūpinau įgyti portrietą šito tikybos geradario. Pirmasis tikras karžygio paveikslas buvo atrastas bažnyčioje Lietuviškoje Brastoje ir atvežtas į Vilnių. Čia J. M. p. Zenkevičius, garsus tapytojas, padirbo man tą puikią kopiją, už kurią be spelčių užmokėjau 100 rb., ir pakabinau bažnyčioje.

Kun. Benediktas Smigelskis, Žemaičių katedros archidijakonas, dovanojo jai paveikslą, kaip Mažutis Išganytojas bėga į Aigiptą. Ta kopija iš Murillo, dirbta Petrapilyje, yra gerų savumų, tai pakabinau ją naujojoje katedroje.

Bernardinų vienuolynas.

(Seminarijos bažnyčia).

Kun. Bernardinų bažnyčia pamūryta drauge su vienuolynu 1468 m. Stanislovo Šandzivojevičiaus, kiti sako — Šandzivojauskio, Jo Karališkosios Didenybės Kazimiero Jogailaičio marčelgos, Gardino kašteliono. Bet dar prieš tai bernardinai gyveno Kaune prie medinės bažnyčios. Šandzivojevičius, matydamas jų neturtą, dovanojo jiems savo plecių, kur Vilija įteka į Nemuną, drauge su mūro namais. Be to, pamūryjo vienuolyną ir bažnyčią gotiškame stiliuje. Šitą fundaciją 1579 m. gegužės 15 d. karalius Steponas Batorys savo privilegija patvirtino.

Baisūs gaisrai, dažnai naikindami Kauną, pasiekdavo ir šv. Jurgio bažnyčią. 1603 m. birželio 10 d. šv. Jurgio bažnyčia su vienuolynu sudegė. Bažnyčioje bepaliko presbiterija su vienuolių viškomis. Karalius Zigmuntas III ir daugelis dosnių geradarių iš griuvėsių prikėlė tas apdegusias trobas.

1624 m., vasarą, prasidėjo gaisras iš bernardinų virtuvės kamino ir vėl sudegino bažnyčią su vienuolynu ir didelę dalį miesto. Bažnyčios mūrai taip buvo pagadinti, jog ne tik stogas su skliautais nuvirto, bet ir filiorai palūžo ir keletą žmonių užmušė.

Vos tik iš griuvėsių bažnyčią ir kliōštorių atstatė, vėl 1668 m. liepos 29 d. gaisrui pateko ir jis sunaikino ją drauge su panų Benediktinių vienuolynu ir Jėzavitų kolegija.

Po trečiam gaisrui vėl viskas buvo išnauja atstatyta ir vienuolynas be atamainų išbuvo iki1812 m. Per prancūzų karą šitie trobesiai vėl nemažai buvo apnaikinti: bažnyčioje buvo sukrautas maistas, miltai. To pat prityrė ir per 1831 m. revoliuciją. 1844 m. bažnyčią savo lėšomis ir rūpesčiu atnaujino kun. Samuėlius Laurinavičius, tos vietos gvardijonas.

Pirmutinė tos bažnyčios architektūra buvo gotiška, o savo savumų nustojo tik per paskesnes restauracijas. Ilgio 84 uolektys, pločio 33, aukščio 30. Presbiterija žemesnė už bažnyčią. Stogas klotas dengtukais, su nedideliu bokšteliu ir dviem kryžiais. Sienos iš oro netinkuotos. Viduje skliautai remiasi ant aštuonių puikių filiorų paskesnės architektūros. Didysis altorius vienas, mažųjų 10. Kai kurie langai tebeturi gotiškų žymių. Ta bažnyčia su vienuolynu nuo miesto atskirti. Išeinant iš Bernardinų kiemo, yra bokštas trijų aukštų su broma; kabo varpai. Bokšte iš miesto pusės yra Švenčiausios Panos paveikslas, prieš

kurį senaisiais laikais subatvakariais ir šventavakariais susirinkę žmonės giedodavo litaniją ir kitas giesmes.

Įstabių paveikslų ir antkapių visai nėra. Paveikslas Čenstakavos Dievo Motinos didžiajame altoriuje yra labai senovinis, taip pat ir šv. Onos; bet tapymo meno atžvilgiu nesvarbūs.

Rūsių nabašninkams laidoti 1620 m. buvo 21, bet lig šiol vos du beliko; kiti žeme užvirtę. Mūrytas dviem aukštais vienuolynas pastatytas į kvadratą; vienu šonu jungias su bažnyčia. Seniau bernardinai laikė ten novicijatą; būdavo po 10 ir 12 naujikų. Kunigų seniau gyveno 16, vėliau 10. Po 1831 m. bernardinai panaikino savo novicijatą.

Tasai vienuolynas nuo reorganizacijos laikų buvo laikomas neetatiniu, iš iždo vienuoliams maitinti teimdavo po 400 rublių metams. Vienuolynui ėmus krypti, gvardijonais buvo: Petras Celestinas Žukauskas, žmogus mažo mokslo, neaptašytas; čia atvyko iš Kretingos, kur vadinos prefektu, nors kuoprasčiausiai ėjo mokytojo pareigas tos vietos mokykloje; kun. Dovydavičius; jis paskui išvažiavo į Gardiną; kun. Florijonas Gibšauskis, paskutinysis gvardijonas, persikėlė į tokią pat vietą Dotnuvon.

1842 m. vienuolynas buvo panaikintas ir atiduotas Kauno magistratui; šis pavertė jį karo dalykų krautuve — cekhauzu. Bažnyčia buvo pavesta Kauno gimnazijos kapelionui kun. Kiprijonui Mažonavičiui; jis apsigyveno erdvoje zokristijoje. Katalikai mokiniai šventomis dienomis susirinkdavo į po-bernardinų bažnyčią š. Mišių klausyti.

Atmainos bernardinų vienuolyne.

1864 m. po-bernardinų vienuolynas buvo apleistas, subiaurotas ir drėgnas; celėse buvo sukrauta karo reikmenė; kareiviai su šaudyklėmis slankiojo po karidorius ir saugojo valdžios turtą. Karo gubernatoriaus Mykolo Muravjovo noru šis vienuolynas buvo paskirtas Seminarijai. Vos tik prašvitus pavasariui 1864 m., turtingas žydas Afanasavičius apsiėmė restauruoti vienuolyną. Darbas, vedamas inžinieriaus pulkininko Fersmano, ėjo spėriai, nes pinigų buvo, o Muravjovas ragino.

Pirmuoju tos seminarijos rektorium pakėliau Teologijos Magistrą Žemaičių katedros kanauninką kun. Jerominą Račkauskį; inspektorium kanauninką Antaną Beresnevičių, profesoriais:

Antaną Baranauską, Mečislovą Paliulionį, Gasparą Cirtautą ir Antaną Zaukevičių, — visus Teologijos Magistrus, žmones, vertus tos vietos. Tie ir apsigyveno naujoje seminarijoje.

Po-bernardinų bažnyčia liko, tiesa, seminarijos globoje, bet karo gubernatorius neliepė jos restauruoti; sakės jam nerūpią dauginti katalikų bažnyčių; jam terūpinti seminarija. Todėl nepaliko jokių pinigų šiems Dievo namams palaikyti.

Panų Bernardinių vienuolynas.

(Parapijos bažnyčia).

Kada vienuolės bernardinės Kaune apsigyveno, sunku beatspėti. Rodos, atvyko čia pusėje XVI amžiaus, įgijo medinį namą Dvaro gatvėje, gyveno be kliauzūros, kaipo davatkos; kasdieną eidavo į bernardinų bažnyčią, o per atlaidus lankydavo ir kitus Dievo namus.

XIII knyga Kauno magistrato aktų Nr. 607 liudija 1595 m. bernardines Kaune jau buvusias, nes jos, bijodamos gaisro, buvo sumaniusios išsimūryti vienuolyną. Netekusios lėšų, medinį savo namą sumainė su ponu Hanušu Špilenu ant mūryto namo, kurs buvo ties bernardinų vienuolynu, toje vietoje, kur dabar bernardinių vienuolynas stovi. Tą sankalbą 1595 m. vasario 22 d. parašais patvirtino Kanstancija Lapinskė, vyresnioji, Cecilija Krištupaitė, Franzija Sapiegurskė, Elžbieta Čajauskė ir Hanuš Špilen.

Sustojusios savo vietoje, vienuolės apsitvėrė savo namą ir užvedė tvirtą užsidarymą, arba kliauzūrą; tačiau savo bažnyčios neturėdamos, kaip ir seniau, vaikščiojo ant pamaldų į bernardinų vienuolyną. Matydamas, kaip tai netinka, Smolensko kaštelionas Minsko vaivada Aleksandras Masalskis 1634 m. ant savo pleciaus šialia savo namų išmūryjo bažnyčią, Švenčiausios Trejybės vardu ir ją su dvejais savo namais atidavė bernardinėms. Vienuolės tuos trejus namus sujungė į vieną ir padarė kuo ne labirintą, ne vienuolyną. Nuo bernardinų kiemo pamūryjo aukštą zomatą. Įeiti į bernardines tegalėjo moteriškosios pro bažnyčios vartelius ir per ūkio kiemą.

Bernardinių bažnyčia yra 52 uolekčių ilgio, 27 pločio. Įeini į ją iš šono per bokštą, kur trys varpai. Skliautai remiasi ant keturių filiorų; altorių 9; sienos iš oro ir iš vidaus kalkiais tin-

kuotos; stogas klotas dengtukais. Pakonsekruota buvo 1703 m. rugpiūčio 12 d. Vilniaus vyskupo Kastantino Brzostovskio.

Bernardinėms prigulėjo Sapiežiškio (Zapyškio) palivarkas ir Dobra Wola, už Nemuno, Lenkų Karalijoje. 1795 m. gruodžio 21 d. dalį tų dvarų vienuolės sumainė su kun. Tamošium Jankausku, Zapyškio klebonu, Veliuonos dekanu, ant Verbeliūnų palivarko, esančio Kauno apskrityje dešinėje Nemuno pusėje. Paskutinį kartą išdraskius Lenkų Karaliją, Augustavo vaivadija teko Prūsams: Zapyškis todėl ir Dobra Wola perėjo į Prūsų valdžią, kuri tuojau juos paėmė į savo iždą. Vienuolės bepaliko su vienu Verbeliūnų palivarku. Tai regėdama, tos vietos vyresnybė meldė Ciesorių Povilą I atlyginimo. Ir tikrai, tas monarcho įsakymu, 1797 m. sausio 17 d. duotu, maloningiausiai dovanojo vienuolėms Remizavo palivarką, esantį Vilniaus gubernijoje Ašmenos apskrityje.

Paskui abudu palivarku nuėjo į iždą; vienuolynas buvo įskaitytas iš pradžios į pirmą klasę, iš iždo buvo paskirta jam metinės pensijos 2765 rub.

Buvo ten 19 vienuolių; dvasiškajam patarnavimui jos laikėsi vieną bernardiną kapelionu.

Nuo senų laikų bernardinės laikė mokyklą mergaitėms; jų kasmet prisirinkdavo po 22; mokė viena vienuolė. Paskui tačiau civilinė vyresnybė uždraudė joms mokyti.

Bernardinių vienuolyno puolimas.

Vyskupui į Kauną persikėlus, reikėjo rasti talpi vieta seminarijai. Bernardinų vienuolyno, tam tikslui paimto, pasirodė permaža; nuspręsta buvo paimti ir bernardinių vienuolynas, artimiausis kiemui.

1864 m. gruodžio 9 d. atvyko pas mane (vyskupą) Kauno gubernatorius Mikalojus Muravjovas ir panorėjo, kad aš su juo, su architektorium ir su keletu valdininkų eičiau į bernardinių vienuolyną. Nuėjome. Išvydo mus vienuolės ir nusigando; suprato, kas čia darosi. Vyresnioji Rožė Gružauskė lingačiavo, trepinėjo nabagė ir prašė, kiek galėjo, kad jų lizdo neimtų. Bet veltui — paimti vienuolyną buvo palaikyta dalyku būtinu. Po tam aplankymui gubernatorius davė man raštą, pranešantį, jog general-gubernatoriaus Muravjovo įsakymu bernardinių vienuolynas yra panaikinamas ir skiriamas klierikams gyventi; jog

bernardines turiu savo įsakymu išsiuntinėti į kitus vienuolynus, esančius vyskupijoje moterims; jog vienuolių turtas reikia parduoti ir pinigus išsiųsti į valstybės iždą.

Gavęs tą laišką, daviau žinią bernardinėms, o nuvažiavęs į gubernatorių, pristačiau — jog bernardinės neturtingos, jog ką turi, tai asmeninė jų nuosavybė, jog jų neturto lėšomis nepriderėtų lobinti iždas. Gubernatorius tai gerai priėmė ir tarė: „Gerai, tuojau parašysiu apie tai Vyresniajam krašto viršininkui". Tai regėdamas, tariau: „Priderėtų dar joms kelionei duoti po keletą rublių, nes kai kurios jų yra visiškai beturtės".

Neilgai trukus, gavau iš gubernatoriaus raštą, kur pasakyta, jog vienuolės gali parsiduoti savo turtą ir pasidalyti pinigais; tai vienuolės ir padarė. Be to, iždas kiekvienai davė po pusaštunto rublio kelionei.

Visa tai padarius, mano įsakymu į Kauno benediktinių konventą išvyko: Gružauskė Rožė, gvardijonė, Čaplinskė Liudvika, Kulišauskė Izabelė, Korzeniauskė Kliara, Juškevičaitė Eustachija, Siemaškaitė Dukliana, Kapčaitė Aleksandra. Į Krakių Katarinių konventą: Andriejuskė Pranciškonė, Oleškevičaitė Juozapė, Korsakaitė Ona, Pogorzelskė Teklia. Į Kražių benediktinių konventą: Bonekaitė Ona, Leugaudaitė Teodora, Trečiokaitė Delfina, Przybylskė Julija, Siemaškaitė Salomėja. Paskutiniajam, jų kapelionui kan. Danieliui Jaugeliui, bernardinui, daviau Švėkšnos altariją, kur ir pasimirė.

Taip puolė pirmasis ir paskutinysis Žemaičių vyskupijoje bernardinių vienuolynas, kuriame, kaip paskui gavau žinoti, būta 160 motriškųjų. Kiekviena vienuolė gyveno savo namuose, kiekviena turėjo atskirą savo virtuvę, atskirą stalą, tarnaites ir laikė rezidentes. Kai kurios dvasininkės ne visados vienuolyne gyveno. Buvo tai tikras nusidėjimas ir nutolimas nuo šv. Pranciškaus įstatymų; apie tai tačiau, toli gyvendamas, nežinojau, o man atvykus į Kauną, tuojau vienuolyną panaikino.

Panų Benediktinių vienuolynas ir bažnyčia.

Tos vietos aktai netiekia žinių, kada ir kas pamūryjo bažnyčią, benediktinėms prigulinčią. Tėra tik žinoma, jog kažinkoks Bartlamiejus pasaulietis kunigas, mokęs Žemaičių Storastos Iliničiaus vaikus ir taip visai giminei labai prisitarnavęs. Paskui tas kun. Bartlamiejus apsigyvenęs prie šv. Mikalojaus baž-

nyčios klebono titulu. Vilniaus vyskupui nusiuntus į Apaštalų Sostą Bartlamiejaus prašymą, Popiežius Aleksandras VI, 1495 m. duotąja bulla suteikė visuotinius atlaidus dienose šv. Mikalojaus, šv. Bartlamiejaus, šv. Magrietės, šv. Magdalenos.

Ta bažnyčia, nors buvo laikoma parapine, neturėjo jokio fundušo. 1503 m. Lenkų karalius Aleksandras davė ją Kauno klebonui Jonui Zaluskiui (žr. aukščiau), bet tas neužsiėmė apleistais Dievo namais. Tai matydamas, minėtasis ponas Iliničius dėl nuopelnų 1528 m. apgyvendino ten kun. Bartlamiejų ir davė jam du valaku žemės ant visados, leisdamas parsiduoti ar dovanoti, kaip tik tinkama. Ta žemė buvo Kaune prie kelio į Vilnių, šalia namų Jonušo Chostegovičiaus už šv. Mikalojaus bažnyčios. Ant tos tatai žemės buvo klebonija.

Kun. Bartlamiejus, prabuvęs keletą metų, žemę pardavė ir persidangino į kitą miestelį, o šv. Mikalojaus bažnyčia ir vėl paliko be fundušo ir be kunigo. Tai regėdamas, Andrius Skorulskis, Kristaus Grabo Kryžiaus kavalierius, Radvilos draugas kelionės į Šventąją Žemę, Kauno marčelga, 1624 m. prašė Zigmantą III, kad tuščią Šv. Mikalojaus bažnyčią dovanotų vienuolėms benediktinėms. Monarchas tais metais rugsėjo m. 27 d. taip ir padarė. Diplomas-autentikas apie tą dalyką duotas tebėra vienuolyne.

Vilniaus vyskupas Eustachijus Jalavičius tuojau parsikvietė iš Nesvižiaus į Kauną kelias benediktines ir atidavė joms bažnyčią. Pono Skorulskio duktė Eufemija buvo vienuolė benediktinė; vyskupui sutinkant, ji buvo pakelta pirmąja Kauno konvento ksienia (gvardijone).

Ponas Skorulskis čia pat prie bažnyčios pastatė medinį vienuolynėlį, įgijo iš p. Iliničiaus šešius valakus žemės ir atidavė vienuolynui. Ta žemė buvo dabartiniame Žaliakalnyje, į šiaurę nuo Eigulių kaimo.

Vilniaus vyskupas Zenkavičius šv. Mikalojaus bažnyčioje įvedė Širdies Jėzaus broliją. Bulą apie tą dalyką, Benedikto XIV 1756 m. duotą, nusiuntė benediktinėms. Ta brolija ir iki šiai dienai tebėra šv. Mikalojaus bažnyčioje.

Šv. Mikalojaus bažnyčios architektūra senovinė, atmena XV amžiaus architektūrą. Iš šalies yra aštuoniakantis bokštas, neper aukštas; su varpais. Iš oro sienos netinkuotos, viduje išmalevotos. Presbiterija aukštesnė už bažnyčią. Skliautai remias ant dviejų bokštų. Altorių yra 7. Šv. Mikalojaus paveikslas al-

toriuje kairėje šalyje labai senovinis, bet nesvarbus tapymo atžvilgiu.

Benediktinės paprastai laikydavosi kapelioną iš kun. Damininkonų susirinkimo. 1822 m. buvo kapelonu atsiųstas kun. Labašauskis, Žemaičių Kalvarijos damininkonas, Kalvarijos profesorius, kurs, matydamas vienuoles turint fundušo, o glūdint mažame menkame mediniame vienuolynėlyje, pamūryjo joms patogų vienuolyną, kur ir iki šiai dienai tebegyvena.

Kada minėtasis vienuolis atvažiavo, vienuolių buvo 4, vienuolyną gi pamūrijus, jų padaugėjo iki 18, o vėliau iki 22. Be to, darbštus kapelionas Labašauskis pastatė lyg vienuolynėlį kapelionam, kurių buvo jau du; dabar parmuoju yra kun. Karnys Petras 80 metų senelis; antruoju kun. Merkelis Kišlauskas, abu damininkonu iš Raseinių vienuolyno. Ksienia dabar yra Sofija Głębockė, 1861 m. seserų išrinkta ir mano tame laipsnyję patvirtinta. Moteriška energinga ir valdyti sugebanti. Vienuoles laiko padorioje paklusnybėje; vienuolyne neleidžia nė už ką rietis.

Šaričių vienuolynas.

(Šv. Gertrūdos bažnyčia).

Kas ir kada pamūryjo šv. Gertrūdos bažnytėlę, gerai nėra žinoma. Vienas tėra tikras dalykas, jog tai buvo labai seniai. Lenkų karalius Aleksandras Jogailaitis, patvirtindamas Kauno faros fundušą 1503 m. (žr. varšiau), šv. Gertrūdos bažnytėlę su visais prigulinčiais pleciais atidavė Kauno klebonui. Paskui per gaisrus ir karus pažnytėlė buvo ilgai tuščia.

1750 m. birželio 25 d. Vandžiogalos klebonas kun. Petras Novomiejskis įsteigė prie tos bažnytėlės ligoninę, šiaipjau sergantiems ir bepročiams, atiduodamas ją valdyt rokitams ir dovanojęs jiems žymų pinigų kapitalą. Šitą fundaciją priėmė Vilniaus vyskupas Mykolas Zenkavičius. Tai buvo 1751 m. kovo 10 d.

Rokitai, iš Varnių ir iš Vilniaus atkviesti, siuntė vieną savo brolį aukų rinkti. Tuojau ligoninė buvo pilna ligonių; juos rokitai padoriai laikė, pasamdę jiems ir gydytoją.

1794 m. Tespijos vyskupas Žemaičių sufraganas, Šiluvo infulotas tą bažnyčėlę pašventė vyskupiškomis apeigomis. Perilga pritrūko norinčių tapti rokitais; paskutinysis senelis Pranciškus Milkauskis išsižadėjo ligoninės; tada dvasiškoji vyres-

nybė 1824 m. lapkričio 28 d. bažnytėlę su ligonine atidavė Gailestingosioms Seserims (Šaritėms).

Bažnytėlė turi 30 uolekčių ilgio ir 18 pločio. Jos architektūra senovinė su aštuonekančiu bokšteliu iš priešakio; ten kabo varpeliai. Sienos iš oro netinkuotos, tik neseniai be reikalo pabaltintos. Stogas dengtukais klotas. Viduje yra trys altoriai, švariai papuošti laikomi.

Medinis ligoninės trobesys 1843 m. kovo 9 d. atiduotas draug su fundušu miesto valdybai į bendrą globą; dabar ten miesto ligoninė. Penkios gailestingosios sesers slaugo ligonis. Prie bažnytėlės yra kapelionas, kurs kasdien pamaldas laiko. Kun. Juozapas Rušauskis, kapelionas, iš kunigų Pijorų susirinkimo, Kauno gubernatoriui Stanislovui Chominskiui leidžiant, pamūryjo namelius, kur patsai ir vienuolės gyvena. Šaritės dar gi bokštelį perdirbo pagal Vilniaus Aušros Vartų ir įdėjo ten stebuklingąją figūrą Prikryžiuotojo Išganytojo, perkeltą kitados iš atskiros koplyčios. (Žr. žemiau). Žmonių, ypač penktadieniais, daug renkasi į bažnytėlę.

Galų gale, valdžia išrinko valdininkus, kurie pasiėmė fundušą ir ligoninę į savo rankas. Patarnauti pasamdė mergą; vienuolės pasidarė nebereikalingos. Todėl 1866 m. jas visiškai atstatė. Gavo pinigų kelionei ir išvažiavo į Varšuvą, o viena net į Paryžių. Paskutinė vyresnioji buvo Teklia Solonevičaitė. Prie bažnytėlės liko kunigas, vyskupo skiriamas; už dvasiškuosius patarnavimus ligoniams ima iš iždo 80 rub. metinės algos.

Karmelitų vienuolynas.

(Šv. Kryžiaus bažnyčia).

1510 m. liepos 10 d. Kauno gyventoja Darata Nabovė, gyvendama toli nuo Kauno bažnyčių, norėjo turėti bažnyčią už miesto ir tapti įsteigėja naujų Dievo namų. Tam tikslui savo lėšomis pastatė medinę koplyčią toje pat vietoje, kur dabar stovi mūro šv. Kryžiaus bažnyčia; dovanojo savo plecių po bažnyčia ir tolimesnius trobesius ir atidavė mūro namus, pačiame Kaune esančius. Koplyčią atidavė pasaulinei dvasiškijai, o teisę išsirinkti kunigą į tą vietą paliko Kauno magistratui.

1537 m. birželio 18 d. Vilniaus vyskupas kunigaikštis Povilas Olšanskis tos bažnyčios fundaciją priėmė, o Zigmantas III 1600 m. patvirtino. Tos vietos valdytojai dažnai būdavo Kauno

klebonai, kurie kas šventa diena siųsdavo kunigą mišių laikyti. Tačiau kartais turėdavo atskirą kunigą, kurių vieną klebonu vadino.

1685 m. J. M. kun. Kazimieras Jodkevičius žmonių mezliavomis pamūryjo kryžišką bažnyčią ir praminė šv. Kryžiaus bažnyčia. 1690 m. rugpiūčio 20 d. Vilniaus vyskupas Kastantinas Brzostovskis tuos Dievo namus pašventė vyskupiškomis apeigomis.

Ta bažnyčia turi 45 uolektis ilgio, didžiojo pločio 36, aukščio 29. Nevisiškai pabaigta, dalimi dengtukais klota, dalimi skindeliais. Aptverta statiniais, į mūro stulpus įsiremiančiais. Viduje gana papuošta, 6 altoriai; freskai aiškiais dažais tepti.

Kunigai Karmelitai Basieji Vokiečių (šiandien, 1873 m., Policeiska pramintoje) gatvėje turėjo mūro bažnytėlę, vardu š. Elijo ir š. Teresios. Tai bažnytėlei prigulėjo nemažas galas žemės. Kaunui pradėjus plėstis, miesto magistratas visomis galiomis ir už bet kurią kainą užsigeidė paimti tą žemę. Puldinėjo prie vyskupo, prie karaliaus Stanislovo Augusto ir prie Apaštalų Sosto. Toms visoms vyresnybėms sutinkant, Karmelitai išsižadėjo pleciaus, ne bažnytėlės, ir iš pasauliečių kunigų priėmė šv. Kryžiaus bažnyčią. Be to, magistratas apsiėmė primokėti karmelitams 35,000 lenkiškųjų auksinų, o negalėdamas tuojau sumokėti, mokėjo 5% kasmet. Tokiu būdu 1772 m. balandžio 7 d. kunigai Karmelitai pasiėmė valdyti šv. Kryžiaus bažnyčią ir gyveno prie jos.

Perilga kun. Faustinas Horainas, konvento vyresnysis, prie šv. Kryžiaus bažnyčios pamūryjo erdvą patogų dviem aukštais vienuolyną. Kadangi vienuolių tebuvo 4, o mūrai erdvi, tai 1831 m. įsakyta vienuoliams pasišalinti, nes vienuolynan dėta cholera susirgusieji. Kunigai: Euzebijus Kazilevičius, prijoras, Mykolas Danilevičius, Vicentas Dimša ir vienas brolelis persikėlė į medinį vienuolynui prigulintį namą. Po cholerai vienuoliai vėl sugrįžo į vienuolyną, bet kad antrą sykį cholera sugrįžo, vienuolynas antrą sykį buvo ligonine paverstas. Vienuoliai apleido; bepaliko Vicentas Dimša ir Mykolas Danilevičius. Kad galų gale ir tas paskutinysis pasitraukė, likęs kun. Dimša čia pats 1845 m. pasimirė. Kurį laiką kunigai augustijonai siuntinėdavo vieną kunigą šventadieniais mišių tuščioje bažnyčioje laikyti. Galų gale, 1845 m. pasaulinė valdžia visiškai paėmė vienuolyną karo ligoninei; bažnyčią gi ant visados uždarė. Altorius ir baž-

nytinius daiktus dvasiškoji vyresnybė išdalijo kitiems vienuolynams, o bažnyčioje kareiviai susikrovė savo vežimus ir kinkymus.

Karmelitų Basųjų vienuolynas.

(Šv. Elijo ir š. Teresios bažnytėlė).

Pradžioje XVIII amžiaus vienas Kauno faros klebonas pasikvietė į save du Karmelitu Basuoju į talką dvasiškai tarnaujant. 1707 m. liepos 15 d. vienuoliai nusipirko Kaune plecių su daržu ir su tuščiu mūro namu. 1716 m. rugsėjo 4 d. Kristupas Ščitas, Smalensko kaštelionas ir jo žmona Ona Zavišaitė tiems karmelitams užrašė Kačeniškių dvarą, Kauno apskrit. Vilkijos parapijoje esantį. Tie gi geradėjai Kaune pamūryjo ties dabartine cimbruvka bažnytėlę vardu šv. Elijo ir š. Teresios. Karalius Augustas II 1726 m. sausio 30 d. šią fundaciją patvirtino, o Vilniaus vyskupas vienuoliams prie bažnyčios apsigyventi leido. Tada karmelitai pasistatė medinį kliošturėlį, apsigyveno ir įgijo mieste dar keletą plecių ir namų. Taip gyveno ramiai, kol miesto „dūma" neužsimanė jų išvaryti. Jos pastangomis, kaip sakėme viršiau, karmelitai gavo miestui perleisti visus savo namus ir plecius, be bažnytėlės, ir persikėlė į šv. Kryžiaus bažnyčią, o į š. Elijo bažnyčią siųsdavo savo kunigus mišių laikyti; perilga š. Elijo bažnytėlėje ir pravoslaunoji dvasiškija ėmė laikyti savo pamaldas kareiviams; tada karmelitai apleido tuos Dievo namelius ir jie veikiai pradėjo irti.

Pagaliau, miestas išardė ją, nepalikdamas nė ženklo vietos, kur bažnyčios būta; nė kryžiaus ten nepastatė. Šiandien bažnyčios vietoje stovi perpus mūrytas p. Illasevičiaus, mahometonų tikėjimo, Kauno piliečio, namas.

Šv. Kryžiaus koplyčia.

Toje vietoje, kur dabar (1873) stovi „Europos" p. Rozvadovskio viešbutis, ne per seniai stovėjo laisvame lauke Išganytojo Kryžius. Paprastai priderėjo į tą dvasiškiją, kuri valdė šv. Gertrūdos koplyčią, nes netoli nuo jos stovėjo.

Kad Išganytojo figūra pagarsėjo malonėmis ir stebuklais, 1822 m. ponas Karolius Pacanauskis pastatė aplink ją medinę koplyčią; figūra tada rados po pastoge, koplyčios altoriuje. Paskui koplyčia buvo aptverta ir daugumas aplinkui laidojo savo

nabašninkus. Dėl to gi, kad p. Rozvadovskis kasė griovį mūro viešbučio pamatui padėti, visur rado žmonių kaulų.

Kol stovėjo koplyčia, kas penktadienis buvo atvira nuo ryto iki vakarui ir žvakės uždegtos. Per kiauras dienas žmonės meldės ir giedojo. Žvakėms lėšų duodavo tikintieji. Koplyčia buvo 15 uolekčių ilgio ir 9 pločio.

Koplyčią nugriovus, Išganytojo figūrą šaritės parsinešė į šv. Gertrūdos bažnytėlę ir įstatė į bokštelį, kame ir dabar tebėra.

Jėzuitų vienuolynas.

(Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčia).

Protestantams pasklidus po Europą, vokiečiai, jau nebe katalikai, apsigyvendavo Kaune ir platindavo savo tikybą. Tai regėdami, dievobaimingi katalikai nuvažiavo į Vilnių ir primygtinai prašė Jėzuitų vyresnybės, kad atsiųstų savo brolių į Kauną. Dėl tų prašymų 1628 m. į Rymą iš Vilniaus išsiųstas jėzuitų kapitulos prokuratorius kun. Jokūbas Lachauskis prašė savo generolą Matiusą Viteleschi, kad leistų įsteigti savo kolegiją Kaune. Generolas noromis sutiko.

Kad sugrįžęs į Vilnių kun. Lachauskis atvyko į Kauną apžiūrėti vienuoliams vietos, rado daugybę žmonių, jėzuitams nepalankių, miestą kritiškame padėjime, neleidžiančiame gausios mezliavos fundacijai. Be to, nebuvo atatinkamos vietos bažnyčiai ir vienuolynui pastatyti. Dėl to jėzuitai ilgai tęsėsi, neatvažiuodami į Kauną.

Galop, 1642 m. gegužės 15 d. jėzuitų provincijolas kun. Fabricius atsiuntė penkius jėzuitus: kun. Adomą Sabaliauską iš Kražių kolegijos; iš kitur gi: kun. Jurgį Grünbergą, taip pat tris tikrus brolius: Albertą (Lietuvos istorijos autorių), Kazimierą ir Petrą Kojelavičius. Šie trys savus mūro namus Kauno rinkoje su visais baldais vienuolynui atidavė. Miesto gyventojai priėmė juos labai maloniai, Kauno storasta Lietuvos kancleris, įsteigėjas jėzuitų kolegijos Pinske, kunigaikštis Stanislovas Radvila, savo raštu pavedė šiuos svečius miesto malonei.

Pirmaisiais savo gyvenimo metais Kaune jėzuitai prityrė daug sunkybių: neturėdami savo bažnyčios, mišių laikyti vaikščiodavo į visas, daugiausia vienok į šv. Mikalojaus bažnyčią, nes vienuolės benediktinės nepavydėjo jiems altoriaus. Pradėjo teologiškus ginčus su protestantų dvasiškaisiais; jų klausyti bu-

vo leidžiami visi, kurie tik galėjo naudotis. Todėl būtinai prisireikė bažnyčios, jiems tik priderančios. Patys jėzuitai prašė pašalpos tam dalykui rektoriaus Vilniaus akademijos ir kolegijos kun. Jono Gružausko, kurio valdžioje ir Kauno jėzuitai buvo. Tame tarpe dvarininkas vėliavininkas Jonas Kęstortas jėzuitams dovanojo kaimą; jo pajamomis ir piniginė pašalpa to paties Kęstorto jėzuitai pirkosi iš Žemaičių kašteliono Jono Liackio mūro namus ir pašventė juos koplyčia. Šitie namai buvo laikomi dievaičio Perkūno bažnytėle.

Žmonėms šią koplyčią jėzuitai atidarė 1643 m. penkiomis dienomis prieš pelenija ir atliko ten keturiadešimtę. Pagerėjus jėzuitų padėčiai, džiaugės visi jiems palankūs, ypatingai gi Jurgis Tiškevičius, Žemaičių vyskupas, su Lietuvos kancleriu Radvila, kuriuodu dosniai sušelpė juos pinigais. Kauno marčelga Kristaus Grabo Kryžiaus kavalierius kunigaikščio Mikalojaus Radvilos draugas kelionės į Jeruzolimą, Andrius Skarulskis jėzuitams atidavė savo dvarą, Skaruliais vadinamą, bet tikriesiems savo paveldėtojams leido išpirkti, išmokant tam tikrą sumą. Ir tikrai, jo sūnus Rapolas ir išpirko; todėl jėzuitai mažai tepasinaudojo tuo dvaru.

1666 m. jėzuitai pasidėjo pamatus puikiai mūro bažnyčiai. Fabrika sparčiai ėjo; bet 1668 m. liepos 28 d. bernardinų vienuolyne prasidėjęs gaisras sunaikino pastolius ir jėzuitų kolegijos trobesius. Teko rūpintis gyvenimais; todėl bažnyčios fabrika teko apleisti, tačiau iki 1698 m. vis dėlto Jėzuitai išvedė sienas ir apdengė zokristiją.

Aplink bažnyčią triusės dar iki 1709 m.; bet tuo laiku per karą su švedais Kauną aplankė maras ir nušlavė kolegijos vyresniuosius, lankiusius ta liga susirgusius žmones. Vos tik 1720 m. kun. Pranciškus Milvydas, pakeltas kolegijos vyresniuoju, įstengė pabaigti fabriką.

Padoriai ištaisęs iš oro ir iš vidaus, Vilniaus vyskupui leidus, 1722 m. pašventė Dievo namus. Apeigos atliktos buvo iškilmingai; minėtasis kun. Milvydas, armotoms šaudant, pernešė šv. Sakramentą ir pamaldas iš koplyčios į naują bažnyčią. Žmonių buvo daug; kai kurie, pagaliau, verkė džiaugsmu.

Tas pat vyresnysis 1725 m. pabaigė bažnyčios bokštus, bet ligi pat 1732 m. pradėm puošė bažnyčią. Štai, antras prasidėjęs gaisras, kurs kuo ne visą miestą prarijo, sudegino ir

jėzuitų bažnyčią ir visus kolegijos trobesius. Bet ligi 1739 m. viskas buvo atnaujinta ir sustatyta.

Tėvai laikė instrumentalę ir vokalę muziką, kuri visados grojo per pamaldas. 1759 m. Vilniaus vyskupui sutinkant, į Kauną jėzuitai parsikvietė Žemaičių vyskupą Antaną Tiškevičių; jis bažnyčią pašventė su vyskupiškomis apeigomis.

Kaip visur, taip ir Kaune, jėzuitai laikė pavieto mokyklą. Kad gi 1773 m. jie buvo panaikinti, mokyklą, bažnyčią ir kolegiją perleido savo kaimynams kunigams pranciškonams. Šitie kuklūs vienuoliai savo kongregacijoje neturėjo mokytų žmonių ir galios išlaikyti mokyklą; dėl to 1806 m. mokykla iš jų buvo atimta ir atiduota pasauliečiams žmonėms, kurie apsigyveno jėzuitų kolegijoje, o pranciškonai iki 1812 m. laikė jų bažnyčioje pamaldas.

Prancūzai, eidami į Rusiją, o labiausiai grįždami, jėzuitų bažnyčioje viską sunaikino. Paskui buvo panaikinti ir pranciškonai, ir taip dvi bažnyčios liko tuščios.

Galų gale, valdžia paėmė abidvi į savo globą ir pasidarė pravoslavų cerkvėmis.

Pranciškonų vienuolynas.

(Dangun Ėmimo bažnyčia).

Dešiniame Nemuno krante, prie pat vandens stovi kitados buvusi Pranciškonų mūro bažnyčia, ilgio 56, pločio 30 ir aukščio 37 lietuviškų uolekčių.

Tai senoviniai Dievo namai gotiškais skliautais, kryžiškos formos su dviem šalinėm neuždengtom koplyčiom. Skliautai remias ant keturių lengvų puikios formos filiorų. Iš oro bažnyčia raudona, ne baltinta, dengtukais dengta. Iš priešakio kelias aštuoniakantis bokštas, gontais klotas, su dideliu kryžium, skarda apmuštu. Ten kabo trys nedideli varpai. Bažnyčia papuošta penkiais menkais altoriais; asla plytinė. Įstabių piešinių ir antkapių nėra. Pranciškonai turėjo sidabrinį kryžių, 1611 m. padirbtą, lenkišku antrašu, jau užtrintu. Tas kryžius paskui atiteko kun. augustijonams.

Tą bažnyčią pamūryjo 1400 m. Didysis Lietuvos Kunigaikštis Vytautas atminčiai, kad Ladislovas Jogaila pripažino jį iki gyvos galvos Lietuvos viešpačiu. (Kojelavičius „Historia Lithuana“, pars II, Liber II). Kunigaikštis dovanojo bažnyčiai

Kaune plecių nuo krašto Nemuno upės ligi Vokiečių gatvės. Turėjo fundatorius pastatyti ir šiokius tokius namelius dvasiškijai. Galiausiai, parkvietė iš Vilniaus pranciškonus ir viską jiems atidavė.

Vienuolynėlis, kurs išbuvo iki 1870 m., su bažnyčia nebuvo sujungtas, skindeliais dengtas ir labai menkas. Celės vos 8 žingsnių ilgio ir 5 pločio. Ant to spėjama tą prieglaudą vienuolius pačius susilipdžius. Tais laikais pranciškonai itin mėgo neturtą, dėl to ir gyvenimėlį pasistatė neturtingą. Prieš ateinant į Kauną protestantams, vokiečiai katalikai, atvykdami į Kauną pirkliautų, pamaldų vokiškai klausydavo paprastai pranciškonų bažnyčioje. Jiems atsitraukus nuo grynosios tikybos, pranciškonai jų nebeįsileisdavo į savo bažnyčią, dėl to vokiečiai ėmė rūpintis atskira kircha. Apie tai gali patirti iš aktų artimos kalvinų bažnyčios. Tos vietos dokumentai sako, jog pusėje XVII amžiaus visi Kauno pranciškonai nepriętelių buvę iškapoti. Jų Kaune gyveno 8: šeši kunigai ir du broleliu—elgetaujančiu, kurie rinko vienuoliams aukas.

Per įsigriovimą nepriėteliškų svetimų žmonių sunaikintą pranciškonų bažnyčią Mykolas Jeronimas Ivanauskis, Minsko abazinis, 1669 m. atnaujino savo lėšomis. Apie tai liudija parašas ant marmuro, įdėto bažnyčios prieangyje viduje ant durų:

D. O. M.

Post hostilem devastationem Moschae haec Ecclesia tecto annis multis carens intus tota deformis et laura, tincta et dealbata suoque pristino est restituta decori impensis Perillustrissimi ac Magni Domini Michaelis Hieronymi Iwanowski Praefecti Castrorum Minscensis Tribuni Suae Regiae Majestatis anno Salutis M. D. C. LX. IX die XXX septembris postridie coronationis Serenissimi Michaelis Korybut Wisniowiecki, Regis Poloniae, quem Deus conservet etc. Dedicatio hujus Ecclesiae Dominica tertia post Pascha.

1812 m. bažnyčia prancūzų buvo paversta rankinių ginklų sankrova. Grįždami prancūzai bažnyčią sudegino su visu, kas ten buvo. Didžiuose griuvėsiuose vėl bažnyčia buvo iki 1819 m., kada pranciškonų vyresniojo kun. Grigaliaus Golickio, miesto gyventojų ir Kauno apskrities dvarininkų mezliava vėl buvo restauruota. 1829 m. pavasarį, ledus metant, vanduo bažnyčioje stovėjo daugiau, kaip per uolektį.

Galop, valdžia 1845 m. gegužės 1 d. tą bažnyčią uždarė ir vienuolynėlį panaikino. Kunigai pranciškonai išvažinėjo po kitus Pranciškonų vienuolynus, o altorius ir baldus dvasiškoji vyresnybė išdalijo kaimynėms parapijų bažnyčioms.

Jėzuitai panaikinti buvo 1773 m.; bet ir panaikinus, kurį-nekurį laiką Kaune buvo, nes be jų nebuvo kas laiko Kauno pavieto mokyklą. Galų gale, kunigai pranciškonai, o jų buvo 6, apsiėmė mokyti jaunuomenę; tada jėzuitai 1787 m. visiškai pasitraukė, mokyklą pavesdami pranciškonams. Paskui Vilniaus universiteto vyresnybė atėmė iš jų tą mokyklą ir atidavė pasauliečiams mokytojams. Tai atsitiko 1806 m.

Atamainos Kauno Pranciškonų bažnyčioje ir vienuolyne.

Pranciškonų bažnyčia, vyriausybės uždaryta, per kurį laiką išbuvo be globos. Paskui tos vietos vyresnybė nusprendė iš jos padaryti žiemiškąją pravoslavams cerkvę. Todėl valdžios pinigais perdirbo vidų rytiečių būdu ir pastatė krosnis. Iš oro plytas nudažė raudonai, o tarpplyčius baltai. Pakėlė bokštą ir pakabino ten keturius varpelius; jį ir visą bažnyčią apdengė geležine skarda. Galop, aptvėrė cerkvę, kaip reikiant.

Ciesoriui Mikalojui I liepiant, Nemuno krantą žymiai pakėlė, taisydami, „cembruvką“, vis dėlto pavasariais vanduo dažnai aplanko cerkvę, kartais pasikelia net sulig langais. Tikrai, reikia stebėtis, kam senoliai bažnyčias statė arti upių. Nejaugi jie stigo sausos žemės?

Atsimainius bažnyčios likimui, apleistas, griūvantis ir kuo ne be stogo vienuolynėlis dar primindavo senovę. Tačiau ir jam atėjo galas, o tai, štai, dėl ko. Miesto ligonbutis, esąs prie šv. Gertrūdos bažnyčios, buvo miesto apgultas; cholera gi kasmet pradėjo Kaune rodytis; reikėjo ieškotis ligonbučiui tinkamesnės vietos.

Karo gubernatorius Aleksandras Potapovas, Kauno gubernatorius kunigaikštis Obolenskis ir architektoriai tam tikslui parinko plecių, kitados pranciškonams prigulėjusį. Prasidėjo darbas; pabriką apsiėmęs vedė senatikis Amosas, prižiūrint architektoriui. Senąjį vienuolynėlį nugriovė iki galo ir pastatė milžinišką ligonbutį. Tai nutiko 1870 m.

Hisce oculis vidi.

Damininkonų vienuolynas.

Didžiojoje Vilniaus gatvėje esamosios Dievo Kūno bažnyčios, štai, kokia buvo pradžia. Kauno miesto pilietis Damininkas Narkevičius, matydamas kunigus pranciškonus su bernardinais seniai Kaune begyvenančius, geidė tame miestė turėti ir damininkonus. Ir 1631 m. gegužės 1 d. užrašė jiems savo namą Didžiojoje gatvėje, pastatytą gale miesto. Vargu vienok buvo vienuoliams ten persikelti, stingant pragyvenimo.

Antras damininkonų mylėtojas Upytės marčelga Krištupas Bialozoras nuvažiavo į Vilnių, pasikalbėjo, kaip reikiant, su Vilniaus vyskupu Abraomu Voina ir su damininkonų provincijolu ir išmeldė, kad sutiktų pasodinti baltuosius vienuolius Kaune. Neilgai trukus, pirko jiems Kaune namą ir užrašė Daumantiškio kaimą Kauno apskrityje Seredžiaus parapijoje. Tada damininkonai atvyko iš Vilniaus ir ramiai apsigyveno užrašytuose namuose.

Šitą fundaciją 1641 m. patvirtino karalius Vladislovas IV. Gavę patvirtinimą, damininkonai išsimūryjo Kaune vienuolynėlį ir padėjo pamatus mūro bažnyčiai. Pabrikas sekės: nė vienas gaisras, naikinęs miestą, jiems nepakenkė, nes gyveno jau už miesto: Kaunas tada mažas buvo.

Pastatė bažnyčią kryžišką, 45 uolekčių ilgio ir 42 pločio, aukščio nuo aslos iki skliautų 21. Aslą išklojo marmuru, iš Švedijos atvežtu; iš priešakio išvedė du nedideliu bokšteliu, kur varpus pakabino. Altorių bažnyčioje įtaisė 7. Paskutiniais laikais tame vienuolyne gyveno 7 damininkonai. 1845 m. gegužės 1 d. pasaulinė vyriausybė liepė bažnyčią uždaryti, o vienuolius į kitus vienuolynus perkelti.

Damininkonų bažnyčia cerkve paversta.

Panaikinus Kauno damininkonų konventą, dvasiškoji katalikų vyresnybė altorius ir kitus daiktus atidavė kitoms bažnyčioms; inventorių gi parsidavė patys damininkonai. Kada bažnyčia jau buvo tuščia, raktus pasiėmė kareiviai ir Dievo namuose sukrovė pavalkus, šlajas, atvarslus ir kitus karo baldus.

1860 m., kada monarchas Aleksandras II mylėjo Lietuvos kraštą, o gerasis karo gubernatorius Vladimiras Nazimovas valdė kraštą, buvo nuspręsta Damininkonų ir Karmelitų bažnyčias sugrąžinti katalikams. Nazimovas nekartą sakydavo: „Ši-

tos apleistos bažnyčios tik erzina tikybiškus katalikų jausmus". Bet tas nusprendimas nebuvo įvykintas, nes prasidėjo laikas, kada Lietuvos gyventojai patriotiškais giedojimais ir traūru valkstymais pradėjo vyriausybę erzinti. Galop, prasidėjo 1862 ir 63 m. sukilimas.

Šalia po-damininkonų bažnyčios pamūryjo puikią gimnaziją; vienuolyne gyveno mokyklos direktorius su rusais profesoriais; todėl įsigeidė čia pat turėti ir cerkvę.

Uolus „brostvininkas" — gimnazijos direktorius Šulginas su inspektorium Novikovu padavė general-gubernatoriui Kaufmanui sumanymą bažnyčią paversti cerkve. Vyriausis tad krašto viršininkas katalikams uždėjo naują ančdėlį, surinko pinigus ir liepė ištaisyti. Tuojau tad vidų pritaikino prie graikų apeigų, išbaldė iš oro, ant bažnyčios pastatė medinę be formos bonę, parsigabeno iš Maksvos didelį varpą ir pakabino bokštelyje. Tai atsitiko 1868 m. Nuo to laiko ši cerkvė laikoma mokyklos cerkve; dvasiškasis prie jos negyvena, bet atvažiuoja iš „soboro" — po-jėzuitų bažnyčios.

Literatūros žinia.

1. **Žemaitiu Wiskupiste.** Veikalą dviejuose tomuose parašiau, dar seminarijoje Rektoriumi būdamas. Išpausdinau 1500 egzempliorių 1848 m.

2. **Pamokimas apej Sakramentą Dirmawones.** Briošiūra; jos 1850 m. išspausdinau 10.000 egz.

3. **Žine kajp rejk atlikti spaviednę isz wisa amžiaus.** Brošiūrą parašiau ir išspausdinau 1852 m. 10.000 egz.

4. **Tamosziaus isz Kempis** arba kningas sekiojimo Kristaus, išverčiau į žemaitišką kalbą. Išspausdino ją J. M. kun. Jokymas Moncevičė 1853 m. 5.000 egz. savo lėšomis.

5. **Istorije Szwęnta Senoje istatima** parašiau ir išspausdinau 1852 m. 10.000 egz.

6. **Żiwatas Jezaus Kristaus, arba Istorija Naujoje istatima** parašiau ir dovanojau spaustuvininkui žydui, kurs 1853 m. atmušė 45.000 egz.

7. **Katekizmas Kunega Želwoviczes.** Tą knygelę, lenkiškai parašytą, išvertė į lietuvių kalbą kun. Zenevičius; aš gi 1854 m. savo lėšomis išspausdinau 10.000 egz.

8. Istoriją senojo Įstatymo, išverstą į latvių kalbą, savo lėšomis išspausdinau 1857 m. 4.000 egz.

9. **Żiwataj szwęntuju.** Parašiau 1858 m. Spausdino p. Zavadzkis, kiek egz., nežinau.

10. **Apej brostwą blaiwistes.** Parašiau 1858 m. P. Zavadzkis atmušė 40.000 egz., bet valdžia neleido pardavinėti.

11. **Istorija Naujojo Sandaro,** kuršiškai, 1859 m. Mintaujoje išspausdinau 40.000 egz.

12. **Prade ir iszsipletimas tikiejma kataliku.** Parašiau 1862 m. P. Zavadzkis išspausdino du sykiu.

13. **Dawatku kninga.** Yra tai Tercijorių Brevijorėlis, žemaitiška kalba sutaisytas ir išspausdintas Vilniuje 1863 m. p. Zavadzkio spaustuvėje. Paskui išėjo antra laida. Ją pirko daugiausia šv. Pranciškaus tercijoriai ir tercijorės.

14. **Wajku knigiele** parašiau 1864 m. ir tais gi metais išspausdinta su abrozdėliais. Ta knygelė vaikams labai patiko.

15. **Paugusiu Žmoniu knigiele** parašiau 1865 m., o išspausdinta tik 1868 m.

16. **Giwenimaj Szwętuju. Antrą dalį** parašiau 1866 m., išspausdinta tik 1868 m.

17. Dar 1864 m. išverčiau visą Dovydo Psalterių į žemaitišką kalba žodis žodin. Išspausdinta vardu: **Wisas psalmes szw. Dowida Karalaus.**

18. 1867 m. surinkau patarles; išspausdinta tais pačiais metais vardu: **Patarlės Žemaicziu.**

19. Padariau ištrauką ir rankraščio a. a. kun. Pabrežos, išspausdinta 1849 m. vardu: **Parkratimas Saužines.**

20. 1868 m. .sutvarkiau knygelę apie brostvas, išspausdinta 1869 m. 1.000 egz. vardu: **Apej Brostwas su istatimajs s. Domininka.**

21. 1869 m. parašiau knygelę vardu: **Pałąngos Juze.** Ispausdinta.

22. 1870 m. parašiau: **Giwenimą Szwęncziauses Marios Panos.** Tapo išspausdintas.

23. 1871 m. **Visas Dovydo Psalmes** išverčiau eilėmis, kad žmonės galėtų giedoti. Išspausdinta.

24. 1872 m. parašiau knygelę vardu: **Pasakojimas Antana Tretininka.**

25. 1873 m. sutvarkiau žemaitišką katekizmą vardu: **Mokslas Kataliku tikieima.**

26. 1873 m. parašiau **Pamiętnik Domowy,** kurs nebus spausdinamas.

27. 1873 m. išverčiau iš lenkiškos į žemaitišką kalbą knygelę, kuriai vardas **Garbinimas Szwęncziauses Szirdies Diewa musu Jezaus Kristaus.**

„T. S.“ 1900 m. 2—3 Nr.

Doc. J. Tumo pastabos.

Aš priskaitau dar šias v. Valančiaus parašytas knygas:

1. Wiadomość o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego.

Rankraštis, aptaisytas, in 4°. Su dviem priedais kito turinio. Žr. viršiau.

2. Rozmaite wiamomości zebrane. Rankraštis, in folio, du aptaisytu sąsiuviniu.

3. List Pasterski Macieja Wołonczewskiego z Bożego miłosierdzia i Łaski s. Stolicy Apostolskiej Biskupa Telszewskiego do duchowieństwa i Wiernych Chrystusowych Rzymsko-Katolickiej Dyecezyi Telszewskiej. Wilno. Drukarnia A. Marcinowskiego. 1850 r. 71 p. (Su lietuvišku Ganytojo Raštu).

4. Ganytojo Raštai: Blaivybės Gromatos ir kitoki Žem. Vysk. katalikams.

5. Testamentiniai Ganytojo Raštai žmonėms (lietuviškai) ir bajorams (lenkiškai). Išspausdinti „Apžvalgoje"; lietuviškasis ir skyrium.

6. Priežodžiai arba Patarlės, kurias patsai pramanė apie Žemaičių miestelius. Spausdinti kalendoriuose.

7. Kantička, jo pertaisyta, kur įdėta jo paties sumetruotos „Giesmės apie š. Apaštalus". („Poezijų" v. Valančius neįsirašė į savo veikalus, gal kad pats nusimanė jas menkas esant).

8. Broma, vedanti į dangų, parašyta kun. Olševskio, labai išmintinga knyga, tik baisiai suteršta polonizmais; radau puikiausiai ištaisytą, kaligrafiškai perrašytą tarp v. Valančiaus rankraščių, jo paties ranka rašytų; matyti, spaudai duodant, kad nepražūtų, ypač, patekę rusų žandarams, kad autoriaus neišduotų, buvo duodama gražiai perrašyti. Bromon įdėliotieji pavyzdžiai, kurių originale nebuvo, įrodo ją esant Valančiaus papildytą ir perredaguotą.

9. Tuose pat rankraščiuose yra dar šiokių tokių nuotrupų. Ilgėlesnė apysakėlė „Apie teisybę" (De Justitia).

Vyskupo Valančiaus, be jokio abejojimo, parašytos ir anos 6 knygelės Katalikų Tikėjimui nuo maskolių pravoslavų apginti, nors jis aiškiai neprisipažįsta jas rašęs. Reikėjo vengti kompromituojančių pasižymėjimų:

10. Isz tamsibes wed kielis tesibes.

11. Parspieimas.

12. Sznekesis katalika su nekataliku.

13. Prajautimas.

14. Wargaj bažniczes kataliku.

15. Litanie apej wisus szwęntus Muczelnikus.

16. Privatinė ir oficialinė labai apsti korespondencija su gentimis (Beresnevičiais-Barškiečiais), su visais tuo laiku mokytais lietuviais: Mikalojum Akelaičiu, kun. Ambraziejum Pabrėža, kun. Čiulde, kun. Juozapu Želviu, Simanu Daukantu ir k. Galop, su valdomaisiais kunigais. Kas turi ar bent numano, kame yra

nors truputis tos korespondencijos, prašom ją nukopijuoti ar bent duoti mums žinią.

17. Eina paskalos, buk v. Valančius „S. Tamošiaus iš Kempis“ knygas du sykiu išvertęs; vieną sykį — su purizmais; tos knygos žmonės negalėję paskaityti ir nepirkę. Tai antrą sykį išvertęs, palikdamas žemaitiškoje savo kalboje svetimus žodžius; toji knyga jau visiems patikusi. Bet nei patsai vertėjas niekur nemini to dvigubo savo darbo, nei patys neesame patyrę kito leidimo, kaip tik 1853 m. Šiame v. Valančiaus vertime yra gana ir purizmų ir barbarizmų, kaip ir kituose raštuose.

Yra, tiesa, kitas šv. Tamošiaus knygų leidimas, tik visai kito vertėjo; gal šisai ir patiko nusenėjusiems mūsų gudročiams; jis nesulyginti prastesnis už v. Valančiaus leidinį. Šisai buvo „Iszgulditas per kuniga Antona Sawicki Tyrkszluse. Wylniuje 1828“. Prenumeratorių skaičiuje stovi ir „† Wołonczewski Maciey. 2 ex“. V. Valančius, matyt, paniekino šį netikusį vertimą, jei patsai ryžosi iš nauja padirbti tą ilgą darbą.

18. **Punktay sakimų.** Žiūr. žemiau.

Simanas Daukantas,

bajoriškos kilmės, Skuodo par. Telšių ap. gimęs, tėvų buvo atiduotas į mokslus visųpirma į parapinę Kretingos mokyklėlę, Mažiausis tos mokyklos trūkumas buvo tas, jog nei mokytojai, nei mokiniai nemokėjo gerai lenkiškai. Keletu metų vėliau nuvežė Simaną į Kalvarijos mokyklą, kame taip pat nelengva buvo rasti žmogus, gerai mokąs pavislio kalbos. Klaidingai tose mokyklose pasigautos vartoti laikų atamainos ir nelenkiškas tarimo būdas taip stipriai prikibo prie jauno Daukanto, jog jomis nežiūrint visokeriopų paskesnių mokslų, per visą amžių nestengė nusikratyti. Pabaigęs gimnaziją, nukako į Vilniaus universitetą, kame per septynerius metus lankydamas filologijos paskaitas, tiek gavo mokslo, jog universitetas vienu balsu prisprendė jam filosofijos magistro laipsnį. 1825 m. pabaigęs universitetą, tuoj išvyko į Rygą, kur keletą metų tarnavo Rygos kariškojo gubernatoriaus Pahleno kanceliarijoje ir gerai pramoko vokiškai. Galop, išvažiavo į Peterburgą, kur ir iki šiol (1846) pasilieka archivaro padėjėju arba Lietuviškos Metrikos sargu; ją valdžia, užėmus Lietuvą, savo sostinėje susikrovė. Nuo pat mažens ir ligi senatvės p. Daukantas ypatingai karštai linko prie žemaitiškos kalbos. Visi mokslai, visokeriopos knygos, jei ne-

rašė apie Žemaičius, jo akyse neturėjo jokios vertybės. Priešingai, bet koks tepliojimas apie Lietuvą, ypatingai žemaitiškai, į entuziazmą jį iškeldavo. Buvo didžiausias nepritelius tų, kurie galėdami žemaitiškai rašyti, nerašė. Neapkentė taip pat ir lenkų dėl to, kad patys būdami pirmoji priežastis panaikinimo Lietuvių krašto, savo pasityčiojimus, ypač iš Žemaičių, priveda iki persekiojimo. Trokšdamas todėl išlyginti daugumo niekšystę, visą savo amžių paskyrė žemaičių kalbai kelti ir kuopti ją nuo makaronizmų. Tam tikslui pradėjo rašyti rinktine kalba, senovine, šiandien Žemaičiuose nebevartojama, dėl to skaitytojams labai neskania. Autoriaus garbės nėmaž nebuvo godus; todėl maž ne visus savo raštus išleido svetimais vardais, arba pseudonimais.

Knygeles iš jo malonės iki šiol (1846) turime šias:

1. „Abeciela Lietuwiu-Kalnienu ir Žemajtiu kalbos, turenti saviep: Maldas, tikybos istatimus ir t. t. Petrapilie. Išspausta pas K. Kraju 1842 m."

Šito Elementoriaus 1500 egzempliorių savo lėšomis Petrapilyje išspausdinęs, atvežė į Žemaičius ir per įprašytus žmones išpardavinėjo. Truputį nepadorūs kurie ne kurie žmonių priežodžiai, knygelėje radę vietos, vos neužtraukė ant viso veikalėlio dvasiškijos uždraudimo. Išgelbėjo jį pardavėjai, ištrindami piktinančius žodžius.

2. „Prasma Lotinu kałbos. Paraszę K. W. Mylę. Petrapilie. Išspausta pas K. Hintza in 8[o]".

Yra tai kaip kokia lotiniškai-žemaitiška gramatika. Žinome, jog iš senovės laikų žemaičių vaikai, atiduodami nors tik į parapinę mokyklą, turėjo mokytis visų pirmu lenkiškai, paskui jau lotyniškai, nes gi ir gramatikas teturėjo lenkiškai-lotyniškas. P. Daukantas manė lenkiškosios kalbos tarpininkystę visiškai nereikalingą esant ir geidė, kad visi tiesiai iš žemaitiško mokytųsi lotyniškai. Tam tikslui išleido minavojamąją gramatiką.

3. „Epitome Historiae Sacrae C. E. Lhomond in 8[o]".

Atspausdino Petrapilyje 1838 m. su labai valyvu gale lotyniškai-žemaitišku žodynėliu, idant žemaičių vaikams būtų lotyniška chrestomatija.

Ir tas veikalėlis buvo išparduotas; mokyklėlėse tačiau nebuvo priimtas, nes vyriausybė tame tarpe skubotai ėmė žemaičių vaikus mokyti rusiškos kalbos ir vadovėlius dalijo, atitinkamus tą sumanymą.

4. „Dajnas Žemajtiu pagal žodžiu Dajniniku iszraszytas. Pirmas pedelis, Petrapilie. 1846 in 8°".

5. „Budą senowęs Letuwiu Kalnienu ir Žemajtiu iszraszę pagal senowęs Rasztu Jokub's Łaukys. Petrapilie. Spausdinie pas C. Hintza 1845. in 8°.

Yra tai geriausis Daukanto plunksna parašytas veikalėlis; gailu tik, kad taip daug spaudos riktų palikta.

Laurynas Ivinskis.

1846 m. pirmą sykį Žemaičių padangėje pasirodė ūkiškasis kalendorius provincine kalba vardu: „Metu skajtlus Ukiszkas ant metu 1846. Wilnui pas Juozapa Zawadzki". Redaktorium buvo ponas Ivinskis, žmogus neturtingas, po privatiškus namus mokinantis vaikus. 1500 egzempliorių liepė išspausdinti Šviesiausis kunigaikštis iš Kozielsko Oginskis, Rietavo savininkas, kurs nuo kurio laiko pamėgo žemaitišką kalbą ir ėmė proteguoti provincijos literatūrą. Jis visųdaugiausiai padėjo išpardavinėti Daukanto knygeles.

Kastantinas Širvydas.

1845 m. p. Daukantui įkalbinėjant, Varnių seminarijos rektorius kun. Motiejus Valančiauskis, pridėjęs trumpą prakalbą, atspausdino kun. Širvydo pamokslus vardu: „Punktáy Sakimu nu Adwenta iki Gawienes". Wilnui pas Juozapa Zawadzki 1845". Kunigui Leonui Montvydui, Sedos klebonui, suteikus tam tikslui lėšų, jo vardas buvo padėtas priešakyje knygelės.

Antanas Jonikavičius.

Kun. Antanas Jonikavičius, Kartenos altaristas, žmogus mažai tepasiruošęs, vykindamas Nominato Vyskupo Jono Gintilos norą, per kelerius metus vertė lenkišką Katekizmą, valdžios patvirtintą, į žemaičių kalbą. Pabaigus darbą, N. Vyskupas peržiūrėti pavedė kun. Ignacui Kulvinskiui, tuomet Varnių seminarijos profesoriui. Tas, pasergėjęs, jog vertėjas daugelyje vietų neatspėjo lenko autoriaus minties ir žemaitiškai gerai nemokėjo, visą katekizmą gavo perdirbti. Taip pertaisius, N. Vyskupas savo lėšomis 1845 m. išspausdino 1500 egzempliorių, kurių paskui kunigams pardavinėjo. Nežiūrint to, kad buvo „ištaisytas", šitas katekizmas kalbos atžvilgiu niekam nevertas.

Žinyčia Nr. 3.

Varia.

§ 109. 1831 m. cholera.

1831 m. maras, vadinamas: cholera morbus, perėjo per visus Žemaičius. Daugiausia išmirė žydų miesteliuose; kaimiečių gi krikščionių labai nedaug. Iš dvasiškių namie užsikrėtė ir mirė Palangos klebonas kun. Antanas Kaminskas ir Krakių kamendorius kun. Vicentas Zdramavičius. Šisai užsikrėtė, cholera susirgusius aprūpindamas. Daugiau niekas dvasiškių nenumirė.

1831 m. lenkmečio nuotykis.

1830 m. maištams prasidėjus, žmonės nenoromis ėjo į kariuomenę. Tai regėdami, dvarininkai vysk. kunigaikščiui Juozapui Giedraičiu įkalbėjo, kad įsakytų kunigams sukilimą skelbti iš sakyklų. Vyskupo sekretoriai sutiko, pakišo vyskupui raštus ir išsiuntinėjo į vyskupiją. (Tą įsakymą pats skaičiau in libro processuum Ecclesiae Vornensis).

Kunigija ėmė skelbti iš sakyklų sukilimą ir jis taip padidėjo, jog pasiekė 200.000 žmonių sukilusių. Maskolių kareiviams pradėjus imti viršų, Ciesorius Mikalojus I, norėdamas nuraminti šalį, savo manifestu įsakė, kas pasiskelbs rusų vyriausybei ir padės ginklus, tam bus dovanota.

1831 m. rugpiūčio 4 d. Rygos gubernatorius generolas grapas Pahlenas važiavo su savo kariuomene iš Telšių į Plungę. Vyskupo sekretoriai ir dvariškiai įkalbėjo vyskupui Juozapui, kad išvažiuotų jo sutiktų ir pasiskelbtų. Ir tikrai, vyskupas su savo palydovais išvažiavo ant Lieplaukės. Pasirodžiusi pirmoji sargyba paklausė, kas važiuoja? Kad jai atsakė: „Važiuoja kunigaikštis vyskupas“, tuojau nuvedė jį pas Pahleną. Abudu susitiko bjaurioje karčiamoje ties Lieplauke. Su vyskupu buvo: kun. Juozapas Kryžanauskas, Žemaičių katedros pralotas, vyskupo sekretorius; Leonas Juškevičius, kapelionas, Krakių klebonas; nuosavis gydytojas Janovieckis ir Jonas Ušakovskis, civilinis sekretorius.

Pasisveikinus, vyskupas tarė prancūziškai: „Tatai turiu garbės pasireikšti generolui; bet, mano generole, sergu ir grįžtu į Alsėdžius“. Pahlenas labai mandagiai priėmė vyskupą; sakės, būdamas jaunas oficierius, buvęs Alsėdžiuose, prityręs vaišingumo ir mielu noru padarysiąs visa, ką tiktai galėsiąs. Vyskupas, nieko daugiau nebeatsakydamas, sėdo į karietą ir nuvažiavo. Generolas tarė Kryžanauskui su Ušakausku: „Kas gi bus? Vyskupas nuvažiavo, o priderėtų paduoti pasiteisinimas, kam vyskupas yra paleidęs proklamaciją“?

Atsiskyrė: Pahlenas nuvažiavo nakvoti į Plungę. Rytą dvasiškiai vėl palenkė vyskupą, kad vėl važiuotų pas generolą.

Vyskupas sustojo Plungėje pas kleboną Jurgį Kirvelį. Buvo parašytas prisipažinimas, kur vyskupas pasisako neatmenąs, kad būtų pasirašęs netinkamą įsakymą. Pahlenas, gavęs tokį prisipažinimą su vyskupo parašu, pristatė Monarchui su pastabomis: vyskupas, būdamas 77 metų amžiaus, iš tikro, nežinąs, ką pasirašąs; tad jį, neapsakomai žmonių mylimą, reiktų palikti vietoje ir žmonių neerzinti.

Vyskupas, tai padaręs, sugrįžo į Alsėdžius.

Kas gi buvo iš to?

Ligi tik vyskupas prisipažino esąs liguistas, visa kaltybė krito ant sekretorių. Todėl garbės patarėjas Jonas Ušakauskas, valdžiai liepiant, tuojau buvo pašalintas; pralotas Kryžanauskas ištremtas į Mogyliavą. Apie vyskupą gi Monarcho įsakymas — kad joks vyskupo raštas neturėtų galios, kol nebus padėtas parašas sufragano Simano kunigaikščio Giedraičio.

Taip žymiai pažemintas vyskupas buvo, kol gyvas, iki pat 1838 m. Pralotui Kryžanauskui, Giedraičiams pasirūpinus, veikiai buvo kaltybė atleista ir jis buvo pasiųstas į Kolegiją.

Sąrašas Žemaičių, arba Telšių vyskupijos dvasiškių, dalyvavusių tautiniame 1830 ir 1831 metų sukilime.

Tautinis Žemaičių sukilimas prasidėjo Telšių apskrityje Salantų parapijoje, nes čia visupirma žmonės gera savo valia pradėjo rinktis ir ginkluotis; tačiau šisai sukilimas buvo tik dalinis ir neturėjo jokio plano. Tik šiek tiek vėliau Raseinių apskrities dvarininkai Kalinauskis, Grūžauskis ir kiti, susidarę visuotinio sukilimo planą, išsiuntė vyskupui kunigaikščiui Juozapui Giedraičiui patarimą, kad visiems dvasiškiams įsakytų iš sakyklų

šaukti žmones prie ginklo. Senam kunigaikščiui nesvetimi buvo patrijotiški jausmai; tuojau todėl pritarė dvarininkų valiai, o paklusnūs dvasiškiai po visus Žemaičius tuo pačiu laiku pradėjo iš sakyklų skelbti, atėjusi valanda kariauti už tautos laisvę. Karui pasibaigus, šis vyskupo pasielgimas, perdaug garsus, negalėjo palikti paslaptyje nuo maskolių valdžios ir praeiti nepabaustas. Komitetas, įsteigtas ištirti sukilėlių bylai, patraukė į teismą ir vyskupą; tačiau vyskupo pinigai tesėjo įtikinti teisėjus, jog kunigaikštis, gilioje senatvėje būdamas, nė nežinojo, po kuo pasirašė. Visa tad kaltybė suvirto ant sekretoriaus praloto Juozapo Kryžanausko. Doras tas vyras prisiėmė vyskupo nusidėjimus ir kaip kaltininkas, buvo išsiųstas gyventi Mogyliave. Dėkingas vyskupas šelpė jį savo turtais, kol 1838 m. išmeldė jam iš Šviesiausio Ciesoriaus visiško atleidimo.

2. 3. **Smigelskis** Benediktas, pralotas, ir Stanislovas **Čerskis**, kanauninkas, dalyvavę sukilime, buvo teisiami ir vos-vos pinigais paliko savo vietose. Tas dalykas Čerskiui ir amžių sutrumpino.

4. Jonas **Jomantas**, Teologijos Magistras, tuomet Kražių gimnazijos kapelionas, gimnazijos direktoriui Ignacui Daujotui liepiant, klausė, kaip gimnazijos nariai prisiekė, būsią ištikimi lenkų valdžiai; už tai, karui pasibaigus, buvo su kitais mokytojais palaikytas tarp nusidėjėlių trečios eilios, pašalintas iš vietos ir daugiau kanauninko Rupeikos intrigomis, prarado teisę gauti klebonija. Tas valdžios prakeikimas ir lig šiol (1844) tebeslėgia kun. Jomantą.

5. Pačioje pradžioje sukilimo Gargždelių apylinkėje ties Salantais žmonės negailestingai nužudė Karnilavičių, Grūšlaukės palivarko, prigulinčio grapui Zubovui, valdytoją, sakydami, būk jisai paraką iš Prūsų statydavęs sukilėliams, maišytą su aguonomis. Iš tikro gi tai buvo žmonių kerštas už nežmonišką jo elgimąsi su baudžiauninkais. Tai regėdamas, Salantų altaristas kun. Laurynas **Kovalskis** kilo iš sakyklos prieš tą žmogžudystę, įkalbinėdamas žmonėms kariauti reikią su ginkluotais maskolių kareiviais, o ne su beginkliais tos pat vietos gyventojais. Užtai sukilėliai norėjo kun. Kovalskį pagauti ir kaipo maskolių šalininką, pakarti, bet tas vikriai paspruko į mišką ir ten slapstės iki karui pasibaigiant. Tas atsitikimas parodo, klydę tie, kurie sakė žemaičiai sukilimo laiku aklai klausę dvasiškių.

6. Kun. Tadeušas **Lukoševičius,** Salantų bažnyčios kamendorius, anksti pristojo prie sukilėlių kareivių kapelionu. Per karą paprastai būdavo lageryje kartu su kareiviais; paskui išėjo už sienos. Kokį likimą sau ten rado, nežinau. Valdžia palaikė jį pirmoje politiškųjų nusidėjėlių eilėje.

7. Kun. **Zenkevičius** Vicentas, Teologijos Magistras, Vyriausioje Vilniaus Seminarijoje tik į kunigus išvęstas, taip pat ėjo kareivių kapeliono pareigas sukilėlių kariuomenėje ir kampanijai pasibaigus, išėjo už sienos.

8. Kun. Mykolas **Soroka,** Gargždų klebonas, sakydavo prakalbas sukilėliams, klausė žmonių priesaikos, kad bus ištikimi naujajai valdžiai. Už tai teisėjų palaikytas trečioje nusidėjėlių eilėje; keletą mėnesių sėdėjo rekolekcijas ir prarado kleboniją. Tą valdžios prakeikimą savo pastangomis nuėmė nuo jo Vilniaus generalgubernatorius Markavičius 1842 m., o vyskupas kunigaikštis Simanas Giedraitis atgal atidavė jam kleboniją.

9. Panašiai nusidėjo valdžiai kun. Juozapas **Paulauskas,** Klovainių altaristas; už tai be rekolekcijų nustojo altarijos ir teisės valdyti kleboniją. Tačiau perilga buvo paleistas iš policijos priežiūros, gavo Skirsnemunės kleboniją. Mirė 1843 m.

10. Sukilimo metu siautė limpama liga, cholera vadinama. Valdžia, norėdama sustabdyti jos plėtimąsi, liepė apsiausti ligos apimtus miestelius ir nieko neįleisti, nei išleisti. Žydai ir vokiečiai Nemakščių miestelyje prityrė bado; sušelpdamas juos, tos vietos klebonas Juozapas **Streleckis** davė gyventojams miltų. Tuo pačiu laiku tas pats Streleckis darbščiai dalyvavo sukilime ir laukė už tai iš valdžios kuoblogiausių rezultatų. Prasidėjus jo bylos tardymui, žydai su vokiečiais, dėkingi už patirtą iš jo geradarybę, vienu balsu paliudijo, klebonas nieko prieš valdžią nedaręs; net esąs uolus Rusijos šalininkas. Dėl to maskoliai jį tuojau paleido ir kaip palankiam valdžiai, liepė dalyvauti kitų tardyme, kaipo dvasiškių atstovui. Tas pačias priemones, kuriomis pats pasiliuosavo, Streleckis paprastai vartojo ir kitiems dvasiškiams paliuosuoti. Pristigus gerų liudytojų, šaukė savo žydus, kurie, gavę mokesčio, liudijo tiriamąjį kunigą nedalyvavus sukilime. Tiek yra galingas gailestingumas!

11. Sukilimo laiku Palangos ir Darbėnų apylinkėse maištininkai daug kartų yra susirėmę su maskolių kariuomene. Vieną sykį, daug savųjų nustoję, maskoliai paėmė Darbėnų miestelį: iš sukilėlių atėmė vieną armotą; bažnyčią ir didžąją dalį namų

sudegino, gyventojus gi dalimi išmušė, dalimi paėmė į nelaisvę. Tarp jų buvo ir tos vietos klebonas Juozapas **Gricevičius.** Jį kaltino kurstymu žmonių į sukilimą ir su sargyba nusiuntė į Vilnių, kur per trejus metus išbuvo nelaisvėje. Galų gale, jį paleido sugrįžti į pirmykščią vietą. Mirė 1840 m. 61 m. amžiaus.

12. Kun. Antanas **Daukša,** Dotnuvos kun. bernardinų konvento gvardijonas, kitados Napoleono kareivis. Regėdamas, jog Dotnuvoje bajorija tik gaišta, neturėdama vado, sėdos arklin ir šaukdamas: „Ei, broliai, su manim"! vyko į Kėdainius, kame stovėjo dalis maskolių kariuomenės. Miestelį paėmė, dalį maskolių kareivių išmušė, dalį paėmė į nelaisvę, o dalį išvaikė. Kampanijai pasibaigus, komisija vos galėjo patikėti, kad žmogus senas, labai žemo ūgio ir taip nutukęs, koks buvo kun. Daukša, būtų sugebėjęs kariauti ir jodinėti. Tačiau priteisė jam 4 mėnesius rekolekcijų Kolainių kunigų karmelitų vienuolyne ir atėmė teisę būti savo ordene kuriuo vyresniuoju.

13. Nusidėjęs buvo ir Stanislovas **Raubickis,** Sedos klebonas; bet pinigais mokėjo įrodyti savo nekaltybę.

14. Kiprijonas **Nezabitauskis,** Minsko garbės kanauninkas, Veliuonos klebonas, kurstė žmones eiti į sukilėlių eilias ir iš Prūsų gabeno ginklus ir paraką naujai milicijai. Karui pasibaigus, buvo palaikytas antroje politiškų nusidėjėlių eilėje ir nuteistas į Sibiriją ištremti. Kad visa tai darėsi Raseiniuose, Nezabitauskis ramiai sau, nieko nežinodamas, sėdėjo savo klebonijoje. Štai, atvyksta į jį vienas prietelius, kurių jis, būdamas nepaprastai vaišingas, turėjo daugybę, ir persergsti apie kritusį nusprendimą. Nusigandęs kanauninkas per vieną naktį pardavė, ką tik kam galėdamas, ir išvažiavo į Tilžę. Rytą atvyko policijos agentas Romualdas Bogdzevičius suimti; ieško ir gauna žinią, jog jis jau už sienos. Paskui tas pats Bogdzevičius važiavo į Prūsus ir aną valdžią prašė, kad išduotų kanauninką; bet Prūsų karalius, patyręs, jog pabėgėlis kaltinamas tik politikos nusidėjimu, išduoti nesutiko. Paskui Nezabitauskis su kuriais-ne-kuriais kunigais susirašinėjo ir tuo užtraukė ant jų šias nelaimes, o pats numirė 1834 m. ten pat Tilžėje.

Jo Mylistos Ciesoriaus įsakymu R.-K. Kolegija klausė p. Vidaus reikalų ministerio Perovskio patarimo iš 1844 m. birželio 8 d. N. 1660, kurio pareiškia, jog Valdantysis Senatas, peržiūrėjęs kriminalinę bylą kunigų: Kaliksto **Ramonauskio,** Jono **Venckevičiaus** ir Kazimiero **Molio,** į teismą patrauktų už slaptą susi-

nešimą su pabėgusiu į Prūsus dėl dalyvavimo buvusiame sukilime kunigu Nezabitauskiu, nusprendė: Venckevičius, Ramonauskis ir Molis už siuntinėjimą Nezabitauskiui pinigų turi būti stipriai įspėti. Be to, pirmiem dviem už paslėpimą Nezabitauskio popierių palaikyti pabauda tai, kad daugiau, kaip per dešimtį metų išbuvo tardomi ir teisiami. Galop, išsiųsti juos iš vakarų gubernijų ir atiduoti policijos priežiūrai. Tai Senatas įsakymu, duotu 1844 m. gegužės 31 d. p. Ministeriui, ir įsako. Ministeris gi Vilniaus karo general-gubernatoriui patarė: Ramonauskį išsiųsti į Kalūgą, Venckevičių į Orlą, Molį į Riazanę.

Telšių vyskupijos valdytojas vyskupas kunigaikštis Simanas Giedraitis, gavęs šį įsakymą, pristatė p. Ministeriui: kunigą Joną Venckevičių esant jau mirusį, kun. Molį invalidą Kęstaičių ligoninėje valdžios lėšomis ten būnantį, kun. Ramonauskį jau turint 62 metus amžiaus; todėl ar nemalonėtų sutikti su tuo kad du tebegyvu nusidėjusiu kunigu nebūtų pasiųsti į tolimas gubernijas, bet įdėti į kurį nors Katalikų vienuolyną. Kol gavo atsaką, (vyskupas) pabaigė savo dienas. Paskui nutiko taip, kaip buvo geidęs.

Pažaisčio Kameldulai.

Už pusantros mylios nuo Kauno, kalne, pušimis apaugusiame, dešinėj pusėje Nemuno upės dievobaimingas Lietuvos didžponis Kristupas Pacas, D. Lietuvos Kunigaikštijos Kancleris padarė šiuos darbus.

Išmūryjo puikią italų stilium bažnyčią; aslą išklojo marmuru, stogą apdengė varine skarda; altorius ištaisė iš brangaus marmuro; bažnyčios priemenėje pastatė milžinišką marmurinę dėžę švęstam vandeniui; vidų bažnyčios išpuošė puikiais iš Italų žemės parvežtais paveikslais; dovanojo tikro aukso kieliką, diementais išsagstytą, ir tiek indų iš tikro sidabro, jog toji bažnyčia turėjo vienuolika pūdų sidabro. Išmūryjo varpinę ir ten pakabino didelius varpus. Erdvą sodą aptvėrė aukštu mūru ir pastatė ten kiekvienam atsiskyrėliui atskirą namelį ir kiekvieną dar mūru apjuosė. Kiekvienas namelis turėjo po keturius kambarėlius; pirmąjį paskyrė vienišo rankų darbui, antrąjį gulėti, trečią maldai, o ketvirtą koplyčiai, kuri buvo taip pritaikinta prie gulimojo, jog sergantis vienišas, atsidaręs vienas duris, lovoje gulėdamas, galėjo šv. Mišių klausyti.

Nuo kiekvieno namelio marmuru klotas takas vedė į bažnyčią. Apmūrytas sodas „Eremu“ arba Dykyne vadinosi. Moteriškosios ten neturėjo teisės įeiti. Žingeidžios ponios gaudavo iš Vilniaus vyskupo atsivežti raštu leidimą, kurį perskaitęs vyresnysis leisdavo apžiūrėti dykynę.

Fabriką pabaigęs, Pacas praminė **tą dykynę** „Mons Pacis“ —Rimties Kalnas, parsikvietė iš Bielianų nuo Krokuvos Kameldulus ir 1662 m. visa tai jiems atidavė.

Tasai fundatoriaus pramintas vardas — Mons Pacis — neprigijo. Netoli nuo dykynės prieglaudos teka upelis, vadinamas — Žaistis; todel ir vienuolynas nuo upelio vadinas — Pažaistis arba lenkiškai — Požajście.

Žmonės laikosi padavimo, būk Pacas tame paupyje nusidėjęs, o paskui lygindamas tą savo nusidėjimą, fundavęs vienuolyną. Bet ši pasaka neturi jokio pamato, nes „žaisti“ senovėje lietuvių kalboje reiškė „giedoti“. Tas sakinys paliko senosiose lietuviškose giesmių knygose. Vienoje Kalėdų giesmėje yra:

Aniolai **žaidė,**
Gyst' balsą leidė.

Paskui tas sakinys įgavo kitokios prasmės. Apie Žaistį gi yra padavimas, būk tai nakties deivės — Laumės, maudydamos ir savo plovinius plaudamos, žaidė, destis, giedojo. Nuo to ir upelis nuo neatmenamos senovės buvo pramintas — Žaistis.

Idant vienišams nieko netrūktų, Pacas paliko jiems Augustavo vaivadijoje 500 gyventojų ir Vigrių ežerą. Tą dvarą 1795 m. pasigrobė Prūsų valdžia. Be jo, Pacas dovanojo Kameldulams Trakų apskrityje folvarką su ežeru. Ties pat Pažaisčiu dešinėje Nemuno pusėje atidavė jiems Vieškūnų kaimą, kur gyveno 12 ūkininkų. Dar dovanojo namus Vilniuje ir Kaune. Pagaliau, užrašė jiems 150.000 rublių, garantuotus pono Pęčkausko dvaru, Ieznu vadinamu.

Taip visu kuo aprūpinti Kameldulai ramiai Dievą garbino. Jų atsikviestas Vilniaus vyskupas Kastantas Brzostovskis Pažaisčio bažnyčią pakonsekravo 1710 m.

Tos bažnyčios rūsyse laidodavos Pacai, kol ta giminė pasibaigė. Fundatoriaus širdis stikliniame inde, į spiritą įmerkta, ilgai buvo Pažaisčio bažnyčioje. Ar tebėra ir dabar, nežinau.

Kameldulai kasmet iškilmingai šventė dvi šventes: Dievo Motinos Aplankymo ir šv. Romualdo, fundatoriaus, arba ordeno įsteigėjo. Tomis dienomis į dykynę galėjo įeiti visi žmonės.

Kameldulai vilkėjo baltos gelumbės habitus su koptūrais; galvas kuo ne visiškai skuto, barzdas gi ir ūsus želdės. Marškiniais paprastai vilkėjo vilnoniais, avėjo batais. Pasninkavo per visą amžių, be dviejų dienų. Būdami turtingi, pirkdavos žuvies; pagaliau, valgydavo ir sliekus. Valgydavo tik vieną kartą per dieną, apie dvyliktą. Valgymus berniukai nešiodavo kiekvienam į namelius. Tarp savęs mažai tesikalbėdavo. Sode susitikdami, sakydavo kits kitam: „memento mori“, atsimink mirsiąs.

Kameldulų Pažaistyje buvo 16, 14, niekados nemažiau, kaip 12 vienuolių.

Kaip niekas pasaulyje, taip ir Pažaisčio vienuolynas negalėjo amžius išbūti. Dėl kietumo regulos Kameldulų ordenas nebuvo vaisingas; jaunuomenė nenorėjo stoti po šv. Romualdo vėliava. Pažaisčio tėvai, beišmirštant ir bemažėjant vienišams, į ordeną priėmė du vos tepaskaitančiu knygą vaikinu, nelaimei, dar tikru girtuokliu. Juodu būdamu naujokinėje, pradėjo nerimti, ordenas jiems įkyrėjo labiausia dėl to, kad nelengvai galėjo gauti degtinės. Atėjo 1830 metai; prasidėjo revoliucija ir abudu nevertu naujiku kartu pabėgo iš vienuolyno. Kur jie išėjo, negali žinoti. Kauno vyresnybė 1831 m. kovo 2 d. suėmė vienuolyno vyresnįjį kun. Zūbavičių. Veikiai atvyko į vienuolyną ir valdininkai ištirti, kiek jis yra kaltas. Dar nepasibaigus tardymui, 100 kazokų apsiautė vienuolyną ir ėmė ieškoti lyg ginklų, kurių ten nebuvo; tikrai gi sakant, plėšė. Tuo laiku, vadovaujant Leonui Šiukštai, Rumšiškėse buvo būrys sukilėlių, kurie gavę žinią, kas darosi Pažaistyje, atėjo, sumušė maskolius ir nuvijo juos lig pat Kaunui. Paskui maskolių kariuomenė paėmė viršų ant sukilėlių visame krašte. Pažaisčio vienuolynas buvo panaikintas ir paverstas rusku. Zubavičius su 5 vienuoliais buvo išvežtas į Kijevo guberniją; prisiglaudė vienuolyne prie kunigų Kapucinų; kiti tėvai pristojo prie pasaulinių kunigų Vilniaus vyskupijoje ir apsivilko paprastomis juodomis sutanomis. Taip pasibaigė pirmasis ir paskutinysis visoje Lietuvoje Kameldulų vienuolynas.

Skuodo miestelis.

Telšių apskrityje pačiame Kuršo pasienyje yra miestelis, Skuodu pramintas. Yra dviejų dalių: krikščionių ir žydų. Krikščionių katalikų ūkininkų yra 40. Žydų nė nesuskaitysi. Ta tau-

ta paprastai užsiima pirklyba ir karčiamų laikymu. Katalikai čia turi mūro bažnyčią ir tris kunigus. Klebonas seniau turėjo Infulato titulą, bet išnykus infulatiškam turtui, nustojo tos garbės. Skuodo klebonui priderėjo Ylakių filija; filijalistas kasmet mokėjo Skuodo klebonui duoklę. Vyskupas Juozapas kunigaikštis Giedraitis Ylakių bažnyčią pakėlė parapine, klebonas tad nebeprigulėjo nuo skuodiškio ir nieko jam nebemokėjo. Skuodo parapijoje dabar (1873 m.) yra 4740 katalikų.

Dėl artimumo Skuodo su Kuršu miestelyje ir parapijoje yra gana liuterių; jie Skuode turi savo maldų namą ir pastorių.

Žydai turi dvi škalas: vieną krikščionių dalyje, antrą žydų.

Skuodas su plačiu valsčium, turinčiu 1200 ūkininkų, seniau priderėjo Lietuvos etmonui Vilniaus vaivadai Jonui Karoliui Katkevičiui; šis bene 1608 m. pastatė čia pirmą medinę katalikų bažnyčią ir paskyrė išlaikyti kunigams anuatą iš valsčiaus. Miesteliui dovanojo Magdeburgo teises. Magistratas turėjo teisę ne tiktai teisti nusidėjusius, bet ir mirtim bausti. Kartuvės už varsto nuo miestelio tebestovėjo ir tada, kada kraštą Rusija užgrobė.

1781 m. netoli nuo Lenkimų Strauptų kaime gyveno bajorėlis Putramentas, jis turėjo sūnų vardu Juozapą. Vaikis, jokioje mokykloje nebuvęs, išaugęs jaunikaičiu, pradėjo gerti ir nepasakomai pasileido. Tėvui pradėjus jį bausti, apleido tėvo namus, prisitraukė draugu dar vieną vaikį prastos kilties ir Skuodo žydą. Visi trys nusipirko ginklų ir ėmė plėšti. Išsitepę suodimis, puolė turtingesniuosius valsčiaus ūkininkus, ėmė, kas jiems patiko; paprastai reikalavo pinigų. Nenorintiems atiduoti degino rankas; kartais papjaudavo vaikus motinų akyse, kartais motriškosioms nukirsdavo krūtines, — ir taip įbailino visą apylinkę.

Vieną kartą šitie plėšikai, eidami naktį Briedžio Lauku ties Užlobių kaimu, sutiko žydą nešant ant nugaros kromelį. Pagavo jį, kromelį atėmė ir patį surišo. Pradėjus šaukti, iškirto dvišaką medį, pavertė, uždėjo žydui ant sprando ir giliai įbedė į žemę. Žydelis spardės spardės, išspardė kojom duobę ir numirė. Po tam nusidėjimui Putramentas užėjo pas savo tėvą ir dovanojo žydo kromą seserims. Tos pradėjo daiktus dalyti kitoms, tai pasergėjo žydai ir atspėjo piktadarius. Žmonės, vyresnybės suvaryti, pagavo visus tris. Skuodo gi Magistratas liepė juos pakarti. Įvykinus nusprendimą, neleido kūnų nuimti nuo kar-

tuvių. Karėjo, kol supuvo. Pagaliau ir paskui Putramento galvą, vinimis prie kartuvių prikaltą, ilgai laikė gyviesiems įbailinti.

Kada pirmoji Katkevičiaus pastatytoji maža Skuodo bažnytėlė ėmė griūti, parapijonys su klebonu pastatė antrą didesnę, taip pat medinę. Bet šioji visai neilgai testovėjo ant žemės paviršės, nes arti gyvenantis žydas, kepdamas duoną su baronkomis, uždegė savo namą. Vėjas pūtė ant bažnyčios, Dievo namai užsidegė ir supleškėjo.

Skuodo klebonu tada buvo prašmatnus kun. Tomas Sudimtas; jis, teturėdamas kišenėje vos 18 rublių, 1847 m. sušaukė mūrininkus ir padarė su jais kontraktą: jie apsiėmė išmūryti, parapijonams padedant už 1910 rublių; medžiagą klebonas žadėjo statyti. Kitą sekmadienį įlipo į sakyklą ir pasisakė parapijonams, ką sumanęs daryti. Parapijonai noromis sutiko su visu kuo. Tuojau ėmė degti plytas, vapnos nusipirkę Kurše, ir per dvejus metus išmūryjo puikius Dievo namus.

1850 m. liepos 15 d. aš nuvažiavau į Skuodą. Žmonės priėmė mane nepasakomai džiaugsmingai, nes iki tol nebuvo Vyskupo matę. Padirmavojau 3544 žmones; 16 d. pakonsekravau bažnyčią. Didžiajame altoriuje padėjau šventųjų kentėtojų Probo, Bonifaco, Faustos ir Vicentos relikvijas.

Pabaigus apeigas, kad dėkavau klebonui už bažnyčios pamūrijimą, šis atsakė: „Ganytojau! Du didžiu daiktu padariau savo amžiuje: pamūryjau bažnyčią ir perleidžiau Vyskupo aplankymą. Dabar drąsiai sakau, bet-kuris klebonas yra dauggalis, nes turėdamas kišenėje vos 18 rublių, pradėjau fabriką ir pabaigiau“.

Nelaimei, kun. Sudimtas neilgai tesidžiaugė savo triūsu: 1851 m. lapkr. 25 d. stabu ištiktas baigė gyvenimą. Tai buvo vyras rimtas, vidutinio ūgio, žilsvų plaukų, juodbrūvis. Iš sakyklos mokėjo žmonėms įtikti; žmonės jį gerbė ir mylėjo. Mirė 53 metuose amžiaus. Tikrai jį gerbiau ir jam mirus gailėjau.

Perilga Skuodas atiteko kunigaikščiams Sapiegoms. Aleksandras Sapiega, Žemaičių Vyskupas, Truikinų kaime įkūrė filiją ir praminė Aleksandrija; bet tas vardas mažai teprigijo; žmones ir lig šiol tebevadina Truikinais.

Skuodą su valsčium prarado ponas Sapiega 1832 m., nes dalyvavo sukilime. Pasakoja, jis tik penkias dienas tepanešiojęs sukilėlių žvaigždelę Varšuvoje; jokiame gi mūšyje nebuvęs.

Žmonėms Sapiegos buvo geri ponai; folvarkų valsčiuje neturėjo, todėl ir lažo nebuvo. Žmonės juos mylėjo, ištikimai mokėjo paskirtą metinį činšą. Žmonių trobos buvo turtingos, kaip folvarkų. Buvo nesunku rasti valstiečių, turinčių po 30 galvų gyvulių, po 50 avių, po 10 arklių ir atsargoje po keletą tūkstančių dolerių.

Sapiegos Skuode turėjo mūro namus; juos žmonės rūmais vadino, bet to vardo jie neverti, nes neįstabūs ir tamsūs. Tebėra iki šiol, perdirbti į kareivines.

„T. S.“ 1900 m. 4—5 Nr.

Żydų kolonizacija.

1838 ir 39 m. valdžia neva tai norėdama suglobti neturtinguosius žydus, ėmė šaukti juos į kolonijas. Paskelbė pasigviešusiems duosią kelionei pinigų, o nuvažiavusiems į vietą veltui po galą žemės, po pastatytą trobą, po porą jaučių ir ūkio padargus. Be to, per 10 metų liuosi būsią nuo visokių mokesčių ir kontungo. Daugumas taip paviliotų žydų ir sutiko. 1840 m. valdžia per policiją pradėjo juos raginti į kelią. Iš Mintaujos, iš Žemaičių ir kitų Lietuvos kraštų išsirengė į kelią apie 60.000 žydų. Važiavo kareivių lydimi, nukeliaudami per dieną po tris mylias; be to, turėjo dienojimus ir subatas liuosus nuo keliavimo. Neturėdami jokios pažadėtosios pašalpos, keliavo pasivogdami: nelaimė buvo kaimams, pro kurius kolonistai ėjo, nes nė vienas cibulis, nė viena bulbė darže, nė viena višta ant laktos ar avinas kūtėje negalėjo rami išbūti.

Vėliau rudeniop tų pat metų kolonistai atvyko į Kijevo guberniją. Vieni patraukė į Chersono guberniją, išplaukė Dniepru ir ant „Dniepro Slenksčių“ daugiausiai nuskendo. Kiti, kurie turėjo savo arklius, traukė ten pat sausuma, bet neturtu ir ligomis daugumas žuvo. Pagaliau, tiems, kurie pasiekė paskirtą vietą, valdžia parodė apsigyventi — bevandenes pievas; nei pašalpos žydai iš valdžios negavo. Išvydę savo nelaimę, badu pražuvo; tik labai maža turtingesniųjų tesėjo sugrįžti į pirmykščias savo vietas. Taip pasibaigė garsioji žydų kolonizacija.

Tėvas Ryla.

Rymas. 1844 m. rugpjūčio 8 d. Klierikai seminarijos de Propaganda Fide gavo naują Rektorių dorą tėvą Rylą, kurs, vyresniųjų nuomone, pakelsiąs seminariją ant aukštesnio laipsnio.

Tėvas Ryla gimė Žemaičiuose. Į Jėzuitų ordeną įstojo prieš pat išvarant juos iš Rusijos ir su jais kartu iš Polocko išvažiavo už sienos. Iš Austrijos jaunas kun. Ryla su daugeliu kitų jėzuitų išvažiavo į Rymą, kur lavindamasis moksluose, dvasios najiviškumu, ypatingu mokslumu pralenkė visus savo draugus. Garsusis profesorius Manera, šiandie Jėzuitų provincijolas, negalėjo gana atsistebėti. Jau tuomet pusė Rymo pradėjo rinktis prie kun. Rylos. Keliais metais vėliau svarbiais įsakymais iškeliavo į Rytus ir laimingai viską atliko. Siriją, Palestiną, Arabiją, Chaldėją ir daug kitų provincijų perėjo pėsčias. Klausydamas Šventojo Tėvo valios ir Maronitų prašomas, kurį laiką gyveno Libano kalne. Kadangi jis buvo jėzuitas, tai daug kartų gavo pritirti persekiojimų. Dažnai buvo pavojuje nuo įpykusių turkų; vienas Drūzas šoko ant jo, išsitraukęs diciną; bet tėvas Ryla tesėjo narsiai atsitūrėti visam tam ir iš sunkaus padėjimo laimingai išsisukti. Paskui iš Rytų nukeliavo į Maltos salą, kur taip pat visus nustebino savo dvasios energija. Iš čia nuvyko į Siciliją, kur per keletą mėnesių pasakė 500 pamokslų. Galų gale, Popiežius Grigalius XVI pašaukė jį Propagandos rektorium.

„Kurjer Wileński“ 1848 m. sausio 20 d. Garsusis jėzuitas žemaitis J. M. kun. Ryla perniai atvyko į Aigiptą. Iš ten su kitais šešiais vienuoliais iškeliavo į Nubiją mokyti ano krašto gyventojų. Iš čia norėjo toliau traukti į Abisiniją, bet tos vietos gyventojai pasigobėjo didoko bagažo, kurį su savimi tie dvasiškiai turėjo, užpuolė juos ir išžudė.

„T. S.“ 1901 m. 1 N.

Paminėjimas kunigo Mikalojaus Lenčickio.

Vienas kunigaikštis Radvila, įkurdamas Nesvižiuje spaustuvę, atsikvietė meistrą Danielių iš Lenčicos miestelio, liuterių tikėjimo. Tasai meistras vedė ir pagimdė sūnų, kuriam kliuvo Mikalojaus vardas, miestelio gi vardas liko jam pravarde; todėl vadinosi Mikalojus iš Lenčicos arba Lenčickis. Tasai priėmė katalikų tikėjimą ir Vilniuje įstojo į jėzuitų ordeną. Savo dievobaimingumu ir pamokslais buvo garsus visoje Lietuvoje ir gerbiamas ponų, netiktai šiaip jau žmonių.

Kunigas Mikalojus taip negebėjo pataikauti savo kūnui, jog niekados nėjo pro maloniai žydinčias rožes, nei pirktis kvepiančių žolynų; priešingai, mėgo vaikščioti aplink dvokiančias vietas.

Mirė Kaune savo susirinkimo vienuolyne. Radvila, Vilniaus vaivada, norėjo kad jo kūnas būtų Vilniuje palaidotas, trakiškis gi, kad Trakuose. Ginčas pasibaigė taip, kad a. a. Mikalojaus kūnas buvo palaidotas Kaune, Jėzuitų bažnyčios rūsyje.

Viešpataujant carui Mykolo Aleksiui, į Kauną įsibrovė kazokai. Rusų tikėjimo žmonės tuojau įdavė jiems, Jėzuitų bažnyčios rūsyje gulįs kūnas pravoslavijos priešo, kunigo Lenčickio; tad įėjo į rūsį, kūną išnešė, Rotušės aikštėje sudegino ir pelenus subėrė į Nemuną.

Iš to matos, kaip Lenkija silpna buvo jau anais laikais.

Vilniuje universiteto vienuolyne ant durų celios, kur kitados Lenčickis gyveno, Jėzuitai buvo įmūryję marmurinę lentą antrašu jam atminti. 1858 m. tą lentą vyresnybė atidavė literatui Kirkorui; jis tą lentą išsilupo ir pasiėmė. Kur dingo, nebežinau.

---

25 m. vyskupavimo sukaktis.

1874 m. rugsėjo mėnesyje ištiko mane didelė négalia; ūmai netekau paprasto savo balso, sirgau per visą žiemą, kuri buvo labai gausi sniego ir stipri.

Atėjo 1875 m. vasario 24 d. mano vardadienis. Tą dieną įsišvenčiau vyskupu, tad pasibaigė 25 metai, kaip vyskupauju. Sveikinančių todėl buvo nemaža. Pasirodė tos vietos kapitulos nariai: pralotas oficijolas Antanas Beresnevičius, pralotas kunigaikštis Marcijonas Giedraitis, pralotas seminarijos rektorius Jeronimas Račkauskis, kanauninkas asesorius Andrius Mikuličius. Iš vyskupijos atvyko Panevėžio dekanas Podbiržės klebonas Tadas Lichodziejevskis, Viekšnių dekanas ir klebonas Jurgis Zaleskis, Kražių dekanas Josvainių klebonas Samuėlis Paškevičius, Zarasų dekanas Salako klebonas Pranas Jastrzębskis; daugybė klebonų ir vikarų.

10 valandą žmonių priėjo pilna šv. Petro bažnyčia; nuėjau ir pats apsirišęs. Sumą laikė pralotas oficijolas Beresnevičius; pasibaigus, pagiedojo „Te Deum laudamus"; palaiminau ir parėjom namo. Niekas nieko nepasakė. Iš viso sveikino šaltai, nes tiek tebuvau vertas. Pusryčių buvo daugiau, kaip šimtas žmonių. Svečiams išsiskirsčius, atvyko tos vietos gubernatorius J. M. Petras Bazilevskis ir kunigaikštis Mykolas Oginskis. Juos priėmiau vienus. „T. S." 1900 m. 2—3 N.

Doc. J. Tumo pastaba.

Niekas nėvieno žodžio neprabilo į tą didvyrį, kurs 25 metus juos ganė. „Tiek tebuvau vertas"! Kokia ironija! Ne! Visi savo protu gerai žinojo, Katalikų Bažnyčios šlovę, mokytų rašytojų draugą, žmonių švietėją vyskupą Motiejų daugiau buvus vertą. Bet kas jam rūpėjo, jo padėjėjams nerūpėjo, dėl to širdžia nejuto, koks jis didis, ir niekas nė vieno gero žodžio nepasakė, kada jis baigė artintis prie grabo. Dabar, rodos, kitaip jį suprantame; kitaip į jį prabilome 1925 m. per 50 m. myrio sukaktį. Bet to maža: mes turime vyskupui Motiejui ir paminklą pastatyti. Žr. pakvietimą pradžioje.

Tai yra galima. Šviesioji mūsų visuomenės dalis yra gerai nusiteikusi vyskupo Motiejaus tradicijomis. Universiteto jaunimas reiškia daug entuziazmo ir ieško aukšto autoriaus veikaluose teigiamumų.

Paškvilis vyskupui Motiejui.

Rusijos vyriausybei pareikalavus, Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius paleido savo dvasiskijai aplinkraštį, stabdydamas sukilimą. Savo „Pastabose pačiam sau" Valančius teisinas tai padaręs: 1, dėl to, kad anomis aplinkybėmis kitaip negalėjęs pasielgti; 2, kad gubernijos ir apskričių maršalkos tai jau buvę padarę (skaityk apie tai 58 pusl.). Lenkams sukilėliams stabdymas nors ir kvailiausio pasaulyje sukilimo, žinoma, nepatiko ir jie atsiuntė vyskupui eiliuotą paškvilį su grasinimais. Gromata buvo vyskupui įteikta per vienus iškilmingus jo pietus. Vyskupas jos neslėpė, rodė svečiams ir pavelijo nusirašyti. Vieną nuorašą, štai, esame ir mes gavę iš kažin kur.

Radzim tobie, Maćku drogi,
Byś do Moskwy drapnął w nogi
I zrobiwszy taką pryzę,
Włożył na się popią ryzę.
    Bo to u nas z takim duchem
    Powieszą na drzewie suchem.
Te odezwy, co pisałeś
I proboszczom rozesłałeś,
Wiele twej opinji psują
I z pasterstwa cię rugują

Czasu bardzo mało wcale:
Reperuj że te skandale!
Bo inaczej w górę winda
I pan Maciej tam podynda...

Kaip kan. A. Baranauskas įvertino vyskupą Motiejų.

Žemaičių Kunigų Seminarijos Inspektorius kan. Antanas Baranauskas, padedant vyskupo Motiejaus kūną Kauno katedroje ant katafalko 1875 m. gegužės 20 d. s. st., pasakė pamokslą. Apleidžiant patetiškąsias dalis, štai įvertinimo žodžiai.

„Vertybės turto niekados negalime suprasti, kol jį tebturime; suprantame, tik jo nustoję. V. Dievas, kurs, Psalmių Rašytojo žodžiais, iš mėšlo išaukština ubagą ir pasodina jį su savo kunigaikščiais, išsirinko, pašaukė, vyskupo šlove apdengė, gausiomis šventomis malonėmis apdovanojo ir mums atsiuntė savo tarną Motiejų, idant ganytų dūšias brangiausiu Išganytojo krauju atpirktas, idant padarytų mus dievotesnius ir pataisytų žalas Izraėliaus namuose.

Mūsų vyskupijoje, seniai našle likusioje, žalų buvo nemaža: kunigų sumažėjo, daugumas bažnyčių pakrypo, kuo ne visi žmonės buvo nedirmavoti ir taip tamsūs, jog nežinojo nė pradžių šv. tikėjimo, o skendo prietaruose ir girtybėje. Dievo Apveizda, kuri siekia nuo galo iki galo tvirtai ir sutvarko maloniai, rengdama į šitą milžinišką darbą a. a. vyskupą Motiejų III, apdovanojo jį gamtos ir malonės dovanomis: rinktine sveikata, būdo tvirtumu, proto gabumais, praktinga išmintimi, plačiu mokslu, rinktiniais širdies savumais, gerumu, stoka puikybės, gailestingumu, giliu pamaldumu, uolumu Dievą garbinti ir dūšias išganyti...

Jis buvo Dievo duotasis vyras, apdovanotas aukštesne ir parinkta pasiuntinybe, iš tos eilės apaštališkos dvasios pilnų vyrų, per kurius V. Dievas ant ištisų provincijų išlieja savo palaimą, kaip antai: šv. Jono Kapistrano, Vicento Fererijo, Juozapo Kalasanto. Jų pėdais žengdamas, a. a. vyskupas Motiejus III visą vyskupiją apšvietė ir iš piktų papročių ištraukė. Per jį V. Dievas iš savo vynyno išravėjo pagedimo usnis, pažadino tikėjimo ir dievobaimingumo dvasią ir apstatė ją gerų papratimų mūru ir krikščioniškų dorybių bokštais. Todėl atsiuntimas jo šiuose apverktinuose laikuose tikybos nupuolimo, dievotumo at-

šalimo, pagedusių papročių viešpatavimo, bedievystės plitimo, yra viena visų didžiausių ir nepaprastų Dievo geradarybių, suteiktų tikintiesiems tos mūsų vyskupijos žmonėms...

Likusiomis nuo dvasiškosios tarnybos valandomis tvirtai laikės dienos darbų tvarkos, taip sudarytos, idant kiekviena valanda būtų naudingu darbu užimta. Aiškino iš visos vyskupijos raštais paduodamus klausimus, trupino šv. Relikvijas prašantiems. Kėlės labai anksti ir po Mišių bet kurią valandą ir bet kas galėjo prie jo prieiti. Matydavo jį po kelioliką kartų laiptais nulipant į koplyčią ko nors padirmavotų, nors visų biedniausio, išklausytų jo išpažinties ar kuria kita malone apdovanotų. Palengvindamas priėjimą prie jo, nesilaikė jokio etikieto ir paskirtų valandų: jo durys visados stovėjo atviros bet kam. Nežiūrint nepaliaujančio darbo ir minių lankytojų, niekas jo neregėjo nekantraus arba nenoromis dirbančio — visados buvo liuosas, tėvišku gerumu šypsojos. Jo valgis, kaip ir visas gyvenimas, buvo prastas, nerinktinis. Valgydamas labai maža laiko gurdo, vaikščiojo valandą; kas liko laiko, pravertė bedirbdamas, betarnaudamas, besimelsdamas.

Jo uolumas nepraleido jokios progos ką nors paraginti ir apšviesti; tai buvo didysis, slaptas akstinas dirbti ir nepailsti; tai, tur būt, ir amžių sutrumpino, nes praeitą rudenį, sugrįžęs iš užsienio, kad per keletą mėnesių turėjo saugotis visa, kas jo sveikatai gali pakenkti, nepakentė, kad sodiečiai, miniomis su vaikais iš tolimų parapijų atvykstą dirmavotųsi, grįžtų veltui sugaišę. Tad nutolo nuo gydytojo įsakyto reguliamino ir vėl per kiauras dienas būdavo ant rudens vėjo, nušalo; bet ir tada neklausė nei namiškių, nei gydytojų, nesilaikė ir taip leido įsigalėti ligai, kuri jį, pagaliau, iš mūsų atėmė. Krito, kaip karžygis, darbo ir uolumo auka.

Žodžiai, kurius kalbėjo per paskutines savo amžiaus savaites jį lankantiems kunigams ir šiaip jau žmonėms, nemažesniu kvepia uolumu. Pasilenkęs į grabą, gestančiu balsu dar ragino šv. tikėjime.

Gailestingumą per visą gyvenimą rodė, tiekdamas gausių pašalpų. Alkanus penėjo, trokštančius girdė, nuogus apvilko. Kas neatmena bado metais tų minių, kurios kasdieną rinkos aplink jo butą ir niekados nenuėjo nesušelptos? Arba nepaprastų šalčių metu kas užmirš tas minias skurdžių jo apvalkstomų

drabužiais. Jo butas buvo tik prieglauda neturčiams, visokiais reikalais iš tolimų kraštų atvykstantiems. Ne vienas ištisomis savaitėmis ten gyveno ir iš jo stalo mito.

Visa vyskupija jį pažino... Gyvą laikėme didžiausioje meilėje ir pagarboje.

„Žinyčia" 3 Nr.

Doc. J. Tumo pastabos apie patį rašytoją.

Vėlai pradėjęs rašyti.

Kun. Motiejus Valančius pradėjo rašyti, tik tapęs 1845 m. Varnių kunigų seminarijos rektorium. Puspenktos dešimties metų laikoma pačiu gražiuoju darbigumo laiku. Iki tam laikui galima kai kuriose tarnybose pensija išsitarnauti, vaikai išvedžioti. Taip vakaruose. Kitur vyrai pradeda vėlai bręsti. Pas mus negirdėti dalykai, kad kas, keliolikos metų būdamas, parašytų mokslo disertaciją ir laimėtų rungtynėse, kaip yra padaręs D. S. Mill, anglas. Ten, vakaruose ir pietuose, dar sakoma, genialiuosius darbus tepadarą vyrai iki 33 metų; pav. Aleksandras Didysis, Napoleonas Bonapartas, Baironas ir kt. Būtent, visa stipruma veikiant vyriškumo pajėgoms. Pas mus priešingai: tų pajėgų pasireiškimai — be nebus didžioji kliūtis darbingumui. Jos per labai neramina, išblaško, kliudo pasėdumui; o ramybė, susikaupimas ir patvara —būtinos sąlygos didžiųjų, ilgųjų darbų. Mes ir iš tikrųjų turime daugybę pavyzdžių, kaip vėlai buvo pradedami literatūros darbai ir vis dėlto padirbama labai daug. Net poetingumas mumyse dažnai pasireiškia ne žaliojoje jaunystėje, bet baigiantis vyriškumo amžiui. Kai kurie jaunystėje labai gražiai pradėję poetizuoti, labai trumpai tvėrė tame darbe ir grįžo prie jo tik į pabaigą vyriškojo amžiaus. Otto Zaviša, Balvočius, Žemaitė, Baranauskas, Myliauskis, Žičkauskas ir kiti.

Ar tuo tenka aiškinti pavėluotas intelektualinis kun. Valančiaus darbas? Jo gyvenimui ir psichikai apibūdinti kaip tik mes stingame davinių iš jauno jo amžiaus. Kun. M. Valančiaus draugas ir jo gerbėjas kun. prof. Dabševičius savo knygoje „Wspomnienia" (pakartota A. Aleknos knygoje „Žem. Vys. Mot. Valančius", 8 p.) sako Valančių pasižymėjus „dideliais proto

gabumais ir darbštumu: visados veiklus, visados užimtas". Tai lyg mūsų manymui priešinga liudytų. Bet šitą liudijimą Dabševičius galėjo įrašyti, gavęs įspūdžių iš paskutinių draugo Valančiaus laikų, kada jis, tikrai, pareiškė nepaprastą darbštumą ir darbingumą. Ankstyvesnės gi datos palieka mums tuo atžvilgiu daug abejojimų, ar jau tikrai Valančius buvo taip gabus ir darbštus.

Didžiąją kunigų Seminariją, destis, Vilniaus Universiteto Teologijos Fakultetą, Valančius išėjo Teologijos Kandidato laipsniu 1828 metais; tais pačiais metais ir kunigu įšisventė rugsėjo 1 d. Ir tuo baigia savo mokslus. Kapelionauja sau mokyklose, mokslais nebesirūpindamas, ilgus 12 metų, kol 1840 m. jį pakvietė profesoriauti Kunigų akademijoje — taip buvo pavadinta Vilniuje paliktoji, universitetą 1833 m. panaikinant, Did. Seminarija. Dabar tik kun. M. Valančius pasirūpina gauti Teologijos Magistro laipsnį, o 1842 m. perkeliant Vilniaus Kunigų Akademiją į Petrapilį, drauge su jos profesorium Valančium, ir Teologijos Daktaro laipsnį. Mes nežinome, kaip M. Valančius laimėjo tuos laipsnius, kokias disertacijas rašė, kur ir prieš ką jas apgynė. Žinome užtat, kad teologijos mokslo laipsniai Vilniaus Akademijoj ir Jėzuitų buvo lengvai dalijami, nes buvo Rusų vyriausybės išėjęs įsakymas, kad aukštoji kunigija ir kapelionai būtų laipsniuoti. Buvo dvi eventualybės: arba palikti be aukštųjų jerarchijoje kunigų ir be kapelionų, arba jų pridaryti. Bevelyta — pridaryti, pavedant tam tikroms komisijoms iškvosti kandidatus ir išklausyti jų disertacijų. Tos komisijos buvo tam tik kartui sudaromos vietose, iš kandidato kaimynų. Yra dar viena abejonė. Kai A. Alekna, sekdamas vyskupo M. Valančiaus biografu pral. Jer. Račkausku, doktorato laimėjimą nukelia į 1842 m. prieš pat išvažiuojant į Petrapilį ar tik ką nuvažiavus į Petrapilį, neaišku, senieji v. Valančiaus buvę valdiniai kunigai man yra liudiję profesorius M. Valančius doktoratą buvęs laimėjęs tik honoris causa už tikrai nepaprastą savo mokslo darbą iš istorijos srities:

„Žemajtiu Wiskupiste" aprasze K. Motiejus Wołonczewskis. Dalis I — II su toblicziomis, 337+274 p., viso 611 p. Wilniuy, Spaustuwieje Juozapa Zawadzkia, 1848 m., 1.500 egzempliorų, matyt, savo lėšomis. Maurikis Hryszkiewicz (Griška?) ją neilgai trukus išvertė į lenkų kalbą, bet išspausdino ją Kriokuvos Mokslų Akademija tik 1898 m. XIV ir 247 p. Lietuviškai

antrą kartą išspausdinta be toblyčių Shenandoah, Pa. Amerikoje.

Yra paskalų, kun. Motiejus, 1834 m. atkilęs kapelionauti Kražiuose, dabar pradėjęs domėtis Žemaičių Vyskupijos bažnyčių archyvais, prašinėti kai kurių dokumentų nuorašų ir gaudavęs savo parašu net ištisus šios ar tos parapijos archyvus. Galimas daiktas. Vis dėlto nei šis medžiagos rinkimas, kurs buvo sutvarkytas tik per 14 metų, nei mokslų laipsnių laimėjimas: Magistro po 12 metų, kai Kandidatai jį laimėja antrais metais, ir Daktaro dar po dvejų metų, kai dabar esamojo intervalo (trejų metų) prieš doktorizavimąsi dar nebuvo, nėmaž nepareiškia kun. Valančiaus darbštumo, nė jo ypatingo gabumo. Sunku patikėti, kad mokytojavimas gimnazijose ir Akademijoje, ruošimas pamokų ir paskaitų, būtų prarydavęs visą laiką — gabiam profesoriui. O apie bet kurius pašalinius jo darbus jokių žinių nėra. Jų tad gal ir nebuvo, jei neliko pėdsakų net tų darbų, kuriais buvo laimėti mokslo laipsniai. Rengimasis laimėti mokslo laipsnių, ypač doktorato, paprastai pareiškia jau doktoranto kryptį ir mokslo darbus paskubina, ne sutrukdo, pagausina, ne naikina. Sunku ir patikėti, kad vyras, eidamas penktą dešimtį metų, susirūpintų aukštuoju mokslo laipsniu — vien dėl gryno mokslo. Aš vieną težinau tam dalykui „lietuvišką" pavyzdį — provizorių Mykolą Galvelę, biržėną, kurs, jau gerokai pagyvenęs provizorium, vėl pradėjo mokslus nuo matūros, ir, išėjęs medicinos mokslus, dabar profesoriauja Petrapilio Karo Akademijoje.

Įtakos.

Kun. M. Valančius arba visai nemanė mokslintis vien dėl mokslo, arba mokslinosi tokiuo vėlybu amžium kitais sumetimais — pasidaryti karjerą dvasiškių jerarchijoje. Kitaip argi jo nebūtų laiku įraginę laikiau pasireikšti savo gabumais moksluose ar literatūroje tokie stiprūs veiksniai, kaip mokslingas Vilniaus universitetas ir Vilniaus romantizmas, kurie Valančiaus studentavimo laikais buvo pasiekę apogiejaus? Vilniaus universitetas, Vilniaus romantizmas davinėjo tokių studentų mokslavyrių, kaip utriusque juris magistras Simanas Daukantas, „mokslininkas literatūros ir gražiųjų prityrimų" Simanas Stanevičius ir nemaža kitų, ne tiek daug mokslui ir literatūrai dirbusių. Romantikų susidomėjimas lietuvių istorija ir folkloru

buvo ryškus ir pagavo visą inteligentiją. Studentas Valančius, baigęs 1828 m., ir studentas Daukantas, baigęs 1824 m., galėjo Vilniuje nepasipažinti. Bet jis, Daukantas, iki tam laikui buvo jau Rygoje įgarsėjęs savo lietuviškais tyrinėjimais. Užtat studentas S. Stanevičius buvo Valančiaus tuolaikis ir, nujau, be ne tik to pat Teologijos skyriaus, nes paskui, tapęs dvasiškiu, šisai „mokslininkas literatūros ir dailiųjų prityrimų" buvo kurį laiką Varnių seminarijos rektorius ir kanauninkas, tad asmuo Valančiui žinomas.

Simanas Stanevičius studentaudamas dirbo labai intensyviai, jei vienais tik 1823 m. spauda paskelbė net du dalykėliu.

1829 m. tas pats S. Stanevičius yra paskelbęs dar 4 dalykėlius.

Buvo dar ir kitas Stanevičius, Emerikas, gyvenęs ir miręs Vilniuje, bet kilimo iš tos pat Viduklės dvaro, eilininkas. Jis 1819—1822 m. „Tygodnike Wileńskiame" skelbė „Śpiewy ludu litewskiego na wiersz polski przełożone".

Jei Stanevičiai, raseiniškiai bajorai, salantiškiam Valančiui pirma nebūtų buvę žinomi, tai Kražių kapelionu būdamas būtų gavęs juos patirti. Viduklėje šiais „pisarze litewscy" ir iki šiai dienai tebesididžiuojama ir Simano portrietas tebelaikomas, nors Stanevičių dvaras dabar jau Przeciszewskių rankose; visos jų tradicijos tebėra, visus jų veikalus ten tebemoka pavadinti. Vadinasi, tų romantikų įtaka namiškiams buvo tvirta, gili, patvari, jei išliko iki šiol, kaip gili ir stipra romantikų įtaka buvo ir visai inteligentijai.

Kaip tad tesėjo M. Valančius išlikti, nepaliestas šios tautinės, dabar sakysime, net patriotinės srovės, kai jo draugai studentai, mokslus tebeeidami, jau griebės darbo? Mes vienaip tegalime atsakyti: M. Valančius nebuvo tiek gyvo proto, tiek gyvų jausmų, kad būtų galėjęs reaguoti. Lietuvos ir lietuvybės dalykai jam tada, dar tebestudentaujant, visai nerūpėjo. Visas būsimąsias galimybes jis tebesinešiojo viduje.

Bet gal gi paskui, kiek vėliau jam tai parūpo? Juk romantikų veikimas nesiliovė per visą pusę amžiaus. Ir to nesimato.

Kun. M. Valančius palinksta rašyti ir mokslui dirbti tik Petrapilyje, kai atsirado tarp dviejų įtakų. Akademijos rektorius buvo Ign. Hołowińskis, M. Valančiaus draugas iš Vilniaus seminarijos, žmogus labai talentingas ir didelis rašytojas. Tuo jis buvo plačiai pagarsėjęs, tai jam, be ko kita, be asmeninių jo

gerumų, kurie buvo padarę jį asmeniniu caro Mikalojaus I draugu, atidarė duris į visos Rusijos katalikų metropoliją. Hołowińskio, artimo žmogaus, pavyzdys buvo labai ryškus Valančiui, kurs, nujau, bene tik nusimanė, jog taip pat sugebėtų rašyti. Antras artimas M. Valančiui - profesoriui žmogus Petrapilyje tapo Simanas Daukantas. Senate, tame skyriuje, kur sudėtas valstybinis Lietuvos archyvas, „Lietuvos Metrika" vadinamas, jau nuo 1834 m. noriai dirbo S. Daukantas, rinkdamas medžiagą Lietuvos istorijai, ir ką ne ką jau suskubęs spauda paskelbti: 1837 m. „Prasma łotinu kalbos", 1838 m. „Epitome historiae sacrae" su lietuvišku žodynu (žr. viršiau), 1842 m. „Abeciełа Lejtuviu, Kalnienu ir Žemaitiu kałbos". Kai kurie Daukanto veikalai, prieš išspausdinant, ilgokai vaikščioję per rankas, kaip va: „Budas senowęs Lėtuwiu Kalnienu ir Žámaitiu" (1845), „Giwatas didiuju Karwajdu" (1846) ir trejetas mažmožių. Beveik nėra abejojimo, kad Daukantas šiais veikalais pasigyrė savo tautiečiui Valančiui, ligi tik jis atkilo čia su savo Akademija. Argi bebuvo didesnio džiaugsmo patrijotui Daukantui, kaip išvysti savo tautietį mokslininką, tokias aukštas pareigas einantį?

Romantikai su Stanevičiais ir kitais jam panašiais, nors šaltakraujo žemaičio nepalenkė tuojau griebtis rašto darbo, tačiau nepaliko be žymės: jie davė Valančiui auklėjimo kryptį, kaip tuojau pamatysime; istoriškąją kryptį; o šiuodu artimu žmogu, Hołowińskis ir Daukantas, padėjo suplanuoti būsimąjį literatinį veikimą. Aš beveik esu tikras, jog pats įtakingiausias to laiko asmuo rektorius Hołowinskis drauge su Valančium daug ką planavo, kaip čia geriau patarnavus Katalikų Bažnyčiai Rusijoje, kur valdžia buvo klastingai jozefinistiška ir visas pastangas dėjo Rusijos katalikams atitraukti nuo Romos. Tuo tikslu paslapčiomis tardavosi su tokiais kunigais, kurie sutiktų išsišvęsti vyskupais, neatsiklausus Romos; be ko kita, su mūsų Šeduvos klebonu Rupeika, vertėju „Pono Jono iš Svisločiaus". Valančiui ir Hołowinskiui šmėklojosi nauja gyvenimo vaga ir naujos sunkios ganytojavimo pareigos, šakotos, ne pigiai einamos. O mužikvaikiams Valančiui ir Daukantui šmėklojosi apleista liaudis, nėkieno nekultūrinama, o išganymui vis dėlto skiriama, nuo vilkų saugotina. Kas gi daugiau galėjo žemaičiui kunigui Valančiui rūpėti, jei ne gimtoji vyskupija, kur tikėjimo dalykai ne-

geresnėje buvo padėtyje, kaip ir kitose visose apleistose vyskupijose.

Žemaičių vyskupijoje, štai, kas tuo tarpu darėsi. Lietuvių literatūros mecenatas Žemaičių Vyskupas Juozapas Arnulfas kunigaikštis Giedraitis mirė 1838 m. liepos 8 d. Geras tai buvęs žmogus, pernelig vaišingas, bet joks administratorius ir nekoks ganytojas; jam po lenkmečio Rusų valdžios duotasis koadjutoris kunigaikštis Simanas Giedraitis taip pat mirė, nekokios garbės nusinešdamas, kam buvo okupantų rusų padėjėjas. Jozefinistiškoji Rusų valdžia administratorium Žemaičiams 1844 m. paskyrė karjeristą Joną Krizostomą Gintilą, Teologijos Daktarą, šv. Vladimiro III, šv. Onos II klasės Ordenų Kavalierių, diemantiniu vyskupišku kryžium papuoštą, pati, Romos neatsiklausdama, nominavusi jį Žemaičių Pavyskupiu, suglobdama jį kuone 1000 rublių pinigais kelionei iš Petrapilio. Rugsėjo mėnesyje atvykęs, tuojau pasisavino pavyskupio algą. Kadangi nominuoti ir paskirti vyskupu tegali Romos Papa, jis dabar užrašė Gintilai — „Nunquam episcopus“ — niekados nebus vyskupas. Ir Gintila, nekokios garbės ir pirma buvęs, dabar visai jos nustojo. Kitų prašmatnių vyrų administruoti apleistai vyskupijai vis labiau sunkėjančiais laikais, vis labiau rusams užsimojant nukatalikinti Lietuvą, nebuvo. Pralotai buvo apsenę ar niekuo nepasižymėję. Tai ir liko kun. dr. Motiejus Valančius vienat vienas prašmatnus kandidatas Žemaičių vyskupu. Įtakingasai Akademijos Rektorius Hołowińskis, nors kaltas buvo pataikavimo savo prieteliui Mikalojui I, tačiau Romos katalikybei buvo ištikimas, savo sieloje nebuvo jozefinistas ir našlaujančiai nuo 1838 m. Žemaičių vyskupijai kuo geriausiai buvo palankus bei rimtai susirūpinęs, kad ji, galų gale, gautų nors vieną rūpestingai ganytojavimui atsidėjusį Administratorių. Ir, žinoma, tematė tam reikalui vieną tetinkamą kandidatą dr. M. Valančių.

Kun. M. Valančius, kaip ir jo brolis medikas, tikrai, sirgo paveldėta inkstų liga; nuo to jis ir mirė, tiesa, sulaukęs gražaus 74 metų amžiaus. Tačiau tos „ligos“ supuolimas su Gintilos Romoje diskreditavimu bene leis mums spėti tą ligą buvus diplomatinę; ypač, kad „ligonis“, ligi tik sugrįžęs į Varnius, nepaprastu karštumu ėmėsi reformuoti netikusiai vienuolių pastatytą kunigų seminariją, skubotai rašyti „Žemajtiu Wiskupistę“ ir kitus tolygius darbus dirbti, kiek jam leido padėjimas, nesant Kapitu-

los nariu. O jei tai iš tikrųjų buvo liga, kurią gydyti nebuvo galima Petrapilyje, tai ta liga bus buvus leista pačios Apvaizdos, labai palankios Žemaičių žemei. Man rodos, tai buvo Hołowińskio su Valančium planingai padaryta, kad šisai pastarasis ganytojavimą pradėtų nuo kunigų auklėjimo reformos, gerai pažintų dijeceziją ir turėtų laiko, kad ir ji patį pažintų dijecezija. Neapsirikta. Vos ketveri metai praėjo, o Žemaičių vyskupijos kunigija visa palinko į nepaprastai rūpestingą ir dabar darbštų seminarijos vedėją ir mokytą istorininką kun. Valančių. Ir jo nominacija Žemaičių vyskupu, įvykusi Papos Pijaus X malone Neapolio pamiestėje Portiči 1849 m. rugsėjo 28 d., nebebuvo siurpryzas nei Žemaičių kunigijai, nei jam pačiam. Bent taip reikia spręsti iš procedūros, kurią nominatas smulkiai surašė į savo „Pastabas", niekur nepasisakydamas, jog tai jam netikėta.

1850 m. vasario 24 d. savo vardadieny kun. dr. Motiejus Valančius įsišventė Petrapily vyskupu ir prisistatęs carui Mikalojui I, atvyko į Žemaičius, kur ir išvyskupavo 25 m., iki 1875 m. gegužės 17 (29) d. numirė.

Gal būt, ir tuščias yra mūsų užsimojimas atspėti, kodėl kun. Valančius taip vėlai pradėjo rašyti, nors tą darbą itin gerai sugebėjo daryti; kodėl spausdintu autorium jis tepasivaidino baigdamas penktąjį kryželį amžiaus. Ar ne vis tasia mums? Jei autorius, gražiai pasivaidinęs, būtų sustojęs, būtume gailėję, manydami: būtų anksčiau pradėjęs, būtų daugiau padaręs. Bet kai autoriaus palaikų yra kuo ne tiek pat, kiek paties S. Daukanto, kurs iš pat jaunų dienų dirbo, tai mūsų sąskaitos su rašytoju baigtos, mes jam už tai vis tiek pastatysime paminklą.

Vyskupui Motiejui III nuopelnų nėkiek nepamažėtų, kad ir jis iš tikrųjų būtų buvęs priverstas pradėti karjeros dėliai. Juk čia tegali būti kalbos apie rašymo pradžią, apie parašymą „Žemajtiu Wiskupystės" neva karjerai, kad būtų kuo Romai pasivaidinti. Jei Motiejus III būtų buvęs karjeristas, jis būtų tuo pasitenkinęs. Tuo tarpu jis, prisiėmęs naujas pareigas, įstojęs į kitokias gyvenimo vėžes, pridirbo dar daugiau literatūros darbų, kurių intencija jau visai gryna, be jokių įtarimų. Nors ir anieji mūsų įtarinėjimai silpnai pagrįsti. Pavėluoto darbo problema nėra pilnai atspėta.

Valančius istorikas.

Lengva atsakyti klausiman, kodėl Dr. Valančius, jei būtų to būtinai reikalinga buvę, pasirinko istorijos veikalą parašyti, ne kurį teologijos traktatą. Juk šisai daugiau būtų pareiškęs jo tinkamumą stovėti tikybinės organizacijos priešakyje. M. Valančius augo ir brendo istorikų konsteliacijoje, kuri tęsėsi iki Augusto Schleicherio ir Friedricho Kurschato, gramatikininkų, laiko. Mokyti, gabūs ir darbštūs vokiečių profesoriai krėste užkrėtė lietuvių inteligentiją lingvomanija, kaip anais laikais: Pr. Boguša, Tadas Čackis, Jok. Lelevelis, Žegota Nacevičius (ar: Onacevičius), Ig. Danilavičius, Juozas Jaroševičius, Teod. Narbutas, Jonas Voigtas, Aug. Kotzebue buvo visus užkrėtę — istorijomanija. Schleicherio Lietuvių Kalbos Gramatikai pasirodžius (1856), pasipylė lietuvių inteligentų kalbininkų: Jonas Juška, St. Mikuckis, Gylius, Spudulys, Jakštas, Al. Būblys, Jaunius, Baranauskas, Kudirka, Avižonis, Basanavičius, nekalbant apie Schiekopp, Widemann ir daugybę kitų svetimtaučių. Istorikai, medikai, (alopatai, homeopatai, veterinorai), agronomai, kunigai, na, kas tik buvo inteligentas ar turėjo pretensijų būti inteligentu, tas arba eiliavo arba lietuviška kalbotyra užsiėmė. Toks buvo reikalas, toks nujautimas, jog atėjo laikas pradėti taisyklingai lietuviškai rašyti, rašto kalbą lobinti ir labinti. Lygia dalimi kurs romantikas turėjo pretensiją pasivaidinti mokytu rašytoju, tas tyrė ir rašė — istoriją... Kai pas mus istoriją pakeitė filologija, kitur buvo kuriam laikui įsigalėjęs gamtamokslis. Istorija, filologija, gamtamokslis, katras saviškai mokslino žmones, palikdami nebeišdildomų žymių proto susiformavime, net pačiame būde. Kiekvienas tų laikotarpių inteligentas vaikščiojo, dirbo, kaip Gogolio Petruška, „s sobstvennym vozduchom“.

Taip dalykams esant, nė kiek nekeista, jog Dr. M. Valančius ėmėsi istorijos, ne kurio kito tyrinėjimo. Jam gi buvo ir Žemaičių Vyskupijos aprašyme pirmtakūnų, bet labai nevyku-

sių: „Stan. Czerski: Opis Žmudzkiej dyecezyi“, 1830 m., Antanas Juzumas. Žr. paskaitą apie Juzumus, ir k., kurių darbų žymes bent rašliavoje, jei ne spaudoje, aptinkame.

M. Valančiaus „istoriškumas“ neišsikuštėjo, berašant „Žemajtiu Wiskupistę“; jis paliko jam visam amžiui. Valančius-ganytojas tiekia knygelių kulto dalykui. Bet kurios rūšies daugiau? Kurios vyrauja? Toli gražu, ne apeigų ir askezos veikalai. Be „Žem. Vysk.“, štai, kokių aukų jis yra sukrovęs istorijos aukure:

2. Istorije Szwęnta senoje istatima, 1852. 3. Istorije Naujoje istatima, 1853. (abidvi ir latviškai), Żiwataj Szwęntuju, 1858 ir 1868, 5. Prade ir iszsipletimas tikėjima kataliku 1862, 6. Pamiętnik Domowy 1873., 6. Wiadomość o Czynnościach Pasterskich Biskupa Macieja Wołonczewskiego, 7. Isz tamsybės ved kelias tejsibes, 8. Wargaj Bažniczas Kataliku, 9. Snekesis Kataliko su nekataliku. Net beletristiką rašydamas, jis įkrinta į šabloną, į tam tikrą žanrą pasakojimų su istorijos padažu. Be to padažo maža tėra Valančiaus pasakojimėlių. Nepagailėkime vietos tam pasižymėti. Štai, ištisa eilė pasakų iš „Vaikų knygelės su abrozdėliais“.

Pasaka 1. Petris ir Onelė. Kartenas parakvijoj Martinaitės sodoj gan seniai gyveno pasiturintis ūkininkas vardu Petrus.

Pasaka 2. Jonis ir Kerdius. Šiaulių pavietej ir parakvijoj yra soda Kėbliais vadinama į keturias dešimtis ūkininkų skaitanti.

Pasaka 3. Klebonas. Ne per seniai buvo Sedos klebonaliu kunigas Stanislovas Raubickis, vyras labai žmoniškas ir lipšnus... Senatvėj išvažiavo į Mosėdžio klebonus, ko paskiau ir pats gailėjos... Metuose 1824 nuvažiavęs Raubickis į Židikus į Dievo kūno atlaidus, atlaikė sumą ir apėjo šėtras.

Pasaka 4. Gustis kručius. Plungės parakvijoj pakrūmėj įmaningai gyveno žmogus vardu Tamošius, kurs jau senatvėj vedė moterį, taip pat nebejauną, vardu Barborą.

Pasaka 5. Mikė melagėlis. Mosėdžio parakvijoj Šakalių sodoj išsigimė vaikelis vardu Mikė, labai guvus, šarpus, pašankus ir linksmas.

Pasaka 7. Prancė Paukštvanagėlis. Darbėnų parakvijoj Lazdininkų sodoj prie ūkininko Ignaciaus buvo įnamė arba kampininkė Kotrė, kuri turėjo sūnų vardu Prancę.

Pasaka 10. Guvus Vincė. Žarėnų parakvijoj buvo bajoraitis vaikiukas niekuo nedėtas, bet plikis... Kažikuomet nuvažiavo į Šiaulius... Panevėžy atsitiko nakvoti... Nuvažiavo į Vilnių... Kažikuomet ponas nuvažiavęs į Telšius.

Pasaka 11. Melnikas. Platelių parakvijoj ant upę Babrungu yra melnyčia, kurioj gyvena melnikas pavardė Šaltis, vokiečių veislės, bet jau nu seno katalikas... Kitą kartą melnikienė, vezdama sūnų į Beržorą, tyčiomis nešukavo jo galvos... Sūnau, ketu šiandien nukakti į Plungę... (Pasaka, kaip neitiksi žmonėms).

Pasaka 13. Senelis. Varnių priemiestėj gyveno perkaršęs senis, daugiau šimtą metų turįs, pavarde Keistutis. Turėjo du sūnu: vieną Jokūbą, o antrą Tamošių...

Pasaka 14. Dievobaimingas vaikelis. Vabalninkų parakvijos gyventojai yra dievobaimingi, mažne kožna soda tur savo koplyčią, į kurias ved kunigus ir meldžias. Tos parakvijos Dambliūnų sodoj išsigimė kažikuomet labai geras vaikelis vardu Simė.

Pasaka 15. Niektikėjimai. Tirkšlių parakvijoj Spurganų sodoj gyveno žmogus vardu Pilypas, Viekšnių parakvijoj Meškelių sodoj gyveno žmogus vardu Laurynas. Dar Lenkų gadynėj Tytuvėnų bažnyčioj pradėjo kažikas vartalioti liktorius.

Pasaka 16. Mielaširdinga Poni. Gale aštuonioliktojo amžiaus netoli nu Tytuvėnų gyveno savo dvarely bevaikė našlė vardu Elžbietė. Ta kažikumet važiuodama į Raseinius, apsistojo Šidlavoj... Petrus važiavo pas Micevičę į Viduklę.

Pasaka 17. Pranciškus Bielskis. Gale aštuonioliktojo amžiaus, regis, Luokės parakvijoj gyveno neturtingas bajorėlis Bielskis pavarde, kurs vedęs moterį Jedvygę. Tarp kitų vaikų sava metuose 1796 sulaukė sūnaus ir davė jam vardą Pranciškus.

Iš „Antano Tretininko Pasakojimų", 1872.

Dotnuvos kliošoriuje buvo vaikiukas vardu Antanas, įsirašęs į trečiąjį šv. Pranciškaus zokoną... Paskutinis gvardijonas Prokopavyčia tarė Antanui... Šisai ir leidosi tiesiog į Devynduonių (Devindonių) sodžių. 1.

Salantų par. Sausgalvių s. 1824 m. gyveno ūkininkas Preibys, 27.

Skėmonių p. Žagių sodžiuje gyveno ūkininkas Tamošius, 31.

Neseniai Vainuto p. Paprūsėje įmainingai gyveno ūkininkas Petras Žilis, 35.

Kriukų p. Trumpakojų s. gyveno ūkininkas Jakūbas, 41.

Pilypas Brazdauskas, Salantų p. Nastrėnuos, metuose 1806 pavasaryje iš Klaipėdos parvažiavęs, 51.

Ir taip be galo.

M. Valančius ne kūrėjas, ne oratorius; jis tesugeba pavartoti faktus ir jais vienais teoperuoja net ir tada, kada rašo tendentiškai, įtikinėdamas. Be beletristikos, jis rašo Lietuvos miestelių, jos bažnyčių istoriją, duoda ištraukų iš senovės nuotykių, aprašo Lietuvos pilis; renka lietuvių foklorą — vėl tokius pat faktus.

Žinomą visame pasaulyje pasaką, kaip malūnininkas, su sūnum keliaudamas, niekam neįtiko, Valančius perkelia į Platelius ir į Plungę. Šventuosius Apaštalus eilėmis apgieda, bet — istoriškai. Net apie šunes surenka žinių, istoriškai tikrų. Ir tokiam neįtikėtinam dalykui, kaip kad nepaklusnaus vaiko rankelė numirus iš kapo išlindo ir laukė, kad per ją motina su žabeliu sušertų, parodyta atsitikimo vieta — Endriejevo parapijoje. Net svetimą Olšauskio raštą „Broma vedanti į dangų" Valančius, perredaguodamas, „prišpikavo" savo prasimanytomis „istorijomis".

Istorijos ir istorijų pasakotojas, istorijai ir istorijoms medžiagos rinkėjas, štai, kas buvo Motiejus Valančius-rašytojas.

„Lietuvis", 1925 m. 21, 22, 23 Nr.

Senasis pakvietimas v. Motiejų minėti.

Visos tautos garbina didžius savo vyrus, kurie tik yra pasidarbavę jų naudai ir vedė juos gyvenimo keliais, pašviesdami jiems sektinu savo pavyzdžiu. Jų vardai aukso raidėmis užsirašo paskesniųjų kartų atmintyje. Lietuviams parodytų, kas jiems yra brangu, dažnai ateina — svetimieji, nes mes patys tuo nesirūpiname arba apsivilkdami svetimais kailiais, dažnai paniekiname visa tai, kas sava, kas senoviška.

Neseniai Petrapilio Mokslų Akademijos vyrai minėjo sukaktuves trijų šimtų metų, kaip yra lietuviškai išspausdintas pirmasai katalikų katekizmas, parašytas Ledesmos, o išverstas Žemaičių Kanauninko Mikalojaus Daukšos (1595). Apsakė lietuvio vertėjo gyvenimą, gyrė jį už mokėjimą įgimtosios lietu-

viškos savo kalbos ir pamėgimą jos. Sukankant 300 metų, kaip yra išspausdintas antras M. Daukšos veikalas, jo verstieji iš Vuikos pamokslai, vėl jis buvo minimas. Vis tai svetimieji mokslo vyrai. Gerbia ir mini mūsų mokslo vyrus ir kiti svetimtaučiai.

Tai nebenutylėkime ir mes patys tų savo tautiečių, kuriais didžiuojamės, kuriais ir yra ko didžiuotis. Pradėkime skelbti žodžiu ir raštu visa, ką tik apie juos turime ir žinome. Tegul jų vardas kuo plačiausiai skamba Lietuvoje ir žadina lietuvių širdyse meilę ir pagarbą lietuvių dalykams ir darbininkams.

1901 metais suėjo 100 metų, kaip yra gimęs Žemaičių Vyskupas, didysis mūsų rašytojas Motiejus Valančius. Skaitykime jo raštus; jie mums naujiena, nors prieš daugelį metų paskelbti, ir stebėkimės, kas jo būta darbštumas. Senesnieji žmonės dar atmena jo kalbas ir darbus; bet jie kasmet vis daugiau nusineša į kapus žinių, ir jau nebetoli tie laikai, kada visiškai nebeturėsime gyvųjų liudytojų, savo akimis mačiusių, gerai pažinusių tą didvyrį; ypač kunigų, jo bendradarbių Bažnyčios dirvoje. Girdėjome net lenkus mus kaltinant, kad iki šiol dar neatsirado nė vieno mūsiškio, kurs būtų pasiryžęs patyrinėti to didžio veikėjo asmenį, jo principus ir darbus; bent parašyti išsemamą jo biografiją. Juk iki šiol tėra apie jį rašęs vienas Žemaičių kunigų seminarijos rektorius pralotas Jeronimas Račkauskas, ir tas lenkiškai „Przegląd'e Katolickiame", o dr. Jonas Šliūpas ir „Šviesa" tik tą patį pakartoję *).

Susigėdę, kad svetimieji atidirba mūsų pačių darbą, pasiryžome pradėti rinkti medžiagą Vyskupo Motiejaus bijografijai; surinkti nors tiek, kiek Mečislovo Dovoinos-Silvestravičiaus surinkta Simano Daukanto bijografijai. Tai ir kviečiamės į talką visus, kurie tik yra regėję, yra buvę liudytojai bet kurių vyskupo Motiejaus gyvenimo nuotykių, kurie yra išgirdę bet kurius žodžius iš jo lūpų, ar iš kitų girdėję apie to Vyskupo darbus, elgimąsi su žmonėmis, su kunigais, su bajorais, su valdininkais; kurie turi raštu to vyskupo įsakymus ir Bažnyčios tvarkymus; kurie ką-ne-ką žino apie to Žemaičių Ganytojo lietuviškumą. Mažų mažiausių smulkmenų nepaniekindami, rašy-

---

*) Dabar jau turime didelių mokslo literatūron indėlių: prof. A. Aleknos: „Žem. Vysk. Motiejus Valančius", 1922 m. 283 p. ir prof. Vac. Biržiškos studijos „Mūsų Senovėje".

kime ne tiek plačiai, kiek tikrai, minėdami laikus, vietas ir asmenis, kur kas yra atsitikę. Kaupkime visa į vieną vietą, į mūsų rankas (seniau į „Tėvynės Sargo“ Redakciją, dabar į Humanitarinių Mokslų Muziejėlį rašliavai laikyti). Kunigai, nieko netrukę, išsiteiraukite „paskutiniųjų mūsų Mohikanų“, nukopijuokite visa, kas tik vysk. Motiejaus yra rašyta jūsų bažnyčioms ir liko archyve: įsakymus, aplinkraščius, paminklinius paveikslėlius, knygų dedikacijas ir visa kita.

Mūsų Tėvas-Ganytojas nešykštėjo laiko, popieriaus ir rašalo: patsai gyrė pagirtinuosius, peikė peiktinuosius, baudė baustinuosius; taip kad beveik nėra nė vieno v. Motiejaus bendralaikio kunigo, kurs nebūtų gavęs iš savo viršininko nors vienos gromatos ar kita ko, tiesiog jam adresuoto, dažnai manu propria. Nes tai buvo viršininkas, kurio akis sekė bet-kurį valdoną. Darbo daug, laiko maža beliko: tad nesitęskime, neatidėliokime!

Vyskupo M. Valančiaus raštai paseno ir suplyšo. Vieni tebuvo kartą išspausdinti; kiti nors buvo atspausdinti, vis tiek sunyko, suplyšo bevartojant ir jų iš viso būdavo pirmą ir antrą kartą paleidžiama po nedaug. Laikas visus juos atnaujinti; juk lygių jiems dar nedaug teturime savo raštijoje. Pusmoksliai randa tuose Valančiaus raštuose daug pamokinančių dalykų, daug dvasiškosios sau naudos; mokytieji patirs rašytojo laikų dvasią ir būdą, gaus pavyzdžių gražios žemaitiškos kalbos, patirs kultūrinę jos gilybę ir reikšmę.

Amerikiečiai atspausdino „Žemaičių Vyskupystę“ (ją ir lenkai turi išsivertę, kaip istorijos šaltinį), „Davatkų knygą“, „Šventųjų Gyvenimų“ vieną dalį, gal dar kai ką. Tilžėje ir Vilniuje ėjo beletristinės jo knygelės, „Pradžia ir išsiplėtimas Katalikų Tikėjimo“, „Apie sekimą Kristaus“, „Šventųjų Gyvenimai“, „Dovydo Psalmės“ ir k. k. Ai man, atspausdinimai nevisur ir nevisados buvo padaryti tikru pietizmu, pagerbimu autoriaus stiliaus ypatybių, išlaikymu visos kasyklos kalbiškųjų turtų. Leidėjai kits kitam kelio neužkirs; ir du tą patį dalykėlį išleidę laimės, nes visa tai labai populiarūs, plačios lietuvių visuomenės mėgiami dalykai. O mokslui visi v. Valančiaus raštai brangūs, kurie tik yra jo paties redaguoti. (Apie Davatkų knygą, Aktai ir poteriai, apie Brostvas ir dar keletą instrukcinių dalykėlių to pasakyti negalima). Tad reikia atspausdinti tomais ir stereotipiškai.

V. Valančiaus rašysenoje yra ortografijos ir stiliaus jeibių. Yra svetimybių, yra keistenybių dėl nesuvokimo lietuviškųjų tarmių ir vis dėlto stengimosi jas patenkinti, tad gadinimų žemaitiškosios tarmės aukštaitiškąja ir tai klaidingai — mergaičios ir k. Bet ir tos jeibės yra autoriui charakteringos.

„T. S.“ 1899 m. 10 Nr.

Senasis projektas Jubiliejinio (1801/1901) atspausdinimo visų v. V. raštų.

Paskutiniais laikais lietuviai laikraštininkai ir leidėjai reiškia nepaprastą savo veiklumą. Kodėl? Visųpirma, jie nori labiau apšviesti mūsų žmones, daugiau duoti supratimo apie visokius reikiamus dalykus. Buvo ir noro literatūros faktais pasivaidinti pasauliui, jog lietuvių tauta tebegyva, jog nevidonams dar nepavyko paglemžti lietuvių sielos, jei ji tebevaiso savo minties literatūrą. Juo apstesnė bus mūsų literatūra, juo aiškiau matys mūsų spaudėjai, jog nė galingiems karaliams nepavyks išversti iš kailio milijoninę tautą. Paryžiuje išstatyti lietuviškas knygas, kurių vis daugiau dygsta, buvo sumanyta ne kitu tikslu. Kas norės patirti, kaip karštas yra lietuvių knygų draudimo Rusijoje klausimas, pamatys ten ne vieną šimtą vardų knygų, kurias ir draudžiant, Dievas žin, kurie tėvynės mylėtojai parūpina ir išspausdina.

Tačiau žingeidų tyrinėtoją ne tiek įtikins, jog Lietuvoje yra rimtai dirbančių rašytojų, tos knygos, ant kurių vis kitoki autorių parašai stovi. Kokių čia dyvų, jog arti trijų milijonų tauta per ištisą amžių tesėjo duoti bent tūkstantį piliečių, lyg nenoromis metusių tautai po kokią knygpalaikėlę! Visai kitokio įspūdžio padarytų veikalai, ant kurių tankiai rodytųsi tie patys parašai: tai reikštų, jog tiriamoji literatūra tikrai gali vadintis — literatūra; tikrai turi savyje gyvybės, tikrai veikė ir tebeveikia tautos gyvenimą, jei rimti, mokyti žmonės tą, ne kitą pasirinko sau darbo dirvą per visą ilgą savo amžių.

Vyskupas M. Valančius, Simanas Daukantas po daugelį veikalų parašė, bet savo parašų ant jų arba visiškai nedėjo arba dėjo vis kitokius, norėdami tuo parodyti neva didesnį lietuvių literatūros vaisingumą, kai didesnį turi skaičių rašytojų. Jų

laikais tokie sumetimai gal ir nebuvo klaidingi; dabar gi ir mes neklysime, ėmę antraip sumesti: lietuvių literatūros gyvumą ir vaisingumą juoba reikš tai, kad ji davė eilią rašytojų, kurie ne dėl savo tuštumo, ne dėl to, kad nuobodžiavo, kita ko nemokėdami nusitverti, kyštelėjo tautiečiams vieną kitą mažutį veikalėlį, bet tesėjo prirašyti po keletą storų tomų.

Kas galėtų mums prikišti, jog maskoliai, uždrausdami mums vartoti per amžius priprastas lotyniškąsias raides, neperdaug mus nuskriaudė, nes prieš 40 metų mes neturėdami savo literatūros, mažai tevartojome savąsias raides, tai mažai prie jų teprisirišome, jei mes galėtume iš karto parodyti: štai, vienas M. Valančius yra prirašęs tiek veikalų, jog jie vos-vos sutelpa į 10 dideliausių tomų po 500 spausdintų puslapių, kaip matysime čia pat pridedame sąraše. Štai, Simanas Daukantas, kurio veikalų gali tiek pat būti tomų; štai, kun. Ambraziejaus Pabrėžos, štai, kun. Jeronimo Račkausko, štai, Tado (Vicento) Juzumų, vis prirašiusių po keletą tomų, ne po vieną antrą! Tikrai, turėdami savo knygyne pilnus rinkinius veikalų vaisingųjų mūsų rašytojų, teisingai galėtume didžiuotis savo literatūra ir drąsiau reikalauti iš Rusijos valdžios, kad ji pripažintų mums daugiau teisės laisvai plėtotis ir augti, jei turime tokias šaknis.

Šisai vienas sumetimas, kiek turėtų reikšmės literatūros veikalų rinkiniai, raginte ragina mus atsispausdinti, galų gale, iš karto visus garsiųjų, vaisingųjų mūsų rašytojų veikalus, kurie atvejų atvejais buvo spausdinami, bet vis įvairiais laikais ir vis po vieną; jie padarė savo darbą, bet kitoje prasmėje. Šimto metų vyskupo M. Valančiaus jubiliejus duoda mums geros progos minėtąjį surinktinių veikalų leidimo darbą pradėti nuo jo. Per sekamuosius ketverius metus reiktų paruošti pilną rinkinį Simano Daukanto raštų paminėti keturių dešimtų metų (1904) sukaktuvėms, kaip jis yra miręs, t. ir t. Aišku tačiau, jog šisai sumanymas didesnis yra už išgales ištisos kuopelės tėvynainių, ne tik vieno atskiro. Taip dideliam darbui padirbti privalo susibausti, kiek tik galima, visos kuopos ir atskiri kapitalistai, išsidirbti bendrą, suvienodintą planą, priimti vienodą rašybą, vienodą formatą ir pasidalyti darbą: kiekvienas savo lėšomis, sau ir pasipelnyti, teatsispausdinie pasiskirtą knygą; galų gale susidarys vienas vienodas rinkinys, galįs daug reikšti tautos kultūrai ir jos politikai.

Mes čia tepaminėjome vieną antrą akstiną, raginantį mus atsispausdinti visus savo rašytojų veikalus, Paryžiaus parodos paskatinti. Bet yra ir daugiau svarbių paraginimų. Jei pasiskaitęs vieno kurio rašto, imi žmogus plačiau į pasaulį žiūrėti, tai ką bepasakysi apie lietuvį, kurs bus pasiskaitęs net visos dešimties tomų?! Ko nerasi vyskupo Valančiaus raštuose? Ten Bažnyčios mokslas, ten paraginimai aukščiau kilti dorybėje, ten Žemaičių krašto istorija, ten įvairių teisingų vaizdelių iš tikro gyvenimo surinktų žmonių būdui pagerinti, ten aprašymai brangaus mums mūsų krašto. Taip be galo.

O kalba — kalba! Keletas v. Valančiaus vartojamų svetimų žodžių nepagadina žemaitiškos jo kalbos. Dėl lengvos v. Valančiaus kalbos žmonės griebte griebia skaityti jo raštus. Jis gi kitados „išmokė savo vyskupiją skaityti“; nepaliaus ir miręs mus mokęs grynai ir lengvai kalbėti ir rašyti, nes v. Valančiaus raštai, taip pasaulinio, taip dvasiškojo turinio, yra tikras kalbos diementų lobynas. Iš v. Valančiaus veikalų atsispausdinimo galime laukti visokeriopos naudos.

Šiuos sumetimus teikitės, laikraščiai ir veikėjai, pasiimti giliai į širdį, kaip giliai esate pasiėmę Paryžiaus parodos reikalą, nes jis yra dar didesnės reikšmės mūsų tautai. Kas pritars mūsų planui, tas tegul išsirenka kurį iš čia pat surašomųjų dešimties tomų ir duoda mums žinią. Jei pagalės pats prirengti tą tomą spaudai, gerai; jei neįstengs, mielu noru padėsime jam prirengti. Lygiai apsiimame parūpinti senuosius leidinius ir dar niekur nespausdintus autografus.

Ką apie tai pasakys „Susivienijimas Lietuvių Amerikoje“? Jis neskundžia lėšų tautos reikalams, tai gal ir šį svarbų tautai reikalą pajus, nors tai perdrąsus sumanymas, ir paskirs pakankamai dolerių, kurie, neabejojame, sugrįš su nuošimčiais: v. Valančiaus raštų turinys ir forma mūsų žmonėms juoba patinka, neg kitų rašytojų, tai juos pirks ir skaitys. Mums rodos, ir atskiri pasiturintys žmonės, įdėję į tą reikalą, nepralaimėtų, dar turėtų pelno. Mums patiems knita tai padaryti savo lėšomis; tik 6.000 rublių, tiek mūsų sumetimu galėtų atsieiti v. Valančiaus raštų išleidimas, vargiai pakeliama našta. Žinoma, jei niekas neatsiras, rankų nenuleisime, bandysime, kalėdosime, tai gal ir patys vieni privesime darbą iki galo; tiktai laiko ims daugiau, o to laiko, kaip ir pinigų, mes neturime gaišinti. Ir mums tinka Simano Daukanto paraginimas, 1846 m. bal.

5 d. duotas v. Valančiui: „Su perspausdinimu Daukšos tetęskis, paskelbk prenumeratą. Reikia skubytis; atidedant diena dienon, gali ir mirtis užeiti už akių“.

Pirmas tomas. I. Istorija Šventa Senojo Įstatymo, t. y. nuo sutvėrimo pasaulio lig užgimimo Kristaus Viešpaties. 132 p.
II. Gyvenimas Jėzaus Kristaus Viešpaties mūsų arba Istorija Naujojo Įstatymo. 270 p.
III. Gyvenimas Švenčiausios Marijos Panos. 113 p.
Viso 515 p.

Antras tomas. I. Pradžia ir išsiplėtimas Katalikų Tikėjimo, 305 p.
II. Prajautimas. 18 p.
III. Vargai Bažnyčios Katalikų. 30 p.
IV. Perspėjimas. 24 p.
V. Šnekesys kataliko su nekataliku. 30 p.
VI. Iš tamsybės veda kelias teisybės. 30 p.
VII. Litanija visų šv. Mūčelninkų. 16 p.
Viso 453 p.

Trečias tomas. I. Gyvenimas Šventųjų, tų, kurių vardais žemaičiai užvis geb vadintis, eilia abėcėlės surašyti. Pirma dalis. 302 p. II. Antradalis. 293 p.
Viso 595 p.

Ketvirta knyga. I. Žemaičių Vyskupija. Pirma dalis. 339 p. II. Antra dalis 270 p.
Viso 609 p.

Penktas tomas. I. Paaugusių žmonių knygelė. 146 p. II, Vaikų knygelė. 101 p. III. Palangos Juozis, 100 p. IV. Pasakojimai Antano Tretininko. 240 p. V. Žemaičių patarlės, 100 p.
Viso 687 p.

Šeštas tomas. I. Šv. Tamošiaus iš Kempis. Apie sekimą Kristaus. 334 p.
II. Visos psalmės šv. Karaliaus Dovydo. 199 p .
III. Psalmės eilėmis. 150 p.
IV. Giesmės apie šv. Apaštalus. 50 p.
Viso 723 p.

Septintas tomas. I. Apie Brostvas su įstatymais šv. Dominինko. 154 p.
II. Žinia, kaip reikia atlikti išpažintį iš viso amžiaus 32 p.

III. Garbinimas Šv. Širdies V. mūsų, 48 p.
IV. Apie brostvą blaivystės, 10 p.
V. Ganytojo raštai 100 p.
Viso 342 p.

Aštuntas tomas. I. Mokslas Katalikų tikėjimo, 337 p.
II. Pamokymas apie Sakr. Dirmavonės. 12 p.
Viso 349 p.

Devintas tomas. Davatkų knygą, 550 p.

Dešimtas tomas. Pastabos. Varia.

Viso daugiau, ne 5.000 puslapių, arba vidutiniškai po 500 p. į kiekvieną tomą.

„T. S." 1900 m. 2—3 Nr.

V. Valančius, gyvas būdamas, kaip ir kiti dideli žmonės, nesusilaikė tinkamo įvertinimo; juos daug vėliau pradeda vertinti, kai iš tolumo pradeda jie matytis. Greta gyvenant, nors matysi visus nepaprastus didžiavyrių darbus, jų viršūnės nepamatysi. Valančius skundės, jis buvo susikrimtęs, matydamas, jog jo vienalaikiai, jo svečiai nemoka ar nejaučia reikalo pabrėžti svarbumą pergyventų sunkių 25 metų vyskupavimo. Rengdamies paminėti 50 metų v. V. myrio sukaktuves, suskatome apie jį kalbėti ir daug daugiau jo veikalų spauda atnaujinti. Gerai tai. Vis dėlto aš lieku prie senojo savo nusistatymo, jog kai kurie itin gerai pasižymėję žemaitiška kalba, kaip va: Žemajtiu Wiskupiste, Istorije Szw. Senoje ir Naujoje istatima, Żiwataj Szwęntuju abidvi dali, Prade ir iszsiplietimas tikieima Kataliku, reiktų atspausdinti stereotipiškai, ir tą darbą gautų padirbti žemaičių studentų draugija, kuriai itin turi rūpėti gražiosios jų literatūros pavyzdžiai. Tai žemaičiams būtų itin naudinga: iki šiol jie tebemėgsta savo Valančauskį skaityti; būtų naudinga ir pačiam kalbos mokslui.

Testamentinė gromata.

Aš, Motiejus Valančiauskis, Dievo ir Apaštalų malone Žemaičių Vyskupas, visiems katalikams pasveikinimą ir palaiminimą siunčiu.

Per kiaurą amžių savo darbuodamos apie išganymą dūšių jūsų, malonios avelės mano: jei kuriai padėjau įeiti į dangų, jei kuriai ką gera padariau, dėkavoju už tai Viešpačiui, nes ne aš, bet mylista Kristaus Jėzaus tai įsteigė. Galėjau būti vadovu jūsų, nes mane mylėjot ir manęs klausėt. Aš lygia dalia jumis mylėjau, ir to tik žiūrėjau, idant nė vienas iš jūsų neprapultų. Kartkartėmis girdėjote tad iš burnos mano, tad per knygas, ko norėjau iš jūsų. Patys žinot, jogiai to tik tegeidžiau, idant padoriai gyventumėt, būtumėt laimingi, stiprūs katalikai ir pasiruošę viską kentėti už švenčiausią vierą savo.

Pažinot visi mane, nes važinėjaus nuo bažnyčios iki bažnyčios. Gražu buvo ir man jumis pažinti, kaipo gerus vaikus savo. Tos pažintys sujungė mumis viena meile per vienybę vieros katalikų. Eidavot pas mane dvasiškuose reikaluose jūsų, o aš priimdavau ir, ką galėdamas, padarydavau.

Vienoj kelionėj 1858 metuose apturėjęs įkvėpimą Dvasios Švenčiausios, idant apsakinėčiau blaivystę, pradėjau skelbti tą dorybę ir pats pirmas kelias dešimtis žmonių įrašiau Palėvenėj į knygas. Paskiau drauge su kunigėliais savo apskelbiau ją po visą vyskupystę. Jūs, kaipo priklausantys vaikai, supratot balsą mano ir būtinai pametėt arielką. Džiaugės tuo Viešpats Dievas, džiaugės visas dangus, džiaugės Tėvas Šventasis, džiaugiaus aš ir visi išmintingi žmonės, trokštantys jūsų gero.

Matydamas tai, nprietelius dūšių jūsų — velnias vos nepatrako. Sukėlė prieš mane žydus ir visokius viršininkus. Žydai pagaliau davinėjo man didžius pinigus, bile tiktai įsakyčiau kunigams nebšaukti ant girtuoklių. Atmečiau pinigus ir tariaus ju-

mis išturėsiant visas antpultis, bet apsirikau, nes daug iš jūsų, paniekinusis valią Viešpaties, paklausė velnio ir jo draugų. Nedori žmonės išsižadėjo priesiekos blaivybės, sugrįžo į seną paprotį. Dar turėjau viltį, jogiai seniems girtuokliams išmirus, jauna giminė, gerti nepratusi, nedaleis pragaišti blaivystei. Bet ir tame dalyke apsirikau, nes jaunuomenė, matydama tėvus geriant, pradėjo ragauti arielkos ir įkrito į tą patį nelaimingą paprotį. Vos nedaug dievobaimingų žmonių tebsituri blaivystės ir atmena, ką po priesieka Viešpačiui žadėjo. Meldžiu Kristaus Jėzaus, idant tą saujelę dorų žmonių išlaikytų ir padaugėtų.

Žmones, prisiekusius ir nestovėjusius prie žodžio, tačiau Viešpats baisiai įgrobė. Pirmu užleido karą arba sumišimą, kas buvo tikrai korone Viešpaties. Paskiau per dvejus metus nedavė duonos. Badas taip buvo didis, jogiai šimtai alkanų vaikščiojo, pašalpos ieškodami. Kitur motinos, neturėdamos verkiančių alkanų vaikų su kuo maitinti, juos pasmaugė ar pakorė; kitur arklius papjovusis, jų mėsa dalijosi ir valgė. Šimtai iš bado suputusių krito į karščius ir mirė. Kiti keliavo į Samarską guberniją, tardamies ten duonos rasią. Šaukė prispausti, o nedabojo to, jogiai patys sutraukė ant savęs tas rykštes Dievo.

Matot iš to viso, jogiai Viešpats yra kantrus, bet nemaršus. Jei ir tos koronės nieko dar nemačys, gal užleisti dar didesnę, o ta būtų atėmimas nuo jūsų vieros katalikų, nes tas pražudytų dūšias jūsų. Meldžiu dieną iš dienos Viešpaties, idant, susimylėjęs ant gerų vaikų mano, atitolintų tą baisią koronę, ir tat turiu viltį, jogiai išklausys, jei tiktai drauge su mumis patys melsdamies metavositės.

Dar prie jūsų, avelės mano, daug yra palaistuvysčių; jei norit atkreipti nuo savęs korones Viešpaties, pameskit tuos negerus darbus. Jaunuomenė tegul eina lig laiku į moterystę, kitų tegul nepiktina ir nesutraukia nelaimių ant viso krašto.

Mūsų gadynėje įviso: antpultys, rabavojimai ir užmušimai, pagaliau, tarp katalikų. Nenoriu tokių nė savo vaikais vadinti: neverti yra to meilaus vardo. Netokį mokslą jums palikau. Argi nežinot, jogiai kožnas, išplėšiąs ar pavagiąs svetimą naudą, tol negal būti išganytas, kol nesugrąžins, ką išplėšė ar pavogė.

Važiuodamas kiaurai per vyskupystę, aplankiau visus kalinius. Su skausmu širdies savo radau: Šiauliuose, Telšiuose, Raseiniuose, Vilkmergėj, Panevėžyj, Ežerėnuose ir Kaune daugybę uždarytų per nelaimes vaikų savo. Mačiau išblyškusius

ir pagelsvusius, belaukiančius laiko, kuriame išvarys juos į tolimą Cibiriją. Regėjau vežant juos ant aukštų vežimų, rišant, it šunis, prie dybo ir apskelbiant, daugiam kam girdint, ištarmę arba dekretą, jog turi būti išvaryti ant viso amžiaus į Cibiriją, idant kastų kalnuose naugius (metalus). Po tos baisios ceremonijos ir mačiau juos varomus sukaltus į kraštą, kuriame neturės nei kunigo katalikų, nei spaviednės, pagaliau, nei valandoje smerčio, nei mišių. Aniems numirus, neužbers jų akių su smiltelėmis nei vaikai, nei giminė, bet svetimi sargai kalinių nuneš į pakrūmę ir įkas, it maitą, kad nedvoktų. Toks tai galas paleistuvių, razbaininkų, girtuoklių. Skaitantys tą mano raštą nenorėkite daryti to viso ant savęs, nevarykite prie ašarų seno Piemens ir Tėvo savo.

Dar keletą žodžių pratarsiu apie moterystę. Yra nemaž moterysčių gerų, kuriose vyras su moterimi, taikiai gyvendamu, daro laimingus vienas antrą, vaikus ir šeimyną. Bet yra taipogi negerų, kuriose barasi vyras su moterimi. Užvis tai atsitinka tuokart, kada vyras ar abudu yra girtuokliai. Pasigėręs ar atkaklus vyras ne vien pakelia barnius, bet dabar kartais muša savo moterį. Vaikai, tai matydami, it kurapkučiai, vanagui užpuolus, verkia užpečyj pasislėpę, tačiau nekartą ir ten gauna per sprandą.

Todėl, kiekvienas gaspadoriau, atmink, jogiai moteris yra tai kūnas tavo, nes Raštas Šv. sako: „ir bus du kūne viename“. Yra artimiausia prietelka: nepadaryk karčiomis dienų jos, ydas pakelk, nes ir tu nemažai jų turi. Matydamas supykusią, užtylėk, būk anai ištikimas, skaityk ją už sau lygią ir nieko nepradėk dirbti, su ja pirma nepašnekėjęs.

Moteris, matydama vyrą girtą, nestirveliok, nelįsk į akis, bet būk lipšni, duok jam valgyti ir paguldyk, nes jisai tuokart yra beprotis, o su bepročiu bardamos, gali gauti, ko nenorėdama. Atmink, jogiai vyras yra tau artimiausis žmogus visame pasaulyje. Ką tau pamačys, kad ir visi žmonės tave mylėtų, jei namuose neturėsi atilsio? Jei vyras krims tave diena iš dienos? Todėl suėję į porą, taip elgkitės, idant niekuomet nesusibartumėt, idant vienas antram tikrai širdies neužduotumėt, nes toks yra prigimimas žmogaus, jogiai, jei kas vieną, antrą ir dešimtą kartą tikrai užlies už kailio, įkyrės, to jau niekuomet nebegali širdingai mylėti.

Nekartą skundžiasi motinos ant vaikų, sakydamos juos esant nedorus, nepriklausančius ir tėvų nemylinčius, o neveizi to, jogiai patys tokius užaugina. Tėvai taip turi elgtis namuose savo, idant vaikai neregėtų nė kokio papiktinimo. Jeigu vaikuose didesni yra griekai, ne kaip jų išmintis, gimdytojų tai yra kaltybė. Nors didžiausiai mylėtumėt vaikus savo, tačiau paregėjusis pirmą kartą juos ką pavogus ar pasigėrus, ar susimušus, perliekite gerai tuojau, idant žinotų to negalint daryti.

Ką per kiaurą amžių savo jums sakiau, tai šiandieną dar jums priminsiu: Turėkitės vieros katalikų, nes atstoję nuo tos, pražūsite. Negailėkitės dėl jos išlaikymo nei turtų, nei žemės, nei, pagaliau, gyvybės, nes to viso verta yra garbė dangaus, kurią gali uždirbti tiktai katalikų vieroje.

Japonijoje per kelis šimtus metų katalikai, palikti be kunigų ir be bažnyčių, perbuvo katalikais lig mūsų gadynės. Ir jūs taip darykite. Kentėkite visa, ką daleis Viešpats; nerūgokite ir žinokite, jogiai sulauksite gadynės, kurioje praslinks persekiojimai ir vėl su džiaugsmu giedosite bažnyčiose žemaitiškai ir lietuviškai šventas giesmes.

Mylimos avelės mano, žinokite, jogiai pasenau: ateina laikas, kuriame turiu jumis pamesti, o persikelti į vietą, kokią paskirs man Viešpats. Taip skirdamos nuo jūsų, kaip sudievu pasakysiu? Visuomet žodžiai mirštančio tėvo yra užvis minėtini ir užlaikytini; dėlto tai ir aš, matydamas amžį savo baigiantis, leidžiu į jumis tą gromatą, kaipo kokį testamentą, idant geriau įsidėtumėt ir atmintumėt.

Norėčiau ir numiręs būti jums naudingas ir būsiu, jei, skaitydami tą raštą, išlaikysite perspėjimus, tame padėtus.

Žinote patys, jogiai, būdamas vyskupu, jumis mylėjau ir jūs mane mylėjot: nė smertis, pagaliau, neveiks išgaišinti tos meilės. Ir antrame amžyj melsiuos už jumis, kaipo už vaikus savo taip, kaip meldžiaus, gyvas būdamas. Melsiu taipogi Viešpatį, idant išlaikytų čielybėje vierą katalikų. Su Dievu, avelės mano! Jau nebesulauksite manęs atvažiuojant pas jūsų, nebebarstysite žolelių po kojų mano. Pasiregėsime dienoj paskutinio sūdo. Tuo tarpu griešną dūšią mano pavedu karštoms maldoms jūsų.

Palaiminimas Dievo Tėvo, Sūnaus ir Dvasios šventos, taipogi mano griešno, tegul būna visados su jumis. Amen.

Doc. Tumo blaivybės pastabos.

I.

Šitas aplinkraštis nebuvo paskelbtas. Rašytas, tur būt, gale 1874 ar pradžioje 1875 m. Originalas išliko pas pralotą Jeronimą — Kiprijoną Račkauskį, o jam mirus, pas Anūprą Vaitkevičių, jo seserietį. Paskelbė a. a. kun. Pranas Turauskis, antrą kartą aš „Blaivybės Gromatose".

Yra vienas neaiškumas, kada gi buvo pradėta Žemaičių vyskupijoje skelbti baivybė? Čia pasakyta Palėvenėj, o kitose pastabose — Skirsnemunėje ir Jurbarke.

„Lietuvių Tauta" paskelbė dvi monografiji, du giliu, sąžinišku ir kritišku tyrinėjimu mūsų rašytojų ir veikėjų; vieną Augustino Janulaičio: „Simanas Daukantas. Jo gyvenimas, darbai ir vargai"; antrą — kun. M. Gustaičio: „Kunigas Antanas Tatarė, pirmutinis Suvalkų gubernijos lietuvių švietėjas". Girdime vieną antrą jauną lietuvį mokslavyrį susiinteresavus ir kitais mūsų veikėjais ir norint taip pat moksliškai, pilnai surinkti ir sudėlioti bijografinę ir mokslinę medžiagą. Ypačiai aniems parūpęs garbingos ir nepamirštamos atminties Žemaičių Vyskupas Motiejus III Kazimieras Valančius-Valančiauskis. Kitas jau net buvęs ėmęsis darbo. Bet išvydęs, kokie kalnai medžiagos susikrovę Žemaičių vyskupų archyve ir kitur, nuleidęs rankas. Vyskupo Valančiaus monografiją rašant, reikią, atsidėjus vien tik tam dalykui, padirbėti bent trejetas metų ir parašyti ne kelios dešimtys lapelių, bet didelės knygos.

Atsitikimų turtingas vysk. Valančiaus laikas, jo nepaprastas asmuo ir darbai ir seniau viliojo tyrinėtojus. Gaila tik, kad iki šiol dar niekas nepajėgė įvykinti tą uždavinį.

Seniau ir man buvo tai bent kiek parūpę; buvau bepradedąs rinkti naują medžiagą ir dalimis ją skelbti „Tėvynės Sarge" 1899 — 01 m. ir „Žinyčioje". Bet rimtesniam darbui pritrūko pajėgų. Nieko nepadėjo nė raginimas vieno amerikiečio *), kurs net lėšų buvo skyręs „Medžiagai vyskupo Valančiaus bijografijai" išleisti. Nepadėjo, nes ir pats leidėjas, man rodėsi, esąs vien tik „leidėjas", tingis nors kiek sutvarkyti gaunamą medžiagą; ir aš pats rodžiaus ne geresnis, tik žalios medžiagos patiekėjas. Norų betgi pasiliko gana, ir būsiu laimingas, jei bent vienu bruožu tesėsiu padaryti aiškesnį asmenį to mūsų tikro didvyrio — vyskupo Motiejaus III.

*) Kun. A. Miluko.

1915 m. daviau, į vieną krūvelę surinkęs, jo „Blaivybės Gromatas“. Jų tepavyko surinkti 17. Visos jos buvo jau išspausdintos: mano rinkinys ir Antano Dailidės gromatos į kunigus — „Tėvynės Sarge“; kitos kur kas anksčiau, nes pačiu blaivybės platinimo laiku, rado vietos kun. Juozo Dovydaičio, Varnių kunigų seminarijos rektoriaus, neperijodiškai leidžiamosiose „Šiauléniškio Senelio“ knygelėse (II ir IV). Šias pastarąsias sutaisė į šį rinkinį kun. Pr. Turauskis; jis ir paskutinę, testamentinę vyskupo Motiejaus III gromatą pirmą kartą „Rygos Garse“ paskelbė, o paskui ir skyrium.

Surinkti į viena ir dar sykį paleisti į žmones šias gromatas vertė mus brangus a. a. nepamirštamojo Ganytojo noras, išreikštas paskutiniojoje gromatoje: **„Norėčiau ir numiręs dar būti jums naudingas“.** Aforizmas — vertas didžio žmogaus; vertas, kad ir mes jį aiškioje vietoje įsirašytume. Liaudžiai, kuriai daugiausia savo gromatų vyskupas Motiejus III rašė, šį rinkinėlį skaitant, Pirmasis Blaivybės Platintojas tikrai bus ir dabar naudingas, kaip buvo naudingas prieš pusę šimto metų. Ir dabar uolaus Ganytojo žodžiai sugraudins dievobaimingą mūsų sodietį, dar tebepratusį klausyti Bažnyčios balso; dar ir dabar, jei praskambėtų taip pat iškilmingai, kaip anuomet, imtų „daryti stebuklus“ — linkti daugumą į nusiturėjimą. Taigi, gerbiamieji klebonai, įsidėmėkite šias gromatas!

Blaivybės Gromatų įdomu pasiskaityti ir šiaip jau didžio veikėjo asmens atspėjėjams, ir mokinantiems blaivybėje patvaros, o dūšių ganyme... karšto ėmimo į ganomųjų širdį.

Jas išskaidžiau į penkias dalis.

I. Aplinkraščiai į visą Žemaičių vyskupiją. Jų 5.

II. Gromatos į kunigus. Jų 5.

III. Gromatos į dvarininkus. Jų 2.

IV. Gromatos į atskiras parapijas. Jų, kol kas, teesame sužinoję 4.

V. Testamentinė, paties Ganytojo nebeapskelbta gromata, kuri, tiesą pasakius, lygiai gerai tiktų ir į pirmąjį skyrių, kad ne platesnis turinys, apimąs platesnę doros sritį.

II.

Blaivybės Gromatų turinį čia atpasakojau, kiek tik tesėdamas, sąžiniškai; bet stiliaus nepalaikiau. Savo forma šios Bl. Gr. skiriasi nuo pirmykščių, pirmą sykį išleistų iš konsistorijos

ar paties vyskupo raštinių. Ir „Tėvynės Sarge“ jos buvo literatiškoje transkripcijoje. Štai kodėl tada ir dabar taip padaryta.

Vyskupas Motiejus Valančius patsai nesilaikė vienodo ir vienokio stiliaus. Vargu bau kas galėjo su juo susilyginti žinojime gyvos telšiečių žemaičių tarmės. Gerąsias savo knygeles jisai ir rašė ta tarme. Kad jau žemaitiškai, tai žemaitiškai, idant jo kaimynai gimtojoje vietoje, Salantų parapijoje, pasiskaitę, patrauktų nosimi ir nutęstų: — Jėė... šitą ne gudiškai beesąs parašęs; grynai mūsiškai bemokąs — viską supratau.

Bet grynoji literatūra vienas dalykas, o, taip sakant, tuojau pritaikomoji vėl kas kita; pirmoji — netiesioginė „vyskupo“ pareiga, jai tegalima skirti liuosesnės atliekamos valandos; tai tik tiesiųjų vyskupo darbų priedas, riebusis jų uždaralas. Kada gi vyskupas gyvu žodžiu ar raštu kalba gyvuosius dienos dalykus visai milijoninei vyskupijai, šnekančiai tarp savęs įvairių įvairiausiomis šnekomis ir tarmėmis, nelaikas daboti grynumo stiliaus ar tarmės. Tuomet vyskupas Motiejus liaujas žemaičiavęs ir pradeda taikintis prie didumo savo avelių — pradeda aukštaičiuoti. Dažnai nepataiko sulietuvinti kokių žodžių ar kokių garsų; pasako: „prasčios mergaičios“ ar k. p. Užtat visiems įtinka ir visai nejuokingas esti, kai kalba ar rašyti pavelija griežtai su visais barbarizmais, kuriuos vartoja liaudis po visą Lietuvą gyvoje savo kalboje, prie kurių pripratino ją jovalinė sulenkėjusių kunigų ir jų dirbamų religinių knygelių kalba. „Ganytojui“ dažnai nerūpi, kaip bus pasakyta, nes perlabai jam rūpi, kad būtų suprasta, atmintin ar širdin įsidėta. Tenka taikintis į mažą klausytojų išsilavinimą. O tokių baisus daugumas. Jiems tad rašė trumpais, tiesioginiais sakiniais, nevartojo žemaitiškumų, nei „daukantizmų“, nes buvo prityręs, kaip nedaug tereikia, kad su prasčioku nebesusikalbėtumei.

A. a. kun. dekanas Jurgis Normantas, Svėdasų klebonas, man pasakojo šitokį tikrą atsitikimą. Belankydamas vieną aukštaičių parapiją, vyskupas Motiejus norėjęs susekti kažkokiuos tos vietos kunigų darbus. Pasikvietęs parapijonų komisiją ir pradėjęs grynai žemaitiškai:

— Aš noru ženote, kapče junsu kunigēlē elgas...

Komisija vienan balsan, žemai pasilenkdama, atsakiusi: —

— Nežēnoti mūsų kunigėliai, Dvasiškas Tėveli! Ir kapčių pas mus jokių nėra: mes visi karališkiai...

III.

Pirmykštė transkripcija žinoti tėra reikalinga labai nedaugeliui; ypač tiems, kurie panorėtų griežtai atsakyti į klausimą: ar patsai vyskupas Motiejus Valančius rašė Blaivybės Gromatas, ar kam kitam buvo pavedęs. Nes yra abejojančių.

Antai, A. Janulaitis minėtojoje Simano Daukanto monografijoje (35 p.) sako:

„....... prasidėjo blaivybės judėjimas. Daukantas tam darbui tiko. Pats griežčiausis blaivininkas, galėjo raštu prisidėti. Ne vienas ganytojo laiškas Daukanto rašytas. (Užsiliko kai kurie Daukanto palikime)". Mes to neesame patyrę.

Tas gromatas rašė rektorius Juozas Dovydaitis; kai ką gal sekretorius kun. Justinas Dovydaitis, anojo sūnėnas. Jų laikai ir dabar yra vadinami: „Regimen Davidicum"; suprask — visagaliai, visa atidirbą Žemaičių vyskupijoje Dovydaičiai, kilę iš Mantviliškių sodžiaus Šiaulėnų parapijos Šiaulių apskrities. (Iš to ir „Šiaulėniškis Senelis").

Klausimą apie autentiškumą vyskupo Valančiaus Blaivybės Gromatų aš palieku atvirą. 1. Man tai visai neįdomu, kas turėjo rankoje plunksną, kai vyskupijos Ganytojas svajojo apie „liaudies doros reformą". O svajojo tai jau tikrai jis pats. 2. Aš visai netikiu tais visais įtarimais. Koks reikalas? Vyskupas buvo geras ir net labai geras rašytojas, lengvai pavaldąs plunksną, ir netinginys. Tai rodo daug prirašytų knygų. Tai viena.

A. Janulaitis nepasako, ar Daukanto palikime randamas rankraštis yra tikrai žinomos vyskupo Valančiaus išsiųstos kurios bent gromatos juodraštis? Jei tikrai, tai ar blaivybės gromatos. Bene tik kitos kokios? Jei kitos kokios, galima sutikti, nes vyskupas Motiejus visokių ganytojo gromatų gromatėlių siuntinėjo tiesiog devynias galybes; joms rašyti galėjo pritrūkti ir fantazijos ir kantrybės. Šios rūšies gromatėlių vieną antrą galėjo sustatyti S. Daukantas ar kas nors iš kapitulos narių. Bet tiesiog galima tvirtinti, jog nė vienos iš čia spausdinamų „Blaivybės" gromatų nėra rašęs S. Daukantas: toks jo stiliaus kitoniškumas, kad, rodos, kažin kame jį išskirtumei.

Kun. Juozas Dovydaitis yra įsidėjęs į savo knygeles tris gromatas visai vyskupijai, dvi atskiroms parapijoms ir vieną dvasiškiams. Tai daug reiškia. „Būdas įvedimo blaivystės", paskelbtas paskutiniojoje „Šiaulėniškio Senelio" ketvirtoje

knygelėje: „Gyvenimas Stepo Raudnosio“ (34 p.) atitinka Blaivybės Gromatų planą. Vis dėlto kun. Juozas Dovydaitis griežtai sakos, tai, esą vyskupo. Yra parašų: „Rašiau Varniuose“, kurie, man rodos, kitką reiškia, neg: „Duota Varniuose“ ar kaip kitaip.

Ir sekretorius kun. Justinas Dovydaitis galėjo rašyti. Vėliau jis buvo Peterburgo kunigų akademijos profesorius ir galop Kauno kunigų seminarijos rektorius, kaip ir jo dėdė; jis ne taip seniai miręs. Man jis yra išsireiškęs:

— „Šiaulėniškio Senelyje“ yra nemaža ir mano darbų.

Bet šitie žodžiai dar neįrodo tuos darbus esant blaivybės gromatų rašymą. „Šiaul. Senelio“ turinys toks įvairus, kaip kokio mažo Talmudėlio: buvo ir be to kas parašyti. Paskutinį žodį galėtumei pasakyti sulyginęs stilių pirmykščių gromatų transkripcijos su stilium „Šiaulėniškio Senelio“; bet autografai taip vienų, taip ir kitų panaikinti.

Stipriausiai gi įrodo Dovydaičių autorystę tai, kad blaivybės akciją vyskupas Motiejus ir rektorius J. Dovydaitis varė ne bendrai, bet, taip sakant, iš dviejų pusių: vyskupas administratyviai, kaipo liaudies ir kunigų Ganytojas; rektorius, kaipo literatas-kunigas. A. a. kun. Petras Baktys man pasakojo, Juozas Dovydaitis, Rusų vyriausybės išvežamas iš Lietuvos, sakęsis nebijąs vargo, tik pinigų neturiąs, nes visa išleisdavęs, bespausdindamas knygeles. Jei bendrai būtų veikę, jei kun. Dovydaitis būtų vyskupo pagalbininkas tebuvęs, tai, aišku, v. Motiejus būtų ir išlaidžius iš kai kurių vyskupijos sumų mokėjęs; dar greičiau — iš savo kišenės.

IV.

Kur kas įdomiau peržiūrėti Blaivybės Gromatas ir paieškoti atsako į klausimą: kodėl Žemaičių vyskupui Motiejui III tokiuo trumpu laiku pasisekė padaryti toks garsus „veikalas“ — laikinai nublaivinti kuo ne visa savo vyskupija, tuo tarpu kad kitiems tas „veikalas“ visai nesisekė? Kaip vyskupas Valančius platino blaivybės „veikalą“? Tai ypač įdomu, kai pasižiūrime į dabartinės kartos tą patį darbą.

Kas šiandien neskelbia blaivybės, nekovoja su alkoliu? Mokyti gydytojai prirašė daugybę knygelių, kur kaip ant delno išdėjo visą alkolio kenksmingumą žmogaus ir gyvulių kūnui; kaip spiritiniai gėrimai išklibina ir sudraiko visus nervus ir naikina

protą. Visuomenės veikėjai, teisėjai tai patvirtino skaitmenimis nusidėjimų per girtybę. Eina daugybės tam tikrų blaivybės dalykams skelbti ir platinti laikraščių; kiti laikraščiai bent tam tikrus skyrius turi. Rusų vyriausybė neva panaikino karčiamas, skiria daug pinigų arbatinėms ir pasilinksminimo vietoms taisyti. Vyskupai rašo gromatas, kunigai nuolat šaukia iš sakyklų. Steigiama draugijos su daugybe skyrių. Platinama „literatūra“. Ir... girtybė ne tik nemažėja, bet ėmė duot tokių vaisių, kaip: chuliganai-ištvirkėliai, su kuriais nei dvasiškiai, nei svietiškiai nebežino kas bedaryti. Blaivybės veikalas šią gadynę Rusijoje visai nesiseka, o kitur Europoje netiek sekasi, kad galėtų daug nusverti visuomenės ir politikos reikale.

Nevienas rusas laikraštininkas iš kairiųjų griežtai yra išsitaręs — nieko nebūsią iš dabartinių blaivybės draugijų, kol vyriausybė nepakels visos liaudies apšvietimo, kol neatsimainys jos būdas, neatsiras kitokių kultūringesnių reikalų ir kultūringesnio jų patenkinimo.

Vyskupo Valančiaus tai žinota, bent jausta, nes savo ganomąją liaudį jis, kaip tik išmanydamas, kiek tik tesėdamas, švietė, mokė. Bet tai ilgas kelias apsukui. Vyskupas gi Motiejus buvo stačiūkas, nepratęs ilgai laukti savo darbo vaisių. Jis turėjo dar kitą, taip pat tikrą, bet tiesesnį kelią į blaivybę, iš viso į nusiturėjimą — tikėjimo, religijos kelią, kurį drąsiai rodė, kuriuo prispaustinai vedė, dėdamasis aukšta savo Dievo duota ištikimybe, autoritetu. Ir jis buvo laimėjęs. Būtų, neabejoju, ir sulaikęs tuo pat būdu, kad ne kilusi politikos audra ir smarki vyriausybės reakcija; ji visokius kultūros ir mokslo darbus sustabdė ir jų pradžią išardė.

Šiaulėniškis Senelis skelbė šešeriopą „Būdą įvedimo blaivystės“. Būtent:

1. Malonus užprašymas į Broliją. Geriems šisai būdas esąs geriausis: vyskupui Motiejui užprašius, tuoj paklausę 800 tūkstančių.

2. Baisus pabaudimas, kurį pragare parodo dvasiškiai.

3. Priminimas Dievo bausmių, leidžiamų girtuokliams šiame gyvenime.

4. Ėmimas nagan per išpažintį.

5. Skaitymas vyskupo laiškų per didžiąsias šventes, ypač per Grabnyčias.

6. Meldimasis į Šv. Dievo Motiną, giedant jai giesmę: „Padėkavonės už blaivystę“.

Šito plano, reiškia mums Blaivybės Gromatos, griežtai laikytasi ir vyskupo Motiejaus. Vyskupas kvietė, baidė bausmėmis aname gyvenime, kunigai Dovydaičiai, laikraščio neturėdami, neperijodiškai leidžiamomis knygelėmis skelbė Dievo bausmes-nelaimes šiame gyvenime, parapijų kunigai ėmė nagan per išpažintį, dėjosi vyskupo gromatomis, kurias iškilmingai didžiosiomis šventėmis skaitė, pati minia klausė savo dūšių ganytojų ir meldėsi, rašydamasi į religinę Blaivybės Broliją (brostvą).

Tačiau tos draugijos neturėta jokių paviršutiniškų jungių, kaip dabar sakome, organizacijos: jokių smulkių įstatymų, valdybų, skyrių, keleriopų narių (visi turėjo būti abstinentai — pilnoje blaivybėje). Nariai jungėsi tarp savęs vienomis tik dvasios jungėmis; jungėsi ne vien tik žemaičiai katalikai, bet viso pasaulio katalikai. Vienatinė Brolijos Pirmininkė, į kurios globą visi buvo atiduodami, kurie tik apsižada būti visiškai blaivūs, buvo Švenčiausioji Panelė. Vienatinis visuotinis susirinkimas — priėmimas ŠŠ. Sakramentų Grabnyčių dieną. Brolijos įsteigėjas — Kristaus vietininkas čia ant žemės Rymo Popiežus, 1858 metais patvirtinęs naują religinę Broliją (brostvą) — Blaivybės. (Jos sumanytoju bene bus savo tautos nublaivinimu visame pasaulyje pagarsėjęs airišis kunigas Matthew?). Visi kiti blaivybės idėjos platintojai tai tik Dievo įrankiai: ir vyskupai, ir kunigai, ir dvarininkai ir kiti. Visas dalykas tik įsiraginti, vieni, kad sėtų, kiti, kad akėtų, kiti laistytų, o jau užauglio visi bendrai kad iš paties Dievo lauktų.

Matai, koks skirtumas tarp tos senosios „Blaivybės Brolijos“ ir dabartinės „Katalikų Blaivybės Draugijos“. Anoji, nors trumpiau pavadinta, bene bus buvusi labiau katališka?

Ne aš, bet Dievo malonė tai įsteigė — sako vyskupas Motiejus III savo Testamente. Ir niekur savo Blaivybės Gromatose jis nepripažįsta nei sau, nei kitiems kokių ypatingų nuopelnų už įvykinimą Žemaičių vyskupijoje blaivybės, nes tai paties Dievo darbas. Štai, kaip jis išsireiškia. Išrinkta iš visų gromatų.

„Dievas neapsakomai didžią malonę jums padarė, atsiųsdamas blaivybę arba nusiturėjimą.

Dievo blaivybės malonė apsiautė mūsų žemę ir didį stebuklą mūsų akyse padarė.

Balsas iš pat dangaus atvėrė ausis ir akis.

Palaimintas Viešpats Dievas Izraėlio, jog aplankė mūsų šalį ir susimylėjęs ištraukė žmones iš girtybės tvano.

Gailestingiausis Dievas įvedė tarp mūsų brangią blaivybę. Šv. Bažnyčia šaukia mano balsu unt visas šalis".

Pavestųjų jam avių Ganytojas tenkinasi tik džiaugsmu, jog jos

„Gražų paveikslą parodė, klausydamos savo vyskupo ir kunigų balso.

Linksmybe ir džiaugsmu širdis sudrebėjo, jog

Dievo teisme visas mano aveles blaivas parodysiu.

Laimingu save paskaičiau, kad man teko ganyti tokias geras aveles.

Neišmaniau, kaip garbinti Tėvą Aukščiausįjį už stebuklą, kurį mūsų žemėje parodė.

Šėtonas gaudo žmones, traukdamas į amžiną prapultį... Nepasiduodą linksmina visą dangų, taisydamies sau ten vietą."

Kitur sako:

„Kaip blaivybės įvedimas yra dangaus galybių „veikalas", taip to veikalo trukdymas kas gi daugiau gali būti, jei ne pragaro galybių pasistengimai? Per visus amžius kovojo tos dvi galybės: dangaus ir pragaro, gero ir pikto. Laimė tiems, kame dangaus galybės, galybės doros, šviesos, laimės, ima viršų ant nedorybės, tamsybės ir nelaimių sėjėjo — velnio.

Tiek kliūčių ir šėtono priėštaravimų.

Bet kad velnias jau išmestas, dabokite, kad nebesugrįžtų atgal su daug kitų piktesnių dvasių.

Nebetapkite šėtono tarnais.

Gromata siunčiama į pragaro sugautus vaikus.

Gal dar šėtonas nevisiškai juos apakino ir neužlindo jų proto.

Bėkite nuo karčiamų — šėtono koplyčių.

Nebemokėkite pragarui pagalvių.

Nebelįskite į velnio žabangus, smegdindami savo dūšias pragaran.

Neprietelius dūšių jūsų — velnias vos nepatrako, matydamas dorą imant viršų.

Velnias sukėlė prieš mane žydus ir visokius viršininkus".

Kaip Dievo įrankiai — Blaivybės platintojai, taip šėtono įrankiai — jos priešininkai: žydai, kurie alkoliu verčiasi, dvarininkai, kurie jį varo savo bravaruose, ir administracija, kuri gina pelną iš propinacijos.

Šie pastarieji (valdininkai).

„Paliko užgėdinti, nužeminti, sutremti.

Jau niekas nebedrįs jūsų bauginti, versdamas prie girtybės,

Nes pats Ciesorius nori, kad jūs nebegertumėte.

Jis pats išsižadėjo pelno iš propinacijos.

Jis pats mane gyrė Vilniuje ir dėkojo už rūpestį, įvedant blaivybę.“

Belieka žydai. Su jais reikia kovoti už savo gerybę.

„Kas nebegeria, jau dykai nebegaišina grašio, atiduodamas žydams.

Vaikai nebealkani ir nebepusplikiai.

Nebegirdėtis muštynių ir nesantaikų.

Moterims nudžiūvo ašaros.

Ir jos pačios nebenešioja su skraitais javų į karčiamą.

Yra dar tokių, kurie, užsidarę pas žydus kamaroje, geria.

Ar negėda jiems po žydų kamaras landžioti ir su jais broliautis dėl tos smarvės!

Žydus juokinti! Tų nevierionių akyse pasižeminti!

Žydų suvedžiotojų nebeklausykite.

Saugokitės žydų apgaudinėjimo, kurie degtinę maišo su alumi arba sumaišę su kuo kitu, vyno vietoje pardavinėja.

Žydai ir man davinėjo didžius pinigus, bile tiktai įsakyčiau kunigams nebešaukti ant girtuoklių. Atmečiau pinigus.“

Negeresni „Kūkaliai kviečiuose, pelai grūduose, kurie, slapta namie laikydami degtinės, geria ar slapta pas žydus ragauja.

Kurie papiktina nekaltus žmones.

Jie nenori būti mano avelės.

Neklauso Bažnyčios vyresnybės balso, tad

Neklauso nei šv. Tėvo, kurs pats įvedė blaivybę.

Neklauso nei Ciesoriaus, kurs taip pat nenori, kad gertumėte.

Argi tad norite, kad lankydamas jus, aplenkčiau ar Dievo man duota valdžia bausčiau?“.

Baidymus paremia graudinimais.

„Sunkus nuliūdimo akmuo užgulė mano širdį.

Juntu širdies skausmą nuo nepaklusnybės.

Širdis mano baisiai susopo ir krauju aptvino.

Siunčiu verksmingu balsu šauksmą: neužkietinkite širdžių jūsų.

Ašarotos akys mano pažvelgė tada meilingai“.

Nėra jokių mokslišk ų įrodymų, kaip kenkia alkolis. Veikia ne protą, nes tai būtų buvę anuomet tuščia; bet visiems žinomą jausmą; parodo tik tai, ką patys sodiečiai mato, ko yra pergerai prityrę.

Vienais džiaugiasi (grinkiškiečiais), kitus bara (kupiškėnus) ir akis jiems bado geresniais (anykštėnais, užpalėnais, uteniškiais, kurkliečiais), iššaukdamas rungimąsi, rivalizaciją; kitus bara už atkritimą (plungiškius), kitus baido atmesiąs (skapiškėnus, kamajiškius). Visiems užgina gerti nors šlaką, tepripažindamas pilną nusiturėjimą, abstinenciją. Liepia kits kitą pridaboti, kits kitą perserginėti, traukti į Broliją ir nuolat už kits kitą melstis, nes

„girti — blogi katalikai, keikūnai, paleistuviai, krikščioniškų priedermių nepildą, savo turtelio išsklaistytojai, savo vaikų vargintojai, saviškių virkdintojai, artimo piktintojai". Na, tiesiog darytojai pragaro ant žemės. O turėtų būti vykintojai dangaus karalystės ant žemės, nes visi pašaukti į šviesybę sūnūs.

Patrijotizmas.

Kaip tikras vyskupas katalikas, Motiejus III visiems skiria tą pačią bendrą Dangaus Tėvynę. Yra atstovas visuotinės Bažnyčios, lyg internacionalės. Bet gi žiūri konkretiškai ir temato tai, kas jam pavesta daboti. Tad visai žmonijai bendruosius doros idealus taikina prie savo ganomųjų, juos ir jų žemę ypatingai myli, jais ypatingai didžiuojasi. Nenoromis pasirodo žemaitis-patrijotas.

„Argi negana jau mūsų Žemaičiai ir Lietuviai per du šimtu metų nuo degtinės privargo?

Balsas iš pat dangaus atvėrė akis ir ausis Žemaičiams ir Lietuviams,

kurių garsas praplito maž ne visame pasaulyje.

Linksma buvo paklausyti, kaip visos šalys gyrė mano vyskupiją ir grožavosi puikiu paveikslu.

Garsas apie Žemaičius ir Lietuvius greitai perbėgo per svietą. Užmiršta mūsų Tėvynė, šv. Bažnyčios klausydama, radosi vėl garsi ir garbinga tarpe žmonių giminių".

Neilgai teteko vyskupui Valančiui padirbėti blaivinimo darbas, vos puspenktų metų, kuriuos jis ištempia ligi penkerių. Po lenkmečio kilusi reakcija sutrupino visą jo triūsą; nedavė ilgiau pasidžiaugti savo darbo vaisiais.

Mikalojus I, asmeninis jo prietelius, buvo miręs. Kilo katalikų persekiojimai, kurių sustabdyti nebetesėjo nė Valančiaus diplomatija. Paseno, matydamas savo dvidešimties metų darbo griuvėsius. Bet ar nusiminė? O, ne! 75 metų senis tebebuvo pilnas jaunikaičio vilties.

„Praslinks persekiojimai, ir vėl su džiaugsmu giedosite bažnyčiose jūsų žemaitiškai ir lietuviškai“! drąsina savo aveles testamente.

Su šviesia vilčia ir pavydėtina ramybe serga skaudžia inkstų liga ir baigia savo gyvenimą. Pasišaukęs Kauno Kunigų Seminarijos inspektorių Antaną Baranauską, tarė jam:

— Ojczenku! Girdėjau, Tu mokąs mirti priruošti. Taigi padėk man!

Na, per tris dienas su juo ruošiasi, meldžiasi, šš. Sakramentus priiminėja, kol nuėjo atiduoti apyskaitos Tam, Kurs jį buvo taip išaukštinęs, betgi ir naštą ne bet kam tepakeliamą uždėjęs.

Kunigai-padėjėjai.

Tampri dvasia turėta to geležinio žmogaus. Jokie kataklizmai neišvertė iš įgytos pusiausvyros to nusistovėjusio, susinormavusio, kieto dvasiškio. Tampriai jis ir savo aveles reformavo: stačiai, primygtinai, neatleisdamas. Jis vienas, bet „balsą leido unt visas šalis“. Ką balsą! To maža. Jis pats visur buvo, visa aplankė, viso išsiteiravo, visa žinojo iš pačių, iš pirmųjų šaltinių.

Taip pat tampriai turėjo jam padėti ir jo padėjėjai, parapijų kunigai. Jie pirmieji turėjo savo ganomiesiems pašviesti paveikslu, būti jiems forma, į kurią mieruosis, kad nebūtų „panašūs į parisiejus, kuriems Viešpats Kristus išmetinėjo: ant kitų antdeda naštas, o patys nei pirštu nenori jų priliesti“.

Pripažindamas, jog blaivybė, be Dievo malonės, įvyko dar per karštą kunigų darbavimąsi, dėkoja jiems, ragina prie patvaros; viliasi betgi daugiau jaunąja karta, bara apsileidėlius, matyt, vyresniuosius, kitaip išauklėtus.

„Už tikriausią tiesą turime, jogiai kokia blaivybė, tokia ir klebono verčia.

Todėl dekanai turi sergėti ir jausti, kaip kurioje parapijoje platinasi blaivybė, ir pranešti man apie darbštumą ar apsileidimą kunigų“.

Uolieji tad, darbštieji bus tam tikru savo ranka rašytu laiš-

keliu pagirti, gaus už skatiką paveikslėlį, ale su jo parašu, išgirs pažadėjimą avanso, geresnės vietos. Tinginiai gi gaus autografą: „Poprawcie się, bo dostaniecie po skórze. Biskup Maciej". (Iš mano rinkinio.)

Labai trumpa, vis dėlto ir labai aišku...

Ir parapijų kunigai, kaip gerai sutvarkyta armija, ėjo kovoti ir nugalėti alkolio, to įsivyravusio įpročio. Kiti ėjo, suprasdami nusiturėjimo idėją; kiti tik vingėdami gelžinio savo viršininko, kuris žmonių gerovės dalyke juokų nemėgo daryti. Kunigai įraginti buvo netaip sunku: ant jų duota vyskupui valdžia, autoritetas.

Dvarininkai išnaudotojai.

Pikčiau buvo su dvarininkais, nuo kurių kriderėjo pusė blaivybės veikalo. Jie laikė bravarus, varė spiritą; jie stengėsi savo produktą išgirdyti savo žmonėms valdonams. Tuo tikslu kiekviename sodžiuje ir kas 3—5 varstai visom pakelėm statė savo karčiamėles ir dideliausias karčiamas. Ten šinkavo lažininkai, savo kailiu atsakydami, jei nesumanytų išgirdyti, kiek jam skiriama kas savaitė. Du dvarininku, pasistačiusiu karčiamėles tyčia savo dvarų pasieniais, netoliese vieną nuo kitos, vaišino mušeikas ir pjudė prieš lankančius konkurento karčiamėlę. Kas subatos vakarėlis ir nedėldienio popietuvė — muštynės iki kraujo praliejimo. Dvarininkai čiulpė savo valdonų ne tiktai kūno vieką, turtą, bet ir sielą — jo dorą, protą.

Kas ir kaip jiems daryti? Tiesios valdžios ant jų nėra. Autoriteto gali būti permaža. Belieka gudri diplomatija. Ir vyskupas Valančius, šiuo kartu—„Wołonczewski herbu Topór", priverčia dvarininkus savo rankomis pasidaryti pačią skaudžiąją — piniginę operaciją, išsižadėti pelno iš propinacijos, kaip jos Aleksandro II lūpomis išsižadėjusi buvo valstybė.

Į dvarininkus vyskupas Motiejus kreipėsi ne tuoj, bet kai visus kitus luomus: liaudį ir kunigus, buvo jau pakvietęs suvis pamesti svaiginamuosius gėrimus; kai jau aiškūs buvo to sumanymo vaisiai.

Kreipiasi švelniai, išgirdamas: „Garbūs Dvarininkai, pagarsėję nuopelnais, valdžia ar reikšme, pagarba, kiltimi ar turtais". Įkalbinėja jiems, būk tai jie patys supratę ir linksmai sveikinę tą *doros reformą;* būk tai patys, nežiūrėdami turto, nuostolių, palankiai atsiliepę ir net darbu padėję geidžiamų vaisių sulaukti.

Ir... patetiškai dėkoja jiems vardan tikybos, žmonijos, dabarties ir būsimųjų kartų už gerus norus ir pasistelgimus. Už visa tai dvarininkai įgysią gerą nuomonę savo vaikų ir anūkų ir jau esą užsipelnę sau, savo vaikams ir vaikų vaikams Išganytojo palaiminimą.

Tiktai taip dantis užkalbėjęs ir nuglostęs, gretinasi prie reikalo: įrodinėja, kaip nuolat reikią rūpintis, idant blaivybė sutvirtėtų, kaip reikią padėti dvasiškiams jų blaivinimo darbe. Girdi, „mylėdami savo liaudį, nuoširdžiai linkėdami jai amžinosios ir laikinosios (!) gerybės... panaikinkite vartojimą ir pardavinėjimą alkolio jūsų namuose ir valsčiuose. Nes...

atlyžti nuo bendro veikimo ir atgal eiti labai peiktina ir nepadoru. O nėra kito būdo ištraukti liaudį iš doros nuopolio, kaip visiškai ir visuotinai patiems išsižadant alkolio".

Dvarininkai suprato, ką reiškia atsargus prikišimas neveikimo bendrai: buvo tai gadynė prieš pat paskutinę lenkų keliamą revoliuciją, kada obalsiai: „wspólna praca" ir kiti panašūs skambėjo kuobalsiausiai, užliesdami pačias jautriąsias lenkų ar lenkuojančių dvarininkų stygas. Po to „atlyžti" tikrai jau buvo nebepadoru.

Gudriau sustatyti Ganytojo gromatą veik nebegalima. Toje gromatoje visas vyskupas Valančius su savo taktu, atsargumu, diplomatija — mokėjimu palenkti sau, rodos, visai nepalenkiamus žmones. Kiek tai sunkių bylų yra jisai laimėjęs tuo savo taktu ir neregėtu žmonių silpnybių pažinimu.

Po ketverių metų vyskupas Motiejus antroje savo gromatoje jau bent kiek kitaip kalba į tuos pat dvarinikus. Rodo jiems „penkerių" metų prityrimus, kaip gera blaivybė.

„Sveiko proto žmonės, girdi, supranta, kas ardo visuomenę.

Visos doros širdys tikrai ir karštai ėmusios dalyvauti platinime to veikalo".

Tad ragina ir kitus (nesveiko proto ir nedoros širdies?) parodyti, jog jie moką aukoti, savęs išsižadėdami ne tik pagavimo valandoje. Ir jau stačiai drožia į akis tiems, kurie „pagirdami principą teorijoje ir išversdami jį praktikoje, atsistojo niekuo nepateisinamoje priešginystėje su visuomene ir patys su savimi".

Bėda tiems, „per kuriuos papiktinimas ateina!"

Tikisi dvarininkai būsią „sūnūs, o ne Bažnyčios ir Tėvynės išgamos".

Testamento tepasiskaitai kiekvienas. Aš jo skyrium nebenagrinėsiu, nes į blaivybės kovą su girtybe jisai nieko nauja nebeineša. Labiau jisai įdomus savo slepiama, bet nepaslepiama politikine spalva, tuo tonu, kuriuo rašė politiškai religines pastarąsias knygeles, už kurias gavo nemaža kunigų nukęsti. Aržūs katalikų persekiojimai apie 70 metus pereito metašimčio ir šio testamento neprileido paskelbti viešai: jį išlaikė Seminarijos Rektorius Jeronimas Račkauskis, o paskui, jo sesers sūnus Anūpras Vaitkevičius, atidavęs autografą, rodos, Lietuvių Mokslo Draugijai. Kun. Pr. Tūrauskis iš jo nusirašęs, „nieko neperkeisdamas tik rašybą pataisydamas".

Tai benebus ir visi karakteringesnieji bruožai, kurie galima pasergėti, bestudijuojant Vyskupo Motiejaus Valančiaus Blaivybės Gromatas, kaip tasai vienas, it Dovydas prieš Goliatą, apsiginklavęs viena lik religinio autoriteto lazda, eina prieš tamsybės ir piktos valios žmonių padarą — liaudies netvarkos chimerą ir ją įveikia. Taip ir kitas vienas pats minėtas kunigas Matju įveikė savo tautos neblaivumą, neturtą ir ištvirkimą Irlandijoje. Neabejojame, kad Matju visą laiką švietė savo pavyzdžiu vyskupui Motiejui, kuriuo tuoj šoko jis sekti, ligi tik Rymas įsteigė religinę Broliją.

Norint pilnai susekti visus faktorius vyskupo Motiejaus pasisekimo blaivinimo darbe, reiktų sumaningai išnagrinėti dar: 1, to laiko politikinės ir visuomeninės gyvenimo sąlygos, 2, pasyvumas to laiko liaudies dvasios, iš kurios per amžius kalta, kas tik norėta, ir, galop, 3, pats to nepaprasto žmogaus asmuo. Su tais dalykais tesižinai mokyti tyrinėtojai. Aš čia tepaliečiu Blaivybės Gromatas ir baigiu savo rašymą paskutiniu įspėjimu: kas gi tai buvo toji Žemaičių Blaivybė? Argi paprastas kunigo-užsispyrėlio kokios bent dorybės, vienos iš daugelio, daiginimas ir auklėjimas, ypatingos davatkystės apsireiškimas?

V.

Patsai vyskupas Motiejus laiškuose inteligentams savo platinamąją blaivybę dažnai vadina „doros reforma" ir net „liaudies luomo reforma". Tai nebus perbalsiai pasakyta, nes vysk. Valančiaus ketinimai buvo daug platesni, neg paprastas kurios doros skiepijimas. Jis buvo tikras reformatorius, tikras anų revoliucijų laikų (1831, 1848) padaras. Revoliucinis Europos rūgimas, prasidėjęs nuo Didžiosios Prancūzų Revoliucijos, ėjo per

visus kraštus, įjudindamas ir Lenkiją su Lietuva. Labai klystų ir klysta, kurs mano lenkus sukilus ir „buntavojus“ del politikinės savo laisvės, vien tik kad kaip norint atgriebus pralaimėtą savo karaliją. Veik visose platesnėse anų laikų proklamacijose buvo bene daugiau kalbama apie „visų luomų supuvimą“ ir jų reformą, neg apie politiką; buvo šaukiama visa revoltuoti ir iš senojo kailio išnerti: Ir veik visi ano laiko veikėjai buvo socijaliai reformatoriai. Toks buvo ir Motiejus Valančius.

Reformatorius, bet ne revoliucininkas, kaip paprastai suprantama... Krikščionių dvasios išauklėtas, jis negalėjo būti šalininkas pervertimo karalijų ir visuomenių — brutaliu vieku. Ir netikėjo, kaip vėliau Leonas Tolstojus, būsiant tai galima padaryti. Ne lazdoje ir ne kalavijuje juodu matė žmonijos galybę ir tvirtybę, tik žmonių viduje, jų doros čielybėje, kuri žmogų tikru „žmogumi“ padaro, kad jokie priešingumai ir nelaisvės jo nebesulaužo. Tai jis yra išreiškęs prieš pat sukilimą 1863 m. įžangoje į vieną savo užsieny išspausdintą knygelę. Tvirtu, prityrusiu savo protu jisai matė lenkus rusų neapgalėsiant, nestengsiant sukelti liaudį, su kuria iki šiol nieko bendra neturėjo. Taigi paskutinėje lenkų revoliucijoje jisai negalėjo dalyvauti ir nedalyvavo, visą savo energiją suvartodamas socijalėms reformoms, luomų reformoms.

Matė jis liaudies apipuvimą per tamsumą ir aptvirkinimą. Ir visą savo amžių paskyrė tai liaudžiai šviesti ir jai dorinti. Rašė daug knygų. Žiemą ir vasarą, kviečiamas ir nelaukiamas, lakiojo po visą vyskupiją, it šv. Povilas. Gyrė, baudė, mokė gyvu žodžiu, dirmavojo. Galop, „vienoje kelionėje mano 1858 m. apturėjęs įkvėpimą Dvasios šv., idant apsakinėčiau blaivybę, pradėjau skelbti tą dorybę Palėvenėj“, Vilkm. ap., ir varė tą sunkų darbą, atgaivindamas visą kraštą.

Matė vyskupas Motiejus ir kunigų luomo apleidimą ir apgedimą. Nei vienoje Rusijos katalikų vyskupijoje gal nebuvo tokio aržaus persekiotojo ir neapkentėjo dvasiškių nenusiturėjimo ir neveiklumo. Nei kiltis (buvo kunigų kunigaikščių), nei protekcijos, nei jo paties draugų tradicija negelbėjo jo vyskupijos kunigo, apie kurį buvo gavęs negerų žinių.

Šitai senis, apskųstas už neblaivumą. Atvykęs į Varnius, mėgina suminkštinti viršininko širdį senovės atminimais.

— Ar atmeni, Ganytojau, kaip anuomet mudu kiauleles ganėva?

— Gerai, gerai, ojczenku! Apie tai paskui. O dabar prašome į Rokytus rekolekcijų atsėdėti... — Atžėrė.

Kiek tie Varnių Rokytai (vienuolynėlis) yra matę „kunigųpakūtninkų“! Kiek jų išėjo pasitaisiusių, o kiek ir suknelę ten pralaimėjo, be jokio gailesčio išmetami iš kunigų luomo! Kilo konsternacija. Imta kreitėti, rūgoti, net keršyti ir skandalus kelti.

Antai, bajoras-kunigas, išvilktas iš rūbų. Vyskupas Valančius važiuoja per miestelį karietoje ir girdi šauksmą:

— Sustok, sustok!

— Na, kas ten yra? — Klausia vyskupas, iškišdamas galvą pro karietos langą.

— Nieko! nieko! — Atsako kunigas: — Aš tik norėjau pasižiūrėti, kaip chlopas karietoje važiuoja... — Pasityčioja iš vyskupo „žemo“ kilimo iš mužikų, tuo tarpu kad iki tol visi vyskupai vis būdavo iš grapų, kunigaikščių ar šiaipjau didelių ponų.

Viską iškentė, nenusileido; bėrė į visas šalis pabarimus, perspėjimus; mėtė baudžiamuosius iš vieno galo vyskupijos į antrą galą, už 150—200 varstų be gelžies kelio, ir veik neduodamas skrynių išrišti, metė atgal už 200 varstų. Kol „privarė prie pakaros“, kol senoviškai išauklėtieji kunigai suprato, nieko neįveiksi nepermaužiamo, atkaklaus žemaičio; tai kur kas geriau bus pasirūpinus veikliu savo gyvenimu, apšviesta inteligencija, literatūros darbais, blaivybės platinimu įgyti kuogeriausią Ganytojo nuomonę. Ir stelgės. Ir pasidarė akli jo valios vykintojai.

Bet vyskupas Motiejus jiems pirmykščio atžiaurumo neužmiršo. Senųjų kunigų jis iki pat galo nekentė, o jaunuosius net pernelig protegavo. Jaunam susiginčijus su senesniu, vis pirmasis laimėjo. Storažievį Noreiką (paskui rusų sušaudytą), mėgstantį visus pliekti bizūnu, kartais tyčia paskirdavęs nedoram klebonui padėjėju. Ir skundų ant jo nepriimdavęs. Ilgai buvęs tasai Noreika klebonų baidyklė.

Seminarijos auklėtinius mylėjo, kaip tikrus savo vaikus. Ir nebuvo tokio taisyklių peržengimo, kurio jis nebūtų atleidęs klierikui, kad — jaunas.

Antai, klierikas, nepatenkintas blogu valgiu, viešai, prefekto akyse meta visą mėsos bliūdą žemėn. Kas beliko rektoriui? Prašyti, kad už tokį ekscesą vyskupas patį klieriką iš Seminarijos išmestų. Raportuoja. Vyskupas šaukia į save rektorių ir patį nusidėjėlį. Išklausęs abiejų, deda visai netikėtą rezoliuciją.

— Ojczenku, jūs, seniai, nemokate apsieiti su jaunuomene, tai ir gaunate, ko reikia. Rūpinkis, kad vaikai (o tie „vaikai" buvo 25 metų) būtų sotūs, lai prefektas įgyja auklėjamųjų meilę. tai ir nemėtys nuo stalo bliūdų jam po kojų. Eikita namo ir susitaikinkita...

Lengva suprasti, kaip pasipiktino tokiuo vyskupo teismu vyresnieji ir pagavo širdis visų jaunesniųjų. Pasiteirauk kai kurio „mohikano" apie Valančių: pamatysi, kaip sublizgės jo senos akys.

Taip vyskupas Motiejus buvo sureformavęs savo laiko kunigų luomą.

Bajorų luomas sunkiau buvo reformuoti. Su juo vyskupas Motiejus nedaug bendra teturėjo. Kilmė, profesija, idealai, — viskas buvo kitoki mužikvaikio-reformatoriaus ir imperatoriaus Mikalojaus I prietelio, kitoki išdykėlių, išlepėlių, dykaduonių, svetimu triūsu pertekusių ir nebūtais nuopelnais, jei ne savo, tai tolimų bočių nuolat besigiriančių.

Dvarininkų vysk. Motiejus neėdė, kaip dabar juos ėda kai kurie liaudininkai, liaudies nekurstė prieš turtuolius. Vis dėlto bajorai savo kailiu, anot to, jautė jį ne jų žmogų esant.

Emigrantai į Paryžių savo leidžiamoje gazetoje „Przegląd Rzeczy Polskich" rašė: „Valančius pasiutęs bajorų nevidonas, su džiaugsmu... tą klasę išnaikintų iš pat šaknių.., Taip pat norėtų... išnaikinti Žemaičiuose visą lenkų gaivalą" (Citata A. Janulaičio, ten pat, (34). Tai, žinoma, perdėta, bet ne visiškai.

Lenkų kalbos jis nepersekiojo, pats net namie su inteligentais lenkiškai kalbėjosi ir su jais korespondavo. Jo laiškai kunigams ir dvarininkams lenkiškai rašyti. Bet kas kita lenkų kalbos ne neapkęsti, o vėl kas kita savąją mylėti. Lenkai ir po šiai dienai to skirtumo nesupranta.

Vyskupas Motiejus tik stengėsi bajorus demokratinti. Kur galėdamas, bajorų akyse ditirambus giedojo „juodoms mužikių rankoms", kurias juoba reikią bučiuoti, ne baltas. Suprask, bajorių. Autentiška. Patys mužikai tai žino ir su pasigėrėjimu kartoja. Esu bent du sykiu girdėjęs.

Vėl, mužikui varžantis su bajoru, pirmasis laimėja. Antai, išdidęs Raseinių karaliukas Przeciszewskis sumanęs išpažinties važiuoti tiktai į patį vyskupą. Vysk. Motiejus išpažinties taip pat klausydavo, kaip ir paprasti kunigai: keldavosi anksti, sėdėdavo ilgai bažnyčioje ir smarkiai persekiojo tinginius ir mieguk-

lius kunigus. Štai, prie jo klausyklos nužeminta sodietė bobelė ir didus Przeciszewskis. Vysk. M. neturi laiko. Vis dėlto išklauso sodietės, o Przeciszewskiui liepia po mišių palaukti. Tad paskui vyskupo rūmuose ir klausia jis Valančių, nustebęs, kodėl jam tokį afrontą, tokią gėdą padaręs?

— Matai, ojczenku, tai darbo žmogus, jis neturi laiko gaišti. O tu, štai, turėjai laiko atbildėti net į Varnius išpažinties. Tai gali su išpažinčia ir po š. mišių palaukti. (Pasakojosi kun. Turauskiui pats a. a. Rokas Przeciszewski).

Viešai vyskupas gyrė visokius bajorų „przodkus". Bet širdyje ir neviešai iš jų tyčiojosi. Šitai nevykęs ir nususęs bajorpalaikėlis ištol atkeliauja į Valančių pašalpos; ketinąs vesti ir atnaujinti giminę „o sławnych przodkach".

— Cóż, ojczenku, po „przodkach", kiedy „tyłki" słabe? — Pasityčiojęs iš suskio ir davęs tik kaipo paprastam pakeleiviui.

Liaudies išnaudojimas darbais ir propinacija buvo tikros vyskupo Motiejaus ligos. Nublaivinti tad iš tikros širdies norėjo ir bajorus. Ir tai jam taip pat sekės, kaip ir liaudies blaivinimas. Gal ir daugiau būtų buvę pramanyta būdų reformuoti mūsų bajorijai, bet paskutinioji lenkų revoliucija dar labiau jį nuo bajorų atstūmė. Žiūrėk jų paškvilį ant v. Valančiaus. Bepasiliko vieni „katalikiškieji" santykiai.

VI.

Pagaliau, pakartoju čia vyskupo Motiejaus nors nevykusią dainelę-satirą, kaipo ženklą, jog ir šitaip jo mėginta kovoti su girtybe. Tos dainelės istoriją žiūrėk „T. S." 1901 m. 2 Nr.

Ak Tu Dieve Visagalis!
Garbin Tave visos šalys.
Ir girtuokliai Dangaus prašo;
Su arielka pekloj užsirašo
Per amžius.

Seni vyrai ūkininkai,
Kupčiai-sukčiai maininkai,
Kits nė tabokos neliūbyja,
O arielką labai triūbyja,
Kaip vandenį.

Bajors nė šoblės neturis,
O į arielką labai žiūris:

Ak, kad pinigų turėčiau,
Tos arielkos aš norėčiau,
Oi, gerčiau!

Senos bobos ir panelės
Ratuoj' rankas, kaip kvietkelės:
Kožna pagal savo stoną
Ger arielką iš uzbono,
Kaip smetoną.

Laižuvoje, 1914 m.

(Iš knygelės: „Žemaičių vyskupo Motiejaus III Kazimiero Valančiaus--Valančiauskio Blaivybės Gromatos", Ryga, 1915 m., 86 pusl.)

TURINYS